ANDOVER-HARVARD LIBRARY
AH 4E33 8

Harvard Depository
Brittle Book

A. LISTOV,

MARTIN LUTHERS LEVNET.

608.2
L97.9
L773ma
1880

ANDOVER-HARVARD
THEOLOGICAL LIBRARY

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Martin Luther.

Digitized by Google

Martin Luthers Levnet.

Af

A. Listov.

Med Martin Luthers Portræt.

Folkeudgave.

Kjøbenhavn.
P. G. Philipsens Forlag.
Thieles Bogtrykkeri.
1880.

Digitized by Google

Digitized by Google

608.2
L97.9
L773ma
1880

Capitlernes Indhold.

Side

1. Luthers Barndomsliv . . . . 1.
2. Luthers Læreaar paa Højskolen . . . . 7.
3. De tunge Prøvedage i Luthers Klosterliv . . . . 11.
4. Luther bliver Professor i Wittenberg og gjør en Rejse til Rom 21.
5. Luthers Doktored og dens Følger . . . . 27.
6. Paven og Afladshandelen . . . . 40.
7. Luthers Angreb paa Afladshandelen gjør stor Opsigt og finder Bifald, men ogsaa Modstand . . . . 47.
8. Luther stævnes og møder for Pavens Legat. En pavelig Kammerherre optræder som Forligsmægler . . . . 62.
9. Dr. Eck tvister offentlig med Luther skifteviis i ti Dage . . . . 85.
10. Luther foretager en Hovedstorm mod Pavedømmet og sættes i Ban 95.
11. Kejseren stævner Luther, og han møder paa Rigsdagen i Worms 111.
12. Luther forvares paa Wartburg i ti Maaneder . . . . 132.
13. Luther faaer Kamp med Sværmerne og andre Evangeliets Fjender 151.
14. Hvordan det gik til i Bondekrigen og med Luthers Giftermaal 163.
15. Zwingli og Luther ere ueens og tales ved om den hellige Nadver 173.
16. Hvordan Luther ydermere fremmede Kirkeforbedringen . . . . 180.
17. Luthers Forhold til sine Landsherrer . . . . 204.
18. Luthers Samliv med sine Venner . . . . 211.
19. Træk af Luthers Huusliv . . . . 222.
20. Luthers sidste Leveaar, Hedengang og Ligfærd . . . . 243.

Digitized by Google

Digitized by Google

Første Capitel.

Luthers Barndomsliv.

Luther hed en adelig Æt i Nærheden af Landsbyen Möhra, ved Foden af Thüringerwald. Samme Navn, dog uden bevislig Slægtskab, bar ogsaa en gammel Æt af Odelsbønder, der var bosat baade i Möhra og i Egnen om Eisenach, og hvis talrige Frænder fandtes langt ind i Grevskabet Mansfeld. Heine Luther, en af disse Bønder i Möhra, havde to Sønner: Heintz og Hans. Hiin arvede Faderens Gaard; denne maatte søge sit Udkomme som Bjergmand. I Eisleben, fordum Hovedstaden i Grevskabet Mansfeld, fandtes betydelige Bjergværker, og did drog Hans Luther med sin Hustru Margarethe Lindemann, Datter af en Borger fra Würzburg, der havde bosat sig i Eisenach.

Mandagen den 10de November 1483, om Natten Klokken elleve, fødte Margarethe Luther — i en Stue, som er bevaret og nu bruges til Fattigskole — en Søn, der den næste Dag blev bragt til Daaben i Byens Peterskirke og fik Navnet Martin efter Bisköp Martin af Tours, Dagens Helgen.

Knap et halvt Aar efter Martins Fødsel flyttede hans Forældre fra Eisleben til Mansfeld, hvor de rige Kobber- og Sølvminer vare i god Drift og sysselsatte mange Arbejdere. Yderst fattig kom Hans Luther dertil, og de første Aar gik hen med Slid og Slæb baade for ham og for hans Hustru, der tit maatte bære Brænde paa sin Ryg hjem fra Skoven. Ved Flid og Nøjsomhed bleve dog deres Kaar efterhaanden taalelig gode.

Digitized by Google

Hans Luther var en retskaffen Mand, med en alvorlig, djærv og fast Charakteer, der stundom kunde blive til Stivsind. Han var ikke uden Dannelse, elskede Læsning, satte Priis paa studerede Folk og saae gjerne Stedets Gejstlige og Skolelærere i sit Huus. Hans Hustru var en forstandig Qvinde, som agtedes af Alle for sin Fromhed, Ærbarhed og Huuslighed. Begge bare den største Omhu for deres Børns Opdragelse til Gudsfrygt og gode Sæder. Hans Luther knælede oftere ved den lille Martins Leje og bad inderligt og lydeligt Gud om, at denne hans Søn maatte svare til sit Navn*) og fremme den rene Lære. Men saa hjertelig godt baade han og Margarethe meente det med Martin, opdroge de ham dog efter Datidens Skik med saadan en Haardhed, at han blev forkuet, ræd og sky deraf. Hvor ofte han end siden priste Børnenes Liv som det saligste og bedste, kunde han dog ingenlunde derved tænke paa sit eget Liv i Barndommens tidligste Dage.

Saasnart Martin i Hjemmet havde lært at læse, kom han i Byens Latinskole. Han huskede alle sine Levedage, at Nicolai Ømler, der siden ægtede en af hans Søstre, meer end een Gang bar ham paa sine Arme den temmelig lange og stejle Vej fra Hjemmet til Skolehuset og tilbage igjen, uden at nogen af dem dengang anede, at den ene Svoger bar den anden. Han huskede ogsaa, at Skolemesteren var grumme haard og pryglede ham en Morgen femten Gange i Rad. Det fæstede sig ligeledes uudsletteligt i hans Sind, at hans Moder engang for en eneste Nøds Skyld revsede ham saa haardt med Riset, at han blødte. Men hvad der i hans Barndom stærkest havde tynget ham, randt ham som Ældre især i Hu; det var den Frygt for Jesus Christus, man havde indjaget ham baade i Skolen og i Hjemmet.

Tit kunde man høre ham tale med Glæde om, at han dog i Pavekirken havde modtaget baade Daaben og sin første

---

*) Navnet Luther eller Luder, Lüder afledes temmelig vilkaarligt af lauter, reen; det er snarere beslægtet med Lothar, Hlodohar ɔ: navnkundig i Hæren.

Digitized by Google

christelige Børnelærdom, havde lært de ti Bud, Troen, Fadervor, derhos slige dejlige Psalmer som den til Julen: „Et lidet Barn saa lysteligt“; men med Gru omtalte han da, hvor lidt han alligevel som Barn var bleven ledet hen til Evangeliet om Guds Naade i Christus. Thi Frelseren havde han dengang aldrig kunnet tænke paa med Glæde, men kun med Rædsel. Altid forestillede han sig ham livagtig, som han saae ham fremstillet paa Billeder: siddende paa en Regnbue med Sværd og Svøbe i sin Mund, en frygtelig Dommer, hvem ene og alene Jomfru Maria ved sine Forbønner var istand til at formilde.

Flere af de Indtryk, Drengen modtog fra sin Omverden, kunde ikke andet end forstærke en gudelig Stemning og from Gysen hos ham. Det var almindelig Skik i hiin Egn, at nogle Personer Juleaften udklædte sig som Gud Fader, Engle og Helgene. En af dem, kaldet Knegt Ruprecht, forestillede Djævlen. De gik fra Huus til Huus og viste sig for Børnene. Ruprecht anklagede disse hos Gud for mange Synder, truede med at ville putte dem i sin Sæk og slæbe dem til Helvede. De paakaldte i deres Angst ham, der forestillede Gud Fader; men han lod i Førstningen meget vred og stræng, indtil de kjære Engle og Helgene kom Børnene til Hjælp og gik i Forbøn for dem. Julespøgen endte saa med, at Børnene fik en eller anden Gave.

Den folkelige Overtro, som de mange Hexeprocesser nærede, satte ogsaa Drengens livlige Indbildningskraft i stærk Bevægelse og fæstede sig uudsletteligt i hans Sind. Han har fortalt som et Barndomsminde, at hans Moder til sin Plage havde en Nabokone, der forgjorde Børnene saaledes, at de næsten skrege sig tildøde. Da Præsten havde straffet Qvinden derfor under fire Øjne, forhexede hun ham ved at tage Noget af den Jord, hvorover han var gaaet, og kaste den i Vandet; han maatte nu døe; man kunde ikke hjælpe ham med nogetsomhelst Lægemiddel. Men Margarethe Luther maatte siden gjøre sig al mulig Flid for at staae sig godt med hiin Hex. Fra Barndommen af indsugede Martin ogsaa overtroiske Fore-

Digitized by Google

stillinger om, at Djævlen og de onde Aander vare Ophav til Sygdomme, tunge Drømme, Syner og alskens Ulykker i Menneskelivet, og disse Forestillinger hængte ved ham hele Livet igjennem. Hans Omgang med Bjergværksfolkene kunde styrke ham i Fromhed, men ogsaa i Overtro, naar han lyttede til deres Fortællinger om, hvorledes Djævlen skuffede og narrede dem ved at sætte dem Blændværk og Gjøgleskygger for Øjnene, saa de bildte sig ind at see en stor Mængde Erts og gediegent Sølv der, hvor Intet var.

Førte Livet i Bjergbyen, nær de skumle Fyrreskove og de mørke Gruber, underjordiske Aander Drengen imøde, fyldte derimod Kirken med dens mange Optog og Billeder hans Tanker med Jomfru Marias og alle Helgenes overjordiske Herlighed. Hvor maatte han ikke føle sig greben af de vidtudbredte, yndefulde og phantastiske Sange om Maria, Guds Moder og Himlens Dronning! De folkelige Melodier til dem huskede han hele sin Levetid. Og Legenderne, der dengang vare den vigtigste Bestanddeel i Folkelæsningen, hvor maatte ikke deres underfulde Fortællinger tiltale den ubevidste Poesi i hans Gemyt! Derom vidner fra Manddommens Tid hans Glæde ved Sagnene om Ridder St. Jørgen, Lindormens Banemand og Mansfelds Skytshelgen, hvis Billede saaes i Byens Segl.

Andre gudelige Indtryk kunde han skylde sit Fødelands kirkelige Historie og Sagn. Det var i Thüringen, at de Tydskes Apostel Winfried eller Bonifacius havde forkyndt Evangeliet; Mindet om ham levede endnu i Folket; han sagdes at have stiftet Kapellet i Möhra, og man viste Stedet, hvor han havde oprejst det første christne Alter. Lidt sønden for Eisenach, paa Slottet Wartburg, var det, at den ungarske Prindsesse Elisabeth, som Kirken ophøjede blandt sine Helgene, havde foretaget frygtelige Bodsøvelser og med christelig Barmhjertighed fra det fyrstelige Taffel bespiist Hundreder af Fattige, medens hun selv nøjedes med lidt Brød, dyppet i Vand. I Dalen nedenfor Slottet havde hendes Gemal mødt hende med en Kurv fuld af Brød til de Fattige skjult under Kaaben; hun havde fortalt ham, at det var Blomster, og ved et Under var

Digitized by Google

Brødet da forvandlet til Roser, for at hun ikke skulde gribes i en Usandhed. I hele Thüringen æredes hun højt, og Sagnene om hende hørte Luther fortælle fra Barnsbeen af.

Indtil Martin havde fyldt sit trettende Aar, forblev han i Mansfelds Skole og lærte der ved Flid og Nemme Bønner, latinsk Grammatik efter en Børnebog af Donat og latinske Vers af en kirkelig Almanak, som hed Cisio-Janus. I Aaret 1497 besluttede hans Fader, der vilde gjøre en Lærd af ham, at han skulde drage til Franciskanernes (Graabrødrenes) Skole*) i Magdeburg. En af Martins Skolekammerater, Hans Reinecke, gjorde Følgeskab med ham derhen. Det var efter Datidens Skik, at ikke blot Studenter, men ogsaa Disciple droge fra een Skole til en anden, som oftest i en større Flok, der dannede et Slags Laug. De Fattige iblandt dem maatte slaae sig igjennem, som de bedst kunde; de sang i Chor ved Gudstjenesten og ved Dørene, gjorde Løjer for Folk eller tiggede deres Brød i Husene.

Livet i den rige og blomstrende By Magdeburg, Sædet for en Erkebisp, har udentvivl maattet gjøre et stærkt Indtryk paa den fattige Bjergmandssøn fra Eisleben; men eet Optrin slog ham i den Grad, at han aldrig siden glemte det. Han saae i Magdeburg Fyrst Vilhelm af Anhalt, Broder til Biskop Adolph af Merseburg, gaae som Tiggermunk barfodet om paa Gaderne, krumbøjet under Tiggerposen, bleg og udtæret af Faste og Selvpiinsler, kun Skind og Been som en Dødning. Denne Mand forekom Drengen at være en Helgen og i højeste Grad beundringsværdig. De Forestillinger om Munkestandens Herlighed, som Franciskanerne indpodede deres Disciple, havde altsaa slaaet an hos Martin Luther.

Et Aar forblev han i Magdeburg og døjede adskilligt Ondt. En hidsig Feber, som han havde paadraget sig, befriede han sig for ved en Dag at krybe ud i Kjøkkenet, mens alle Husets Folk vare i Kirke, og drikke koldt Vand. Med andre

---

*) Nogle antage, at Skolen holdtes af „Brødre af det fælles Liv“ (Nollbrødre).

Digitized by Google

fattige Kammerater tiggede han Kosten ved at synge fra Huus til Huus; men forkuet og frygtagtig, som han var bleven af den haarde Opdragelse, kunde et eneste barskt Ord være nok til at skræmme ham. Det var med Nød og neppe, at en Bonde, for hvis Dør han havde sunget, fik ham til at tage mod lidt Julemad, som han gav af et godt Hjerte; og det blot fordi han først havde tiltalt Drengen med en grov Stemme.

Hans Luther erfarede nok, hvor yderlig knapt hans Søn havde det i Magdeburg; men selv kunde han endnu ikke understøtte ham tilstrækkeligt, da han fik mange Børn — mindst 4 Sønner og 4 Døttre — at forsørge. Han anviste derfor Martin at drage til Eisenach, hvor der fandtes en god Skole, og hvor flere af hans Slægtninge vare bosatte.

Martin kom derhen, men hans Slægtninge vilde eller kunde ikke tage sig af ham, og han led igjen bitter Nød. Da skete det en Dag, efterat han var bleven afviist tre Steder, at han mismodig blev staaende udenfor den adelbaarne, velhavende Kjøbmand Conrad Cottas Dør. Dennes Hustru, Ursula, Datter af Borgmester Schalbe i Ilfeld, havde tidligere i Kirken lagt Mærke til Drengens smukke Altstemme og hjertelige Andagt; nu rørtes hun over hans sørgmodige Udseende. Hun erfarede hans forladte Stilling, bød ham ind til sig, bespiste ham strax og optog ham med sin Ægtefælles Samtykke faa Dage efter i sit Huus.

I det kjærlige Hjem, Luther saaledes ved Guds Styrelse fandt, da han allermest trængte dertil, begyndte et nyt og lykkeligt Liv for ham. Nu kunde han uden Sorger lægge Vind paa sine Studeringer. Ved sin stadige Flid og hurtige Fatteevne gjorde han god Fremgang, navnlig i de gamle Sprog, og overgik de Fleste af sine Jævnaldrende. Hans muntre og godmodige Væsen gjorde ham afholdt baade af Lærere og Kammerater. I sine Fritimer glædede han sig selv og sin Plejemoder, der først døde 1511, ved Sang, og lærte tillige at spille paa Fløjte og Lut. Det var med dyb Følelse af Taknemmelighed mod Gud, han altid mindedes sit Ophold i Cottas Huus og den fromme Qvindes Kjærlighed, som havde

Digitized by Google

aabnet det for ham. Naar han i senere Dage talte om sin Barndoms Tryk og trange Kaar, gjorde han det uden mindste Bitterhed. Han vidste af egen Erfaring, at jævn Føde giver Legemet Sundhed og Kraft, at Armod kan styrke i Tillid til Gud, og at Ungdommen har Gavn af at gaae Noget igjennem og kues.

Andet Capitel.

Luthers Læreaar paa Højskolen.

Hans Luther var ved sin Dygtighed og Stræbsomhed kommen saavidt, at han var bleven Medlem af Raadet i Mansfeld og ejede to Smelteovne, da Martin i sit attende Aar var moden til en Højskole. Nu var det den brave Fader muligt rigeligere end før at understøtte den Søn, af hvem han ventede sig mest Glæde og Ære; og det blev bestemt, at Ynglingen skulde drage til det ansete Universitet i Erfurt. Dertil ankom han i Aaret 1501, blev indskreven under Navnet Ludher og begyndte, som Skik var, at studere Oldtidens Digtere og Talere tillige med Tænke- og Naturlære. Han brændte af Lærelyst og læste derfor de ypperste latinske Forfattere med Grundighed. Han søgte ikke blot at forstaae Bogstaven, men ogsaa Aanden i deres Skrifter; han tilegnede sig deres rige Tanker og indpræntede sig deres Fyndsprog, hvad der med hans stærke Hukommelse faldt ham saare let. Han afskrækkedes ikke ved den tørre, vanskelige og spidsfindige Form, hvori Philosophien dengang foredroges, men satte sig med utrættelig Flid ind i Middelalderens scholastiske Lærdomsværker, hvor lidt de end vare istand til at skjænke hans Aand og Hjerte den rette Næring. Han forsov og forsømte ikke nogen Forelæsning, adspurgte gjerne sine Lærere, repeterede ofte med sine Kammerater; men hans fromme Sindelag gav sig ogsaa tilkjende ved det Valgsprog, han allerede dengang fulgte: Flittig bedet er

over det Halve studeret. Hver Morgen begyndte han sit Dagværk med hjertelig Bøn og gik derefter i Kirke.

Intet var Luther i hans Fritimer kjærere end at opholde sig paa Universitetets Bibliothek og benytte de der samlede Skatte. Han havde allerede opnaaet 1502 at blive Baccalaureus (den laveste akademiske Grad), da han i sit tyvende Aar en Dag paa Bogsalen undersøgte flere Bøger for at lære deres Forfattere og Indhold at kjende. Da faaer han en Bog i Haanden, som han aldrig før havde seet. Det var en Bibel paa Latin. Han bemærkede til sin store Forundring, at den indeholdt langt mere Text end de Epistler og Evangelier, som fandtes trykte i de almindelige Postiller og plejede at forelæses om Søndagen i Kirken for Menigheden. Med en forunderlig Følelse blader han i det gamle Testament, standser ved Begyndelsen af første Samuels Bog og giver sig til at læse om den fromme Hanna, der ydmygelig bad Herren skjænke hende en Søn og fik sin Bøn opfyldt. Alt var Nyt for ham. Han læste ilsomt videre med hjertelig Lyst og Glæde, om Hanna, der lovsynger Herren, om Drengen Samuel, der tjener i Tabernaklet, og hvem Herren kalder ad i Nattens Stilhed. Gjerne havde han læst endnu meer, men der var ikke Tid dertil; han skulde hen til en Forelæsning. Af Hjertens Grund opsteg det Ønske hos ham, at Gud dog engang vilde forunde ham at faae denne herlige Bog i Eje. Kort efter kjøbte han en Postille, der indeholdt flere Stykker af Skriften end de sædvanlige Søndagsevangelier; han fordybede sig i den; dog endnu havde han under Læsningen ingen anden Vejleder end sit eget Hjertes dybe, men uklare Længsel efter Gud og hans Sandhed.

Midt i sine ivrige Studeringer faldt han i en haard og farlig Sygdom. Selv var han nærved at opgive Haabet om at gaae den igjennem. Men en medstuderende Ven fra Meiningen, som besøgte ham, trøstede ham venligt og sagde: „Vær ved godt Mod, min kjære Baccalaureus, I skal ikke døe paa dette Leje. Vor Gud vil endnu gjøre en stor Mand af Eder, som igjen skal trøste mange Folk. Thi hvem Gud har kjær

Digitized by Google

og vil opdrage til Salighed, ham lægger han tidlig Korset paa; og i denne Korsskole lære taalmodige Folk meget." Disse Ord gjorde et stærkt Indtryk paa den syge Luther.

Det er ikke muligt bestemt at sige, hvorvidt Luther i sine Studenteraar blev paavirket af de aandelige Retninger i Tidsalderen, som bebudede en Forandring i det kirkelige og videnskabelige Liv. Et halvhundrede Aar, før han kom til Erfurt, havde Johan Wesel været Lærer der og havde baade i Tale og Skrift klart og indtrængende skildret Kirkens Fordærvelse, angrebet Afladen, negtet Paven Titel af Christi Statholder, foretrukket den hellige Skrift for alle Kirkefædre og indskærpet, at alene Guds Naade frelser Syndere. Hans philosophiske Skrifter benyttedes af de Studerende, og Luther selv siger, at han studerede dem, da han skulde tage Magistergraden; men han synes dog ikke at have kjendt og befattet sig med de theologiske Skrifter af Wesel, som Kirken havde erklæret for kjætterske. Hos flere af Erfurts Universitetslærere fandtes stor Begejstring for den græske og romerske Oldtids Dannelse, og denne Begejstring, som udgjorde de saakaldte Humanisters Særkjende, udbredtes blandt deres Tilhørere. Nogle af Luthers Omgangsvenner — Johan Lange, Georg Spalatin og især Crotus Rubianus — vare ivrige og begavede Humanister; men skjøndt Luther til en vis Grad deeltog i deres Studier, synes hans Stræben dog allerede at have haft et andet Præg og at have ført ham hen i en ganske anden Retning.

En Begivenhed, der forefaldt i hiin Tid, formodentlig i Aaret 1503, viser, at Luther trofast hængte ved de religiøse Forestillinger, som man fra Barndommen af havde bibragt ham. I Selskab med en Kammerat begav han sig tredie Paaskedag paa Vejen hjem til sine Forældre og bar paa Studenterviis en Kaarde ved Siden. Omtrent en halv Miil fra Erfurt kom han til at støde med Foden til Kaarden; Klingen faldt ud og ramte en Hovedaare paa Benet, saa Blodet strømmede voldsomt frem. Luther kastede sig ned paa Ryggen, løftede Benet op og forsøgte at klemme Saaret til,

Digitized by Google

men forgjæves. Benet hovnede stærkt op; han troede sig Døden nær. Da raabte han: „O Maria, hjælp mig!" Hans Ledsager, der havde skyndt sig til Byen efter Hjælp, kom tilbage med en Chirurg, og han forbandt Saaret. Dette brød dog op igjen Natten efter; Luther anraabte paany Jomfru Maria og besvimede. „Dengang" — sagde han siden — „vilde jeg være sovet hen i Troen paa Maria."

I Aaret 1505 opnaaede Luther, hvis Aandsgaver vakte Beundring paa hele Højskolen, den philosophiske Magisterværdighed. Derpaa begyndte han efter sin Faders udtrykkelige Ønske og sine Slægtninges Raad at studere Retsvidenskaben. Men længe holdt han ikke ud at sysle med en Videnskab, der ikke ydede ham ringeste Støtte under de Grublerier og Tvivl, hvoraf hans Sjæl begyndte at ængstes.

Hvorledes skulde han faae Fred i sin Samvittighed, naar hans Tanker anklagede ham? Hvorledes skulde han undflye de Straffedomme, hvormed den hellige Gud truer enhver Synder? Hvad skulde han gjøre for at faae en naadig Gud og være vis paa sin Salighed? Disse højst alvorlige og aldeles personlige Spørgsmaal kunde han ikke komme bort fra. Det var ikke videnskabelig Grandskning, der satte ham i en saadan stærk Uro og Spænding. Denne kom derimod fra den fromme Grundstemning i hans Gemyt, fra Indtrykkene i hans Barndom, fra en levende Trang hos ham til Klarhed og Sandhed angaaende hans Sjæls inderste Anliggender. Hvad han netop i den Tid oplevede, forøgede end mere hans Uro og drev ham til at fatte en afgjørende Beslutning.

En af hans fortrolige Venner, der hed Alexis, omkom ved en brat Død. Man veed ikke med Visshed, om han blev snigmyrdet eller dræbt ved et Lynslag, dog synes hiint det rimeligste. Tabet af denne Ven nedsænkede Luther i sørgmodige Tanker, og Angst for Døden greb hans Sjæl. I Begyndelsen af Juli 1505 vandrede han paa en hed Sommerdag efter et Besøg hos sine Forældre ene henad Vejen til Erfurt. Ikke langt fra denne Stad, ved Landsbyen Stotterheim, overfaldt et heftigt Uvejr ham. En Lynstraale foer ned tæt

Digitized by Google

ved ham; et vældigt Tordenskrald bedøvede ham. Han sank i Knæ, følte sig igjen omgiven af Dødens Skræk og Gru og skjalv for Guds Vrede. „Hjælp, kjære St. Anna", raabte han, „saa vil jeg gaae i Kloster." Det var Jomfru Marias Moder, han i sin Dødsangst paakaldte; hendes Dyrkelse var almindelig i hiin Tid og hiin Egn. Det var ganske vist overvældet af Øjeblikkets Rædsel, nødtvungen, han aflagde Løftet om at blive Munk; men da han kom til Besindelse og nøjere overvejede dette Løfte, blev han sin Beslutning tro. Alt, hvad han havde hørt om det Gud velbehagelige i Munkelivet, maatte bestyrke ham i ad denne Vej at søge Frelse, Fred, Hellighed.

Nogen Tid bar han sit Forsæt stille hos sig. For sin Fader vovede han ikke at aabne sit Hjerte; men heller ikke sine Venner betroede han strax, hvad der opfyldte hans Sjæl. Dog uden Afsked vilde han ikke forlade dem. Aftenen før St. Alexius Dag (den 17de Juli) indbød han dem til et Aftensmaaltid hos sig. Det gik muntert til, Sang og Musik forhøjede Glæden; men da afbrød Luther den med Eet, idet han røbede sine Tanker for Vennerne. Forgjæves bønfaldt disse ham om at afstaae fra sit Forsæt. Endnu samme Nat forlod han sin Bolig. Af de Bøger, han ejede, medtog han kun to af det gamle Roms Digtere, Virgil og Plautus; alle sine øvrige Sager lod han blive tilbage. Han vandrede hen til det Kloster, Augustinerne, en i det trettende Aarhundrede opstaaet Orden af Tiggermunke, havde i Byen. Han bankede paa Porten og blev indladt. Verden havde han nu forsaget; Gud vilde han ene tjene; det evige Liv vilde han vinde som Klosterbroder.

Tredie Capitel.

De tunge Prøvedage i Luthers Klosterliv.

Dagen efter sin Ankomst til Klosteret skrev Luther til Universitetet og tilbagesendte det sin Magisterring. Med sine Venner

Digitized by Google

tog han ogsaa i Breve en kjærlig Afsked. Disse vare forfærdede og dybt bedrøvede og vilde endnu engang forsøge paa at omstemme ham; men da de kom til Klosteret, bleve de ikke indladte, og i en heel Maaned saae eller hørte Ingen af dem noget til Luther. Hans Fader blev ved Tidenden om hvad der var skeet ikke blot forfærdet og bedrøvet, men ogsaa forbittret. Martin forekom ham meget ulydig, og alle de Planer og Forhaabninger, han havde næret om hans Fremtid, saae han nu skuffede. Han skrev ham til i en heftig Tone, tiltalte ikke sin Søn Magisteren saaledes, som han plejede, med „I", men med „Du", og unddrog ham sin faderlige Yndest. En Tidlang var han ganske uforsonlig, og uagtet hans Venner forestillede ham, at han dog burde hengive sig i Guds Villie, formaaede han ikke at slaae sig til Taals.

Luther begyndte imidlertid i Klosteret sit Prøveaar, efterat han var bleven kronraget og indklædt som Lærling (Novice) i det hele Broderskabs Paasyn, under Bøn og Sang. Strax eller i al Fald ved Prøveaarets Udløb opgav han sit Døbenavn og lod sig kalde Augustinus; hvad han siden fandt baade høist taabeligt og formasteligt. Som Novice havde han ifølge Ordenens Regler mange kjedelige, byrdefulde, endog uværdige Forretninger at udføre, og man tænkte ikke i mindste Maade paa at forskaane ham for dem. Han maatte støve af i Kirken, feje Værelserne, trække Uhret op, være Portner; han maatte ogsaa tage Posen paa Nakken, gaae fra Huus til Huus i Erfurt, selv hos sine Bekjendte, og tigge Almisse til Klosteret. Under en ældre Broders Vejledning maatte han sætte sig ind i de mangfoldige Pligter og smaalige Regler, som Klosterlivet foreskrev ham; hans Miner, Gang, Holdning, hans Forhold ved Gudstjenesten, ved Maaltiderne, i Cellen, i Skriftestolen, i Omgængelsen med Brødrene, hans Studier, hans Bodsøvelser — Alt var underkastet Regel og Tvang. Og allevegne kunde han saare let forsee sig og blive strafskyldig, f. Ex. i Kirken, naar han ikke kom tilstede, saasnart Klokken kaldte til de syv Bedetimer, naar han læste og sang skjødesløst, saae sig om ved Gudstjenesten, eller ikke knælede til rette Tid; ved Maaltiderne,

Digitized by Google

naar han brød Tausheden, spildte Mad og Drikke; i Sovekamret og Cellen, naar han gjorde Støj, ikke sov med sit hvide Skulderklæde (Scapulier) paa, eller gik ud uden det. Men Luther gik til alt dette uden mindste Klage eller Modvillie; han vilde være Munk med Liv og Sjæl.

I en snever og lav Celle, der først i Aaret 1872 ved en Ildebrand er bleven ødelagt, og hvis eneste Vindue vendte ud til Klosterets lille Have, søgte Luther i enhver Fritime at fortsætte sine Studeringer. Munkene havde paa hans Bøn laant ham en latinsk Bibel i rødt Læderbind; den læste han med stor Iver og lærte en Mængde Skriftsteder udenad. Mangen Gang kunde et eneste vanskeligt Sprog give ham nok at tænke paa en heel Dag igjennem. Mangt et Ord var ham endnu ganske ufatteligt, saasom det af Herren hos Propheten Ezechiel: „Jeg haver ikke Behagelighed i den Ugudeliges Død." Munkene saae skjævt til hans Flid; de sagde spottende: „Man gjør ikke Klosteret nogen Gavn ved at studere, men kun ved at tigge; heller Posen paa Nakken og Byen rundt." De vare misundelige paa ham for hans Lærdom; de vilde ydmyge den ansete Magister. Først efterat Universitetet havde lagt et Ord ind for ham hos Prioren, fik han Lov til at studere i Ro.

Fremfor Alt stræbte han efter Hellighed ved at hengive sig til Klosterlivets hele Strænghed. Han vaagede, fastede, bad, spægede sit Legeme, ikke blot saa meget, som Reglerne foreskreve ham det, men endnu langt mere. Hvorvidt han dengang maa have bragt det i den Øvelse at holde Faste, kan sees deraf, at hans Afholdenhed i senere Dage forbausede en Mand som Melanchthon. Han forsikkrer, at Luther stundom kunde holde ud i fire Dage uden at spise eller drikke Noget, og at han hyppigt havde Nok for en heel Dag i et lille Brød og en Sild. Hvilken Modsætning til det, Luther selv fortæller om Klosterfolkenes Fylderi efter en Fastedag, naar de til Aften fik hver to Kander godt Øl, een Kande Viin, Peberkager eller saltet Brød for at kunne drikke desbedre og saa gik omkring som ildrøde Engle.

Digitized by Google

Da han havde endt sit Prøveaar, aflagde han i Klosterkirken sit højtidelige Munkeløfte under Haandspaalæggelse af Prioren, iførtes Munkekappen, blev af Brødrene under Sang ledsaget op i Choret og modtog der Broderkysset af dem alle. De ønskede ham tillykke med den herlige Gjerning, han havde fuldbragt; nu var han ved egen Kraft istand til at blive hellig og salig; „thi", sagde Prioren, „nu er Du som et uskyldigt Barn, der kommer reen ud af Daaben." Men netop denne Lære om Munkedaaben skulde blive Luther til den største Qval og bringe ham til at fortvivle om sig selv. „Den var", siger han, „idel Gift, skjult i Sukker."

Thi den Fred, han havde haabet at finde i Munkestanden ved herlige Gjerninger, der sagdes langt at overgaae dem, Evangeliet forlangte af almindelige Christne, denne Fred var det ham umuligt at naae. Jo ivrigere han anstrængte sig for at blive fuldkommen og at være vis paa Guds Velbehag, desto mere bedrøvet og ængstet blev han. Thi han følte, at han var en Synder, og at han ikke kunde fyldestgjøre Guds Lov; han bævede for Gud som en hellig, nidkjær Dommer, og han ansaae det ikke for muligt at forsone ham ved egen Fortjeneste. Og dog var det netop dette, Munkelivet skulde sætte ham istand til; dog var det netop dette, som de Skrifter af Middelalderens Theologer, han fordybede sig i, lærte og indskærpede, tilligemed den Indbildning, at Munkenes fortjenstlige Gjerninger skulde kunne fyldestgjøre for Andres Synder.

Luther følte idelig Samvittighedsnag under sine Anstrængelser for at opnaae Hellighed. Enhver, selv den ringeste Overtrædelse af Klosterreglerne bebrejdede han sig som Synd og stræbte at udsone den ved stræng Bod.

Havde han paa Grund af sin Iver i Studering forsømt de bestemte Bedetimer, forfærdedes han, lukkede sig inde i sin Celle, for at gjøre Fyldest for sin Brøde, og indhentede det Forsømte uden at tænke hverken paa at spise eller drikke. Han udmarvede sig saaledes ved disse Bodsøvelser, at han engang i hele syv Uger næsten ingen Søvn fik, og følte, at dersom dette Liv skulde have varet ved, vilde det blevet hans Død. For at

Digitized by Google

berolige sin Sjæl gik han hyppig til Skrifte; men heller ikke dette hjalp. I hans dybe Sørgmodighed vare alle hans Tanker ham til Qval. „See“, sagde han til sig selv, „nu er Du igjen misundelig, utaalmodig, vredagtig.“ Og saa begyndte han at gruble over, om Gud ikke fra Evighed af havde forudbestemt ham til at fortabes, eller om han nu ogsaa havde angret sine Synder dybt nok, og om han ikke havde glemt at aabenbare een eller anden af dem for Skriftefaderen, og Afløsningen i Skriftestolen kunde da ikke trøste ham og stille ham tilfreds.

Saagodt som Ingen af Luthers Brødre i Klosteret kunde sætte sig ind i hans Sindstilstand eller føle Medlidenhed med hans Qvaler; selv hans kjære Lærer, Dr. Usingen, hos hvem han ofte fandt Trøst, forstod ham ikke; thi da han bemærkede Luthers ivrige Læsning i Bibelen, sagde han engang: „Ih, Broder Martin, hvad er det med den Bibel? Man skal læse de gamle Kirkefædre; de have suget Sandhedens Saft af Bibelen; Bibelen stifter alslags Oprør.“ De fleste af Brødrene levede i en aandelig Tryghed; godt vante til det sorgløse Munkeliv, uden at kjende nogensomhelst Anfegtelse, rystede de med Lethed deres Syndebyrde af sig ved Hjælp af de reglementerede Klosterøvelser. Hvad Luther kaldte „de rette Knuder“, vare de ikke istand til at løse for ham. Hans Selvbebrejdelser og Ængstelser ansaae de for sygelige Griller. Deres tomme Samtaler kunde ikke behage ham. Derfor blev han meer og meer ordknap og indesluttet, søgte Eensomhed, led og sukkede i Stilhed.

Tillykke kom netop i den Tid Augustinernes Generalvikar Johan v. Staupitz til Klosteret for at eftersee det. Det var en Mand, der ved Bibelen og Kirkelæreren Augustins Skrifter havde faaet Klarhed over Meget, der endnu laae i et tæt Mørke for Luther. Med et ædelt og varmt Hjerte kom han den forsagte Munk imøde, paalagde Prioren at behandle ham med større Mildhed og vandt hans Fortrolighed. Da Luther aabenhjertig havde betroet ham sine Sjælslidelser og Ængstelser, gav han ham oftere baade Oplysning og Trøst.

Digitized by Google

„Hvorfor", sagde han engang til Luther, „plager Du Dig med disse Speculationer og høje Tanker? See hen til Christi Vunder, til hans Blod, der er udgydt for Dig; der skinner Guds Naade Dig imøde. Guds Søn skal Du høre; han er bleven Menneske for at forvisse Dig om Naaden. Derfor siger han ogsaa til Dig: Du er mit Faar; Du hører min Røst, Ingen river Dig af min Haand."

En anden Gang, da Luther i sit Mismod sagde til Generalvikaren: „Det er forgjæves, at jeg gjør Gud Løfter, Synden overvælder mig", svarede Staupitz: „Ogsaa jeg har tusinde Gange lovet Herren vor Gud at ville leve fromt; men jeg veed ogsaa, at jeg ikke har holdt mine Løfter, og ikke kan det. Vil Gud ikke for Christi Skyld give mig en salig Død, saa kan jeg trods alle mine Løfter og gode Gjerninger ikke bestaae for ham."

Ligesom Staupitz stræbte at vende Luthers Tanker fra hans egne Gjerninger til Christi Fortjeneste, saaledes viste han ham ogsaa, at Frelseren netop var kommen til Verden for alle Synderes Skyld. „Du vil", sagde han, „kun være en indbildt og malet Synder og holde Christus for en indbildt og malet Frelser. Nej, væn Dig til, at Christus er en virkelig Frelser, og Du en virkelig Synder. Det er ikke Skyggespil og Spøg, at Gud har hengivet sin Søn for os." Men naar saa Luther var nær ved at fortvivle over sine Synder, viste Staupitz ham, at han ikke af lutter Samvittighedsfuldhed skulde gjøre sig Skrupler over alt muligt og sagde djærvt til ham: „Du vil nu med Vold og Magt være en Synder og har dog ingen retskaffen Synd; Du maa have et langt Register paa dygtige Synder. Skal Christus hjælpe Dig, saa maa Du ikke komme til ham med sligt Fuskeri og saadanne Dukkesynder, og af ethvert Fejlgreb strax gjøre en Brøde."

Noget Lignende havde Luther ogsaa hørt af sin Skriftefader, da han for ham regnede allehaande Smaating op, hvori han bildte sig ind at have syndet. „Du er en Nar!" havde Skriftefaderen sagt; „det er ikke Gud, der vredes paa Dig; men Dig, der gaaer irette med ham."

Digitized by Google

Den Frygt og Bæven for Guds Vrede, der opfyldte Luthers Sjæl, der lod ham føle Helvedes Qval forud og hindrede ham i at troe paa Guds Naade, kom ogsaa paa Tale mellem ham og Staupitz. „Den sande Omvendelse", sagde Generalvikaren da, „gaaer ud fra Guds Kjærlighed. Elsk ham, som har elsket Dig først." Dette Ord fæstede sig i Luthers Sjæl og fyldte ham med en ukjendt Glæde. Hidtil havde han kun haft Øje for, hvad Gud i sin Hellighed krævede af ham; nu begyndte han at skimte, hvad Gud i sin Kjærlighed tilbød ham uforskyldt.

Ogsaa hans Sjæls Lidelser og Ængstelser, hvori han kun saae Guds Vrede, lærte Staupitz ham at betragte paa en trøsteligere Maade. En Dag, da Luther ved Middagsbordet sad meget sørgmodig, spurgte han ham: „Hvorfor er Du saa nedslaaet, Broder Martin?" „Ak", svarede denne, „hvad skal der dog blive af mig?" „Du veed ikke", tog Staupitz tilorde, „hvor gavnlige slige Anfegtelser ere for Dig." Og en anden Gang sagde han: „Ikke for Intet prøver Gud Dig i saa mange Kampe; Du vil nok faae at see, at han vil bruge Dig som sin Tjener til at udrette store Ting." Og da Luther engang mismodig sagde: „Kjære Hr. Doktor, vor Herre tager saa haardt paa os Mennesker; hvem kan tjene ham, naar han slaaer saaledes om sig", svarede hans Lærer: „See dog at faae andre Tanker om Gud; ifald han ikke bar sig saaledes ad, hvorledes skulde han da faae Bugt med de haarde Halse? Han maa kappe de høje Træer, at de ikke skulle voxe op i Himlen."

Staupitz gav ogsaa Luther gode Raad med Hensyn til hans Studeringer. Han formanede ham til at lægge mindre Vind paa Middelalderens Theologi og gjøre Studiet af den hellige Skrift til sin Yndlingssyssel. Det var som talt ud af Luthers eget Hjerte; men hvor flittigt han end læste i Skriften, havde han endnu et Dække for sine Øjne; hildet i Tidsalderens Fordomme og Vildfarelser kunde han endnu ikke i det strenge Guds Ord finde den rette Oplysning til Salighed.

Digitized by Google

Først senere, da et Guds Ord lød mundtlig til ham i en belejlig Stund, blev det lyst i hans Hjerte.

Efterat Luther henved to Aar havde været i Klosteret, skulde han af Bisskop Johan von Lasphe vies til Præst. Han vilde saa gjerne ved denne Lejlighed udsone sig med sin Fader og indbød ham til at overvære den højtidelige Handling, der til Beqvemmelighed for ham var berammet til en Søndag, den 2den Mai 1507. Hans Luther, for hvem Aaret før to Sønner vare bortrevne af Pest, lod sig bevæge, lovede at indfinde sig og kom til Klosteret med et anseeligt Følge af tyve Personer tilhest. Ogsaa et stort Antal af Ordenens Medlemmer vare tilstede.

Med Frygt og Bæven havde Luther forberedt sig til Præstevielsen, der efter den katholske Kirkes og hans egen Formening gav ham ligesaa stort et Fortrin for Medchristne, „som Morgenstjernen har fremfor den rygende Tande", gav ham Myndighed til, ved den præstelige Forvaltning af Nadveren, virkelig at gjentage Christi Offer og i Messen at bringe dette Offer baade for Levende og Døde. Med Frygt og Bæven havde han ogsaa lært de mangfoldige Forskrifter angaaende Messens Udførelse; thi derved var Bevægelser og Drejninger at gjøre i Hundredtal; der skulde kysses baade paa Evangeliebog og Alterbord; der skulde knæles og slaaes Kors Snese Gange; og enhver Fejltagelse eller Forsømmelse regnedes for Synd. Da han nu efter Indvielsen skulde første Gang læse Messe, var han ude af sig selv af Angst. Ved at fremsige de foreskrevne Ord: „Jeg bringer Dig, den evige, levende Gud, dette Offer", blev han saa betagen af Forfærdelse, at han vilde have forladt Alteret, hvis ikke en Ordensbroder havde holdt ham tilbage. „Thi", tænkte han, „hvem kan bestaae for Guds Majestæt uden Midleren; hvorledes gaaer det da til, at jeg skal tiltale saa høj en Majestæt, da Menneskene allerede lade Modet falde, naar de skulle tiltale en Konge?"

Hans Luther havde skjænket sin Søn 20 Gylden i Anledning af hans Præstevielse; men han havde ingenlunde givet sig tilfreds endnu. Da de efter Messen sade tilsammen ved Fest-

Digitized by Google

maaltidet, begyndte Martin med barnlig Tillidsfuldhed at bebrejde sin Fader, at han saa længe havde været fortørnet og sat sig saa haardt imod, at han blev Munk, og roste for ham Munkestandens Herlighed. Men den brave Bjergmand udbrød med Kraft for alle Tilstedeværende: „Ih, har I Lærde da ikke ogsaa læst i Skriften, at man skal være sine Forældre lydig?" Og da Martin forestillede ham, at han var bleven kaldet af Gud selv ved et skrækkeligt Syn fra Himlen, svarede hans Fader: „Gud give, det ikke maa være Bedrag og djævelsk Blændværk!" Saa stærk var endnu hans Bekymring og Frygt for, at Munkevæsenet skulde blive ulyksaligt for hans kjære Martin. Om nu end Faderens Ord gik Sønnen til Hjerte og hængte ved med deres Braad, saa var han dog altfor forblindet til at lade sig rokke af dem.

Præstevielsen forøgede Luthers fromme Iver. Han var utilfreds, naar han ikke daglig, under Paakaldelse af tre nye Helgene for hver Dag i Ugen, læste Messe, og han forrettede denne Handling med den største Inderlighed og Alvor; men desuagtet kunde han heller ikke ved alle sine Messer blive forvisset om, at han havde Guds Naade. Som Præst skulde han tage Folk tilskrifte; det var paabudt de Gejstlige at sidde i Skriftestolen med nedslagne Øjne og ikke see Qvinder i Ansigtet; dette iagttog Luther ogsaa paa det Samvittighedsfuldeste. Sine Studeringer fortsatte han ivrigt, og elskede fremfor alle andre Kirkefædre Augustins Skrifter. Hans Sjælekampe vedbleve imidlertid; det var ham ikke engang til Trøst, at han beskuede Christus paa Korset; thi hans Synder skjulte ganske Naaden for ham. „O min Synd, min Synd", udbrød han i et Brev til Staupitz og begjærede hans Trøst. Saa ofte Generalvikaren kom til Klosteret, maatte han opmuntre den nedslagne Broder Martin.

Det begav sig saaledes, et Par Maaneder efterat han var bleven Præst, at en af Kirkens største og pragtfuldeste Fester fejredes, nemlig Christi Legemsfest. Ved denne blev Nadverbrødet, Hostien, der efter Kirkelæren i enhver Messe ved at indvies forvandles til Christi virkelige Legeme, baaret om i højtideligt Optog. Luther

Digitized by Google

var med i Optoget; Generalvikaren bar selv den hellige Hostie i det kostbare, gjennemsigtige Gjemme, der kaldes Monstrantsen. Med Eet paakom der Luther en slig Skræk ved Tanken om Sacramentet, der var for hans Øjne, at han svedte Angstens Sved og troede at skulle synke i Jorden af Gru. Saasnart Processionen var forbi, betroede han Staupitz sin Forfærdelse for Christus. Men Staupitz svarede med Blidhed: „Eders Tanker ere ikke Christus; thi Christus forfærder ikke, han trøster kun.“ Disse Ord gjorde det Luther godt at høre.

Naar han blev plaget af tungsindige Tanker, søgte han gjerne at forslaae dem ved Musik. Stundom lukkede han sig ogsaa inde og tillod Ingen at komme til sig. Det var dog neppe, som det sædvanligt antages, i Erfurt, men først flere Aar efter i Wittenberg, at han engang ved at lukke sig inde i adskillige Dage voldte en af sine Venner ved Navn Lucas Edenberger stor Angst. Denne, der først havde undret sig over, at Alt var saa tyst i Luthers Værelse, mærkede tilsidst Uraad, fik i en Hast nogle Chordrenge med sig og bankede haardt paa hos ham. Da Ingen svarede, sprængte han Døren og fandt sin Ven liggende bevidstløs paa Gulvet. Han greb da til det Middel at lade Chordrengene istemme en smuk Psalme; og ved Tonernes velgjørende Magt kom Luther til sig selv igjen.

Endvidere begav det sig kort efter hans Præstevielse, at en gammel Munk i Klosteret en Dag som Skriftefader kom til ham, da han i Sjæleqvide laae paa sit Leje og følte sig syg og fortvivlet. Denne Klosterbroder vidste, hvor han selv havde fundet Fred og Trøst og viste Luther Vejen derhen. Han mindede Luther om hans Børnelærdom, holdt sig til den apostoliske Troesbekjendelse og gjentog med Inderlighed det Ord for ham: Jeg troer Syndernes Forladelse. Dette udlagde han saaledes: „Det er ikke nok i Almindelighed at troe, at Nogle, f. Ex. Peter og David have faaet Syndernes Forladelse, thi det troe Djævlene ogsaa. Nej, det er Guds Villie, at Enhver skal troe, at just hans Synder ere ham forladte. Hør, føjede han til, hvad St. Bernhard siger i en Prædiken over Marias Bebudelse: Tro Du nu ogsaa, at ved Christus blive Dine

Digitized by Google

Synder Dig forladte. Det er den Helligaands Vidnesbyrd i Dit Hjerte, naar han siger: Dine Synder ere Dig forladte. Det er Apostelens Mening, naar han skriver (Rom. Cap. 3), at vi retfærdiggjøres af Naade ved Troen." Disse Ord bleve især en levende og kraftig Trøst for Luthers syge Sjæl. Han omtalte siden bestandig hiin Skriftefader med hjertelig Taknemmelighed og stor Ærefrygt og kom til at tænke paa ham, da han den følgende Juul kunde synge med Troens hele Glæde et Vers ved Gudstjenesten, der lød: „O salige Brøde, som har erhvervet os en slig Frelser."

Sexten Aar senere, da han skrev sin første Kirkepsalme — Nu fryder Eder alle christne Mænd — mindedes han vist ogsaa alle sine tunge Prøvedage i Klosteret, da han i den sang:

I Arvefjendens Vold jeg laa
Og saae min Død imøde,
Og Nat og Dag jeg tænkte paa
Og piintes af min Brøde,
Bestandig sank jeg dybere,
Hos mig var Intet godt at see,
Jeg laa i Synden fangen.

Min bedste Gjerning Intet gjaldt,
Ved Synden Alt var ødet;
Min Id og Villie var til alt
Det Gode ret som dødet;
Angst til Fortvivlelse mig drev,
Døe, var Alt, hvad mig levnet blev,
Og synke ned til Helved.

Fjerde Capitel.

Luther bliver Professor i Wittenberg og gjør en Rejse til Rom.

I Aaret 1502 havde Frederik, med Tilnavnet den Vise, Churfyrst af Sachsen, der selv havde faaet en lærd Opdragelse, efter Tilskyndelse af Dr. Pollich af Mellerstadt, en Tidlang hans

Digitized by Google

Livlæge, og Staupitz grundlagt et Universitet i Wittenberg, der dengang var en ussel By, fuld af Leerhytter med Straatage, blandt hvilke kun faa anseelige Bygninger, saasom det af Frederik opførte Slot med tilhørende Kirke hævede sig frem.

Til denne Højskole, som Churfyrsten i Stiftelsesbrevet havde erklæret at ville ansee for et Orakel baade for sig og sit Folk, blev Martin Luther i Aaret 1508 kaldet som Lærer efter Forslag af Staupitz, der erkjendte hans store Aandsgaver og hans Fromhed. Han skulde foredrage Natur- og Tænkelære efter den hedenske Philosoph Aristoteles, hvad der var ham meget imod, da han helst ønskede at give sig af med det Slags Theologi, „der udforskede Kjernen i Nødden, Axet i Straaet, Marven i Benene.“ Dette Ønske opnaaede han dog snart; thi allerede i Marts 1509 tog han den laveste theologiske Grad, det saakaldte bibelske Baccalaureat, der gav ham Ret til at holde Forelæsninger over Bibelen. For Luthers egen Udvikling var dette nye Kald af største Betydning; hans tidligere overspændte Arbejden paa sin egen Sjæl formildedes nu ved en roligere Indvirken paa Andre.

Kun lidt er bekjendt om hans tidligste Virksomhed paa Cathederet; men saameget veed man dog, at han begyndte at modsætte sig det spidsfindige Ordkløveri (Sophisteri), der gik i Svang paa Højskolerne, og den overdrevne Vigtighed, man i Theologien tillagde den græske Viismand Aristoteles, og at han satte Propheternes og Apostlenes Skrifter langt højere end Skoletheorierne, hvorover Mange dengang undrede sig saare. Mellerstadt, der kaldtes Verdens Lys, da han var Doktor i tre Fakulteter, bivaanede Luthers Forelæsninger og yttrede i sin Glæde over dem: „Denne Munk vil bringe alle Doktorer i Knibe, drage en ny Lære frem og reformere hele den romerske Kirke; thi han bygger paa Christi Ord, og det kan Ingen kuldkaste hverken med Philosophi eller Sophisteri.“

Da Luther gjerne vilde fortolke Pauli Brev til de Romere, stræbte han ret at studere sig ind i det. De Ord i det første Capitel: „Den Retfærdige ved Troen skal leve,“ gik ham dybt tilhjerte; de randt ham atter og atter i Tanker, skjøndt han

Digitized by Google

endnu ikke tilfulde fattede dem, og senere, da det gik op for ham, at i Christi Evangelium aabenbares den Retfærdighed, der gjælder for Gud, forekom disse Ord ham som „en aaben Dør, ad hvilken han gik lige ind i Paradiset selv."

Staupitz opfordrede Luther til ogsaa at bestige Prædikestolen. Men i Førstningen var han slet ikke at bevæge dertil. „Det er ingen ringe Ting," sagde han, „at tale til Menneskene i Guds Sted." Tilsidst, da hans Foresatte blev ved at nøde ham og gjendrev alle hans Grunde, Paaskud og Udflugter, udbrød han i sin Angst: „Hr. Doktor! I tager Livet af mig; jeg holder det ikke ud et Fjerdingaar."

„Nu vel, i Guds Navn da," svarede Staupitz; „Herren vor Gud har meget for og trænger ogsaa hisset til dygtige Folk." Da maatte Luther føje sig efter ham.

Til Augustinerklosteret i Wittenberg, som han strax ved sin Ankomst havde taget Bolig i, skulde der bygges en ny Kirke; men man var endnu kun færdig med Grundvolden. Et gammelt faldefærdigt Kapel af Bindingsværk stod paa Stedet, ikke meer end tredive Fod langt og tyve Fod bredt, med en Prædikestol af uhøvlede Bræder. Her, i Omgivelser, der, som en Samtidig udtrykker sig, lignede den Stald i Bethlehem, hvori Christus fødtes, begyndte Luther at prædike. Dog hans Tales Liv, Kraft og Alvor hidlokkede snart saamange Tilhørere, at Kapellet ikke kunde rumme dem, og han blev derfor opfordret til at prædike i Byens Kirke. Saaledes, siger atter hiin Samtidige, blev da det kjære Jesusbarn, efterat det først var blevet ligesom født paany i Stalden, bragt til Templet for at fremstilles for Verden.

Fra denne Virksomhed, der tiltalte Luthers inderste Natur, blev han ved Guds Styrelse kaldt bort, for at see sig om i Verden og befries fra mange af de Fordomme og Blændværk, der endnu hildede ham. En Strid, der var opkommen mellem syv Augustinerklostre og Generalvikaren om forskjellige Anliggender, foranledigede denne til at sende to Ordensbrødre til Rom, og Luther blev den ene af dem.

Digitized by Google

Han tiltraadte sin Rejse i Aaret 1510 eller 1511, vistnok tilfreds med at foretage en slig Pilgrimsgang paa over halvandet hundred Miil. Tilfods vandrede han med sin Ledsager den korteste Vej gjennem Bayern og steg over Alperne ned i Lombardiet. Dette Slettelands rige, ham fremmede Natur lagde han Mærke til og drog Nytte deraf for sine Studier. Da han saae de skjønneste Olietræer voxe dernede paa den haarde Klippe, lærte han at forstaae, hvad der siges i den 78de og 81de Psalme, at Herren mætter Folket af Klippen. Den Frimodighed, hvormed han i et rigt Benediktinerkloster satte Brødrene irette, fordi de fraadsede i Kjødspiser paa en Fastedag, forbittrede dem i den Grad, at Portneren, der frygtede et Anslag mod Luthers Liv, raadede ham til at skynde sig bort. Italienernes Hævngjerrighed syntes ham baade dengang og senere saa stor, at han ikke kunde lade være at kalde dem fine, snedige Mordere, der hemmelig med Gift kunde bringe Folk af Dage paa mange Maader, og han tilføjede da: „Os Tydskere see de Vælske med Foragt ned paa, og kalde os Bestier."

Paa Vejen til Padua erfarede han, hvor skadelig Natteluften kan være i Syden; thi da han og hans Rejsefælle en heel Nat havde sovet haardt for aabne Vinduer, vaagnede de om Morgenen ganske tunge i Hovedet og saa ilde tilpas, at de den Dag ikke kunde gaae meer end en Miil. Tørsten plagede dem, og de væmmedes ved Viin; men Vand følte de bestandig Lyst til at drikke, uagtet det var farligt. Tilsidst vederqvægede de sig paa to Granatæbler.

I Bologna fik han en voldsom Hovedpine og Susen for Ørene og blev saa daarlig, at han troede sig Døden nær. Da randt Pauli Ord: Den Retfærdige ved Troen skal leve, ham igjen saa kraftigt ihu, at han ved dem følte sig trøstet baade imod Synden og Døden.

Da han kom til Florents, besøgte han med Fornøjelse de store Hospitaler og velgjørende Stiftelser for Hittebørn. Han roste mange Aar senere disses skjønne Bygninger og smukt malede Værelser, de kyndige Læger og paapasselige Vogtere,

Digitized by Google

de reenlige Senge og Spisevarer, ligesom ogsaa de tilhyllede Matroner, der gik om paa Stuerne og plejede de Syge.

Nu nærmede han sig gjennem bjergfulde Egne, over den berømte By Siena til Maalet for sin Valfart. Da han fik Øje paa Rom, faldt han med brændende Andagt paa Knæ, løftede sine Hænder i Vejret og udbrød: „Vær hilset, du hellige Stad, ja tre Gange hellig ved de Martyrers Blod, som er udgydt i dig."

Den fromme Munk var ved sin Ankomst til Rom, efter hans egne Ord, saadan en gal Helgen, at han under sit fire Ugers Ophold løb igjennem Kirker og Klostre og troede alt, hvad der var løjet og støjet. Han besøgte med Andagt Katakomberne ved Kirken St. Calixt, hvor flere tusinde Martyrer laae begravede; han var i Pantheon, det runde Tempel for alle Romernes Guder, som af Pave Bonifacius IV var blevet indviet til Allehelgene, og hvor Lyset gjennem en Aabning foroven i den høje Hvælving faldt ind paa de svære Søjler af Marmor; han saae med Undren i St. Peders Kirke de hellige Reliqvier udstilles, blandt dem Veronikas berømte Linklæde med Aftrykket af Frelserens Ansigtstræk; og for at faae fuldstændig Aflad krøb han ved Lateranpladsen møjsommeligt paa Knæene op til et Kapel med højhellige Reliqvier ad den samme hellige Marmortrappe, ad hvilken Christus sagdes at være stegen op i Pilatus Palads, og som ved et Under var flyttet fra Jerusalem til Pavernes gamle Palads ved Laterankirken i Rom.

Ogsaa Sporene af det hedenske Rom og dets Mindesmærker, især Colosseum og Diocletians Bade, beskuede han, anstillede Betragtninger over Scipionernes og Cæsarernes Stad, der var falden hen som et Aadsel, og forbauseedes over, at det romerske Rige uden Kundskab om Gud havde kunnet stige saa højt og brede sig saa vidt.

I en lille Kirke tæt indenfor den Port, ad hvilken han var kommen til Rom, læste han efter Sigende sin første Messe og siden flere i Augustinernes pragtfulde Kirke. Det hed sig i Rom: Salig den Moder, hvis Søn holder en Messe i St. Johannes (Laterankirken) en Løverdag! Hvor gjerne havde

Digitized by Google

han gjort sin Moder lykſalig! Men der var ſaa Mange om det, ſaa han kunde ikke komme til. Saa ofte Luther læſte Messe, gjorde han det med al mulig Alvor og Værdighed; derfor forbauſede og forargede det ham højlig, at han i Rom ſaae Præſterne forrette denne Handling paa den letſindigſte og ſkamløſeſte Maade. Da han engang med flere Andre læſte Messe, var Præſten færdig med ſyv Messer paa et Alter ved Siden af ham, før han var færdig med een, og en af Klerkene raabte da med fræk Spot til Luther: „Skynd Dig! Skynd Dig! Lad vor Frue ſnart faae ſin Søn tilbage."

Han traf ſammen med mange Messeklerke, der vare ſaa uvidende, at iſald man havde ſpurgt dem, hvormange Sacramenter der gaves, vilde de upaatvivlelig have ſvaret: „Tre — Vievandskoſten, Røgelſekarret og Korſet." Men hvad der iſær oprørte ham og bragte ham til at gyſe, var den aabenbare Vantro og Ugudelighed, hvormed højtſtaaende Gejſtlige over Bordet ſpottede med Messen og under Latter roſte ſig af, at de for Alteret indviede Brød og Viin med disſe Ord: „Brød er du og Brød bliver du, Viin er du og Viin bliver du."

Og hvad ſkulde han tænke, naar han hørte de ſkammeligſte Ting fortælle baade om den ſidſt afdøde og om den da regjerende Pave? Alexander VI (1492—1503) havde haft Slegfredbørn, to Sønner og en Datter, med hvem baade han ſelv og en af Brødrene havde bedrevet Blodſkam; tilſidſt havde han villet forgive en af Cardinalerne, men var ſelv kommen til at nyde af Giften, ſaa han døde deraf. Julius den Anden (1503—1513) havde ladet ſig beſtikke af Tiggermunkene med 80,000 Dukater til ikke at reformere deres Orden, og da han ſaae Pengene ligge paa Bordet, havde han med et Smiil ſagt: „Hvem kan modſtaae ſaamange Bevæbnede?" Den ſamme Pave havde ved Budſkabet om hans Hærs Nederlag kaſtet Bønnebogen, hvori han læſte, fra ſig, havde bandet frygtelig og paakaldt Schweizerfolket ſom en Helgen.

Jo mere Luther betragtede Livet i Chriſtenhedens Hovedſtad, desmere faldt dets Verdslighed og Fordærvelſe ham i Øjnene. Han ſaae Paven, St. Peders Efterfølger, paradere

med skjønne, smykkede Heste, der førtes foran ham, og selv ride med Hostien paa en smuk hvid Hingst. Han fandt Staden fuld af Uorden og Mord, uagtet Politiet foer strængt frem. Han hørte Folk paa Gaderne sige reent ud, at var der et Helvede til, saa var Rom bygget derpaa. Det italienske Mundheld: Jo nærmere Rom, jo slettere Christne, forekom ham saa sandt, at han nogle Aar efter anførte det som en Grund mod Valfarter til Rom; thi Pilgrimene bragte kun Foragt for Gud og hans Bud hjem med sig derfra. Selv indsaae han senere, hvor godt han havde haft af denne Rejse; han vilde ikke, sagde han, undværet den for hundrede tusinde Gylden; thi uden den vilde han dog aldrig have troet en slig Slethed mulig.

Endog de fromme Andagtsøvelser, han selv foretog i Rom, bragte ham ud af tidligere Indbildninger; thi da han paa sine Knæe skubbede sig op ad de 28 Trin paa den hellige Trappe, hørte han en Tordenrøst raabe i sit Hjerte: Den Retfærdige af Troen skal leve, og Daarligheden i slige fortjenstlige Gjerninger paatrængte sig ham med ny Kraft. Skuffet, bedrøvet og forarget i sit Hjerte kom han tilbage fra Rom; men at blotte eller angribe Kirkens Brøst var endnu langt fra hans Tanker. Han anede dengang neppe, hvilke Vaaben hiin Rejse havde givet ham ihænde mod Pavedømmet og dets Vildfarelser.

Femte Capitel.

Luthers Doktored og dens Følger.

Efter sin Hjemkomst hengav Luther sig med Ufortrødenhed til sit Kald som Lærer og Prædikant. Rygtet om ham udbredte sig videre og videre. Antallet af de Studerende ved Universitetet steg. Churfyrsten selv kom engang til Wittenberg for at høre ham prædike. Baade han og Staupitz yndede Broder Martin meget. De besluttede, at han skulde tage den højeste akademiske Grad og blive Doktor i Theologien.

Digitized by Google

I Klosterhaven, under et Pæretræ, som Luther siden plejede at vise sine Disciple, meddeelte Staupitz ham denne Beslutning. Luther forskrækkedes ved Tanken derom og undskyldte sig. „Jeg er svag og sygelig," sagde han blandt andet, „jeg har ikke lang Tid at leve i; man bør see sig om efter en dygtigere og raskere Mand til slig en Værdighed." Staupitz slog denne Indvending hen i Spøg og svarede: „Det lader til, at vor Gud snart vil faae meget at gjøre baade i Himlen og paa Jorden; derfor maa han have mange unge og arbejdsomme Doktorer, ved hvem han kan udføre sine Gjerninger. Hvad enten I lever eller døer, saa har Gud Eder nødig i sit Raad. Efterkom derfor, hvad Klosteret paalægger Eder, da I ifølge Eders Løfte er skyldig at adlyde mig og det. Hvad Omkostningerne angaaer, saa vil vor naadige Churfyrste udrede dem af sit Skatkammer." Luther saae alle sine fremførte Betænkeligheder kuldkastede og nødtes til at samtykke.

Paa St. Lucas Dag, den 18de October 1512, disputerede han i Overværelse af en talrig Forsamling og blev den følgende Dag med stor Højtidelighed Doktor i den hellige Skrift. Andreas Bodenstein fra Carlstadt, der var Dekan ved det theologiske Fakultet og senere skulde spille en Rolle i Reformationen, overrakte ham Doktorhatten og den gyldne Fingerring, der endnu kan sees paa Museet i Brunsvig, Ærestegnene paa hans nye Værdighed, og Luther svoer den dyre Ed paa en Bibel, at han vilde studere og prædike hiin Bog hele sit Liv og forsvare den christelige Tro i Tale og Skrift mod alle Kjættere.

Den store Betydning, det for Luther havde at være ordentlig og offentlig kaldet til Doktor i den hellige Skrift, viste sig strax i den forøgede Iver, hvormed han hengav sig til Studiet af den hele Bibel. For ret at kunne opfylde den hellige Forpligtelse, han havde overtaget, trængte han ikke blot dybere ind i det græske Sprog, som han alt før havde begyndt at studere, men besluttede sig ogsaa til at lære Hebraisk. Ved Universitetet holdt han Forelæsninger over Psalmerne, Romerbrevet og Galaterbrevet; og med Hensyn til disse siger Melanchthon, at han udlagde Skriften paa en saadan Maade, at det efter

Digitized by Google

alle fromme og forstandige Mænds Dom var, som om en ny Dag var brudt frem over Lærdommen efter en lang og dyb Nat. Han paaviste Forskjellen mellem Lov og Evangelium. Han gjendrev den i Skolen og paa Prædikestolen herskende Vildfarelse, at Menneskene fortjene Syndernes Forladelse ved deres egne Gjerninger og blive retfærdige for Gud ved udvortes Tugt, som Pharisæerne havde lært. Han ledte Menneskenes Hjerter hen til Guds Søn. Ligesom Johannes den Døber pegede han paa det Guds Lam, der har baaret al Verdens Synd, og udviklede, at Synderne forlades for Christi Skyld, og at man faaer Deel i slig Naade formedelst Troen.

Det hellige Løfte, Luther som Doktor ogsaa havde aflagt, at ville forsvare den christelige Tro mod alt Kjætteri, førte ham snart til i alle sine Forelæsninger og Disputatser at afhandle det Spørgsmaal: Skal og kan man lære den christelige Tro — at leve christeligt og døe saligt — af den hellige Skrift eller af den hedenske Philosoph Aristoteles, fra hvem Skoletheologerne aflede den romerske Kirke- og Klosterlære? Han fandt det unyttigt at studere Aristoteles og yttrede: „Jeg har ikke noget inderligere Ønske end at blotte hiin Skuespiller, der under en græsk Maske har forhaanet Kirken, og at røbe hans Skam for Alle." Imod den Sætning: Uden Aristoteles bliver ingen Theolog, stillede han en stik modsat: Ingen bliver Theolog, medmindre det skeer uden Aristoteles. Derfor angreb han Middelalderens Skoletheologer, de saakaldte Scholastikere og deres Sophismer.

Men at hans Ed som Doktor i den hellige Skrift ogsaa kunde gjøre ham det til Pligt at træde op mod Kirkens Vildfarelser og vise dens mangfoldige Forvanskninger af den apostoliske Christendom, kom ham endnu slet ikke isinde. Det laae ham alvorligt paa Hjerte, efterat han selv gjennem svære Kampe var kommen til en levende Tro paa sin Frelser, nu ogsaa at fremstille for sine Tilhørere Evangeliets Grundsandheder om Anger og Tro, Syndsforladelse og den sande Trøst i Korset. Men han saae neppe, at han derved kunde komme i Strid med Kirkens Lære, fra hvilken han ikke tænkte paa at afvige. Ja

Digitized by Google

han var dengang — siger han selv — en ganske rasende Papist, saa beruset, saa inddrukket af de pavelige Dogmer, at han om muligt gjerne vilde have været med at slaae den ihjel, der havde været dumdristig nok til at vise Paven den ringeste Ulydighed. Det var først senere, da han havde begyndt sin Kamp med Pavedømmet, at han — selv haardeligen anklaget for Kjætteri — fandt Trøst og oplivede sit Mod ved at mindes sin Doktored. Det var først da, han sagde: „Jeg er gaaet fremad i Herrens Navn og jeg har befalet mig i hans Hænder. Skee hans Villie! Hvo har bedet ham om at gjøre mig til Doktor? Var det ham, der gjorde mig dertil, saa lad ham beskytte mig! — Jeg er bleven Doktor mod min Villie. Pavedømmet har villet afholde mig fra at gjøre min Pligt; men jeg vil i Herrens Navn trampe paa Løver og træde Drager under Fødder."

Et Par Breve, Luther skrev til fortrolige Venner i April 1516, vise, hvorledes han stræbte at give Andre den Anviisning, hvorved han selv havde fundet Fred.

Til Munken Spenlein yttrede han: „Jeg gad gjerne vide, hvorledes det staaer til med Din Sjæl. Er den endelig bleven led og kjed af dens Egenretfærdighed? Har den lært at sætte Lid til og glæde sig ved Christi Retfærdighed? Thi i vor Tid blive Mange vildledede af Hovmod, og især de, der af alle Kræfter stræbe at være retfærdige og fromme. De kjende ikke Retfærdigheden for Gud, der skjænkes os uforskyldt i Christus; men ville bestaae for ham ved egen Fortjeneste. Men dette er umuligt. Da Du var hos os, var baade Du og jeg af den Mening eller rettere i den Vildfarelse. Jeg strider endnu bestandig med den og har endnu ikke overvundet den aldeles. Derfor, min kjære Broder, lær at kjende Christus, den Korsfæstede! Lovsyng ham, fortvivl om Dig selv og siig: Du, Herre Jesus er min Retfærdighed; men jeg er Din Synd. Du har taget paa Dig, hvad der var mit, og givet mig, hvad Dit var."

En anden Klosterbroder, Georg Leiffer i Erfurt, der led af mangehaande Anfegtelser, trøstede han med følgende Ord:

Digitized by Google

„Jeg hører, at Du kastes omkring af mange Stormvinde, og at Din Sjæl drives frem og tilbage paa Bølgerne. Christi Kors er deelt ud i den hele vide Verden, og hvert Menneske har sin Splint deraf. Kast ikke Vrag paa Din Deel deraf, men gjem den som den allerkosteligste Reliqvie, ikke i en Sølv- eller Guldkapsel, men gjem den i et Hjerte af Guld, i et af Sagtmodighed og Kjærlighed opfyldt Hjerte. Er Korsets Træ blevet helliget derved, at Christi Legeme og Blod har berørt det, saa det regnes for den kosteligste Reliqvie, hvormeget meer ere da ikke Krænkelser, Forfølgelser, Trængsler og Menneskers Fjendskab de allerkosteligste Reliqvier, aldenstund de ikke ere blevne berørte af Christi Legeme, men favnede, kyssede og velsignede af hans guddommelige Kjærlighed, der forvandler Uret til Velgjerning, Lidelse til Herlighed, Korset til Glæde."

Luther skred selvstændigt fremad paa den ham anviste Vej, men han fulgte tillige med Opmærksomhed det literære Liv, der rørte sig i Samtiden, og de aandelige Kampe, der forefaldt omkring ham.

Iblandt Tydsklands Humanister vare dengang Reuchlin og Erasmus de ypperste.

Reuchlins Liv var blevet bestemt i dets Retning ved det Behag, Markgreven af Baden havde fundet i hans skjønne Stemme, da han som fattig Dreng sang i Choret ved Kirken i Pforzheim. Markgreven havde ladet ham opdrage og havde sendt ham som sin Søns Ledsager til Paris, hvor han ivrigt studerede de gamle Sprog. I en Alder af tyve Aar var han bleven Professor i Basel og forbausede allerede da Verden ved den Lethed, hvormed han kunde samtale med indvandrede Grækere i deres Modersmaal. Senere havde han i en würtembergsk Greves Følge bereist Italien, besøgt Medicæernes fyrstelige Huus i Florents, gjort Bekjendtskab med de berømteste græske og italienske Lærde og var af Kejser Frederik III bleven ophøjet til Statsraad og Retspræsident. Dog vedblev han lige ivrigt at dyrke Videnskaberne. Han forfattede et latinsk Lexicon, samlede de classiske Forfatteres Skrifter og var utrættelig i at meddele Andre sin Lærdom. Skjøndt Omgang med Jøder den-

Digitized by Google

gang blev skyet af de Fleste, lod han sig undervise i Hebraisk af en lærd Jøde og udgav en hebraisk Ordbog og Grammatik, som ogsaa kom Luther til Nytte. Da en fanatisk Theolog i Cölln var lige ved at faae udvirket hos Kejseren, at alle hebraiske Lærdomsværker skulde udleveres af Jøderne i Riget og brændes, løftede Reuchlin sin vægtige Stemme derimod og dreves derved af Dominikanernes (Sortebrødrenes) Orden ind i en Pennefejde, der førtes med den yderste Heftighed i flere Aar og tilsidst paadrog den ansete Lærde en Proces. Denne vakte overalt den største Opsigt.

Luther blev af sin Ven Spalatin, der var ansat hos Churfyrsten som Kapellan, adspurgt, hvad han meente om hele denne bittre Strid. Han gav i sit Svar utvetydigt tilkjende, at han ansaae de cöllnske Munke og Kjætterdommere for at have Uret; men han føjede til, at hans Sind var meer opfyldt, end hans Tunge kunde udsige, af de langt værre Gudsbespottelser, der fandtes rundtomkring i Christenheden, og som man burde angribe.

Med Erasmus af Rotterdams vidtudbredte Skrifter sysselsatte Luther sig ogsaa. Denne Lærde havde fra Ungdommen af næret stor Uvillie mod Munkestanden, som han var bleven overtalt til at indtræde i. Efterat være befriet fra Klosterlivets værste Tvang ved Hjælp af en Velynder, Erkebispen af Cambray, havde han opholdt sig nogle Aar i Paris og under trykkende Armod ved Studiet af Oldtidens Classikere tilegnet sig høj Dannelse, fiin Smag og en glimrende Stiil, der snart gav ham Rang som den første af Datidens Humanister. Rejser i England, Holland og Italien, Omgang med Fyrster og Videnskabsmænd havde udviklet hans af Naturen skarpe Blik paa Livet, og han var optraadt som Forfatter med en Række Skrifter, der imødekom Tidsalderens Retning og Trang. Deres Lune og Vittighed, deres naturtroe Skildringer, deres overraskende og velberegnede satiriske Udfald mod Samtidens Daarligheder og Laster, mod Folkets Overtro, Munke- og Præstestandens Uvidenhed og Barbari, Skoletheologernes Spidsfindigheder, ja endog Pavedømmets Herskesyge og Pengegridskhed vakte Beun-

Digitized by Google

dring og Bifald og skaffede ham Pensioner, Gaver og Æresbeviisninger fra alle Kanter. Men tillige arbejdede han en ny Tidsaand imøde ved videnskabelige og lærde Skrifter. Han paastod, at man ikke længer skulde studere Theologi hos Middelalderens Lærere, men gaae tilbage til Kirkefædrene og fremfor Alt til det nye Testament. Han paaviste en Mængde Fejl i den kirkelige Oversættelse af den hellige Skrift og udgav selv den græske Text af det nye Testament, med hvilken de fleste Lærde dengang vare ubekjendte.

Luther fandt en Aand i denne Mands Skrifter, der i een Henseende tiltrak ham, men i en anden stødte ham tilbage. Han syntes godt nok om, at Erasmus med Eftertryk og Lærdom gjendrev Præsterne og Munkene og blottede deres Uvidenhed; men han var bange for, at Læren om Christus og hans Naade ikke fremmedes synderligt derved. Han saae allerede dengang klart, at Erasmus ikke havde tilegnet sig Christendommens Grundsandheder, og at han foretrak det Menneskelige for det Guddommelige. Ved at omtale en af hans underholdende, lærde, aandrige Dialoger yttrede Luther, at man ved den uvilkaarlig nødtes til at lee og spøge over Kirkens Brøst og Jammer, som dog enhver Christen burde ynkes og sukke over til Gud. Hans Udlægning af Romerbrevet fandt Luther i et Hovedpunkt, det om Lovens Gjerninger, urigtig, og bad skriftlig Spalatin opfylde en Vens og Christens Pligt ved at meddele Erasmus denne hans Mening, som han i Korthed begrundede.

Blandt Reuchlins og Erasmus' varme Beundrere og Tilhængere var Ingen mærkeligere end Adelsmanden Ulrich von Hutten. Ogsaa han havde som Barn været bestemt til Klosterlevnet, men unddrog sig i sit sextende Aar dets Tvang ved at løbe sin Vej. En urolig Higen efter at tumle sig om i Verden som omvankende Ridder og bestaae alleslags Farer, Forviklinger og Eventyr var hos ham forenet med ivrig Stræben efter at uddanne sig som Lærd og blive navnkundig som Digter. Han opnaaede ogsaa begge Dele. Han studerede paa de forskjelligste Højskoler i Nordtydskland, led Skibbrud paa Østersøen,

Digitized by Google

vandrede som Tigger gjennem Böhmen og Mähren, fegtede som simpel Soldat i Italien, betragtede i Rom Livet og dets Fordærvelse, sloges i Viterbo med fem bevæbnede Franskmænd, som han jog paa Flugt, og førte i Bologna an ved en Fejde mellem de tydske og lombardiske Studenter. Men han digtede ogsaa som ivrig Patriot Lovtaler over Kejser Maximilian og hans Krige med Venetianerne. Han spottede i bidende Epigrammer Pave Julius den Andens Person. Han erhvervede sig Navn af Tydsklands Demosthenes ved et veltalende Anklageskrift mod Hertugen af Würtemberg, der havde snigmyrdet hans Fætter. Med bitter Haan angreb han Datidens Jurister og Theologer, der i hans Øjne vare en Pest for Almeenvellet og Religionen. Crotus Rubianus hjalp ham med at udarbejde et Værk, hvori de lode en Mængde opdigtede Lærde og Munke, kaldede de dunkle Mænd, lutter Modstandere af Reuchlin, skrive fortrolige Breve til en navngiven Professor i Cölln om Gangen i Reuchlins Proces og allehaande Tildragelser i Tiden. Ingensinde før vare de Vrængebilleder, som det vanartede Munkevæsen og den vanartede Scholastik tilsammen havde udklækket, blevne skildrede saa livagtigt. Brevenes skuffende Sandhed var saa stor, at endog Dominikanerne i England fra Begyndelsen modtoge dem med Bifald, og at en Prior i Brabandt kjøbte en Mængde Exemplarer og forærede sine Ordensbrødre dem i god Tro til deres Ægthed. Men alle Oplyste og Dannede lærte ved dem tilbunds at kjende saavel Klosterfolkenes Mangel paa sand Fromhed, deres Hovmod og Forfølgelsesaand, som og deres raae Sviregilder, gemene Elskovshandler, forskrækkelige Kjøkkenlatin, sladderagtige Dumhed og forskruede Meninger.

Ogsaa Luther fik disse med Begjærlighed læste Breve i sine Hænder. Han fældede samme Dom over dem som over andre samtidige Satirer af lignende Indhold; Meningen billigede han nok, men ikke Værkerne selv, fordi de indeholdt Fornærmelser og Forhaanelser. Ham selv gaves der nu Lejlighed til paa en anden Maade at virke for Klosterbrødrenes Oplysning og Forbedring i en videre Kreds.

Digitized by Google

Churfyrsten af Sachsen, der, opfyldt af kirkelig Fromhed, i sin Ungdom havde foretaget en Pilgrimsrejse til Jerusalem, hvor han var bleven slaaet til Ridder af den hellige Grav, var ogsaa en stor Elsker af Reliqvier. Den af ham byggede Slotskirke i Wittenberg, hvori der aarlig læstes henved ti tusinde Messer, var indviet til Allehelgene, og han ønskede at smykke den med ret mange Helgenlevninger. For at samle saadanne sendte han i Aaret 1516 Staupitz til Nederlandene. Generalvikaren beskikkede da Luther til under sin langvarige Fraværelse at have Tilsyn med 40 Augustinerklostre i Meißen og Thüringen.

Ifølge dette Tilsynsembede rejste Luther rundt og besøgte det ene Kloster efter det andet. Allevegne udbredte han den Sandhed, der opfyldte ham, paalagde Munkene at læse flittig i den hellige Skrift og formanede dem til et helligt, fredeligt og tugtigt Liv. I Grimma, det første Kloster, han i April Maaned visiterede sammen med Staupitz før hans Afrejse, fik denne Nys om, at en Afladshandler ved Navn Tetzel opholdt sig i Wurzen og vakte stor Opsigt der. Da man tillige fortalte nogle af hans formastelige Ytringer, udbrød Luther i Harme: „Vil Gud, skal jeg slaae Hul paa hans Tromme.“ Fra Dresden skrev han et Brev til Augustinernes Prior i Mainz angaaende en vildfarende og bortflygtet Munk, som han med kjærlige Ord lovede Tilgivelse, hvis han vilde vende tilbage. I Erfurt indsatte han sin Ven Johan Lange til Prior og formanede ham skriftligt til at være venlig og taalmodig. I Gotha holdt han til de forsamlede Munke en Tale, som han meddeelte sine Venner. Han kom ogsaa til Eisleben og Magdeburg og vendte efter sex Ugers Forløb tilbage til Wittenberg. Her blev han nu, da han foruden sine Embedsforretninger som Professor, Prædikant og Sjælesørger skulde besørge Ordenens Anliggender i meer end et Aar, saa overlæsset med Arbejde, at han bestandig behøvede to Skrivere, der maatte hjælpe ham at udfærdige Breve næsten hele Dagen, og han beklagede sig over, at han sjelden havde Lejlighed til at læse de daglige Bønner eller synge Psalmer. Men hele denne Virksomhed,

Digitized by Google

hvorunder han med Aandens og Embedets Myndighed irettesatte, forbedrede og styrkede sine Ordensbrødre, gav ham et friere Blik paa Livet i Kirken og forøgede hans Menneskekundskab.

Fra Aarene 1516 og 1517 have vi ikke faa Vidnesbyrd om, hvor bestemt og frimodigt Luther nu som Prædikant og Universitetslærer udtalte den Indsigt i Evangeliets Sandheder, hvortil han dengang var kommen.

Menigheden advarer han i sine Prædikener mod en indbildt egen Retfærdighed ved Hjælp af udvortes Gjerninger. Retfærdighed maa ikke søges udenfor os, men inde i Hjertet formedelst Troen. Ikke ved gode Gjerninger erhverver Synderen Retfærdighed; men naar Synderen ved Troen er bleven retfærdiggjort, da gjør han gode Gjerninger. Først maa Personen selv forandres, dernæst Gjerningerne. I Prædikener over de ti Bud viser han strax ved at udlægge det første Bud, at alle Adamsbørn ere Afgudsdyrkere og vedblive at være det, indtil Christus hjælper dem. „Thi," siger han, „Troen paa Christus tager fra Dig al Din Tillid til egen Viisdom, Retfærdighed og Kraft; den lærer Dig, at ifald Christus ikke var død for Dig og havde forløst Dig, da vilde hverken Du selv eller nogen Skabning kunne have hjulpet Dig."

Ved at forklare de forskjellige Arter af Afguderi angriber han ikke Kraften i Helgenes Forbøn, som han forlanger, man skal holde sig til; men han forkaster bestemt Helgendyrkelse, saafremt man kun paakalder Helgene for at opnaae timelige og jordiske Goder. Han kalder det Hedenskab at tilskrive de forskjellige Helgene Magt til at beskytte mod forskjellige bestemte Onder. Om Valfarter siger han, at de ere en fri, ingen tvungen Sag, og derfor synder Ingen ved at undlade dem. Den, der foretager dem, skal dog betænke, at han med de Omkostninger, som dertil anvendes, ulige bedre kunde tjene Gud hjemme, naar han forsørger sin Familie og de Fattige og taalmodig bærer Herrens Tugtelser. Iblandt Overtræderne af det ottende Bud regner han alle dem, der forkynde og prise falske Undere og opdigtede Legender, foregivne Reliqvier og taabelige Syner; han raaber Vee over dem, der finde større

Behag i slige Syner og Aflabsprædikener, forbi de indbringe Penge, end i Evangeliet, og udbryder med Varme: **Her havde Kirken allermest en Reformation nødig.**

Hvad der senere af ham skulde bekæmpes med al Kraft, saasom Messeofferet, det hemmelige Skriftemaal, Pavens og Hierarchiets Magt, berører han i sine Prædikener kun sjelden; men gjør han det, da skeer det uden at ytre Tvivl eller gjøre Indsigelse derimod. Biskopperne og Prælaterne kalder han Legemets Øjne; naar de see, bliver ogsaa Menigheden seende. Fra dem skal Christenheden modtage Brødet, det guddommelige Ord; derfor maa en Biskop fornemmelig være en Ordets Prædiker. I Overbeviisningen herom skrev Luther for sin Ven Provsten i Leitzkau en Tale, som han ønskede, denne vilde foredrage paa en Kirkeforsamling, der skulde holdes i Rom. Deri sagde han: „Det er fremfor alt andet fornødent, at Præsterne rigeligt have hele Sandhedens Ord inde. Jorden er bedækket og Menigheden saaledes overlæsset med Gruusdynger af Love, Menneskelærdomme og overtroiske Vedtægter, at Sandhedens Ord knap skinner igjennem. Deri ere Prælaterne og Præsterne Skyld. Ifald Kirkeforsamlingen ikke paalægger dem at holde sig til det rene Evangelium og prædike dette for Menigheden, saa er Mødet spildt og uden Frugt. Det er uværdigt for en Kirkeforsamling at bringe Smaating i en prægtig Orden, men ikke tage fat paa det Vigtigste."

Som Universitetslærer udviklede Luther i Forelæsninger og Disputatser med stigende Klarhed sine Anskuelser om Guds Almagt og Menneskets Afmagt, om Synden og Naaden, om Retfærdigheden i Christus og Troens Væsen, idet han fornemmelig fremdrog og forsvarede Augustins Lærebegreb. Derhos fordybede han sig nu ogsaa i Prædikener af den tydske Mystiker Tauler (død 1361). „Jeg har," yttrede han til sin Ven Spalatin, „aldrig truffet hverken paa Latin eller i Modersmaalet nogen sandere eller med Evangeliet meer overeensstemmende Theologi end hans. Smag paa den og see, hvor sød Herren er, dog ikke, førend Du har smagt og følt, hvor bittert alt det er, der kommer fra os selv." Det var den fromme Inder-

Digitized by Google

lighed hos Tauler og den med ham stemmende unavngivne Forfatter af Bogen: en tydsk Theologi, udgiven af Luther 1516, der dengang især tiltalte ham; men da han tillige, efterat have følt Frelserens Nærværelse i sit Hjerte, søgte og fandt Frelserens Nærværelse i Menigheden formedelst Ordet og Sacramenterne, undgik han derved den Mangel og Skjævhed, der klæbede ved Taulers som ved alle Mystikeres Opfattelse af Christendommen som en stille Hensynken i Gud.

De nye Anskuelser, Luther udtalte og forsvarede fra Cathederet, vilde han gjerne udbrede i saa vid en Kreds som muligt. Han samlede dem derfor i 99 Stridssætninger og sendte disse baade til Universitetet i Erfurt, hvis Theologer han meente vilde ansee dem for Urimeligheder, og til en lærd og aandrig Mand ved Navn Johan Eck, der var Højskolelærer i Ingolstadt. Disse hans Stridssætninger vakte vel baade Anstød og Opsigt; men denne var hverken almindelig eller varig, da de kun behandlede Spørgsmaal, der angik Skolen og Læren, ikke derimod Kirken og Livet.

Fra Prædikestolen fik Luther ogsaa stundom Lejlighed til at udstrøe Sandhedens Ord udenfor Wittenberg. Hertug Georg af Sachsen, en Fætter til Churfyrst Frederik, anmodede i Aaret 1517 Staupitz om at sende ham en from og lærd Prædikant, og Staupitz sendte strax Luther med de bedste Anbefalinger. Den 25de Juli (paa St. Jacobs Festdag) prædikede Luther i Slotskapellet i Dresden for Hertugen og hans hele Hof over de Ord i Dagens Text: I vide ikke hvad I bede (Matth. 20, 22). Ved Taffelet spurgte Hertugen Overhofmesterinden von der Sale, hvorledes hun syntes om denne Prædiken. Hun svarede: „Jeg vilde døe rolig, ifald jeg kunde høre blot een slig Prædiken til." „Og jeg," udbrød Hertugen heftigt, „vilde give mange Penge til, at jeg ikke havde hørt den; thi slig en Prædiken gjør kun Menneskene dumdristige." Georg fattede Uvillie til Luther og hans Lære og blev senere hans bittre Modstander. Hans Hoffolk spottede og skumlede over den uvidende og hovmodige Munk, der i sin Prædiken havde fortalt en Historie om tre Jomfruer, hvilke hine udtydede om tre af Hoffets Damer;

Digitized by Google

men Overhofmesterinden var Luthers Prædiken til stor Trøst, da hun en Maaned efter laae paa sit Dødsleje.

Af de fortrolige Breve, der ere os bevarede fra Luthers Haand i hine Aar — de ere ikke ret mange og næsten alle skrevne til de samme tre Venner, Spalatin, Johan Lange i Erfurt og en Retslærd, Christoph Scheurl i Nürnberg — kunne vi lære hans Personlighed nærmere at kjende. Med Iver arbejdede han paa sin aandelige Udvikling; Bøger modtager han idelig fra Vennerne og sender til dem; han besvarer Forespørgsler og giver dem Raad i deres Studier. Deres Roes afviser han med Beskedenhed; sin egen Mening yttrer han med Frimodighed; djærve Domme og Udtryk bryde frem af hans varme Hjerte; heller ikke savnes Glimt af den Skjemt og Lune, som senere strømmede saa rigelig hos ham. Men hans Tungsindighed faaer ogsaa i Brevene stundom Magt over ham. „Befal mig," beder han i Juli 1517 Lange, „til Fædrene og Brødrene, at de kunne gjøre Forbøn for mig elendige, der gaaer tilbage blandt herlige Brødre, mens de Dag for Dag gjøre vidunderlige Fremskridt." Og til Provsten i Leitzkau skriver han: „Bed for mig til Herren; thi jeg bekjender for Dig, at mit Liv hver Dag nærmer sig Dødningriget; jeg bliver bestandig slettere og elendigere." Underskriften lyder: „Den landflygtige Adamssøn M. Luther." Klosteret og han ere lige fattige; derfor skjænker han Brødrene og sig selv nogle Penge, hans Ven Scheurl havde bestemt til Uddeling blandt Trængende. Af Churfyrsten faaer han fiint Tøj til en Kappe, og Spalatin fortæller ham, at Fyrsten ofte taler om ham med Agtelse. Han svarer: „Tøjet vilde være altfor fiint, ifald det ikke var Gave fra en Fyrste. Jeg er ikke værd, at Nogen tænker paa mig, mindst en saa ophøjet Fyrste. De gavne mig mest, som tænke værst om mig. Tak Fyrsten for hans Naade; men jeg kan ikke tillade, at jeg faaer Roes hverken af Dig eller af nogen Anden; thi Mands Roes er forfængelig; sand er kun den, der kommer fra Gud." Da Spalatin fortæller, at Churfyrsten har besluttet at belønne Staupitz med et Bispedømme, fraraader han det med Kraft i følgende Ord: „Jeg ønsker ikke, at den ærvær-

Digitized by Google

dige Fader skal indlade sig derpaa, fordi det saa behager Din Fyrste. Jeg vil ikke negte, at Churfyrsten forstaaer sig godt paa verdslige Ting; men i det, der angaaer Gud og Sjælenes Frelse, holder jeg baade ham og hans Raadgiver Pfeffinger for syvfold blinde. Jeg vil ikke sige det bag deres Ryg som en Skumler; siig dem det reent ud, thi jeg selv er rede til ved enhver Lejlighed at sige dem begge det i deres Øjne. Kjære Spalatin! nu ere Tiderne ikke saadanne, at det skulde være noget lyksaligt at være Bisskop; det er noget jammerligt; det er at svælge, at leve paa Sodomas og Roms Viis. Og det veed Du jo godt selv, naar Du sammenligner de gamle Bispers Liv og Arbejder med vore Dages Kirkefyrster, blandt hvilke de bedste føre verdslige Krige og en Huusholdning, der er et umætteligt Helvede af Pengegridskhed." Saaledes skrev Luther den 8de Juni 1516.

Sjette Capitel.

Paven og Afladshandelen.

I Aaret 1516 havde Leo den Tiende af Medicæernes berømte Familie siddet tre Aar paa Pavestolen. Hans Personlighed har en navnkundig Historieskriver skildret i følgende Træk. Han var opvoxet i en Tidsalder, da Philosopherne i Italien stredes om, hvorvidt Menneskets Sjæl var udødelig, eller, som den samtidige, navnkundige Philosoph Pomponazzo antog, dødelig, og da man med Grunde af den hedenske Naturforsker Plinius (død 79 e. Chr.), søgte at bevise, at der ingen Forskjel fandtes mellem Menneskenes og Dyrenes Sjæl. Han var opvoxet i en Tidsalder, da man i den hedenske Oldtids Aand og Kunst fandt de Forbilleder, som de mest begavede Mænd stræbte at efterligne og gjengive i alle Retninger. Leo blev med sin Dannelse og Aand en Velynder baade af Videnskaber og Kunster. Den første Tragedie, ogsaa de første Komedier i det italienske Sprog opførtes i hans Nærværelse. Digteren

Digitized by Google

Ariosto hørte til hans Ungdomsbekjendte; Statsmanden Macchiavelli skrev flere Ting udtrykkelig for ham; Raphael fyldte for ham Værelser, Gallerier, Kapeller med sine ideale Skjønhedsbilleder. Lidenskabelig elskede han Musik; daglig hørte man hans Palads gjenlyde deraf; nynnende eftersang Paven Melodierne. Han var fuld af Godmodighed og Velvillie; et Afslag gav han aldrig uden i de lempeligste Udtryk. Han var meget gavmild, navnlig mod sine Slægtninge. Pavehoffet havde aldrig været livligere og aandrigere; ingen Udgift til gejstlige og verdslige Fester, Skuespil, Gaver og Gunstbeviisninger var for stor; Sparsommelighed kjendtes ikke. Man glædede sig over, at Julian af Medici med sin unge Gemalinde tænkte paa at bosætte sig i Rom. „Gud skee Lov," skrev Cardinalen Bibbiena til ham, „thi vi mangle Intet her undtagen et Hof af Damer." Hvad Sømmelighed bød en Pave, iagttog Leo ikke altid. Stundom rejste han, til Ceremonimesterens Sorg, fra Rom ikke blot uden gejstlig Dragt, men hvad der tyktes hiin det værste, endog med Støvler paa sine Fødder. Efteraaret tilbragte han med landlige Fornøjelser, jagede ved Viterbo og Corneto, fiskede ved Bolsena og forblev en Tid paa sit Yndlingssted Malliana, hvor lette og raske Talenter, der vare istand til at opmuntre enhver Time med Improvisation, omgave ham. Om christelig Tænkemaade kunde der ikke være Tale. Det hørte til god Tone i Selskabslivet at modsige Christendommens Sandheder; man ansaaes ikke for en dannet Mand, naar man ikke fremførte Vildfarelser, og ved Pavehoffet talte man kun med Spot om den katholske Kirkes og om den hellige Skrifts Lærdomme.

Leo havde Brug for store Pengesummer. Alene Festerne ved Julian af Medicis Formæling havde kostet ham 150,000 Dukater. Ved en Sammenkomst med Frants I af Frankrig i Bologna havde han skjænket Kongen et Diamantkors af 15,000 Dukaters Værdi og hele hans Følge kostbare Gaver. Hans Krig for at erobre Hertugdømmet Urbino havde medtaget en Million Kroner og tømt hans Kasser. Bygningsarbejderne ved Peterskirken hæmmedes nu af Mangel paa Penge. Hvad

Digitized by Google

Under da, at Leo greb til det samme Middel, som hans Forgængere saa ofte havde benyttet med Held. Han lod indsamle Afladspenge i hele Christenheden.

I Tydskland var Arcembold først Pavens Hovedcommissionær, men han drog 1516 til Norden, da hans Forretning gik over til den unge Churfyrste af Mainz, Erkebiskop Albrecht. Denne fik nemlig Lov til at forpagte, hvad man i Rom kaldte de tydske Synder, imod at dele Udbyttet lige med Paven. For Albrecht var dette Foretagende ogsaa en reen Pengespeculation. Dermed vilde han sætte sig istand til at betale Fuggerne, et rigt Handelshuus i Augsburg, den Sum, de havde laant ham, da han skulde modtage Tegnet paa sin erkebispelige Værdighed, en indviet, haandbred, med Kors baldyret Krave af hvid Uld, kaldet Pallium, og havde maattet betale Paven den med henved 30,000 Gylden.

Som Afladskræmmer i pavelig Tjeneste havde en Dominikaner ved Navn Johan Tetzel siden 1502 flakket om i Tydskland. Det var den skamløseste af alle Afladshandlere. Han var endog bleven dømt til at druknes for Utugt, men benaadedes og blev derefter ophøjet til Kjætterdommer. Han var pengegridsk, stortalende, ligegyldig for ethvert Middel og yderst opfindsom i Kunstgreb for at faae sin Pengekasse fyldt. I Freiburg havde han 1507 paa to Dage indkasseret 2000 Gylden, og et Par Aar efter i Annaberg gjort glimrende Forretninger ved at love Beboerne, at deres Bjergværker skulde fyldes med Sølv, hvis de blot vilde betale klækkeligt for Afladen. I Zwickau havde han 1512 franarret det godtroende Folk Penge, ikke blot til Paven, men endog til et Gilde for sine Medhjælpere, ved først at fortælle sine Tilhørere den Løgn, at han om Natten havde hørt en stakkels Sjæl stønne og jamre sig paa Kirkegaarden og ved derpaa at bede alle Medlidende udløse den af Skjærsilden. Han lokkede Almuen til sin Afladskram ved Markedsløjer, idet han holdt sine Prædikener paa Søn- og Festdage og derpaa foranstaltede slige Forlystelser som Fugleskydning og Spil med Kegler eller Tærninger om Pandekager.

Digitized by Google

Saasnart Tetzel, der var Arcembolds Undercommissionær, erfarede, at Albrecht havde forpagtet Afladshandelen, tilbød han ham sin Tjeneste og blev antaget for en maanedlig Løn af 80 Guldgylden til sig selv og 10 Gylden til sit Tjenerskab, samt Tærepenge og Foder til tre Heste.

Det blev bestemt, at en Agent fra Fuggernes Huus skulde ledsage ham for strax at oppebære Halvdelen af Udbyttet, og et Reglement til Afladskræmmerne baade for deres Adfærd og for deres Udsalg udstedtes af Erkebispen. Kræmmerne skulde beflitte sig paa en ærbar Vandel og maatte ikke besøge Værtshuse eller berygtede Steder. De skulde paa enhver Maade oplyse Folket om Afladens umaadelige og uskatteerlige Nytte, indskærpe, at Paven kun for at faae Peterskirken opbygget var bleven bevæget til at uddele Aflad, og forklare, at man ved Kjøbet af den kunde opnaae en fiirdobbelt Naade. Denne var først fuldstændig Forladelse for alle Synder, dernæst Ret til at vælge en hvilken som helst Skriftefader, der skulde kunne give Absolution i Dødstimen for alle Synder, selv for de groveste Forbrydelser; endvidere Deelagtighed i alle den katholske Kirkes Goder og Fortjenester, Bønner, Forbønner, Valfarter o. s. v., endelig Forløsning for de Sjæle, der vare i Skjærsilden. For at faae Deel i den førstnævnte Naade krævedes Anger og Syndernes Bekjendelse eller i al Fald Forsættet at ville skrifte; de tre andre Naadesbeviisninger kunde derimod opnaaes blot ved at kjøbe Afladsbreve. Taxten for disse vexlede fra 25 til en halv Guldgylden efter de Enkeltes Vilkaar, men var iøvrigt overladt til Commissærens Skjøn. Det var ham paalagt med Duelighed at handle og tinge for at faae saa meget ind som muligt, men dog skulde han ikke lade Nogen fare ganske uden Naade, da Afladen skulde fremme de Troendes Salighed og Himmerige staae aabent ligesaavel for de Fattige som for de Rige. Den Bodfærdige skulde med egen Haand lægge sine Penge i Afladskisten, der for at sikkres mod Kræmmernes Utroskab var forsynet med tre Laase, hvortil Afladshandleren kun havde den ene Nøgle, Stedets Øvrighed den anden, Fuggernes Kasserer den tredie.

Digitized by Google

Tetzel drev efter Luthers Udtryk Afladshandelen som en vældig Tærsker, der tærskede Pungene bravt hele Landet over, saa at Guldet kunde springe, falde og klinge i Kisten. Naar han nærmede sig en By, meldte han Øvrigheden sin forestaaende Ankomst og modtoges med store Æresbeviisninger. Borgerskabet paraderede ved hans Indtog, Gejstligheden, Raadsherrerne, Skolemestrene, Skarer af Unge og Gamle droge under Klokkeringning med Faner og Kjerter Afladskræmmeren imøde og ledsagede ham og hans Hjælpere til en af de Kirker, hvor der fandtes syv Altere. Et stort rødt Kors med det pavelige Vaaben paa blev baaret i Spidsen af Toget, derefter Pavens Afladsbulle paa en Fløjels Pude; Afladskræmmerne fulgte i prægtige Messedragter. Paa Højalteret i Kirken lagdes Bullen; foran den stilledes Korset og under dette Afladskisten.

Naar Tetzel talte fra Prædikestolen, viste han sig snart som en mundkaad, snakkesalig Markskriger, der roser de Varer, han falbyder, snart som en snild Kjøbmand, der foresnakker sine Kunder, hvor mange Fordele de selv ville have af at kjøbe. Men han kunde ogsaa tee sig som en myndig Kjætterdommer, der med et Magtsprog nedslaaer enhver Tvivl og Indvending.

Han forsikkrede, at Afladen var den herligste og mest ophøjede af Guds Gaver, og at han selv havde større Magt end St. Peder i Himlen, da han havde frelst flere Sjæle ved sin Aflad end Peder ved sine Taler. Pavens Højhed priste han i de mest overdrevne Udtryk; Christus havde overgivet Paven al Magt og lod ham regjere i Kirken indtil Dommedag; derfor var Afladskorset med det pavelige Vaaben paa ligesaa helligt og ligesaa naaderigt som Christi hellige Kors. Sine Tilhørere bad han betænke, at deres utallige Synder paadroge dem evige Straffe i Skjærsilden, som de kun kunde befrie sig for ved at kjøbe Afladsbreve. Han dadlede med skrappe Ord de Haardhjertede og Tankeløse iblandt dem, der ikke for et Par Mark vilde løskjøbe en eller anden af deres Kjære fra Skjærsilden. Dem, der vare vrangvillige eller trævne til at kjøbe, æggede han med en skingrende Røst; dem, der vovede at knye mod Afladen, truede han med Ban. Naar han mod Slutningen af

Digitized by Google

sin Prædiken havde peget paa Kisten og raabt: „Saasnart Pengestykket klinger i den, flyver en Sjæl fra Skjærsilden ind i Himmelen,“ endte han med at brøle tre Gange til sine Tilhørere: „Kjøb! Kjøb! Kjøb!“ gik saa fra Prædikestolen hen til Kisten og kastede for alle Folks Øjne selv et Guldstykke ned i den.

Det lykkedes ikke altid Tetzel at udpresse af rige Folk den ublue Betaling, han forlangte for sine Afladsbreve. En Frue i Magdeburg vilde han ikke give Afløsning under hundrede Daler; men da hendes Skriftefader, en Franciskaner, forsikkrede, at Gud gav Syndernes Forladelse for Intet, fik Tetzel ikke en Hvid af hende. Stundom overlistedes han af dem, han havde solgt Aflad til; saaledes gik det ham i Leipzig, hvor en Adelsmand efter megen Tingen med ham først i dyre Domme afkjøbte ham et Afladsbrev for en Synd, han havde isinde at begaae mod en Ven, og derpaa med sine Svende overfaldt Tetzel selv i en Skov, lod ham banke dygtigt af og fratog ham, hvad han havde i sin Afladskiste.

Aflad var i Kirkens tidligere Dage kun Eftergivelse af de ofte strænge og langvarige Bodsøvelser, der vare paalagte dem, Kirken paa Grund af Forargelser havde maattet udelukke, og som paany ønskede at optages i den. En slig Eftergivelse blev dog kun dem tildeel, hvis oprigtige Anger man holdt sig forvisset om. Efterhaanden bleve disse Bodsøvelser, der bestode i Bønner, Faste, Almisser, Spægelser, Valfarter o. s. v., betragtede som Straffe, Kirken paalagde Synderen for at frie ham fra den retfærdige Guds timelige Straffe. Middelalderens Theologer lærte, at man for at faae Syndernes Forladelse maatte angre i Hjertet, skrifte med Munden og fyldestgjøre ved gode Gjerninger. Ved at angre og skrifte fik man i Kraft af den Løsenøgel, Herren havde givet Petrus og, gjennem ham, Kirken og dens Hoved, Paven, Afløsning for Syndebrøden, og derved slap man for Guds evige Straf. Men Guds timelige Straf maatte Synderen selv frie sig for ved at gjøre den Bod, Præsten paalagde ham. For denne Bod kunde nu atter Afladen fritage ham. Istedenfor saa og saa mange

Digitized by Google

Ugers Pønitentse, hed det, kunne I betale saa og saa mange Penge til Kirken eller til kirkelige Øjemed og have da Afløsning. Dog ikke blot de Levende kunde faae Aflad; denne kunde ogsaa komme de Døde tilgode. Sjælene, hed det videre, maae gjennemgaae en Skjærsild for at affone saadanne Synder, som de ikke i levende Live have mægtet at gjøre Fyldest for. Men naar de Levende erhverve Aflad for dem, kunne de derved fritages for deres Straf og Pine i Skjærsilden.

For at sikkre Paven denne Magt til at give Aflad, fandt Middelalderens Theologer paa følgende Lære. Jesus Christus, sagde de, har gjort langt meer, end der var nødvendigt for at forsone Menneskene med Gud. En eneste Draabe af hans Blod vilde have været nok til at bringe Forsoningen istand. Naar han da har udgydt sit Blod rigeligere, har han gjort det for at erhverve Kirken en uudtømmelig Skat af Fortjeneste. Helgene og Martyrer have ved gode Gjerninger, som vare overflødigere, end der behøvedes til at betale deres egen Syndeskyld med, endnu meer forøget denne overskydende Skat, og den kan Paven raade over og uddele af til Enhver, som ved sine Forsyndelser trænger dertil.

For endelig at gjøre denne Aflad saa frugtbringende som mulig baade for de Troende og det pavelige Skatkammer, forkyndte Pave Bonifacius VIII i Aaret 1300, at Alle, som i hiint Jubelaar valfartede til Rom, kunde der kjøbe fuldstændig Aflad. Senere Paver udbøde fuldstændig Aflad hver fem og tyvende Aar, og tilsidst solgte man til Beqvemmelighed for de Troende Aflad rundt om i hele Christenheden. Afladskræmmerne, der ikke vare bekymrede for Sjælene, men kun for Penge, vogtede sig nu for at tale synderligt om det, Kirken i sin Lære aldrig havde vovet at negte, at Enhver for at faae Syndsforladelse maatte føle Anger og forbedre sit Levnet.

Kirkens Misbrug af Læren om Aflad havde længe vakt Anstød og fundet almindelig Modsigelse. Englænderen Wiklef (1324—87) og Bøhmeren Hufs (1369—1415) havde bekæmpet den tilligemed andre Vildfarelser. Kirkeforsamlingen i Constanz havde misbilliget den. I den tydske Nations gjentagne Be-

Digitized by Google

sværinger var dens Afskaffelse bleven krævet. Folkelige Prædikanter, Forfattere og Digtere havde spottet over den Maade, hvorpaa man afvejede Syndsforladelse i Lod og Qvintin og ved et Pergament med Voxsegl paa skaffede Enhver ind i Himmerige. Den overtroiske Almue gik endnu villig i Kræmmernes Snarer, men den mere oplyste Deel af Folket harmedes over Afladshandelen, klagede over Kræmmernes Pengegridskhed og spottede med sund Sands over Pavens Ubarmhjertighed, der, uagtet han havde Magt til at befrie Sjælene af Skjærsilden, dog lod dem pines i Flammerne, indtil han fik en Skjærv for at udløse dem.

Syvende Capitel.

Luthers Angreb paa Afladshandelen gjør stor Opsigt og finder Bifald, men ogsaa Modstand.

Churfyrst Joachim af Brandenburg, en Broder til Erkebiskop Albrecht, havde tilladt Tetzel at drive Afladshandel i sine Lande, men Fyrsterne af Sachsen havde forbudt ham at betræde deres Enemærker. Han nærmede sig dog disse saa meget som muligt og tog Ophold i Jüterbock, fire Miil fra Wittenberg. Mange fra denne By, blandt dem ogsaa adskillige af Luthers Skriftebørn, begave sig til Jüterbock og kjøbte Afladsbreve. Da de derpaa gik til Skrifte hos Luther, bekjendte de ham deres Synder, hvoraf nogle vare meget grove. Han straffede dem med stræng Tale og forlangte at see hjertelig Anger, før han vilde give dem Afløsning. De bleve forbittrede derover, forevifte ham deres Afladsbreve og krævede uden videre en fuldstændig Absolution. Da Luther reent ud negtede dem den, gik de til Tetzel og klagede over, at de til ingen Nytte havde givet deres Penge ud, da de ikke havde opnaaet Afløsning. Tetzel blev rasende, skjældte og smældte paa Luther fra Prædikestolen, lod antænde et Baal paa Torvet i Jüterbock og truede med at

Digitized by Google

lade alle Kjættere brænde, ifald de vovede at modsætte sig Paven og hans Aflad.

Luther lod sig ikke skræmme deraf. Han havde allerede i sine Prædikener over de ti Bud sagt sin Mening om Afladen, nærmest foranlediget dertil ved den Aflad, Paven havde lovet dem, der til visse Tider besøgte Slotskirken i Wittenberg og de 5,005 Reliqvier, Churfyrsten havde været saa lykkelig over at faae sanket sammen der i kostbare og pyntelige Gjemmer. Han havde atter udtalt sig om Afladen i en Prædiken paa Matthias Dag (den 24de Febr.) 1517, men nu, da Tetzel greb forvirrende og forstyrrende ind i hans Kald som Sjælesørger og forvanskede det dybeste Spørgsmaal for Samvittigheden, om Syndernes Forladelse, til et Pengespørgsmaal, ansaae han det for en hellig Pligt at træde op mod ham. Dog gik han meget besindigt og beskedent tilværks.

Først henvendte han sig, efter hvad han selv og Samtidige have berettet os, til sin kirkelige Øvrighed, idet han skrev private Breve, der dog ikke ere opbevarede, baade til Erkebiskop Albrecht og til Biskopperne af Brandenburg, Meißen og Merseburg. Dem Alle bad han i al Ærbødighed vaage som fromme, troe Hyrder over Hjorden mod slige Ulve som Tetzel og sætte en Grændse for hans uforskammede Løgne og Bespottelser. Men for Erkebispen synes han i Særdeleshed at have beklaget sig over et Udtog af dennes Instrux samt en kort Anviisning for Prædikanter til Afladens Anbefaling, som Tetzel havde ladet trykke og udbrede, forsynet med Erkebispens Bevilling og med hans Vaaben.

Fra Albrecht modtog han intet Svar. Biskoppen af Brandenburg raadede ham til at forholde sig rolig; thi det var en stor Sag, og foretog han sig Noget mod Pavens Anordninger, vilde han paadrage sig selv Fortræd deraf.

Luther saae sig skuffet i sit Haab om at finde Bistand hos sin lovlige Øvrighed. Han besluttede da at handle paa egen Haand; end ikke hans fortroligste Venner vidste det mindste om hans Forehavende.

Digitized by Google

Allehelgensdag var nær. Den var en særdeles betydningsfuld Højtidsdag for Wittenberg; thi der holdtes Mindefest for Slotskirkens Indvielse, og fuldstændig Aflad havde Leo X forundt Alle, endog de groveste Syndere, der paa den Dag besøgte denne Kirke og dyrkede de udstillede Helgenlevninger. Man ventede Skarer af Pilgrimme til Byen.

Denne Højtid valgte Luther til et aabent Angreb paa Afladshandelen. Dagen før Festen, den 31te October 1517, opslog han ved Middagstid paa Døren til Allehelgenskirken 95 latinske Sætninger eller Theses angaaende Afladen. Han sagde i en Indledning, at han af ret Kjærlighed og Lyst til at bringe Sandheden for Dagen vilde disputere over disse Sætninger i Wittenberg, og bad Alle, der ikke kunde være tilstede og samtale med ham, at de skriftlig vilde give deres Mening tilkjende om dem.

Vi gjengive her de vigtigste af disse Sætninger, uden at holde os til den Orden, hvori Luther fremsatte dem.

Efter den gængse Forklaring gjorde Enhver Bod, der udførte de Bodsøvelser, som Præsten paalagde ham efter hans Skriftemaal. Derimod opstillede Luther følgende Sætninger:

„Christus vil, at de Troendes Liv skal være en stadig og uophørlig Bod, saavel en indvortes i Anger og Ruelse, som en udvortes i al Slags Spægelse af Kjødet. Denne varer ved, saalænge Mennesket er misfornøjet med sig selv, med andre Ord, saalænge indtil han fra dette Liv gaaer ind til det evige Liv."

Det var Luther en Gru, at Afladen netop forhindrede denne vedvarende Bod; derfor opstillede han følgende Theses:

„Selv for de allerlærdeste Theologer er det overmaade vanskeligt paa eengang at prise for Folket baade den store Rigdom af Aflad og tillige den sande Omvendelse. — Sand Anger og Bedrøvelse søger og elsker Straffen; men rigelig Aflad slapper den og bevirker, at man synes ilde om den. — De lære uchristeligt, der paastaae, at alle, som ville udløse Sjæle af Skjærsilden eller kjøbe et Afladsbrev, ej behøve at angre."

Luther var overbeviist om, at enhver oprigtigt Angrende ogsaa burde vise sit Sindelag ved at øve Kjærligheds- og Barmhjertighedsgjerninger; derom handlede han i følgende Sætninger:

Digitized by Google

„Man maa med Varsomhed prædike om den pavelige Aflad, at ikke Menigmand falskelig skal ansee den for højere og mere værd end Kjærlighedsgjerninger. — Man skal lære de Christne, at den, der giver den Fattige eller laaner den Trængende, gjør bedre end den, der kjøber Aflad. Thi ved Kjærlighedsgjerninger voxer Kjærligheden, og derved bliver Mennesket frommere; men ved Afladen bliver han ikke bedre, men kun tryggere og kun fri for Straf."

Efter de gængse Forestillinger var Aflad, kjøbt for Penge, istand til at udslette Menneskets Syndeskyld og meddele ham Guds Naade. Gjennem svære Kampe var derimod Luther kommen til Overbeviisning om, at Syndsforladelse kun blev den tildeel, der troende hengav sig til Guds Naade. Derfor opstillede han følgende Sætninger:

„Man skal vel vogte sig for saadanne, der sige, at Pavens Aflad er den højeste og værdifuldeste Guds Naade og Gave, hvorved Mennesket forsones med Gud. — Pavens Aflad kan ikke borttage den ringeste daglige Synd, hvad angaaer sammes Skyld. — Paven formaaer ikke at forlade nogensomhelst Skyld, men kan kun erklære og bekræfte, at den forlades af Gud. — Enhver Christen, der føler sand Anger over sine Synder, faaer fuldstændig Eftergivelse baade af Straf og Skyld, der er ham tilsikkret ogsaa uden noget Afladsbrev. — Enhver sand Christen, være sig levende eller død, er deelagtig i alle Christi og Kirkens Goder, ved Gave fra Gud, selv uden noget Afladsbrev."

Det gjaldt om at indskrænke Afladen til det, den oprindelig betydede. Derfor yttrede Luther Følgende:

„Afladens Naade har alene Hensyn til de Bodsstraffe, der ere fastsatte af Mennesker. — Paven vil ikke og kan heller ikke eftergive anden Straf end den, han har paalagt efter sit eget Godtbefindende, eller efter Kirkelovene. — Derfor mener og forstaaer Paven ved Ordene fuldstændig Aflad ikke Eftergivelse af alle Straffe, men kun af dem, han selv har paalagt."

Luther meente, at han udtalte den rette kirkelige Lære og førte Pavens Sag imod de frække Afladshandlere, der misbrugte hans Navn og Myndighed. Sin egen Ærbødighed for Pavens Magt udtalte han i flere Sætninger. Han sagde:

„Pavens Forladelse og Uddeling af Aflad er ingenlunde at foragte; thi hans Forladelse er, som jeg før har sagt, en Forkyndelse af Guds Forladelse. — Gud forlader ikke Nogen hans

Digitized by Google

Skyld, uden tillige at gjøre ham, tilgavns ydmyget, Præsten undergiven, der er Guds Vikar. — Det er Bisskoppers og Sjælesørgeres Pligt med al Ærbødighed at give den apostoliske Aflads Commissærer Adgang. Men de ere endnu mere skyldige med Øjne og Øren at passe paa, at disse Commissærer ikke prædike deres egne Drømme istedenfor det, Paven har befalet."

Det var antaget, at Kirken havde Skatte, hvoraf Paven uddeelte Aflad. Luther negtede heller ikke dette; men han vilde forebygge enhver Misbrug af denne Lære og forstod desuden noget andet ved Kirkens Skatte end Skoletheologerne. Derfor opstillede han følgende Sætninger:

„De Skatte i Kirken, hvoraf Paven uddeler Aflad, ere hverken tilstrækkelig navngivne eller bekjendte for Menigheden. — Skatten er ikke Christi og Helgenes Fortjenester; thi de virke altid, uden Pavens Hjælp, Naade for det indvortes Menneske. — Det er ikke dumdristigt af os at sige, at Kirkens Nøgler (Magten til at løse), som ere skjænkede ved Christi Fortjeneste, ere hine Skatte; thi det er klart, at Paven i og for sig har Fuldmagt til at eftergive de kirkelige Straffe."

Men højt over denne Kirkens Skat satte Luther en anden, og jo meer han priste denne, jo mindre Værd indrømmede han Pavens Aflad. „Kirkens sande og rette Skat," sagde han, „er det hellige Evangelium om Guds Herlighed og Naade. — Forsaavidt Afladen sammenlignes med Guds Naade og Korsets Barmhjertighed, er den den allerringeste Naade. — At sige, at Korset, der er oprejst med Pavens Vaaben paa, formaaer ligesaameget som Christi Kors, det er at spotte Gud. — At stole paa at blive salig ved Afladsbreve er falsk og forgjæves, om end Afladscommissæren, ja om end Paven selv vilde sætte sin Sjæl i Pant derfor. — De ere Fjender af Christus og Paven, der for Afladsprædikens Skyld forbyde at prædike Guds Ord i andre Kirker. — Man skal lære de Christne, at det staaer Enhver frit, at kjøbe Aflad, men at dette ikke er befalet. — Man skal lære de Christne, at ifald Paven kjendte Afladsprædikanternes Udsugelser, vilde han heller see St. Peders Domkirke lagt i Aske, end see den opbygget ved Hjælp af hans Hjords Kjød og Skind og Been."

Luther saae klart de Farer, der vare for Pavemagten i al fræk og uforskammet Prædiken om Aflad, og paastod, at hvis den ej ophørte, var det vanskeligt selv for de Lærde at

Digitized by Google

værne om Pavens Ære og Værdighed mod Menigmands skarpsindige og snue Spørgsmaal, af hvilke han anførte adskillige i sine Theses.

Dog Aflad skulde ikke blot kunne skjænkes de Levende, men ogsaa komme de Døde tilgode. Imod denne Lære stillede han følgende Sætninger:

„Kirkelove kunne kun forbinde de Levende, ikke de Døde. Derfor eftergiver Paven heller ikke Sjælene i Skjærsilden nogen Straf, som de ifølge Kirkelovene skulde have udstaaet i dette Liv. Straffen i Skjærsilden bestaaer desuden kun i den Uro og Angst, som Sjælen føler over sin Ufuldkommenhed i Fromhed og Kjærlighed; men denne Frygt formindskes, som Kjærligheden tiltager. — Paven gjør vel i, at han ikke erhverver disse Sjæle Forladelse ved den Løsenøgel, som han (med Hensyn til Skjærsilden) ikke er i Besiddelse af, men kun ved sine Forbønner. — De prædike lutter Menneskletant, der forkynde, at naar Afladspengene klinge i Kisten, flyve Sjælene strax ud af Skjærsilden."

De Grundanskuelser, Luther i disse Theses gik ud fra, indeholdt mange skjulte Spirer til Modsigelse mod den hele gjældende Kirkelære og gik aabenlyst imod den Aand, der var herskende hos de kirkelige Magthavere. Det sidste indsaae han vel; det første var ham endnu ikke ret tydeligt, og i al Fald var det endnu slet ikke hans Tanke at ville træde op mod Paven eller angribe Kirken. Derfor tilbageviste han i en kort Efterskrift til sine Theses alle ubesindige Beskyldninger mod ham for Kjætteri og bad Enhver vise ham tilrette med Guds Ord, eller ogsaa underkaste sig Guds og Kirkens Dom.

Samme Dag, Luther opslog sine Theses, sendte han dem til Erkebispen af Mainz med en ærbødig, men ogsaa frimodig Skrivelse. Deri bad han Prælaten betænke, hvilken Fare der truede en Biskop, naar det var ham meer om Aflad end om Evangeliet og Christi Kjærlighed at gjøre. Han bad ham tillige indstændigt at skaffe Commissærernes Instrux heelt af Vejen og paalægge Afladsprædikanterne at tale paa en anden Maade.

Digitized by Google

Det var ingenlunde Luthers Hensigt strax at lade sine Theses komme i Trykken og i Alles Hænder. Han ønskede først at høre Enkeltes Mening, og ifald disse ikke bifaldt dem, vilde han tilintetgjøre dem. Da Ingen paa den til Disputatsen be-stemte Dag traadte op mod hans Theses, bleve de trykte og udbredtes med utrolig Hastighed. Inden fjorten Dage vare de paa Tydsk komne hele Tydskland rundt. Inden fire Uger gjennemløb de næsten hele Christenheden. „Det var," siger en Samtidig, „som om Englene havde været Bud og ladet alle Folk faae Øje paa dem." De bleve oplagte paany, over-satte paa flere Sprog, læste og drøftede allevegne, i Paladser og Krostuer, paa Højskolerne og i Klostercellerne.

Disse Theses gjorde ikke blot overordentlig Opsigt, men vandt ogsaa stort Bifald. De tilfredsstillede, har man sagt, den offentlige Samvittighed. I dem saae Fromheden et Angreb paa al Slags Overtro, og den nye Theologi et Banesaar for de scholastiske Lærdomme. I dem saae Fyrster og Øvrigheder en Dæmning mod den kirkelige Magts Overgreb, og Folket en kraftig Indsigelse mod det romerske Hofs Pengegridskhed. „Da Alle," siger Luther selv, „klagede over Afladen, da samt-lige Biskopper og Doktorer taug stille, og Ingen vilde binde Bjælderne paa Katten, blev den ringe Luther en berømt Doktor, fordi, som man sagde, endelig En var kommen, der havde Mod dertil." Men selv var han dog ikke tilfreds med den Maade, hvorpaa han i sine Theses oplyste Folket. Mange Punkter var han endnu selv i Tvivl om, og andre vilde han have fremført langt bestemtere eller ogsaa udeladt, ifald han havde anet, hvorledes det vilde gaae med dem. Thi nogle af hans Venner meente, at han var gaaet for vidt, og hans Foresatte i Klosteret bade ham forfærdede om ikke at bringe Augustinerordenen i Vanære og Vanrygte.

Han gav sig derfor snart ifærd med et Skrift, hvori han nærmere forklarede og begrundede hver enkelt af sine Theses; men dette udgav han ikke før flere Maaneder efter. Thi Biskoppen af Brandenburg, hvem han ogsaa havde sendt sine Theses, lod ham ved en Abbed velvillig sige, han fandt Intet

Digitized by Google

i dem mod Sandheden og misbilligede ogsaa selv de ubesindige Anordninger om Afladen, men bad ham tillige opsætte Udgivelsen af flere Arbejder og see Tiden an. Luther blev forbauset og rørt over, at en høj Biskop sendte ham sligt et venligt Bud, og svarede: „Jeg er tilfreds hermed; jeg vil heller adlyde end gjøre Mirakler, selv om jeg var istand dertil."

Meget bekymret var han over et falskt Rygte, der snart begyndte at løbe om, at han skulde have udgivet sine Theses paa Churfyrstens Bud eller for at søge hans Gunst. Han tøvede derfor en Stund med at sende dem til ham eller til Nogen ved hans Hof. Churfyrsten tilsagde ham heller ingen Bistand, opmuntrede ham ikke engang, men lod ham betyde, at han frygtede, den hele Sag kunde volde store Ulemper. Hvori disse vilde bestaae, maatte Churfyrsten have en Anelse om, hvis det i Hovedsagen er sandt, hvad der med Paaberaabelse af troværdige Samtidiges Udsagn er nedskrevet senere, i udsmykket Form, om tre Drømme, han paa sit Slot Schweinitz, flere Miil fra Wittenberg, havde haft Natten efter at Luthers Theses vare blevne opslaaede.

Først havde han drømt, at Gud sendte en Munk til ham med et fiint og ærbart Aasyn, en naturlig Søn af Apostelen Paulus. Han kom med et Følge af alle Helgene, for at der ingen Tvivl skulde være om, at han var et ret Guds Sendebud. Paa Guds Befaling havde Fyrsten givet Munken Lov til at skrive Noget i Slotskirken i Wittenberg; og Munken begyndte da at skrive med Bogstaver saa store, at Fyrsten kunde læse Skriften i Schweinitz, og med en Pen saa stor, at den naaede lige til Rom, gjennemborede Ørene paa en Løve, som laae der, og bragte den tredobbelte Krone paa sammes Hoved til at ryste.

Derefter havde han drømt, at Løven i Pine brølede saa frygtelig, at baade Byen Rom og alle de tydske Rigsfyrster kom løbende til, og da havde Løven paalagt dem Alle, men især Churfyrsten, i hvis Land Munken var, at stride med ham.

Tilsidst havde han drømt, at han selv havde gjort sig megen Umage for at bryde Munkens Pen itu, men den var

Digitized by Google

som det haardeste Jern, saa al hans Møje var spildt. Og da han havde spurgt Munken, hvorfra han havde faaet den Pen, og hvoraf den kunde være saa stærk, havde han faaet til Svar, at Pennen havde tilhørt en hundredaarig bøhmisk Gaas*), men dens Styrke kom deraf, at man ikke kunde tage Sjælen (Marven) ud af den. Med eet havde Fyrsten hørt et højt Skrig; af Munkens lange Pen voxede mange andre Penne frem; og just som dette var skeet, vaagnede han.

Elleve Dage efterat Luther havde opslaaet sine Theses, sendte han dem til sin Ven Lange i Erfurt med et Brev, hvori han mandig og gudhengiven yttrede sig om de Beskyldninger for Heftighed og Hovmod, Nogle allerede havde gjort imod ham. „Jeg skal være maadeholden," skrev han, „og de træde alt Maadehold under Fødder i deres Domme om mig. Sandheden vinder ikke noget ved mit Maadehold, og den taber ikke ved min Dristighed. Hvem kan fremføre noget Nyt uden at faae Skin af at være hovmodig, uden at beskyldes for at være trættekjær? Hvorfor ere Christus og alle Marthyrer blevne ihjelslagne? Fordi de syntes at være hovmodige Foragtere af deres Tids Viisdom og udtalte nye Sandheder uden ydmygt at spørge Ordførerne for de gamle Meninger til Raads. De Vise i vor Tid maae ikke vente saamegen Ydmyghed eller Skinhellighed af mig, at jeg skulde hente Raad hos dem, inden jeg skriver, hvad Pligten byder mig at sige. Hvad der skal gjøres, vil blive gjort, ikke efter Mands Kløgt, men efter Guds Raad. Er Værket fra Gud, hvo kan da hæmme det; er det ikke fra ham, hvo kan da fremme det? Skee ikke min Villie, ikke Eders, ikke vor, men Din Villie, vor Fader, Du, som er i Himlen."

Det Slag, Luther havde slaaet, ramte først og fremmest Tetzel, og han følte, at han maatte tage til Gjenmæle. Han forlod Wittenbergs Omegn og begav sig allerede i November Maaned til Frankfurt ved Oderen. Højskolen i denne By var

---

*) Ordet Huss betyder paa Bøhmisk en Gaas, ligesom Leo paa Latin en Løve.

Digitized by Google

fjendsk mod Tidens nye Aand og havde i Conrad Wimpina en anseet Lærer. Ham henvendte Tetzel sig til og paakaldte hans Bistand mod Luther. Wimpina skrev en dobbelt Række Theses, som Tetzel under hans Forsæde skulde forsvare for den theologiske Licentiat- og Doktorgrad imod Luther, der vel ikke var nævnet, men dog tydelig betegnet som en haardnakket Kjætter. Den første Række forsvarede Læren om Afladen i Eet og Alt; den anden Pavens Ret over alle Kirkeforsamlinger, hans Eneret til med Ufejlbarhed at afgjøre alle Troessager, fortolke den hellige Skrift og fastsætte endog saadanne Troeslærdomme og Vedtægter, der hverken omtaltes i Bibelen eller hos Kirkefædrene. Een Thesis sagde med truende Hentydning til Churfyrsten af Sachsen, at de, der beskærmede Kjætteres Vildfarelser, skulde ansees for banlyste og æreløse. Ved Disputatsen i Januar 1518 mødte alle disse Paastande ingen Modstand uden af en kjæk ung Student ved Navn Knipstrow, der nødte Tetzel til at forstumme og bragte Wimpina selv saaledes i Knibe, at han maatte afbryde Disputatsen. Tetzel fik dog ligefuldt Doktorhatten; Knipstrow satte man ved Vingebenet i et Kloster; siden, efter Reformationens Indførelse i Pommern, blev han der Generalsuperintendent (Biskop).

Tetzel greb helst til de Vaaben, han havde som Kjætterdommer. Han lod opstille en Prædikestol og antænde et Baal paa Torvet i Forstaden til Frankfurt, holdt en Tordentale mod Luther og kastede derefter hans Theses og en af ham udgiven tydsk Prædiken om Afladen i Flammerne. Dog sendte han ogsaa sine Theses rundt omkring. Et Bud fra ham dristede sig til at udbrede dem i Wittenberg. Studenterne, der havde faaet Nys om Baalet i Frankfurt, besluttede en Dag i Marts Maaned at gjøre Gjengjæld. De kjøbte først nogle enkelte Exemplarer af Kjætterdommerens Theses, men fratoge derefter med Magt Boghandleren Resten af Oplaget, 800 Exemplarer, og kastede dem under Jubelraab paa et Baal, de havde ladet antænde paa Torvet. Hverken Øvrigheden eller Lærerne ved Højskolen erfarede dette ungdommelige Bovestykke, før det var udført. Luther var misfornøjet derover; thi det gjorde stor

Digitized by Google

Opsigt, og han meente, at man nok vilde lægge ham det til Last.

Meget hurtig vare de 95 Theses blevne bekjendte i Rom. Et Skrift mod dem af Pavehoffets Tilsynsmand med udkomne Bøger og Dommer i Troessager, Dominikaneren Silvester Prierias var færdigt alt før Udgangen af Aaret og tilsendtes Luther fra Nürnberg de første Dage i Januar 1518. Paven havde i Begyndelsen ikke optaget Broder Martins Theses ilde; han fandt, Forfatteren havde et ypperligt Hoved, og meente, at de højrøstede Anklager mod ham kom af Munkenid. Noget senere yttrede han spottende, at en drukken Tydsker havde skrevet disse Theses; naar han blev ædru, vilde han nok føre anden Tale. Men det maatte dog glæde og smigre Paven, at Prierias tilegnede ham sin Samtale med Luther. Han stillede sig, sagde han i Tilegnelsen, som et Skjold mod hiin Martin, der slog med Nakken ad den romerske Stol, idet han grumme gjerne vilde prøve, om hiin Broder havde en Næse af Jern, eller et Hoved af Malm, som Ingen kunde slaae istykker. Med Selvbehagelighed lod han Paven vide, han havde lagt sin Fortolkning over Scholastikeren Thomas, hvorpaa han netop skrev, til Side i hele tre Dage, for at affatte denne sin Dialog med Kjætteren. Hans Beviisførelse i den indskrænkede sig til at anvende paa Læren om Afladen de gængse Grundsætninger, at den almindelige Kirke, repræsenteret ved Paven, umulig kunde fare vild, og at følgelig Enhver var Kjætter, der paastod, at den romerske Kirke ikke kunde gjøre, hvad den virkelig gjorde. Men Spydigheder, Grovheder og Trusler sparede han ikke paa. „Kjære Luther," sagde han etsteds, „ifald Paven, vor Herre, vilde skjænke Dig et Bispedømme og fuldstændig Aflad til at udbedre Din Kirke med, saa vilde Du vistnok træde blidere op og rose Afladen ligesaameget, som Du nu nedsætter den." „Hundene bide," sagde han et andet Sted, „Din Fader har vist været en Hund." „Den romerske Kirke," sagde han til Slutningen, „kan med den verdslige Arm tvinge alle Gjenstridige og behøver ikke at overbevise dem med Grunde."

Digitized by Google

Luther vilde i Førstningen ikke troe, at et saa jammerligt Værk kunde hidrøre fra saa høj en Prælat, men holdt det for en Satire fra en eller anden af Forfatterne til de dunkle Mænds Breve. Han blev derfor enig med sine Venner om at tie, idetmindste indtil videre. Først et halvt Aar efter, da denne samme Prierias blev valgt af Paven blandt dem, der skulde dømme ham, skrev han paa to Dage et Svar til ham. Deri affærdigede han sin Modstander med fortjent Ringeagt. Han lod ham vide, at han rettede sig efter Pauli Ord: Prøver alle Ting og beholder det Gode; at han alene tillagde de kanoniske Bøger i Bibelen Ufejlbarhed; og bemærkede med Munterhed, at ifald han havde attraaet et Bispedømme, saa havde han ikke baaret sig ad, som han gjorde, da han godt vidste, hvordan man i Rom opnaaede slige Værdigheder, og hvordan selv Drengene der paa Gaden sang Viser om Roms dybe Fornedrelse.

Dominikanerne, der allevegne støvede efter Kjætterier, fulgte i Tydskland det Signal, der var givet dem fra Rom. Munke af deres Orden ivrede fra Prædikestolen mod Luther, forsikkrede Folket, at han inden en Maaned vilde blive brændt som en afskyelig Kjætter, og erklærede hele Højskolen i Wittenberg for befængt med Ugudelighed. Den for sin hadefulde Strid med Reuchlin berygtede Dominikaner og Kjætterdommer Jakob von Hogstraten i Cölln opfordrede i et Skrift Paven til uden videre at anvende Ild og Sværd mod Luther.

Disse ophidsende Angreb maatte gjøre Luthers Venner bekymrede for hans Sikkerhed, og derfor fraraadede de ham at rejse til Heidelberg, henved 60 Miil fra Wittenberg, hvorhen han i Foraaret 1518 var bleven kaldet til en Forsamling af sine Ordensbrødre. Men Luther skyede ingen Fare, hvor det gjaldt at opfylde en Pligt. Han begav sig efter Paaske tilfods paa Vej og fandt hos Venner og Velyndere en gæstfri Modtagelse. I Heidelberg benyttede han Lejligheden til at holde en Disputats, hvori han med Skarpsindighed og Kraft, men tillige med vindende Sagtmodighed forsvarede sine nye theologiske Lærdomme imod Munke og Professorer, for en talrig Tilhører-

Digitized by Google

kreds af Studenter, Borgere og Hoffolk, og vakte Beundring og Begejstring hos flere unge Mænd, der senere skulde blive hans virksomme Medarbejdere i Reformationen. Pfalzgreven Wolfgang, hvem Churfyrsten havde anbefalet ham til, beværtede ham naadigt og skrev til hans Landsherre, at Universitetet i Wittenberg havde haft stor Ære af ham.

Efter sin Hjemkomst midt i Maj besvarede Luther paa Tydsk et nyt Skrift, Tetzel havde udsendt imod ham i samme Sprog. Der var en mærkelig Forskjel mellem begges Evne til at bruge Modersmaalet. Tetzels Sprog var knudret og tungt, Luthers let og tydeligt, stundom brusende som en Strøm og en Storm. Dette hans første Stridsskrift havde allerede Egenskaber, der maatte bringe Sejren over paa hans Side; thi Beviisførelsens slaaende Kraft, Naturlighed og Varme var forenet med en Evne til at bruge Billeder og Sammenligninger, Skjældsord og Grovheder paa en vittig Maade, saa at Modstanderen ikke blot blev gjendrevet men ogsaa latterlig. Han viste, at Tetzel handlede med Skriften som en So med en Havresæk. Bød Tetzel sig overmodigt til for Stokken, Fængsel, Vand og Ild, burde han heller beskedent byde sig til for Druesaft og Dampen af stegte Gæs, hvortil han var saa godt vant. For at kunne forstaae Tetzels Kragemaal, bad han Alle lægge Mærke til, at i Tetzels Mund æredes og forbedredes Christenheden ved at laste Skriften og gjøre Guds Ord til Løgn; hvorimod Enhver, der viste det Usømmelige i at flaae Folk ved Aflad, vanærede Kirken og Sacramenterne.

Luther var færdig med sin udførlige Forklaring af de 95 Theses og sendte den i Haandskrift de sidste Dage i Maj baade til Biskoppen af Brandenburg og gjennem Staupitz til Paven selv. Dem begge søgte han med Oprigtighed at forklare sine Hensigter og sin Stilling til Kirken.

„Jeg beder Eder, højærværdige Fader," skrev han blandt andet til Biskoppen, „at udslette Alt, hvad der mishager Eder, eller kaste det Hele i Ilden. Jeg veed, at Christus ikke trænger til mit Arbejde eller min Tjeneste. Jeg veed ogsaa, at jeg kun overvejer og undersøger, men ikke afgjør og bestemmer. Var

Digitized by Google

mine Modstanderes Dristighed og Uvidenhed ikke saa stor, skulde jeg have holdt mig stille i min Afkrog."

I Brevet til Paven berettede han, hvorledes Afladskræmmernes skammelige og kjætterske Løgne havde kaldt ham til Kamp. Han forundrede sig højlig over, at hans Theses havde vakt saadan Opsigt. „Hvad skal jeg gjøre?" sagde han. „Tage mine Ord tilbage kan jeg ikke, uagtet jeg, efterat have offentliggjort dem, lægges stærkt for Had." Lidt paa Skrømt tilføjede han: „Jeg er en ulærd, indskrænket, lidet dannet Mand, der lever i denne gyldne Tid, saa rig paa Aand og Lærdom, at den kunde nøde selv en Cicero til at trække sig tilbage. Men Nøden tvinger mig Gaas til at kjække blandt Svanerne." Han vedblev med Alvor: „Jeg udgiver min Forklaring, for at Alle kunne see, hvor reent og oprigtigt jeg ærer Kirkemagten. Jeg kaster mig for Eders Helligheds Fødder, med Alt hvad jeg er og har; I raader over Liv og Død; I maa billige eller forkaste; Eders Stemme erkjender jeg for Christi Stemme, der handler og taler i Eder. Har jeg fortjent Døden, vil jeg ikke undslaae mig for at lide den."

Det falder i Øjnene, at Luther endnu i sit Brev som i sit Sind stræbte at forlige sin oprigtige Ærbødighed for Kirken og sin Underdanighed mod Paven med den faste Overbeviisning, at Christi Ære gaaer over alt Andet. Endnu kunde og vilde han ikke slippe det Haab, at Kirkens Styrere vilde afskaffe aabenbare Misbrug, naar de bleve gjorte opmærksomme derpaa. Derfor havde han ogsaa i Begyndelsen af det oversendte Skrift højtidelig bevidnet, at han slet ikke vilde sige eller paastaae Noget, som ikke kunde bevises, først af den hellige Skrift, dernæst af de mest ansete Lærefædre i den romerske Kirke, endelig af Kirkelovene og Paveforordningerne. Hvad de hverken førte Beviis for eller imod, ansaae han for omtvisteligt, indtil hans Foresatte havde fældet Dom. Kun Eet maatte han efter sin christelige Friheds Ret forbeholde sig, nemlig at forkaste eller antage de Meninger, Skoletheologerne havde fremsat uden Beviissteder og uden Beviisførelse, alt efter Apostelens Ord: Prøver alle Ting og beholder det Gode.

Digitized by Google

Der var imidlertid et stort Fremskridt til Frihed i det Skrift, han her bød Paven selv. Hans Anskuelser om Præstens Løsenøgel, om Troens Nødvendighed for at faae Syndernes Forladelse og rettelig annamme den hellige Nadver bleve fremsatte klarere. Han erklærede det for falsk Lære i Kirken, at Daaben og Nadveren tilførte Enhver, der blot ikke modvillig tillaasede sit Hjerte, Guds Naade; thi uden Tro bliver Sacramentet kun til Dom. Han negtede nu bestemt, at Helgene havde erhvervet Kirken en Skat af Fortjeneste. Han viste, at Menneskets Frelse ikke beroede paa det kirkelige Embede eller paa et andet Menneskes Magt, men paa Herrens eget Ord og Forjættelse til os, som Troen holdt sig til. „Den," sagde han, „der har Christus, har ogsaa Alt, hvad der hører Christus til." Paven vilde han nok høre tale, men ikke efter hans eget Hoved, kun i Overeensstemmelse med Kirkelove og Kirkeforsamlinger; ellers maatte han jo nødes til at paastaae, at f. Ex. Julius den Andens afskyelige Myrderier vare en from Hyrdes Velgjerninger mod Hjorden. Pavens uretfærdige Domme maatte man frygte og taale, men ikke billige, endnu mindre ansee for Guds Domme. En Pave kunde tage fejl og havde taget fejl. Dristig siger han etsteds, paa Spørgsmaalet, om han da meente ene at tænke rigtigt imod alle de Lærde i Skolen: „Jeg er ikke ene; Sandheden er med mig." Fremsynet paastaaer han et andet Sted: „Kirken trænger til en Reformation; men denne kan ikke iværksættes af eet Menneske, hvad Paven er, ej heller af mange Cardinaler, hvad man noksom har seet i de sidste Kirkeforsamlinger, men kun af hele Kirken eller rettere af Gud selv. Men naar denne Reformation skal skee, veed kun han, der er Tidernes Herre."

Digitized by Google

Ottende Capitel.

Luther stævnes og møder for Pavens Legat. En pavelig Kammerherre optræder som Forligsmægler.

Allerede længe, inden Luther skrev til Paven, havde det romerske Hof sat sig i Bevægelse for at bringe Munken til Taushed. Paven havde i Februar paalagt Augustinernes nylig udnævnte Ordensmester, Gabriel Venetus, uden Ophold og med alle mulige Midler at formaae Luther til at holde Fred. Cardinal Raphael de Rovere havde i April skrevet til Churfyrsten af Sachsen: „Jeg hører, Eders Naade har en Munk, der vil svække Kirkens Myndighed," og havde venligt raadet ham til ikke at yde Luther nogen Understøttelse, da han derved selv vilde mistænkes for ikke at hylde den rene Lære. I Maj havde Paven paalagt Cardinallegat Thomas Vio fra Gaeta, kaldet efter denne By Cajetan, der blandt Andet skulde forhandle med de tydske Fyrster om Valget af en Kejser efter Maximilian I paa en forestaaende Rigsdag i Augsburg, at han ogsaa skulde udrydde de slemme Kjætterier i Böhmen „og tilgrændsende Lande." Kort efter blev i Rom nedsat en gejstlig Ret over Luther; og Dommerne — Prierias og Biskoppen af Askoli — stævnede ham i Juli til at møde personligt for dem inden 60 Dage.

Luther havde en Forudfølelse af det Uvejr, der trak op over ham. Da han bad Staupitz oversende Paven Forklaringen af sine Theses, skrev han: „Det er langt fra mine Tanker, at I skal udsætte Eder for samme Fare som jeg; jeg vil bære Ansvaret alene. Paa hine forbittrede Folks Trusler kan jeg kun svare med Reuchlin: Den Fattige har Intet at befrygte, thi han har Intet at miste. Gods eller Guld har jeg ikke og attraaer heller ikke. Et godt Navn og Rygte — har jeg haft det, saa tages det heelt fra mig af ham, der har begyndt derpaa. Saa er da kun det stakkels skrøbelige Legeme tilbage. Tage de ogsaa det fra mig med List eller Vold, for at tjene Gud, gjøre de mig sandelig ingen stor Skade, men forkorte

Digitized by Google

mig kun Livet et Par Timer. Jeg har Nok i min kjære Forløser og Forsoner Jesus Christus; ham vil jeg love og prise, saalænge jeg lever. Vil Nogen ikke love og prise ham tilligemed mig; hvad kommer det mig ved? Lad ham hyle, om han lyster, for sig selv alene."

Tanken om, at han mulig kunde blive sat i Ban som Kjætter, førte ham nu til at overveje, hvad Kraft og Virkning der laae i Bansættelsen. Han dristede sig i Juli Maaned til at forklare det for Menigheden i en Prædiken, han snart efter lod trykke. Ban, sagde han, er kun Udelukkelse af det udvortes Kirkesamfund. Det indvortes og aandelige Kirkesamfund, der bestaaer i een Tro, eet Haab, een Kjærlighed til Gud, dette Samfund, som Ingen uden Gud selv kan føre Sjælen ind i, er Ingen istand til at udelukke Mennesket af uden Mennesket selv, naar han synder, og da kan ogsaa kun Gud alene tage ham op igjen deri. Den kirkelige Ban mægter ingenlunde at overgive Sjælen til Djævlen eller berøve den Kirkens Goder. Sættes man med Rette i den, er den Tegn paa, at Sjælen allerede har udelukket sig selv af det aandelige Samfund ved sine Synder. Sættes man med Urette i den af Tyranner, der ligne Herodes, Annas, Caiphas og Pilatus, maa man med Ærefrygt finde sig deri, saasom Kirkens Magt er Christi Magt; men da er det sødt, da er det en ædel Fortjeneste at være i Ban. Det maa ikke afskrække Nogen fra Sandheden; det maa ikke afholde Nogen fra at sige og gjøre, hvad han er sat i Ban for, saafremt det kan siges og gjøres uden Synd. Salig og velsignet er den, der døer i uretfærdig Ban, thi da han har lidt for Retfærdigheds Skyld, vil han faae det evige Livs Krone.

Churfyrsten af Sachsen bar med Rette sit Tilnavn den Vise. Han sørgede med kraftig Omhu for sit Lands Lykke og Velfærd; han viste den oprigtigste, uegennyttigste Deeltagelse for Kejseren og Riget; han besad Fyrsternes og Stændernes Højagtelse og Tillid formedelst sine forstandige og besindige Raad. For hans Fromhed og Andægtighed gav Paven ham Navn af Kirkens elskelige Søn. Desuagtet var han ingenlunde

Digitized by Google

blind for Pavehoffets Misgreb og traadte bestemt op imod dets Udsugelser. Allerede dengang Cardinal Raymund (1501) solgte Aflad til et Tog imod Tyrkerne, tog Frederik, indtil dette virkelig kom istand, den samlede Sum i sin Varetægt, og da der Intet blev af Toget, anvendte han Pengene til Højskolen i Wittenberg. Tetzel havde han negtet Adgang til sine Lande. Med Luther havde han endnu aldrig vexlet et Ord; men han fulgte hans Skridt opmærksomt; han erkjendte hans Fortjenester af Højskolen; han vilde ikke see ham dømmes uhørt. Cardinal Roveres Brev havde han først modtaget i Juli Maaned; den 5te August svarede han ham fra Augsburg, hvor han opholdt sig under Rigsdagen, at han forstod sig ikke paa Luthers Lære og var langtfra at ville forsvare den; men saavidt han vidste, havde Luther tilbudt saavel at møde og forsvare sig for billige, upartiske og lærde Dommere, naar han fik fri og sikker Lejde, som ogsaa at lade sig overbevise og falde tilføje, ifald han blev viist tilrette med den hellige Skrift.

En endnu mægtigere Herre skrev samme Dag som Churfyrsten til Rom angaaende Luther. Det var den tydske Kejser Maximilian. Han, der ønskede sin Sønnesøn Carl, Hersker over Spanien, Neapel og Nederlandene, valgt til sin Efterfølger, havde paa Rigsdagen sagt til Churfyrstens Gehejmeraad Pfeffinger: „Augustinerens Theses ere sandelig ikke at kaste Vrag paa; ham ville Munkene faae Bryderi nok med;“ og en anden Gang havde han yttret: „Lad Churfyrsten passe godt paa den Munk; thi Timen kan komme, da vi trænge til ham.“ Men, da han kun betragtede Luthers Færd med Statsmandens Øjne, da Luthers Landsherre paa Rigsdagen modsatte sig hans kejserlige Politik, og det gjaldt om at vinde Paven for den, saa skiftede han om og skrev til Leo, at Luthers spidsfindige og forargelige Sætninger om Afladen havde højlig mishaget ham, og at Munken havde fundet mægtige Beskyttere; Paven maatte gjøre en Ende paa dette for Folk og Fyrster lige farlige Uvæsen; han selv skulde bereddvillig haandhæve i Riget, hvad Kirken besluttede.

To Dage, efterat disse Skrivelser vare afgaaede til Rom, modtog Luther fra Rom den gejstlige Rets Stævning. Da

Digitized by Google

han — det er hans egne Ord — ventede Regn, slog Lynet ned hos ham. Han var Lammet, som plumrede Vandet for Ulven. Tetzel gik ganske fri; han skulde lade sig æde.

Uopholdelig berettede han Spalatin den Fare, hvori han svævede, og bad ham tilligemed Pfeffinger indvirke saaledes paa Churfyrsten, at denne skaffede ham Lov til at møde for en Ret i Tydskland, hvad han selv allerede havde anmodet sin Landsherre om. Snart maatte det skee; thi Fristen, han havde, var kort. Otte Dage senere fik Spalatin et nyt Brev fra ham; deri angav han den Udvej, hans Venner havde fundet; Churfyrsten skulde negte ham fri Lejde gjennem sine Lande, saa havde han selv gyldig Grund til at udeblive fra Rom.

Churfyrsten var ogsaa tilsinds at antage sig Luther og henvendte sig til Cajetan. Denne lovede at foreslaae Paven, at en Commission kom til at behandle Luthers Sag. Han tilsagde desuden Churfyrsten, hvad han efter sin Instrux kunde, at han vilde tage Luther for sig, høre ham med Velvillie og venligt lade ham gaae igjen. Men inden Legatens Forslag kunde naae Rom, fik han derfra en ny og yderst stræng Instrux.

Under 23de August udstedte Paven baade et Embedsbrev til Cajetan og en privat Skrivelse til Churfyrsten.

Cajetan befaledes det ufortøvet at stævne og forhøre Luther. Gjenkaldte han, skulde Legaten optage ham i Kirkens Skjød, i modsat Fald tage ham i sikker Forvaring, indtil han fik Bud om at stille ham for den apostoliske Stol. Kunde han ikke faae ham i sin Magt, skulde han sætte baade ham og hans Tilhængere i Ban og opfordre alle gejstlige og verdslige Øvrigheder, alle Fyrster og Herrer til at fange og udlevere ham. Vare disse ulydige, skulde deres Stæder og deres Lande rammes af Interdikt. Om at undersøge Luthers Lære sagdes ikke et Ord; tvertimod hed det, at Sagen var soleklar og tillod ingen Undskyldning; Luther var allerede erklæret for Kjætter af den gejstlige Ret i Rom.

Churfyrsten blev af Paven formanet til at vogte sig ikke blot for at tage Deel i Luthers Brøde, hvad han, den fromme, christelige Fyrste, vistnok undlod, men ogsaa for Skinnet af at

Digitized by Google

beskytte det Ondskabens Barn og den Gudsforagter, der roste sig af, at han turde trodse Kirkens Magt og Straf. Fyrsten maatte derfor sørge for, at Luther overleveredes i Legatens Hænder.

Den Mand, Luther skulde møde for, var ikke blot Pavens, men ogsaa Scholastikens Repræsentant. Hans Moder skal have drømt, da hun bar ham under sit Hjerte, at Dominikaneren St. Thomas Aqvinas, den berømteste Kirkelærer i det 13de Aarhundrede, underviste ham i egen Person og derpaa førte ham ind i Himlen. Alt i sit 16de Aar lod han sig optage i Dominikanerordenen, studerede med Begejstring Thomas, som han ansaae for den fuldkomneste af alle Tiders Theologer, og skrev en Fortolkning til hans Hovedværk. Han var tillige opfyldt af de højeste Forestillinger om en pavelig Legats Værdighed og satte den over en Konges. Da den blev ham overdragen, betingede han sig udtrykkelig en hvid Pasgænger med Tøjler af carmesinrødt Fløjel og Tapeter i sine Værelser af carmesinrødt Atlask. I Augsburg var han meget glad ved at kunne udføre glimrende Ceremonier; det faldt i hans Lod baade at paasætte Albrecht af Mainz Cardinalshatten og at overrække Kejseren den indviede Hat og Kaarde, som vare Tegn paa Pavens Gunst og Naade. Iøvrigt var han en Mand af strænge Sæder, der maatte indgyde desmeer Agtelse, jo mindre de ellers fandtes hos Roms Prælater.

Staupitz, der dengang opholdt sig i Salzburg hos Erkebispen, Cardinal Lange, var meget bekymret for Luthers Skjæbne. Han skrev til Spalatin, at Churfyrsten skulde hverken tænke paa Luther eller paa Augustinerordenen, men kun paa at bringe Sandheden for Lyset og at faae valgt et sikkert Sted, hvor Luther uden Frygt kunde tale frit. Luther selv foreslog han at forlade Wittenberg for nogen Tid og tye til ham i hans Kloster. Men disse Forslag lode sig ikke sætte i Værk; thi Churfyrsten havde tilkjendegivet Dr. Martin, at han maatte lyde Paven og fremstille sig for hans Legat.

En Dag i September vandrede Luther, som Ordensreglen bød det, sammen med en Ordensbroder, Leonhard, ud af

Wittenberg for at begive sig paa sin Fod til Augsburg. Det var en lang Rejse paa mindst 50 Miil, saa han kunde nok behøve at holde Rastdage undervejs. Den 28de September ankom han til Weimar og blev Natten over i Francifkanernes Kloster. Churfyrsten af Sachsen var med sit Hof i Staden, og den næste Dag, der var Michaelisfest, blev Luther af sin Landsherre opfordret til at prædike i Slotskirken. Hans djærve Prædiken og den Uforfærdethed, hvormed han vovede sig til Augsburg, vakte Beundring, men ogsaa Angst for hans Skjæbne hos Brødrene i Francifkanerklosteret. En af dem, Myconius, paa hvem hans Theses havde gjort et saare mægtigt Indtryk, havde den Glæde for første Gang at see ham, da de kom til Klosterets Bord; men han turde hverken nærme sig eller tiltale Luther. Derimod lyttede han med Opmærksomhed til den Samtale, der fandt Sted mellem ham og Klosterets Provisor, Johan Kestner.

„Kjære Hr. Doktor!" sagde denne medlidende, „de Vælske ere sandt for Herren lærde Folk; jeg er bange for, I vil ikke kunne holde Stand imod dem. De ville nok brænde Eder."

„Nu," svarede Luther spøgende, „med Nelder — det fik endda at gaae; men med Ild — det vilde blive for varmt." Hvorpaa han tilføjede alvorligt: „Bed, kjære Ven, et Fadervor til vor Herre og Gud i Himlen for mig og for hans kjære Søn Christus, hvis Sag er min, at han vil være ham naadig. Vil han opholde hans Sag, saa holder han dermed ogsaa min ved Magt; vil han ikke gjøre det, saa er jeg ikke istand dertil, og saa maa han selv bære Skammen derfor."

Ved sin Afrejse fik Luther af Churfyrsten Tærepenge og Anbefalinger til flere ansete Raadsherrer i Augsburg. Et Lejdebrev, som han havde begjæret, fik han derimod ikke; Fyrsten lod ham sige ved Spalatin, det var unødvendigt. Han og Leonhard vandrede atter tilfods, og da Luther kom til Nürnberg, tog han der Ophold i Augustinerklosteret hos sin Ven, Prioren Wenzel Link, og laante af ham en Munkekappe til det forestaaende Møde med Cajetan, da hans egen var gammel og medtagen af Rejsen. Fra flere Sider fraraadede man ham

Digitized by Google

at drage til Augsburg; men fuld af Troens Mod svarede han: „Jesus Christus regjerer ogsaa i Augsburg, midt iblandt sine Fjender. Han leve! Martinus døe!"

Link besluttede at ledsage ham. Det var heldigt; thi anstrængt af den lange Fodvandring blev Luther tre Miil fra Augsburg overfalden af saa heftige Mavesmerter, at han ikke kunde gaae videre. Hans Ledsagere maatte da leje en Vogn til ham, og paa den naaede de Rigsstaden den syvende October, der hedder St. Marcus Dag. Augustinernes Kloster aabnede sig gæstmildt for de Rejsende, og Luther kom snart igjen til Kræfter.

Endnu samme Dag lod han Link og en af Klosterbrødrene melde Legaten, at han var ankommen. Han formaaede tillige Leonhard til at haste til Salzburg og bede Staupitz efter sit givne Løfte komme ufortøvet for at staae ham bi med Raad og Daad.

Augsburg frembød nu ikke længer det livlige Skue, som et Øjenvidne til Rigsdagen, Ulrich von Hutten, der Aaret i Forvejen i denne By af Maximilian var bleven kronet som Digter med en Laurbærkrands og derefter var bleven Hoftjener hos Churfyrsten af Mainz, har beskrevet os. De mange Fyrster, udmærkede ved Ungdom og Legemsskjønhed, og Blomsten af den tydske Adel i de overdaadige Dragter vare efter Rigsdagens Slutning afrejste. Kejseren opholdt sig endnu i Omegnen, hvor han forlystede sig med Jagt.

Da Luther kom til Augsburg, fik han af Alle, som han var anbefalet til, det Raad at være yderlig forsigtig og ikke lide paa Legaten, selv om han lovede al mulig Mildhed. Denne Advarsel kom i rette Tid; thi Legaten havde alt om Fredagen sendt en af sine Embedsmænd, fulgt af to Tjenere, til ham og havde indbudt ham i naadige Udtryk til at møde hos sig Dagen efter. Luther havde egentlig ingen Betænkeligheder derved, men desto flere havde hans Velyndere. Saavel Peutinger, en af de ansetеste Patricier i Byen, som Raadsherren Dr. Auer og Kanniken Langemantel fandt det alt for voveligt, at han begav sig til Legaten uden at have noget

Digitized by Google

Lejdebrev. Et saadant lovede de at skaffe ham hos Kejseren. Indtil det kom, raadede de ham at blive ganske roligt i Carmeliterklosteret ved St. Anna, som han nu havde valgt til Opholdssted, fordi Prioren der var hans gamle Ven.

I Cajetans Huus befandt sig en italiensk Statsmand ved Navn Urban af Serra Longa. Han havde tidligere opholdt sig ved Churfyrst Frederiks Hof som Sendebud fra Markgreven af Montferrat, men havde efter hans Død sluttet sig til Pavens Legat. Efter Aftale med denne sendte Urban om Løverdagen Bud til Luther og lod ham sige, han agtede at besøge ham, før Mødet med Cajetan fandt Sted. Det varede heller ikke længe, før den selvbehagelige Hofmand indfandt sig og begyndte en venlig Samtale. Efter forskjellige Omsvøb kom han til det, der var Hensigten med hans Besøg; han vilde give Luther et godt Raad.

„Fald uden videre tilføje for Legaten," sagde han; „vend tilbage til Kirken og tilbagekald Eders Vildfarelser. Vær Eder ad som Abbed Joachim i Florents; ogsaa han fremførte kjættersk Lære, men blev dog ikke regnet blandt Kjættere, fordi han gjenkaldte den."

„Men jeg bør dog først gjøre Rede for min Lære," svarede Luther frygt.

„Nej, lad det være," vedblev Urban med indsmigrende Venlighed. „Vil I rende Dyst med Cardinalen?"

„Ifald jeg kan overbevises om, at jeg har sagt Noget i anden Mening, end den hellige romerske Kirke tager det, saa vil jeg være den første til at fordømme mig selv og gjenkalde. Men det er Knuden, at Legaten maaskee hænger sig fastere ved Dr. Thomas Meninger, end Kirkens Tro og Anseelse taaler; i saa Fald vil jeg ikke falde tilføje for ham, med mindre Kirken tilbagekalder sin tidligere Tro, som jeg holder mig til."

„Ej, ej," sagde Urban, „saa vil I dog ride Dyst. Men jeg vil aabent sige Eder min Mening. Man tør gjøre falske Paastande, naar de bringe os Vinding og fylde Kassen. Og hvad Pavens Magt angaaer, saa mener jeg, at der ikke tør disputeres om den; den skal derimod hæves saa højt, at

Digitized by Google

Enhver seer, Paven kan afskaffe Alt ved sit blotte Vink, selv det, der vedkommer Troen."

Luther følte baade Gru og Harme over denne Tale, hvori Snedighed og Skamløshed blandedes saa ubehændigt. Dog lod han sig ikke mærke dermed, men tilkjendegav atter sin Beredvillighed til at lade sig overbevise og være føjelig og lydig. Urban meente allerede at have vundet Spil og tog fornøjet Afsked med de Ord: „Godt! nu begiver jeg mig strax til Legaten; kom saa om lidt hen til ham, og I skal see, Alt vil snart være bragt i Orden."

Luther begav sig imidlertid ikke til Legaten den Dag. Om Aftenen spiste han hos Dr. Peutinger, der tog sig ivrigt af hans Sag og atter ligesom de øvrige Senatorer raadede ham til at være forsigtig.

Om Søndagen indfandt Urban sig paany i Carmeliterklosteret. Han var tilhest og havde dennegang et temmeligt stort Følge med sig. Han bebrejdede Luther, at han ikke allerede havde fremstillet sig for Cardinalen, der var saa mild og naadig, og som ventede ham. „Kom," vedblev han, „I har Intet at befrygte." De, der fulgte med ham, mumlede: „Hvad det kommer an paa, er jo kun tre Stavelser, at Du siger re-vo-co (jeg gjenkalder)." Luther ændsede ikke denne flaue Yttring, der vilde gjøre hans helligste Overbeviisning til en Bogstavleg, men svarede roligt: „Min naadige Herre Churfyrsten har givet mig Anbefalinger med til flere agtbare Mænd her i Staden, og de have raadet mig til at oppebie et Lejdebrev fra Kejseren. Jeg maa følge deres Raad; thi dersom nogen Skam eller Skade blev mig tilføjet, kunde de anklage mig hos Churfyrsten for at have foragtet deres tro Tjeneste og Raad af bare Dumdristighed."

Serra Longa blev nu heftig og udbrød: „Troer Du da, at Churfyrsten for Din Skyld vil sætte sit Land paa Spil?"

„Det har aldrig været min Tanke," svarede Luther.

„Hvor vil Du da opholde Dig?"

„Under Himlen."

Digitized by Google

Urban studsede ved dette uventede Svar. Lidt efter spurgte han: „Ifald Du havde Paven og Cardinalerne i Dine Hænder, hvad vilde Du da foretage Dig med dem?“

„Jeg vilde,“ svarede Luther, „bevise dem al Ære og Agtelse.“

„Hm! Ha, Ha!“ udbrød Serra Longa, idet han med Sydlændingens Heftighed bed sig i Fingeren. Han var ikke istand til at sige Meer og forføjede sig bort med sit Følge.

Rygtet om Luthers Ankomst var hurtigt blevet udbredt i Augsburg. Overalt i Byen talte man om Doktoren. Mange ønskede at see „den nye Herostrat,“ *) der havde voldt saa stærk en Brand. Adskillige Anmodninger, han fik om at prædike, meente han det rigtigst at afslaae, for ikke at tirre Legaten end mere. Besøg af forskjellige Velyndere modtog han med Glæde. For sine Venner i det Fjerne — Spalatin og Melanchthon — udtalte han sin Stemning, der svævede mellem Frygt og Haab, og sin mandige Beslutning at ville appellere til en kommende Kirkeforsamling, hvis Legaten brugte Vold, og heller at ville døe end gjenkalde, hvad han havde lært rettelig.

Det tog Tid at skaffe Luther Lejdebrevet fra Kejseren, thi de kejserlige Raader vilde ikke befatte sig dermed, før Cajetan havde givet sit Samtykke til dets Udstedelse. Da dette var erholdt, dog i Smug, modtog Luther Brevet fra Kejserens Haandskriver om Mandagen.

Tirsdagen den tolvte October begav han sig til Cajetans Palads. Med ham fulgte hans Vært, Carmeliternes Prior, og to af dennes Ordensbrødre, desuden Doktor Link og en anden Augustiner. Hans Komme vakte stor Opsigt iblandt Legatens Huusfolk. De trængte sig nysgjerrige omkring ham, og flere af dem fulgte ind med i den Sal, hvor Legaten tilligemed den pavelige Nuntius og Serra Longa ventede ham. Efter den Anviisning, han havde faaet af Serra Longa, faldt han ned paa sine Knæe for Cajetan og blev liggende i denne

*) Luther ligner sig med en Mand af dette Navn, der af Attraa efter Navnkundighed stak Ild paa det berømte Dianatempel i Ephesus A. 356 f. Chr.

Digitized by Google

ydmyge Stilling, indtil Legaten to Gange havde opfordret ham til at rejse sig. Han ventede, at Cajetan skulde tiltale ham; men dette skete ikke. Han ansaae det da for et Tegn til, at han selv skulde bryde Tausheden, og sagde, at han kom frem for Legaten som en lydig og underdanig Søn af den hellige christelige Kirke og var i al Lydighed beredt til at høre, hvilke Beskyldninger der fremførtes imod ham, og ifald han skulde have fejlet, da at lade sig belære om det Rette.

„Kjære Søn," svarede Legaten i en faderlig og venlig Tone, efterat han først havde rost hans Ydmyghed, „Du har sat hele Tydskland i Røre med Dine Stridssætninger om Afladen. Vil Du være Medlem af Kirken og have en naadig Pave, saa gjenkald Alt, da skal Intet times Dig. Jeg hører, Du er Doktor, er meget lærd i Skriften og har mange Disciple. Men her har jeg tre Punkter, som jeg efter den allerhelligste Faders Befaling skal foreholde Dig. Du skal gaae i Dig selv og gjenkalde Dine Vildfarelser. Du maa love i Fremtiden at afholde Dig fra slig Vranglære. Du maa ogsaa vogte Dig for alt andet, der kan bringe Forvirring i Kirken."

Luther bad om at faae meddeelt den pavelige Skrivelse, som bemyndigede Legaten til at forhandle med ham; men dette blev ham uden videre afslaaet. Han bad da om at faae angivet, hvilke hans vildfarende Lærdomme vare, og dertil viste Legaten sig villig.

„Du har," sagde han, „opstillet to Theses; i den ene benegter Du, at Afladens Skat er det samme som vor Herres Jesu Christi Fortjeneste eller Lidelse; i den anden paastaaer Du, at et Menneske, der vil annamme Alterens Sacrament, maa troe, at han faaer den Naade, som tilbydes ham i Sacramentet. Disse Sætninger maa Du gjenkalde; thi deri indeholdes Vildfarelser."

For at bevise Luther dette gav Cajetan sig til at anføre Steder af de senere Pavers, navnlig Clemens den Sjettes og Sixtus den Fjerdes Forordninger og af forskjellige scholastiske Theologer. Luther forsikkrede ham, at han godt kjendte de paaberaabte pavelige Forordninger, men at han ikke i saa vig-

Digitized by Google

tige Ting ansaae dem for tilstrækkelige Beviser, „thi,“ tilføjede han, „de fordreje den hellige Skrift og anføre den ikke rigtig.“

„Hvad?“ afbrød Cajetan ham; „Paven har jo Magt over alle Ting.“

„Kun ikke over Skriften,“ var Luthers korte Svar.

„Ikke over Skriften?“ gjentog Legaten i en haanlig Tone. „Veed Du da ikke, at Paven staaer over Alle, endogsaa over Concilierne. Han har nylig straffet og dømt Kirkeforsamlingen i Basel“ ......

„Ja, men Universitetet i Paris har appelleret“ ......

„Disse Folk i Paris ville nok faae deres Straf. Dog ikke meer herom. Hvad Din anden Sætning angaaer, at et Menneske behøver Troen for at modtage det højærværdige Sacrament, da strider den imod den hellige Skrift og Kirkens Lære.“

Luther anførte forskjellige Skriftsteder, der talte for hans Sætnings Rigtighed. Legaten loe med fornem Mine deraf og meente, at de Skriftsteder handlede kun om Troen i Almindelighed.

„Nej, ingenlunde,“ svarede Luther, og tilføjede, at han gjerne vilde lade sig overbevise, ifald han havde fejlet i andre Artikler; men hvad hans Lære om Troen i Forhold til Sacramentet angik, da var han ikke istand til at tilbagekalde en eneste Tøddel af hvad han derom havde lært.

„Hvad enten Du nu vil eller ikke vil,“ svarede Cardinalen i en bydende Tone, „saa maa Du endnu den Dag idag tilbagekalde denne Artikel, ellers vil jeg for denne ene Artikels Skyld forkaste og fordømme hele Din Lære.“

Luther indsaae, der var Intet at udrette med Ord; thi — for at bruge hans egne Udtryk — Cardinalen sad for ham, som om det var Paven i egen høje Person. For alle sine egne Paastande krævede Legaten Ja og Bifald; men Alt, hvad Luther anførte, selv om det var af den hellige Skrift, mødte han kun med Latter og haanlige Miner. Det syntes derfor Luther rigtigst at forlange en Dags Betænkningstid og at give skriftligt Svar.

Digitized by Google

Ved sin Tilbagekomst til Carmeliterklosteret forefandt Luther der Staupitz og udøste for denne sin faderlige Ven Alt, hvad der laae ham paa Hjerte. Generalvikaren var enig med ham i, at det vilde være rigtigst at svare Cardinalen skriftligt. Men han ansaae det tillige for nødvendigt at løse Luther fra hans klosterlige Løfte om Lydighed mod sine Foresatte. Denne Handling fuldbyrdede han da, som kirkelig Skik og Brug krævede det. Derved opnaaedes, at det ikke kunde blive Augustinerordenen til Skam, ifald Luther senere domfældtes, og Staupitz selv havde en Undskyldning for, at han ikke tvang Munken til Taushed eller Gjenkaldelse.

Om Onsdagen samledes Luthers Velyndere hos ham for at ledsage ham til Cajetan. Foruden Staupitz og tre af Kejserens Raader gjorde to churfyrstelige Raader samt en Notar og Vidner Følgeskab med til Legaten.

Forhandlingerne hos ham aabnedes med, at Luther oplæste en Protest, hvori han bevidnede, at han ærede og fulgte den hellige romerske Kirke, ikke vidste af at have fremført Noget, der stred mod den hellige Skrift, Kirkens Fædre, Pavernes Kirkelove eller den sunde Fornuft, gjerne underkastede sig den hellige Kirkes Dom og tilbød baade at gjøre mundtlig Rede for hvad han havde sagt og skriftlig besvare den højærværdigste Legats Indvendinger. Gjerne vilde han ogsaa lade Universiteterne i Basel, Freiburg og Löwen afgive deres Mening og Dom; ja ifald det ikke forslog, endog Universitetet i Paris, der fra Arilds Tid ansaaes for det allerchristeligste og bedst bevandrede i den hellige Skrift.

„Din Protest," tog Cardinalen tilorde, „er overflødig; thi jeg agter hverken at disputere offentlig eller privat med Dig, men vil bilægge Sagen med faderlig Godhed. Gaa i Dig selv," vedblev han i en formanende Tone, „erkjend, at Du har fejlet — Paven vil have det saaledes — gjenkald, saa skal jeg forsone Dig med Kirken og med Paven. Thi det vil blive Dig haardt at stampe imod Braaden."

Luther mærkede, at Cardinalen uden videre behandlede ham som en Kjætter og Frafalden. Han gjentog derfor, at han

Digitized by Google

lovede at svare skriftligt, og begjærede, at dette maatte være ham tilladt. „Igaar," tilføjede han, „blev der stridt meer end nok mundtlig med mig."

Cardinalen blev stødt over denne sidste Yttring, men han fattede sig og sagde med et Smiil: „Kjære Søn, jeg har ikke stridt med Dig og vil heller ikke stride med Dig, men af Hensyn til Hans Naade Churfyrst Frederik vil jeg faderligt og venligt formane og høre Dig."

Da Luther taug et Øjeblik, begyndte Legaten at udbrede sig om de to Sætninger, han tidligere havde erklæret for vildfarende. Det gik saa flydende, at Luther ikke kunde komme til Orde. Staupitz fandt det da nødvendigt at lægge sig imellem. Han bad Cajetan indrømme Dr. Martin den fornødne Tid til at svare. Men Legaten ændsede ikke dette og vedblev i sin Ivrighed at slaae om sig med pavelige Forordninger og med scholastiske Meninger, saa nogle af de kejserlige Raader vare nærved at troe, han maatte have Ret. For Luther var det ikke meer muligt at faae et eneste Ord indført til Forsvar. Tilsidst rejste Staupitz sig atter og bad, at det maatte være Luther tilladt at svare skriftligt. Med Nød og neppe gav Legaten sit Samtykke dertil. Sammenkomsten var hermed tilende.

Saasnart Luther var kommen hjem til Klosteret, gav han sig ifærd med at drøfte de Sætninger, Legaten havde kaldt vildfarende, og godtgjorde skriftligt deres Sandhed.

Igjennem de pavelige Forordninger, yttrede han blandt andet, hørte man vel St. Peders Røst; men St. Peder selv var bleven straffet af St. Paulus, da han veg af fra Evangeliets Sandhed. En berømt Kirkeretslærer havde reent ud erklæret, at hver enkelt Troende stod over Paven, naar han havde bedre Myndighed og Grund at støtte sig til. Han selv var ikke saa dumdristig at opgive saa mange tydelige Vidnesbyrd af Skriften for en tvetydig og dunkel Forordning af et Menneske, som Paven var, især da den lod sig udlægge anderledes, end Cajetan meente. Skriften lærte, at Helgene ingen Fortjeneste havde, og at Troen maatte til for værdig at annamme det hellige Sacrament. Paven stod under det Ord

Digitized by Google

(Gal. 1, 8—9): Dersom Nogen, om det saa var en Engel af Himlen, prædiker Eder Evangelium anderledes, end I have annammet det, han være en Forbandelse.

Ved Slutningen af sin grundige Udarbejdelse gav han sit varme Hjerte Luft, bad Cardinalen fare lempeligt med ham og oplyse ham, da han ikke imod sin Samvittighed kunde gjenkalde og maatte adlyde Gud meer end Menneskene. Han bad ogsaa Cardinalen gaae i Forbøn for ham hos Paven og forsikkre Hans Hellighed, det var hans højeste Glæde at see Sandheden sejre, og at han hverken af Ærgjerrighed eller Indbildskhed vilde skamme sig ved at tilbagekalde, naar han blot blev overbeviist om at have fejlet.

Om Torsdagen den 14de begav Luther sig atter til Legaten og overrakte ham i Overværelse af Ridder Feilitzsch og Dr. Rühel det Forsvarsskrift, han havde udarbejdet. Cajetan modtog det med Kulde, bladede flygtigt i det, kastede det med Ringeagt hen paa Bordet og udbrød: „Du har fremført unyttig Snak med mange overflødige Ord. Du har besvaret de to Artikler paa en barnagtig og taabelig Maade og fyldt Papiret med Sprog af Skriften, der ikke vedkomme Sagen. Vær dog ikke selvklog, men gjenkald, saaledes som jeg alt har raadet Dig til."

Luther følte sig med Rette krænket over denne Fordring. Han glemte at give Legaten Titler og sagde: „I kræver, hvad der er umuligt. Jeg kan ikke vige fra Skriften."

„Broder! Broder!" raabte Cajetan paa Italiensk; „igaar var Du saa føjelig, idag er Du ret slem." Derpaa begyndte han en lang Tale, hvori han paany kom tilbage til den pavelige Forordning, og anførte Kirkelæreren Thomas Meninger; dermed meente han at have overvundet Luther og bragt ham til Taushed. Denne prøvede vel en halv Snees Gange paa at faae et Ord indført, men forgjæves; Cajetan tordnede og regjerede og vilde have Ordet alene.

Endelig tabte Luther Taalmodigheden. Han løftede driftig sin Røst og skreg: „Velan! hvis det kan bevises mig, at denne pavelige Forordning gjør Christi Fortjeneste og Afladens Skat til Eet, saa vil jeg gjenkalde."

Digitized by Google

Cajetan kunde neppe styre sig; han skoggerloe i Vrede, greb den kirkelige Lovbog, ledte Forordningen op og begyndte hidsig og hæsblæsende at oplæse den. Luther forholdt sig ganske rolig, indtil Cardinalen kom til det Sted, hvor det hed, at Christus ved sin Lidelse har erhvervet en Skat o. s. v. Da afbrød han Legaten og sagde: „Højærværdigste Fader! læg dog vel Mærke til og betænk ret disse Ord: „Han har erhvervet.“ Naar Christus ved sine Fortjenester har erhvervet en Skat, saa ere Fortjenesterne jo ikke Skatten, men Skatten er det, som Fortjenesterne have fortjent. Den er Kirkens Løsenøgle.“ Netop dette havde Luther ogsaa udviklet i sit Forsvarsskrift; han havde deri viist, at Paven ikke havde Afladens Skat i en Pung eller Kiste, men kun i Ordet eller i Nøglemagten; at Aarsagen ikke var det samme som Virkningen, og at vel Christi Fortjeneste havde erhvervet Paven Magt til at forlade Synderne og give Aflad, men at Paven ikke uddeelte selve Christi Fortjeneste.

Legaten stirrede i Bogen, blev betuttet, og var ikke istand til at svare Noget. Dog vilde han ikke lade sig mærke med sin Forvirring, førte derfor rask Talen hen paa noget Andet og søgte klogelig at slaae Luthers Ord i Glemme. Men da satte denne al ærbødig Sky tilside.

„Eders Højærværdighed,“ udbrød han med fiin Spot, „maa dog ikke troe, at vi Tydskere slet ikke have eller kunne nogen Grammatik. Eet er at være en Skat og et andet at erhverve en Skat.“

„Gaa,“ sagde Legaten, efterat han tilsidst havde truet med Pavens Brev og med Ban og rejst sig i Vrede — „og kom ikke meer for mine Øjne, med mindre Du gjenkalder.“

Luther gjenmælte ikke et Ord, men hilste værdig og gik. Churfyrstens Raader fulgte ham, fornøjede over, at han havde forsvaret sig saa kjækt. Cardinalen og hans Fortrolige bleve sammen for at overlægge, hvorledes de nu skulde gribe Sagen an.

Cajetan lod Staupitz og Link kalde til sig og overdrog dem at bevæge Luther til at falde tilføje. Staupitz forsikkrede, han havde allerede gjort sin bedst mulige Flid derfor, men kunde ikke hamle op med Luther i Skriften. „Var det ikke rettest,“

Digitized by Google

spurgte han, „om I, højærværdige Herre, endnu engang tog ham for Eder og behandlede de omtvistede Artikler med ham?"

„Nej," svarede Cajetan, „jeg vil ikke længer disputere med dette Bestie; han har dybe Øjne og forunderlige Speculationer i sit Hoved."

Staupitz følte, efterat han endnu engang havde haft en Samtale med Luther, at han burde styrke, men ikke svække hans Mod. „Nu, kjære Broder," udbrød han, „kom ihu, at Du har begyndt alt dette i Jesu Navn." Om disse Ord mindede Luther ham tre Aar efter.

Luther skrev til Spalatin og bad ham berette Churfyrsten, hvorledes Alt var gaaet til, hvorledes Sagerne stode, og hvad han agtede at gjøre, nemlig at appellere til Paven. Carlstadt betroede han sin Hjertensmening om Cajetan; han var kanskee en navnkundig Thomist, men en uklar, uforstandig Theolog og Christen, og duede derfor ikke bedre til at forhandle denne Sag, end et Æsel til Harpen. „Det veed jeg," skrev han, „at jeg vilde hedde den allerkjæreste og elskeligste, ifald jeg blot sagde det ene lille Ord: Revoco. Men jeg vil ikke blive en Kjætter ved at modsige den Tro, hvorved jeg er bleven en Christen; før vil jeg døe, lade mig brænde, forjage og forbande. Beder for mig, ja for Eder selv; thi her forhandles ogsaa Eders Sag, nemlig Troen paa Christus og Guds Naade."

Man raadede nu fra flere Sider Staupitz og Link til at rejse, da Cardinalen maaskee pønsede paa Ondt imod dem. De fulgte dette Raad. Luther skrev efter deres Tilskyndelse om Søndagen et ydmygt Brev til Cajetan, hvori han bad om Forladelse for sin Ubeskedenhed og Heftighed, som han oprigtig fortrød, lovede at tie om Afladshandelen, hvis der ogsaa blev lagt Baand paa hans Modstandere, og ønskede, at han, ifald han havde fejlet, maatte agtes værdig til at høre Kirkens, Christi Bruds Stemme.

Paa dette Brev fulgte intet Svar fra Cajetan. Denne Taushed var truende og trykkende. Mange meente, at Cardinalen kun ventede paa Svar fra Rom for at bruge Vold mod Luther. Hans Venner skyndede ham til at appellere fra

Digitized by Google

Cardinalen eller rettere fra den slet underrettede Pave til den bedre underrettede. Han kunde ikke anføre Noget imod dem, da de sagde: „Hvad vil Du gjenkalde? Vil Du ved Din Gjenkaldelse paalægge os en Troeslov? Lad Kirken først fordømme, ifald der er Noget at fordømme. Du bør rette Dig efter dens Dom, men den skal ikke rette sig efter Din."

Dette bestemte ham til at sende Cajetan endnu et Brev om Mandagen den 18de. Legaten, skrev han deri, maatte have seet og noksom indseet, hvor lydig han havde viist sig ved at drage den lange Vej og fremstille sig for ham, med stor Fare, svag paa Legemet og fattig paa Tæring. Nu kunde og vilde han ikke længer slide Tiden hen uden Nytte; hans Penge vare slupne op, og han havde længe nok ligget Carmeliterklosteret til Byrde; desuden havde Cardinalen selv forbudt ham at komme mere for hans Øjne. Derfor agtede han at drage bort og tage sit Ophold andensteds. Appellen, som han havde seet sig nødt til, bad han Cardinalen optage i den bedste Mening.

Baade Mandag og Tirsdag forløb, men Cajetan vedligeholdt sin Taushed. Da meente Alle, det vilde være raadeligst, at Luther stræbte at komme bort.

Om Onsdagen stod han op før Daggry. En Hest havde Staupitz efterladt; paa den satte han sig uden Støvler, Strømper, Sporer eller Sværd. Raadet i Augsburg havde medgivet ham en gammel Følgesvend, der nøje kjendte Vejene; begge Rytterne slap ud af Byen gjennem en lille Port, som Langemantel havde ladet aabne, og nu gik det i fuld Fart fremad. Den Dag red Luther otte Miil. Da han ved Aftenstid naaede et Herberge, var han saa træt, at han ikke kunde staae paa sine Fødder, men i Stalden, hvor han var stegen af Hesten, strax segnede om i Halmen.

I Nürnberg mødtes han med Staupitz, som visiterede Augustinernes Kloster. Der læste han for første Gang Pavens Brev til Cajetan, som Spalatin havde tilsendt ham. Det tyktes ham at være ikke apostolisk, men diabolisk, og han fandt det næsten utroligt, at et sligt Uhyre skulde være udgaaet fra en Pave og navnlig fra Leo X. Han indsaae nu, i hvor stor

Digitized by Google

Fare han havde været. Da han mange Aar efter fortalte sine Bordfæller om Mødet med Cajetan, sagde han: „Cardinalen vilde gjerne have sendt mig til Rom. Det ærgrede ham, at jeg slap bort. Han var ganske vis paa at fange mig; men han greb Aalen om Halen.“

Da Luther kom til Gräfenthal, en Flække ved Thüringerwald, traf han Grev Albrecht af Mansfeld. Denne Herre morede sig højlig over at see Dr. Martin som Rytter og vilde ikke lade ham slippe, før han havde beværtet ham. Luther hastede for at naae Wittenberg til Allehelgensdag og kom ogsaa hjem den 31te October, Aarsdagen efterat han havde opslaaet sine Theses.

Luthers for Notar og Vidner opsatte Appel til Paven, der to Dage efter hans Afrejse fra Augsburg blev af Leonhard besørget til Legaten og tillige opslaaet paa Domkirkens Dør, ophidsede Cajetan. Han fandt sin Møje spildt, følte sig krænket i sin Værdighed og ansaae sig for bedraget af Luther. I harmfuld Stemning skrev han (25de October) et langt Brev til Churfyrsten, hvori han berettede Forhandlingerne, beklagede sig over Luthers hastige og hemmelige Bortrejse, opfordrede hans Landsherre til enten at sende ham til Rom eller udjage ham af sine Lande, truede med Paven og bønfaldt Fyrsten om ikke for en ussel Munks Skyld at sætte en Skamplet paa sit eget og sine Forfædres berømmelige Navn.

Churfyrsten tilstillede strax Luther en Afskrift af Cajetans Brev, og han besvarede det med stor Kraft, Værdighed og ukunstlet Veltalenhed. Cajetan, sagde han blandt andet, bar sig selv ad som hine Ypperstepræster, der førte Christus for Pilatus med de Ord: Var han ikke en Misdæder, havde vi ikke overantvordet Dig ham; han vilde nu ogsaa gjøre den viseste og skarpsindigste Fyrste til en Pilatus, der skulde dømme Misdæderen uhørt. Han besvor sin Fyrste ikke at sende ham til Rom, hvor han maatte gaae tilgrunde. Der havde de jo nok af Papir, Penne, Blæk og Notarer, saa det maatte være dem en let Sag at sige ham, hvori og hvorfor han var faret vild. Han søgte ingenlunde, som Cajetan haanligt stiklede paa, noget

Digitized by Google

Rygstød i Fyrstens Magt. For at denne ikke skulde udsættes for nogensomhelst Overlast, erklærede han sig beredt til at forlade hans Lande og lægge sin Skjæbne i den barmhjertige Guds Haand.

Der forløb flere Uger, inden Luther erfoer, hvad Churfyrsten havde besluttet sig til i denne Sag, hvori ogsaa Universitetet i Wittenberg havde yttret sig til Gunst for dets ansete Lærer. Luther traf imidlertid alle Forberedelser til at kunne ligesom Abraham binde op om sig og drage bort. Med sine Tilhørere tog han en Dag fra Prædikestolen temmelig tydeligt Afsked. En Protest mod den uretfærdige Dom, der var fældet over ham, og den Bansættelse, han hver Dag ventede, opsatte han den 28de Novbr. for Notar og Vidner tilligemed en Appel fra Paven til en almindelig Kirkeforsamling som sidste Nødværge mod Undertrykkelse ved Vold. Det kom ham stærkt i Tankerne at ville søge et Fristed baade for sin Person og sin Lære ved Højskolen i Paris, der kort før havde appelleret ligesom han, men Spalatin raadede ham til ikke at forhaste sig.

Churfyrsten arbejdede i Stilhed for Luther ved det kejserlige Hof; men aabenlyst vilde han dog endnu ikke begunstige ham og lod ham derfor betyde, det vilde være ham kjærest, om han fjernede sig fra Wittenberg. Luther var beredt til at adlyde og samlede i Begyndelsen af December sine Venner til et Afskedsmaaltid. Mens han sad tilbords med dem, fik han et Brev fra sin Ven Hofkapellanen, hvori denne tilkjendegav ham Churfyrstens Forundring over, at han endnu ikke var afrejst. Bedrøvet, men fattet, udbrød han, „Fader og Moder forlade mig; dog Herren tager sig af mig." Inden Maaltidets Ende indløb et andet Brev fra Spalatin, hvori det hed, at han skulde blive; Churfyrsten havde nu godt Haab om en mindelig Afgjørelse af hans Sag.

Med disse Udsigter til Fred kunde det ingenlunde være Churfyrsten behageligt, at Luther havde skyndt sig med at udgive Forhandlingerne i Augsburg, saa hans Forbud mod deres Trykning kom for silde, og endnu mindre, at ogsaa Luthers

Digitized by Google

Appel til Kirkeforsamlingen, rigtignok uden Doktorens Vidende og imod hans Villie, ved Bogtrykkerens Pengegridskhed blev falbudt og i en Fart udsolgt.

Den 8de December svarede Churfyrsten Cajetan med Værdighed, han vilde hverken udlevere Luther eller forvise ham; thi han havde mange Lærde i sine Lande saavel paa Højskoler som andensteds, men havde endnu ikke bragt i Erfaring, at Nogen af dem ansaae Martins Lære for ugudelig, uchristelig og kjættersk, de undtagne, som af Egennytte og Pengegridskhed modsatte sig den.

Dette Brev foraarsagede Luther stor Glæde. Han kunde ikke blive kjed af at læse det, og meente, at de Vælske deraf maatte lære, de vare ikke nær færdige med denne Sag. Meget gjærede og kom op i hans Sjæl, som han endnu ikke havde dristet sig til at røre ved og opklare. „Min Pen," skrev han til Link angaaende Forhandlingerne i Augsburg, „ruger over langt større Ting end disse. Jeg veed ikke, hvorfra de Tanker komme til mig. See, om jeg ikke har Ret i min Formodning, at den livagtige Antichrist, som Paulus taler om, hersker ved det romerske Hof."

I Rom havde man med Misnøje erfaret det uheldige Udfald af Cajetans Bestræbelser og skød Skylden derfor paa hans ubehjælpsomme Stivhed. Paven vilde nu forsøge at tvinge Luther til uden Gjenkaldelse at falde tilføje. Derfor tilsendte han i November Cajetan en Bulle, hvori Kirkens gængse Lære om Aflad stadfæstedes, og de Vildfarelser, nogle Munke desangaaende udbredte, fordømtes. Luthers Navn forekom ikke i Bullen. Dennes Udstedelse var imidlertid et stort Fejlgreb, idet den allevegne forøgede Uvillien mod Rom, der hævdede de mest skrigende Misbrug.

Churfyrstens Bistand saae Paven han kunde komme til at behøve i politisk Henseende, især ved Kejservalget, og han vilde derfor gjerne vinde ham ved at opfylde et Ønske, den fromme Frederik flere Aar havde næret. Hvert Aar indviede Paven under højtidelige Ceremonier en gylden Rose, der var salvet med kostelig Salve, bestænkt med Moskus og skulde

Digitized by Google

forestille Christi Legeme. Rosen skjænkedes bort, men kun til saadanne Fyrster, der havde gjort sig meget fortjente af den romerske Stol. Denne værdifulde Gave agtede man nu at betænke Churfyrst Frederik med. Dertil skulde nye Forhandlinger med Luther og i fornødent Fald nye Magtsprog knyttes.

En Adelsmand ved Navn Carl von Miltitz, født sachsisk Undersaat, Domherre i Mainz, Trier og Meißen, desuden pavelig Kammerherre, blev paa Grund af sit fjerne Slægtskab med det sachsiske Fyrstehuus, sit smidige Væsen og sin Dygtighed i Statssager valgt af Paven til at bebude Churfyrsten Sendelsen af den gyldne Rose. Ifølge det Beregnende og Forslagne i den romerske Statskløgt fik han Skrivelser med, der, efter det dobbelte Øjemed for hans Sendelse, Rosens Overlevering og Luthers Undertrykkelse, vare affattede i dobbelt Form og efter Omstændighederne kunde afleveres eller tilbageholdes af ham. Hvorledes Paven stræbte at vinde Alle, hos hvem der kunde ventes Modstand, viste Breve, Miltitz førte med til Spalatin, Pfeffinger og Raadet i Wittenberg. For at sikkre sig mod enhver Overilelse fra Miltitz's Side forbød man ham, under Trusel af Ban, at begynde Forhandlinger med Churfyrsten uden efter Cajetans Bud. Rosen fik han heller ikke selv med; den skulde sendes efter ham til Fuggerne i Augsburg. Paa sin Rejse skulde han udforske den offentlige Stemning baade hos Høje og Lave med Hensyn til Luther.

Miltitz forlod Rom sidst i October, kom til Tydskland og hørte til sin Forbauselse allevegne Lovtaler over Luther. Han søgte forgjæves at træffe sammen med Cajetan, der var rejst til Østrig, og fulgtes da med Pfeffinger til Altenburg, hvor han ankom i Slutningen af December og tog ind til Spalatin, en gammel Bekjendt af ham. Han mærkede, at Luther allerede havde flere Tilhængere end Paven, indsaae, at han maatte vise Mildhed mod ham, men Strænghed mod Tetzel og stævnede derfor Afladskræmmeren til at møde for sig i Altenburg. Tetzel, der, foragtet af Alle, havde trukket sig tilbage til et Kloster i Leipzig, undskyldte sig; det var ham umuligt at forlade sit Skjul paa Grund af Efterstræbelser.

6*

Digitized by Google

Churfyrsten tillod, hvad Miltitz begjærede, at Luther maatte møde for ham. Deres første Sammenkomst fandt Sted i Altenburg, der ligger sex Miil Syd for Leipzig, i Begyndelsen af Januar 1519, faa Dage før Maximilians Død paa en Rejse i Øvreøstrig. Miltitz kom Luther imøde med stor Venlighed. „Kjære Martin!“ sagde han, „jeg troede, Du var en gammel Theolog, der sad i Kakkelovnskrogen og fangede slige Griller, men jeg seer, Du er en rask Mand i Dine bedste Aar. Om jeg end havde 25,000 Krigsmænd med mig, troer jeg neppe, jeg kunde føre Dig til Rom; thi overalt, hvor jeg kom frem og spurgte Folk, hvad de meente om Dig, fandt jeg tre, der holdt med Dig, imod een, der holdt med Paven.“ I denne smigrende Tone fortsatte han Samtalen, formanede Luther med Taarer, havde ham til Gæst om Aftenen hos sig, drak med ham og skiltes fra ham med et Kys. Det var rigtignok, meente Luther, Krokodiltaarer og Judas-Kys; men han lovede dog Miltitz at tie og holde sig rolig, hvis hans Modstandere gjorde det samme; han lovede ogsaa at ville overlade Afgjørelsen af Stridspunkterne til tre hæderlige Biskopper, at skrive et undskyldende Brev til Paven, og i et lille Skrift formane Enhver til at forstaae hans Lære saaledes, at den ikke blev den hellige romerske Kirke til Skam, men til Ære.

Tilfreds hermed tog Miltitz derpaa til Leipzig, kaldte Tetzel for sig, foreholdt ham baade hans Skjørlevnet og adskillige Bedragerier og Underslæb, som Fuggernes Agent var kommen under Vejr med, og overøste ham saaledes med Bebrejdelser, at Dominikaneren blev syg af Græmmelse. Under hans Sygdom skrev Luther et trøsteligt Brev til ham, men hans egen Samvittighed og Pavens Unaade havde i den Grad rystet ham, at han kort efter døde.

Sit Løfte tro lod Luther i Februar trykke nogle Bemærkninger om adskillige Artikler, der lagdes ham tillast. Han afhandlede deri Helgenes Forbønner og Fortjenester, Skjærsilden, Aflad, gode Gjerninger, og sluttede sig til de gængse Forestillinger saa meget som muligt. Folket advarede han mod at skille sig fra den romerske Kirke, der af Gud æredes over

alle andre. Selv om det stod nok saa ilde til i Rom, maatte man ikke for Synders eller Onders Skyld opløse Kjærligheden eller dele Eenheden.

I sit Brev til Paven (3die Marts) vedligeholdt Luther vel en meget ærbødig Tone, men viste tillige stor Frimodighed og Fasthed. Han beklagede, at hvad han havde foretaget i den Hensigt at opretholde den romerske Kirkes Ære, var blevet ham udlagt som Uærbødighed. „Hvad," skrev han, „skal jeg gjøre, helligste Fader? Jeg mangler ganske et godt Raad. Vægten af Din Vrede kan jeg ikke bære, og dog veed jeg ikke, hvorledes jeg skal hjælpe mig. Man forlanger af mig, at jeg skal tilbagekalde min Disputation. Ifald dette kunde bevirke, hvad man sigter til, vilde jeg uden Ophold efterkomme Befalingen. Men mine Modstanderes Gjenstridighed har skaffet mine Skrifter en videre Udbredelse, end jeg nogensinde havde haabet, og de have fæstet sig altfor dybt i de Flestes Sjæle til at kunne gjenkaldes. Tilmed blomstrer i vort Tydskland nutildags Talent, Dannelse og Dømmekraft, saa hvis jeg vil holde den romerske Kirke i Ære, maa jeg især vogte mig for at tilbagekalde noget." Iøvrigt gjentog han Løftet om at ville tie angaaende Aflad og forsikkrede, at hans Hensigt aldrig havde været og heller ikke nu var at forgribe sig paa eller listelig nedbryde den romerske Kirke og Hans Helligheds Magt.

Niende Capitel.

Dr. Eck tvister offentlig med Luther skifteviis i ti Dage.

Den Anseelse, Luther havde givet Høiskolen i Wittenberg, forøgedes, efterat Philip Melanchthon sidst i August 1518 var optraadt der som Lærer i det græske Sprog. Han var Søn af en Vaabensmed i Bretten (i Nederpfalz), hed egentlig Schwarzerd og var født 1497. I en Alder af 11 Aar havde han mistet sin Fader; men Reuchlin, der var beslægtet med

Digitized by Google

ham, havde ledet hans Opdragelse. Ved sin usædvanlige Begavelse og tidlige Modenhed var han allerede i sit 14de Aar bleven Baccalaureus paa Højskolen i Heidelberg og sytten Aar gammel i Tübingen Doktor i Philosophi. Hans alsidige Dannelse, smagfulde og klare Foredrag, blide og fine Væsen gav ham snart saa stor en Anseelse i den lærde Verden, at Churfyrsten af Sachsen ansatte ham i en Alder af 21 Aar ved Højskolen i Wittenberg. Lille og spinkel, som han var af Væxt, forlegen i sin Fremtræden og med et næsten drengeagtigt Ansigt formaaede han ikke at imponere Nogen ved sit Udvortes; men saasnart han holdt sin Tiltrædelsestale, forbausede og vandt han Alle ved sit skjønne Latin, sin store Lærdom, sine aandfulde og træffende Domme. Han begyndte strax Forelæsninger over Homer og et af Pauli Breve, og Høresalen fyldtes af en videlysten Ungdom. Luther beundrede ham, sluttede et trofast Venskab med ham og kom ved hans Bistand dybere ind i Forstaaelsen og Udlægningen af det nye Testament. Den hele Maade at foredrage Videnskaben paa blev i Wittenberg ved Melanchthons Indflydelse forandret og forbedret, og Studenterne flokkedes did allevegne fra. Nu dalede den ældre sachsiske Højskole i Leipzig, hvor den scholastiske Lærdom tidligere trivedes, og man saae der med Misundelse paa den yngre Medbejlers voxende Ry.

I Bayern, paa Højskolen i Ingolstadt, virkede dengang en theologisk Lærer ved Navn Johan Meyer eller Eck, som han sædvanligviis kaldtes efter sin Fødestavn, en Landsby i Schwaben. Han var i Sydtydskland ligesaa navnkundig som Luther i Nordtydskland, men ellers meget forskjellig fra ham. Han var en oprigtig Tilhænger af Pavedømmet, en ivrig Scholastiker, der arbejdede med kold Forstand og en udmærket Hukommelse, begjærlig efter Ære, men ogsaa efter et nydelsesrigt og beqvemt Liv. At glimre som Disputator var ligefrem en Lidenskab hos ham. Det var ham ikke nok at faae den tilfredsstillet paa de anseteste Højskoler i Sydtydskland, men han var endog rejst til Ungarn og Italien, ene for at disputere. Sin Berømmelse nød han med Lyst ved de Fornemmes Tafler;

Digitized by Google

hans Rejser bleve Triumphtog for ham; derfor attraaede han bestandig nye Disputatser, ligesom den vaabendjærve Ridder nye Turneringer.

Til Luther havde Eck endnu 1517 staaet i et ret venskabeligt Forhold; men allerede 1518 afbrød han dette og forfattede, hvad der gjorde Luther meget ondt, et skarpt Skrift, kaldet Obelisker, Smaaspyd, mod hans Theses, hvilket Luther besvarede i et Modskrift med Titel Asterisker, Smaastjerner. Carlstadt var Eck ogsaa kommen i Strid med og havde opfordret ham til offentlig at disputere med sig, hvortil hans Modstander var villig. Hos Carmeliterne i Augsburg havde Eck dernæst truffet Aftale med Luther om, at bemeldte Disputats skulde finde Sted i Erfurt eller Leipzig, og han bekjendtgjorde snart Stridspunkterne i tretten Theses. Men det viste sig nu, at hans Hovedøjemed var at prøve Styrke med Luther, thi hans 12 Theses ramte Luthers Lærdomme om Boden, Afladen, Kirkens Skat, Skjærsilden, Naaden og den frie Villie, og den trettende udæskede ham, idet den lød saaledes: Vi benegte, at den romerske Kirke ikke skulde have været over alle andre Kirker før Sylvesters Tid (det fjerde Aarhundrede), og vi have altid erkjendt Den, der havde St. Peders Stol og Tro, for Peders Efterfølger og Christi Statholder.

Det var, som man har sagt, en klodset Tjenstfærdighed, hvormed Eck, netop da Afladsstriden var ved at forbløde sig og døe hen, bragte de langt mere indgribende Spørgsmaal paa Bane, om Pavedømmet var indsat af Gud og derfor urokkeligt, eller om det kun var en menneskelig Indstiftelse og derfor foranderligt. Thi han kunde dog neppe vente, at Luther skulde unddrage sig for at møde ham paa slig en Valplads. Rigtignok var Luther ingenlunde fri for Betænkeligheder og Frygt under den Kamp, han havde begyndt. „Ingen kan forestille sig,“ har han selv sagt, „hvad jeg led i de to første Aar, hvor nedslaaet, hvor fortvivlet jeg mangen Gang var over, at jeg — en stakkels, elendig Munk, dengang snarere et Lig end et Menneske af Udseende — skulde modsætte mig Pavens Majestæt, hvem ikke blot Jordens Konger og den hele Verden skjælvede for, men, om jeg

saa maa sige, endog Himmel og Helvede, der maatte lystre hans Øjekast." Men Ecks underfundige Udfordring betænkte han sig dog ikke et Øjeblik paa at modtage. Ved den saae han sig løst fra det med Miltitz indgaaede Forlig. I Kampen selv saae han en Æressag for Universitetet i Wittenberg. Fuld af Fortrøstning til Gud haabede han, at det Stød, Eck havde tiltænkt ham, skulde volde det romerske Hovmod Ulivssaar, og satte derfor Mod i sine Venner, der bekymrede fraraadede ham at optage Striden paany.

Efterat have modtaget et indtrængende Brev fra Luther tillod Churfyrsten ham at disputere med Eck. Bisskoppen af Merseburg havde lige fra Begyndelsen modsat sig af al Magt, at Mødestedet blev Leipzig, og Theologerne der ophobede ogsaa en Mængde Vanskeligheder, saa at først et Magtsprog af Landsherren, Hertug Georg af Sachsen, maatte til for at gjøre en Ende paa dem. Han var vel Kirkens Lære oprigtig hengiven, men tillige en frisindet Fyrste, der hadede Prælaternes Hovmod og sagde sin Mening med Djærvhed. Han skrev til Bispen, at ifald det ikke var hans Theologer en Glæde at hjælpe til at faae oplyst, hvad der dog var af saa stor Vigtighed for enhver Lægmand, saa vilde han heller istedenfor dem underholde Pattebørn eller gamle Kjærlinger, der dog kunde spinde og synge for deres Løn. Forhandlingerne angik dog fra først af kun en Disputats mellem Carlstadt, den egentlige Hovedperson, og Eck. At ogsaa Luther vilde tage Deel i Ordskiftet, var Hertugen meget imod, og flere Breve fra Doktoren omstemte ham ikke; men endelig formaaede hans Fætter Churfyrsten og Eck ham dog til først at give „dem, som Carlstadt bragte med sig," og tilsidst særligt Luther den fornødne Lejde.

En Dag eller to før Christi Legemsfest (den 23de Juni) ankom Eck til Leipzig. Den 24de Juni 1519 droge Wittenbergerne ind i Staden. Carlstadt, Luther og Melanchthon, ledsagede af Rektoren ved Wittenbergs Højskole, den unge Hertug Barnim af Pommern, samt flere Licentiater og Doktorer vare tilvogns; 200 Studenter, væbnede med Spyd og Hellebarder, gik ved Siden af Vognene. Da Carlstadt kjørte forbi

Digitized by Google

Kirkegaardsporten ved St. Paul, gik hans Vogn itu, og Doktoren faldt i Snavset; Mange saae deri et ulykkeligt Varsel for ham. Endnu før Gæsterne vare komne til Herbergerne, lod Bispen af Merseburg en Tjener opslaae et Forbud mod Disputatsen, men dette blev paa Hertugens Bud nedrevet og Manden fængslet af Øvrigheden.

Dagen før Disputatsen skulde begynde, samledes man paa det af skyggefulde Træer omgivne gamle Slot Pleißenburg ved den yderste Ende af Byen, og enedes om, at Carlstadt og Eck skulde først skifte Ord sammen, og at Forhandlingerne skulde optegnes af Notarer, men ikke trykkes, før et Par Højskoler, nemlig i Paris og i Erfurt, havde fældet Dom i Sagen; et Punkt, hvori Luther først indvilligede efter flere Dages Betænkningstid. Hertugen havde ladet den rummeligste Sal paa Slottet indrette til Handlingen. To Cathedere vare stillede ligeoverfor hinanden, smykkede med Tæpper, hvorpaa de stridbare Helgene, St. Georg og St. Martin, vare afbildede. Der var Borde for Notarerne og Bænke bedækkede med Hynder for de mange Tilhørere, Lærde og Ulærde, Adelsmænd og Borgere, som strømmede til Byen. I de Timer, Disputatsen daglig skulde foregaae, om Morgenen fra Kl. 7—9 og om Eftermiddagen fra Kl. 2—5, var en Afdeling af Borgervæbningen paa 76 Mand, i Harnisk og Vaaben, med flyvende Faner og klingende Spil, beordret at være tilstede paa Slottet for at holde Orden i Forsamlingen. Raadet havde faaet Befaling af Hertugen at sørge for passende Herberger til Gæsterne; selv skjænkede han efter Skik og Brug Ordførerne Gaver. Eck gjorde sig til af, at han fik en prægtig Hjort, medens Carlstadt maatte nøjes med et Daadyr.

Aarle om Mandagen den 27de, Dagen før Carl i Frankfurt kaaredes til Kejser af Rigets syv Churfyrster, samledes man i den største Universitetssal og hørte en Velkomsttale. Derefter drog man til Thomaskirken, hvor en højtidelig Messe blev holdt med Sang. Toget satte sig derpaa i Bevægelse til Slottet; der talte Petrus Mosellanus, Professor i Veltalenheden, om den rette Maade at disputere paa, og da hans

Digitized by Google

lange Foredrag var forbi, spillede et Musikchor Psalmen: „Kom hellig Aand," tre Gange, medens hele Forsamlingen knælede. En Herold kundgjorde, at Disputatsen vilde begynde Kl. 2, og Alle skyndte sig til Middagsmaden. Hertugen havde den tolvaarige Prinds Georg af Anhalt, Arveprindsen Johan af Sachsen og flere af de ankomne Lærde til Taffels.

Et upartisk Øjenvidne, Mosellanus, har skildret os Hovedpersonerne ved Kampen i følgende Træk. Martinus var af Middelvæxt og saa mager af Studeringer, at man kunde tælle alle Knoklerne paa ham. Han havde en klar og velklingende Stemme og var saaledes hjemme i den hellige Skrift, at han havde Alt paa rede Haand. I Omgang var han oprømt og venlig, hverken mørk eller hoffærdig, saae tilfreds ud og vidste at skikke sig i Alt. Dog dadlede man hos ham, at han i Ordstrid var mere stikkende og skarp, end det sømmede sig en Theolog. Carlstadt var mindre af Væxt, havde et bruunt, solbrændt Ansigt og et tykt, ubehageligt Mæle; hans Hukommelse var mindre god og hans Væsen opfarende. Eck var en stor, fiirskaaren Mand med en kraftig Stemme, der kunde passe for en Udraaber eller en Skuespiller, og med en Mund, Øjne og Ansigtstræk som en Slagter eller Soldat. Ifald hans Forstand havde været ligesaa stor som hans Hukommelse, vilde han have været et af Naturens Mesterværker; men han var langsom i sin Fatteevne og uden Dømmekraft, hvorfor han ogsaa lagde mest an paa at blænde sine Tilhørere med en ubeskrivelig Dristighed.

Carlstadt optraadte mod Eck i fire Dage, med Mellemrum paa Grund af Fester, men kunde ikke maale sig med ham i et let mundtligt Foredrag. Han bragte Bøger med paa Cathederet, slog efter i dem, læste op af dem og besvarede stundom først sin Modstanders Indvendinger Dagen efter; medens Eck havde sine Grunde paa rede Haand, gik under sit Foredrag frem og tilbage paa Cathederet, løftede sin vældige Stemme og forbausede Tilhørerne ved sin flydende Tunge. Der stredes om den frie Villies Forhold til Naaden. Tilhørernes Larm forstyrrede oftere Ordskiftet; da det var forbi, tilskreve begge Parter sig Sejren.

Digitized by Google

Den 4de Juli begyndte Disputatsen mellem Luther og Eck og vakte den højeste Spænding blandt Tilhørerne. Luther havde forud mod Ecks trettende Sætning offentliggjort en Modthesis, der lød saaledes: At den romerske Kirke skal ansees for alle andre Kirkers Overhoved, bevises af de romerske Pavers magtesløse Forordninger, der først ere blevne til i de sidste fire hundrede Aar; men imod dette tale elleve Aarhundreders paalidelige Historie, den hellige Skrifts Text og den allerærværdigste, den Nicænske Kirkeforsamlings Beslutning. Han havde tillige anført talrige Beviser for sin Paastands Rigtighed; at kuldkaste dem maatte da under Disputatsen være Ecks Formaal.

Det viste sig strax, at de Stridende havde grundforskjellige Anskuelser om Kirkens Væsen. Eck betragtede denne som et Monarchi, hvis Hoved Paven var. Luther benegtede ikke, at Kirken havde et Hoved, men paastod, ligesom tidligere Huss, at dette ikke var noget Menneske, men alene Christus selv, ifølge Matth. 28, 20; 1 Cor. 15, 25.

Man drøftede i de fem Dage, Disputatsen herom varede, gjentagne Gange Beviserne af Skriften.

Eck vilde udlede af Matth. 16, 18., at Christus selv havde givet Pavedømmet guddommelig Ret, idet han gav St. Peder Himmeriges Nøgler og vilde bygge sin Menighed paa Peder som Klippen. Luther erklærede, at Herren ifølge Joh. 20, 22—23. ikke havde givet Petrus ene, men alle Apostlene hine Nøgler, og at de ikke vare givne Apostlene som enkelte Personer, thi saa maatte de baade være komne og gaaede med dem, men at de vare givne Kirken. Fast og urokkelig stod den apostoliske Troesartikel: „Jeg troer en hellig Kirke, de Helliges Samfund." Det hed ikke: „Jeg troer, at Kirken er en Prælat eller noget Lignende." Christus havde ingenlunde bygget sin Kirke paa Peder som Klippen. Klippen maatte enten betyde Kirkens Fællestro eller ogsaa Herren selv, hvem Paulus i Brevet til Epheserne nævnede sammen med een Tro og een Daab. Eck vilde finde Pavens guddommelige Ret i Christi Ord til Peder: „Vær Hyrde for mine Faar; vogt mine Lam" (Joh. 21, 15—16.). Luther viste, at deri ikke laae et Bud til Hjorden

Digitized by Google

om Underkastelse, men en Formaning til Hyrden om hans Pligter, at elske og lede Hjorden.

Man gjennemgik endvidere de historiske Vidnesbyrd om Pavens Overherredømme.

Det mærkedes da vel, at Luther ikke kunde forsvare sin Paastand om, at dette Overherredømme hidrørte fra de sidste fire Aarhundreder; men tillige, at Eck ikke kunde staae sig for ham, da de ældre Kirkefædres Udsagn prøvedes. Det Nicænske Kirkemøde (Aar 325) havde ikke tilkjendt Paven nogen Overmagt og vidste Intet om hans guddommelige Ret. Vilde man paastaae den, maatte man ogsaa gjøre slige Fædre som Cyprian, Hieronymus, Athanasius og Augustinus til Kjættere. Eet af Luthers Hovedbeviser var, at den græske Kirke aldrig havde anerkjendt Paven og dog ikke var erklæret for kjættersk; den tilhørte ligesaavel som den romerske Kirke Herren.

Eck paastod, at Grækerne utvivlsomt vare Kjættere.

„Hvorledes?" spurgte Luther, „vil Dr. Eck fordømme hele den græske Kirke, der har frembragt de ypperste Fædre og saa mangfoldige Helgene, af hvilke Ingen har kjendt noget til det romerske Overherredømme? Skulle Gregor af Nazianz, Basilius den Store, Epiphanius ikke være blevne salige? Eller vil Paven med sine Smigrere udstøde dem af Himlen?"

Saasnart Eck kom i Knibe, allerede under Ordskiftet den 5te Juli, benyttede han sig af et Kunstgreb, som han vidste maatte gjøre Luther forhadt og bringe ham i Forlegenhed.

„Fra Arilds Tid," sagde han, „have alle gode Christne erkjendt, at den romerske Kirke har sit Overherredømme fra Christus selv og ikke blot efter menneskelig Ret. Det er kun Wiklef og Bøhmerne med Huss i Spidsen, der haardnakket have negtet det. Jeg er en Fjende af dem, fordi de ere Kirkens Fjender; min Modstander synes at komme dem meget nær, og man siger, at Hussiterne glæde sig over ham."

Forgjæves forsikkrede Luther, han havde ikke noget at gjøre med Bøhmerne og fordømte deres Kirkespaltning (Schisma); Eck udslyngede den samme Beskyldning paany. Den var velberegnet, baade ved en Højskole, der var stiftet i Aaret 1409

Digitized by Google

som Bolværk mod Huss og hans Tilhængere, og i en Forsamling, hvis Forfædre havde deeltaget i de blodige Kampe mod hine Kjættere.

Luther indsaae tydelig sin farlige Stilling; men Sandheden tro vilde han staae urokkelig fast og ikke skjule sin Overbeviisning. Han vovede altsaa ved det næste Møde at sige, der fandtes blandt Artiklerne, som tilregnedes Huss og Bøhmerne, nogle grundchristelige og evangeliske, hvilke den almindelige Kirke umuligt kunde fordømme. Thi det var Kirkens Fællestro, at der var en hellig, almindelig Kirke, de Helliges Samfund; denne herlige Troesartikel havde Huss bekjendt, og for den var han med Urette ved ugudelige Hyklerens Bistand bleven fordømt. Fordi Huss sagde, det var ikke nødvendigt til Salighed at troe, at den romerske Kirke var ophøjet over andre Kirker, havde man ogsaa fordømt ham; det var atter Uret; thi det stod hverken i Pavens eller i Kjætterdommernes Magt at gjøre nye Troesartikler, men de skulde kun dømme efter dem, der allerede vare til. Ingen troende Christen kunde desuden tvinges ud over Skriften, der egentlig talt var den guddommelige Ret, med mindre man havde en ny og beviist Aabenbaring.

Denne Luthers Erklæring vakte almindelig Forbauselse i Forsamlingen. Hertug Georg satte Hænderne i Siden, rystede paa Hovedet og anvendte med høj Røst sit Mundheld: Hille den slemme Syge! Eck fik nyt Mod og gjentog oftere, at Kirkeforsamlingen i Costnitz var ufejlbar. Luther spurgte, hvoraf han kunde bevise, at en Kirkeforsamling ikke kunde fejle. „Ærværdige Fader," svarede Eck, „ifald I mener, at et retmæssigt forsamlet Kirkemøde kan tage fejl, da er I i mine Øjne en Hedning og Tolder."

Saavidt førte dette Ordskifte, hvis Vigtighed langt overgik den øvrige Strid om Skjærsilden, Afladen, gode Gjerninger o. s. v., der endnu fandt Sted baade mellem Luther og Eck og mellem Eck og Carlstadt indtil den 16de Juli. Luther havde nu indtaget en ny Stilling til Pavedømmet. Fra først af havde han kun bekæmpet den fordærvede Skoletheologi, men udtrykkelig holdt fast ved Pavernes Forordninger. Dernæst

Digitized by Google

havde han seet sig nødt til at forkaste dem, men havde dog holdt fast ved Kirkeforsamlingernes Beslutninger. Nu havde han ogsaa begyndt at rokke deres udelukkende Myndighed; thi det var blevet ham klart, at de kun bandt en Christen, naar de ikke modstrede, men stemmede med den hellige almindelige Kirkes Fællestro, og at det ifølge guddommelig Ret forbødes den Christne at troe, hvad der ikke var beviist enten ved den hellige Skrift eller ved utvivlsom Aabenbaring. Derfor tilraabte han ogsaa Eck, da han for sidste Gang svarede ham: „Det gjør mig ondt, at Hr. Doktoren synes at flye for Skriften, som Djævelen for Korset."

Sexten Dage stod Disputatsen paa. Den bivaanedes med Udholdenhed af en Mængde Tilhørere. Der var vel Tider, hvor nogle af dem fik sig en Luur af Kjedsomhed; men saa kom der andre, hvor de fik Lungerne rystede af en drøj Skjemt. I Nærheden af Hertug Georg sad hans eenøjede Hofnar. Nogle Spøgefugle havde bildt ham ind, at Luther paastod, han — Narren — maatte gjerne gifte sig, hvorimod Eck ikke vilde tillade det. Narren saae nu bistert hen til Dr. Eck, saaofte han kom ind i Salen. Eck vilde gjække den lille Person, lukkede sit højre Øje til med Pegefingeren og satte et vredt Ansigt op ad ham. Narren gav sig til at bruge dygtig Mund paa ham, og hele Forsamlingen brast i Skoggerlatter.

Studenterne fra Leipzig og Wittenberg mundhuggedes rundt om i Herbergerne, og flere Doktorer, der boede sammen hos en Bogtrykker, kom saa stærkt op at kævles, at Værten under Maaltiderne maatte have en Vægter med Hellebarde ved Haanden for at forhindre Slagsmaal. Afladskræmmeren Baumgärtner forivrede sig saaledes i en Trætte med en Adelsmand af Luthers Parti, at han blev syg deraf og døde, inden Disputatsen var forbi. Luthers Fjender udspredte det Rygte, at en Daase, han havde hos sig under Disputatsen, skjulte en lille Djævel; Eck nøjedes med at sige, han vidste ikke, om den onde Aand var i Daasen eller under Doktorens Kappe. Der var ogsaa megen overtroisk Snak om en Sølvring, Luther bar paa Fingeren, og en Blomsterkost, han havde i Haanden. Ecks

Digitized by Google

Velyndere i Leipzig kom daglig sammen med ham, rede med ham, beværtede ham og forærede ham en Klædning; Luther derimod gjorde Højskolens Theologer kun en Foræring af Viin og skyede Omgang med ham. Hertugen havde ham vel til Gæst, men dadlede ham under fire Øjne for hans folkelige Skrifter, navnlig hans Udlægning af Fadervor, og blev snart efter hans bittre Fjende.

Tiende Capitel.

Luther foretager en Hovedstorm mod Pavedømmet og sættes i Ban.

Disputatsen i Leipzig havde vigtige Følger. Tallet paa dem, der følte sig grebne af Luthers Anskuelser, tiltog. Selv fra fjerne Lande modtog han Hilsen og Opmuntring. Tre Maaneder efter Disputatsen sendte to Præster i Prag ham et Skrift af Huss til Foræring og Breve, hvori det hed: „Hvad Huss engang var i Bøhmen, det er Du, Martin, nu i Sachsen; bed derfor, vær stærk i Herren og forsag ikke." Men ogsaa hans Fjender tiltoge i Antal og sluttede sig sammen til heftigere Angreb paa ham.

Eck nærede siden sit Ordskifte med Luther et glødende Had til ham og søgte paa enhver Maade at tilfredsstille det. Det var ham ingenlunde nok at prale af, at han havde været den Sejrende, eller at besvære sig hos Churfyrsten af Sachsen over sin Modstander, som han vedblivende beskyldte for bøhmisk Kjætteri, eller at anraabe Fyrsten om at tage kraftige Forholdsregler mod ham. Han formaaede ogsaa ved sin Ven Hogstratens Bistand Theologerne i Cölln til højtideligt at fordømme Luthers Skrifter — et Exempel, der snart fulgtes af Theologerne i Löwen, mens de i Paris og i Erfurt forholdt sig tause; — han væltede sig ogsaa ind paa Melanchthon for en Beretning, denne havde givet om Forhandlingerne i Leipzig;

Digitized by Google

han bragte ogsaa et vidtløftigt Værk istand om Pavens Overherredømme (Primat) og ilede endelig i Februar 1520 til Rom for at overrække det til Hans Hellighed selv og udvirke de strængeste Forholdsregler mod Luther.

Med det samme Luther nu i forskjellige Stridsskrifter værgede sig mod disse Angreb af Eck og mod lignende Beskyldninger af hans Venner, især af Hieronymus Emser, udviklede hans Anskuelser om Pavedømmets Vildfarelser sig ogsaa med større og større Hurtighed til fuld Klarhed. Han gjorde sig nærmere bekjendt med den græske Kirkes Lærdomme og kom derved til den Overbeviisning, at Læren om Skjærsilden, der hverken fandtes i Skriften eller i hiin Kirke, umuligt kunde være en Troesartikel. Paa Klosterbibliotheket i Erfurt havde han som ung Munk af Nysgjerrighed bladet i Prædikener af Huss, havde følt sig oprørt over, at En var bleven brændt, der, som han, saa christeligt og mægtigt kunde anføre Skriften, men havde atter lukket Bogen med beklemt Hjerte, idet han meente, „at Væggene vilde sortne og Solen formørkes“ for den, hvem hiin Mands afskyelige Navn huede godt; ved nu at fordybe sig i Skrifter af Huss forbausedes han højligen over at finde, han selv havde foredraget hans Lære, før han endnu kjendte den, ja at baade Paulus og Augustinus vare lige til Bogstaven i Overeensstemmelse med hiin Kjætter. Et Skrift af Laurentius Valla, en Lærd i det 15de Aarhundrede, hvilket først nu var udgivet af Hutten, og som beviste, at Pavernes Paastand om at have faaet Provindser til Gave af Kejser Constantin den Store kun var Opspind, læste han med Forfærdelse over, at slige skammelige Løgne næsten vare gjorte til Troeslærdomme; han udbrød: „Hvilket Mørke! Hvilken Nederdrægtighed!“ og befæstedes meer og meer i den Tro, at Paven var den livagtige Antichrist, om hvem Skriften spaaede.

Dette viser noksom, at de Forsøg paa at mægle Fred, som Miltitz fra Tid til anden havde fortsat, ikke havde haft mindste Held. Endnu før Disputatsen i Leipzig fandt Sted, var han kommen overeens med Churfyrsten af Trier om at indbyde Luther til et Møde med dem i Coblenz; men Luther vægrede

Digitized by Google

sig ved at komme derhen. I September 1519 kom Miltitz til Sachsen for at vinde Churfyrsten ved endelig med stor Pomp at overrække ham den gyldne Rose; men denne havde nu tabt sin Duft for Frederik; han rejste pludselig bort, og Miltitz nødtes til uden Ceremonier at aflevere Gaven til hans Raader. En Sammenkomst havde han dog i October med Luther, hvorved de vexlede mange venlige Ord; han gjorde derpaa nye Forslag i Breve til Churfyrsten; men denne erklærede efter sine Ministres Raad, at han ikke meer vilde have noget med Luthers Sag at bestille, og derved afbrødes al videre Mægling for længere Tid.

Et andet Tegn paa, at Luther uden at ændse Følgerne fjernede sig meer og meer fra Pavekirken, var, at han i folkelige, trykte Prædikener udtalte sig mod forskjellige kirkelige Misbrug: Processioner og fromme Broderskaber af en særegen Art, der udartede til Sviregilder, fremdeles Aager, og især i en Prædiken ønskede, Kirken vilde bestemme, at Lægfolk atter maatte nyde Nadverens Sacrament under begge Skikkelser, d. e. ikke blot Brød, men ogsaa Viin ved Nadverens Uddeling, en Ret, Kirken havde frataget dem siden det 12te Aarhundrede. Georg af Sachsen forargedes højlig over dette nye Beviis paa Luthers Overeensstemmelse med Huss og Böhmerne, og Biskoppen af Meißen advarede i en Rundskrivelse mod en slig Tale, der kunde volde megen Vildfarelse og Splid. Luther svarede skarpt og forøgede derved sine Fjenders Forbittrelse. Ogsaa Biskoppen af Brandenburg, der kort i Forvejen havde tilskrevet ham venligt, udlod sig med, at han ikke kunde lægge sit Hoved roligt tilhvile, før han havde kastet Luther ligerviis som en Brand i Flammerne. Endog Spalatin dadlede sin Ven for hans utilbørlige Hensynsløshed og overvættes Hede i Striden. Luther negtede vel ikke, at han let lod sig ægge til større Heftighed, end sømmeligt var; men undskyldte sig med, at man ikke af Sværdet kunde gjøre Duunfjedre eller af Krig gjøre Fred, og yttrede tillige: „Guds Ord er Sværd, Krig, Storm, Forargelse, Fordærvelse, Gift, og som Amos siger, lig en Bjørn paa Vejen og en Løvinde i Skoven.“

Digitized by Google

Uagtet Alt, hvad der stødte selv Luthers Beundrere i hans Skrifter, var der dog i dem en Sandhed, Dybde og Kraft, en Veltalenhed og Fattelighed, et godhjertigt Lune endog i deres Grovheder og Drillerier, som virkede uimodstaaeligt allevegne, hvor de kom hen. Og de læstes allerede langt ud over Tydsklands Grændser. En Samling af dem, som Bogtrykker Frobenius i Basel havde udgivet, havde rivende Affætning og forsendtes baade til Frankrig, England, Spanien og Italien. De forsvaredes af Melanchthon og Andre i fortræffelige Skrifter. Selv Erasmus, hvem Munkene beskyldte for „at have lagt det Æg, som Luther udrugede,“ yttrede sig endnu i November 1520 — skjøndt med stor Forsigtighed — til Fordeel for Reformatoren i en Betænkning, Churfyrst Frederik havde forlangt af ham, afviste enhver Opfordring fra de Pavelige til at træde i Kamp med Luther, og sagde i en Samtale med hans Landsherre i Cølln, lige efter Carls Kroning, idet han, som han plejede ved gode Indfald, smækkede med Tungen: „I to Henseender har Luther forgrebet sig, deri, at han har grebet Paven ved Kronen og Munkene ved Bugen.“ Netop seet fra denne Side, der ingenlunde var den væsenligste, men vel den mest iøjnefaldende, mødtes Luthers Virksomhed med Tidsalderens almindelige literære og politiske Stræben og maatte billiges af dem, der alt laae i Strid med Rom. Derfor bleve ogsaa blandt den tydske Adel Mænd, der vare begejstrede for Frihed og forbittrede over Pavehoffets Anmasselser, opmærksomme paa ham og nærmede sig ham med Deeltagelse.

Ulrich von Hutten, der endnu slet ikke havde anet Luthers Storhed eller hans Kamps Betydning for Kirken, dengang han befandt sig ved Rigsdagen i Augsburg, havde efter Disputatsen i Leipzig faaet Øjnene op for, at den djærve Munks Sag burde støttes. I Aaret 1519 havde han, kjed af Hoflivet hos Albrecht, stiftet et fortroligt Bekjendtskab med Frants von Sickingen, en Mand uden lærd Dannelse, men Ridder i stor Stiil, daadfuld, ædelsindet, aaben, begavet med en skarp Forstand og naturlig Veltalenhed, altid rede til Fejder, mægtig ved sine udstrakte Besiddelser og sin store Krigserfarenhed,

Digitized by Google

Hovedet for et Forbund af adelige Herrer i Schwaben og tilstødende Lande. Medens Hutten nu om Foraaret 1520 i bidende Satirer opregnede alle Pavehoffets Synder, drev og trængte alle Patrioter til at befrie Fædrelandet fra Roms gruelige Aag, bestræbte han sig ogsaa for at stemme Sickingen gunstigt for Luther, og det lykkedes ham saa godt, at han fik det Hverv at tilbyde denne Hædersmand i Nødsfald et Fristed hos Ridderen. I Juni 1520 skrev ogsaa en from og gæv franksk Ridder, Sylvester von Schaumburg, til Luther: „Eders Liv er i Fare. Dog, hvis Fyrsterne ikke ville hjælpe Eder, saa gaa ikke til Bøhmen, men kom til mig; thi jeg selv og hundrede Adelsmænd, som jeg skal opbyde, ville staae Eder bi.“ Disse Tilbud, der røbede Riddernes Agtelse og Velvillie, glædede vel Luther; men at benytte dem, var ikke hans Agt. „Jeg vil,“ yttrede han om Schaumburgs Forslag, „ene og alene forlade mig paa Christi Beskyttelse.“ Og da Hutten i Decbr. 1520 fra Ebernburg, hvor han i Septbr. havde søgt Tilflugtssted hos Sickingen mod den ogsaa ham truende Banstraale, udlod sig med, at der behøvedes Sværd og Buer og Pile for at knuse Djævlens Magt, sagde Luther: „Jeg vil ikke have, man skal benytte Vaaben og Blodbad til at forsvare Evangeliet med. Ved Ordet blev Verden overvunden; ved Ordet blev Kirken beskærmet; ved Ordet skal den gjenvinde sin Reenhed; og Antichristen, der har begyndt uden Vaabenmagt, skal uden Vaabenmagt knuses ved Ordet.“

Dunkle Rygter kom allerede i April 1520 til Luther om, at Banstraalen skulde udslynges mod ham. At man i Rom pønsede paa sligt, meldtes ligefrem Churfyrsten, hvem dennes Gesandt tillige berettede om Pavens Misfornøjelse med ham selv. Frederik lod sig imidlertid ikke skræmme deraf, men paalagde sin Gesandt at udtale, at han ingenlunde havde fremmet eller forsvaret Luthers Lære; dog den havde fæstet sig dybt i Manges Hjerter; gjendrev man den ikke med Guds Ord, men søgte at nedslaae den med Ban, saa vilde dette volde et skrækkeligt og fordærveligt Røre. Luthers Mod steg højere ved Tanken om, hvad der truede ham. „Nu bort med alt Maadehold,“

Digitized by Google

sagde han, „jeg foragter Roms Raseri og dets Gunst; jeg forlanger ingen Cardinalhat; intet Guld; intet af Alt, hvad man i Rom sætter Priis paa."

En Dag gjorde han en lille Rejse med en Ven ved Navn Lorenz Süß. Undervejs knælede han ved Siden af Vognen og bad længe med stor Alvor. Derpaa sagde han: „Nu har jeg ladet min Bøsse; gaaer Skuddet, der er i den, rigtig godt af, saa skal det forvist nok trænge igjennem." Og da hans Ledsager forundret spurgte, hvad han meente dermed, vedblev han: „Jeg vil skrive en lille Bog til den tydske Adel; lykkes det mig at faae den til at tiltræde Guds Ord, saa skal Du see, hvad Følgen deraf vil blive."

Dette lille Skrift paa Tydsk „til den christelige Adel i det tydske Folk angaaende den christelige Stands Forbedring" blev skrevet færdigt den 23de Juni 1520 og udgivet sidst i Juli. Det var Luthers mægtige Fejdebrev til Pavedømmet; Varselsord af verdenshistorisk Betydning og bærende Fremtidens aandelige, kirkelige og politiske Omvæltninger i sig, ligesaavel som de vare Opraab til Samtiden. De fandt saadan Gjenklang overalt i Folket, at 4,000 Exemplarer af Bogen vare solgte i en Fart og nye Oplag nødvendige.

„Tre Mure," hed det i dette Skrift, „have de Pavelige behændigt omgjærdet sig med. Truer man dem med verdslig Magt, paastaae de, at den gejstlige Magt er ophøjet over den verdslige; vil man straffe dem med Skriften, indvende de, at ingen uden Paven har Ret til at fortolke Skriften; og truer man dem med et Concilium, opdigte de, at ingen uden Paven kan sammenkalde et Kirkemøde."

Den første af disse „Straa- og Papirsmure" omstødte Luther ved at godtgjøre, at alle Christne vare af gejstlig Stand og Præster, saavist som de alle vare eet Legeme og alle havde een Daab, eet Evangelium, een Tro tilfælles. Mellem gejstlig og verdslig Stand var ingen anden Forskjel end den, deres Embeder medførte. Ved Daaben indviedes alle Christne til Præster; denne store Magt og Naade havde den pavelige Ret næsten ganske betaget dem. Præstestandens Forskjel fra Læg-

Digitized by Google

standen bestod blot deri, at den var betroet til at forkynde Ordet og forvalte Sacramenterne.

Den anden Muur, der var endnu løsere end den første, kuldkastede Luther ved at vise, at de Gejstlige ingen Ret havde til at være Skriftens Mestere, at det var en Indbildning, naar de alene meente sig oplyste af den Helligaand, da tvertimod enhver Christen er oplært af Gud, og den Aandelige dømmer alle Ting. Vare de Gejstlige Skriftens Mestere, kunde man gjerne brænde Skriften, der i saa Fald ikke vilde være til nogen Nytte, og man maatte da forandre den Troesartikel: Jeg troer en hellig almindelig Kirke, saaledes: Jeg troer paa Paven i Rom, og slaae hele Kirken sammen i eet Menneske, hvad der var en djævelsk Vildfarelse.

Den tredie Muur faldt af sig selv, naar de andre styrtedes om. Thi saa ofte Paven handlede mod Skriften, vare alle Christne skyldige at staae Skriften bi imod ham; over Paven maatte derfor et frit, christeligt Concilium staae; dette maatte anklage og straffe ham.

De Gjenstande, som et sligt almindeligt Kirkemøde maatte befatte sig med, omtalte Luther derefter nærmere i 26 Parter. Pavens forargelige, verdslige Pragt og Hoffærdighed maatte indskrænkes, Antallet af Cardinalerne, der tilreve sig og udsugede næsten alle Kirkegodser, maatte formindskes, de aarlige Afgifter til Pavestolen afskaffes; man maatte betage Paven Magt til at bortgive gejstlige Stiftelser, thi der var i Rom en „Kjøben, Sælgen, Vexlen, Tusken, Larmen og Lyven; der var fuldt op af Bedrageri, Røveri, Tyveri og Gavtyveri, kortsagt det gudsbespotteligste Regimente," som der maatte gjøres Ende paa. De tydske Kirkeembeder burde besættes med Tydske; den Ed, Bisperne aflagde til Paven, afskaffes; ligeledes Valfarter og Jubelaar; nye Klostre for Tiggerordenerne burde ikke bygges; alle Munkeordener reformeres saaledes, at Klosterlevnet blev en fri Sag, og Ægteskab tillades Præsterne. Sjælemessernes og Helgendagenes Mængde burde indskrænkes saavel som bestemte Fastetider og Forbud mod visse Spiser. Interdikt, hvorved man for at straffe Synd begik den allerstørste Synd, den, at

Digitized by Google

negte Folket al Gudstjeneste, burde ikke meer anvendes, og den gejstlige Rets andre Straffe begraves ti Alen under Jorden. Falske Lærdomme skulde man ej overvinde med Baal og Brand; ellers vilde Bødler være de lærdeste Doktorer paa Jorden. Universiteterne trængte stærkt til at ombannes, da den hedenske Aristoteles der sattes over Christus.

Endnu andre Forbedringer krævede Luther og sluttede med disse Ord: „Jeg begriber vel, at jeg har stemt i høje Toner, fortalt mange Ting, som man har anseet for umulige, og angrebet mange Ting for skarpt. Men hvorledes skal jeg bære mig ad? Jeg er forpligtet til at sige det; thi jeg vil heller, at Verden skal vredes paa mig end Gud; heller ikke er man istand til at berøve mig meer end Livet."

Otte Dage før Luther fuldendte sit Skrift, havde ogsaa Paven væbnet sig med hele sin Magt og udstedt en Banbulle mod ham. Eck havde været utrættelig i at forestille Leo X og Cardinalerne Nødvendigheden heraf; i en Commission, som han selv var Medlem af, var et Udkast til Bullen blevet drøftet og flere Gange ændret; endelig kom den istand den 15de Juni. Paven anraabte i den Christus, Apostlene Peder og Paulus samt alle Helgene om at rense Kirken fra Vildfarelser, anførte og fordømte 41 af Luthers Skrifter uddragne Sætninger som kjætterske, forargelige eller falske, forbød under Straf af højeste Ban Enhver at antage eller forsvare dem, stævnede Luther selv og alle hans Tilhængere til enten personlig at møde eller skriftlig at indsende deres Gjenkaldelse inden 60 Dage efter Kundgjørelse af Bullen og fordømte dem i modsat Fald som overbeviste og haardnakkede Kjættere. Alle Luthers Skrifter forbødes det at eje, læse, bifalde, trykke eller forsvare; de skulde tilhobe brændes. Ham og hans Tilhængere maatte Ingen have Omgang med eller huse, men skulde gribe, fængsle og udlevere dem til Rom, under Straf af Ban; og ethvert Sted, hvor enten han eller nogen af hans Tilhængere opholdt sig, skulde belægges med Interdikt, saalænge de vare der, og tre Dage efter deres Bortrejse. Overalt skulde Banbullen mod dem kundgjøres og offentlig opslaaes.

Digitized by Google

At sætte dette i Værk og overhovedet at træffe alle Foranstaltninger til Fuldbyrdelsen af Kirkens Dom, ogsaa ved Statsmagtens Bistand, blev overdraget Eck, der fik Titel af apostolisk Nuntius (Sendebud), i Forening med to andre Nuntier, Hieronymus Aleander og Martin Caraccioli. Eck ilede triumpherende til Sachsen, medens Aleander og Caraccioli droge langs ad Rhinen til Aachen, hvor Carls Kroning skulde foregaae. I den sidste Halvdeel af September lod Eck Banbullen opslaae i Meißen, Merseburg og Brandenburg. Han traf i Leipzig sammen med Miltitz; de drak tappert i Fællig; til Misnøje for Miltitz, der nu følte, at han var tilovers, pralede Eck dygtigt af, at han var Mand for at vise Luther tilrette. Hertug Georg lod ham tilstille en forgyldt Pokal med Dukater i; men iøvrigt kunde han ikke glæde sig over den Medfart, han fik i Leipzig; thi Studenterne opsloge Truselsbreve imod ham og sang Spotteviser om ham, saa han af Frygt maatte skjule sig i det samme Kloster, som Tetzel var tyet til. Da han kom til Erfurt med Bullen, blev dennes Kundgjørelse af Professorerne tilbageviist, og af Studenterne bleve dens trykte Exemplarer revne istykker og kastede i Vandet, idet de spottende sagde: „Det er en Vandblære*); lad den svømme." Til Wittenberg vovede Eck sig ikke, men sendte i October Bullen til Universitetet; dette besluttede efter en Raadslagning, hvori Luther og Carlstadt toge Deel, at Bullens Bekjendtgjørelse skulde udsættes. Der var givet Eck Fuldmagt til efter eget Tykke at navngive nogle af Luthers Tilhængere, naar han bekjendtgjorde Bansættelsen; han benyttede hovmodigt denne Ret til at ydmyge og tvinge til Gjenkaldelse baade Domherren Adelmann i Augsburg og et Par ansete Raadsherrer, Spengler og Pirckheimer i Nürnberg. I Ingolstadt bleve Luthers Bøger i October tagne bort af Bogladerne og forseglede; i Löwen, Cölln og Mainz bleve de brændte; Aleander yttrede overmodigt,

*) Det latinske Ord „bulla" har baade denne Bemærkelse og betyder tillige det Blysegl, der vedhængtes ethvert af Paven i den høitideligste Form udstedt aabent Brev og gav det samme Navn.

at Paven, der kunde afsætte baade Kejsere og Konger, vel sagtens kunde hamle op med et Par usle Grammatikere, og Caraccioli udlod sig med, at ogsaa denne Hertug Frederik skulde man nok vide at ramme. Men da Aleander den 4de Novbr. i Cölln overgav Churfyrsten, der ikke havde været tilstede ved Kejserkroningen i Aachen, Bullen tilligemed en pavelig Skrivelse, hvori Leo anstillede sig, som om Churfyrsten var enig med ham, og opfordrede ham til at vise sin velbekjendte Lydighed og Troskab ved at fuldbyrde Bansættelsen, modtog Nuntien et meget besindigt, men afvisende Svar fra Frederik, der følte sig personligt krænket ved Pavens altfor snare Dom, og derfor ved sine Raader, i Samstemning med Erasmus' Udtalelser, gjentog sin Fordring om, at Luther skulde forhøres af upartiske Dommere paa et sikkert Sted, mens han ikke vilde give sit Minde til, at Luthers Bøger forinden bleve brændte.

Faa Uger før Eck kom til Sachsen, havde Miltitz gjort et nyt Forsøg paa at mægle mellem Luther og Rom, idet han ved Hjælp af Staupitz og Link havde bevæget Reformatoren til endnu engang at skrive til Paven og forsikkre, han havde aldrig foretaget noget mod hans Person. Efterat have spurgt Ecks Ankomst erklærede Luther, han tog sit Løfte tilbage; men Miltitz, der endnu meer end før var forhippet paa at mægle, havde (12te October) en personlig Sammenkomst med ham i Lichtenberg, fire Miil fra Wittenberg, og der blev det aftalt, at Luther inden tolv Dage skulde oversende Paven et eller andet ham tilegnet Skrift tilligemed Brevet. Dette skulde tilbagedateres til den 6te September, forat Luther kunde handle uafhængig af al Tvang og uden Hensyn til Udstedelsen af den pavelige Bulle. Miltitz vilde da gjøre sit Yderste for at faae denne ophævet eller mildnet, inden den i samme fastsatte Frist udløb.

Det lille Skrift, Luther „med godt Ønske og Haab, for at begynde Fred," oversendte Paven, havde til Titel: „Om et Christenmenneskes Frihed." To Hovedtanker udvikledes deri af Skriften (1 Cor. 9, 19.) paa opbyggelig Maade, men i reen evangelisk Aand. Et Christenmenneske er en fri Herre over alle

Digitized by Google

Ting, formedelst Troen; han er Alles Tjener og Enhver undergiven, formedelst Kjærligheden.

Men Brevet til Leo X var, hvad Luther selv kaldte det, et Skilsmissebrev til den pavelige Kirke, hvilken han nu med Frihed lod fare, gjennemtrængt af Veemod over, at han ikke længer kunde elske, hvad der engang havde været ham saa kjært, ædel og ophøjet i sit vægtige Klagemaal over Roms Uret og Fordærvelse, skaansom og ærbødig mod Pavens Person, klippefast i sin Tillid til Guds Ord, det han hverken vilde forlade eller fornegte. Han skrev blandt andet: „Den romerske Kirke, der engang var den allerhelligste, er nu bleven den værste af alle Mordergruber, Tilholdssted for de allerværste Skjelmer, Syndens, Dødens og Fordømmelsens Rige, saa det ikke er muligt at tænke sig et yderligere Maal af Slethed, end ikke, om Antichristen selv viste sig."

„Du sidder imidlertid, hellige Fader Leo! som et Faar iblandt Ulve, som Daniel blandt Løverne, som Ezechiel blandt Skorpionerne (Ez. 2, 6.)! Hvad kan Du, en Eneste, imod saamange vilde Udyr? Og om tre eller fire lærde, fromme Cardinaler understøttede Dig, hvad forslog det blandt slig en Hob? Det er ude med den romerske Stol; Herrens Vrede er kommen over den indtil Enden; almindelige Kirkemøder hader den; lade sig undervise og reformere vil den ikke; sit forargelige, uchristelige Væsen vil den ikke standse; saa at det opfyldes, der er sagt om dens Moder, det gamle Babylon (Jerem. 51, 9.): Vi have søgt at helbrede Babylon, men det er ikke blevet karsk; vi ville derfor lade det fare."

„Det er Grunden, hvorfor det altid har gjort mig ondt, at Du, fromme Leo! er bleven Pave i denne Tid, da Du dog fortjente at være Pave i bedre Tider. Den romerske Stol er ikke Dig og Dine Lige værd, men den onde Aand skulde være Pave, han, der visselig ogsaa regjerer meer end Du i Babylon."

„Jeg kaster mig, hellige Fader Leo! for Dine Fødder og beder, at Du, hvis det er muligt, vil give Dig af med at lægge en Tømme paa Smigrerne, der ere Fredens Fjender, og dog idelig raabe paa Fred. Men der bliver ikke Noget af,

Digitized by Google

at jeg skulde tilbagekalde min Lære, og vilde Nogen begynde paa at tvinge mig dertil, vilde Sagen derved komme i endnu større Forvirring. Tilmed kan jeg ikke lide Regel eller Maal ved Skriftens Fortolkning, fordi Guds Ord, som lærer al Frihed, hverken skal eller maa være lænkebundet."

„Du høre ikke, min hellige Fader! paa dem, der inddysse Dig med søde Toner og sige: Du er ikke et simpelt Menneske, men blandet med Gud, og Du kan byde og fordre Alt. Det vil ikke gaae; Du vil heller ikke kunne udføre det."

„Jeg er maaskee uforskammet, idet jeg giver mig Udseende af at ville belære saa høj en Person, af hvem dog Alle skulde belæres og — efter Dine giftige Smigreres Mening — alle Konger og Dommere modtage deres Dom. Men jeg følger heri den hellige Bernhard i hans Bog til Pave Eugenius, hvilken alle Paver med Rette burde kunne udenad! — Jeg troer, at Du behøver endog den allerringeste Christens Hjælp. Derfor har jeg glemt Din Majestæt saalænge, indtil jeg fik Broderkjærlighedens Pligt opfyldt. Jeg vil ikke smigre i et saa alvorligt og helligt Anliggende. Ville Nogle ikke forstaae mig og ikke erkjende, at jeg er meer end Din Undersaat, at jeg er Din Ven, saa vil der dog være den, der forstaaer det."

Hvor alvorligt Luther meente det med Sammenstillingen af Rom og Babylon, havde han viist, idet han tiltrods for al Fredsmægling den 6te October havde udgivet sit, nærmest for Kirkens Lærere bestemte, paa Latin affattede Skrift: „Om Kirkens babyloniske Fangenskab," et nyt Fejdebrev til Rom, ikke rettet, saaledes som Bogen til Adelen, imod den udvortes, verdslige Side af Pavedømmet, men mod dettes aandelige Magt, dets Forvanskning af den christelige Lære og det Tyranni, hvormed Rom havde taget Sandheden med Vold og trælbundet Samvittighederne til sine falske Dogmer. Han takkede sine Modstandere, fordi de havde fremmet ham i den fulde Erkjendelse af Sandheden. To Aar tidligere, sagde han, havde han skrevet tvivlsomt om Afladen; nu var han bleven overbeviist om, at denne Lære var lutter Bedrageri. Tidligere havde han kun bestridt Pavedømmets guddommelige Ret, men indrømmet

Digitized by Google

dets menneskelige Ret; nu var han vis paa, at Pavedømmet var Babylons Rige og den vældige Jæger Nimrods (1 Mos. 10, 9.) Magt. Nu maatte han benegte, at Kirken havde syv Sacramenter; Confirmation, Ægtevielse, Præstevielse og de Syges Salvelse med Olie paa Dødslejet vare ingenlunde Sacramenter; Skriftemaal kunde i videre Forstand kaldes et Sacrament; men i strængeste Forstand havde Kirken kun to, Daabens og Alterens Sacrament. Selv disse vare dog bragte i et ynkeligt Fangenskab. Nadveren var forvansket ved at unddrage Lægfolk Kalken, ved at lære en Forvandling af Brød og Viin til Christi Legeme og Blod, ved at gjøre Messen til et Offer og en fortjenstlig Gjerning. Daabens Sacrament var vel ved Guds Naade forblevet ukrænket og ubesmittet af Menneskepaafund; men Daabens Kraft og Herlighed agtedes kun lidet, paa Grund af de utallige andre Løfter og de mange falske Veje til Salighed, der sattes over denne Herrens Forjættelse: „Hvo som troer og bliver døbt, skal blive salig.“ Biskopperne skulde have skaffet alle disse Menneskepaafund tilside og med al Flid ene og alene viist de Christne hen til Daaben, paa det de kunde forstaae, hvad de vare og som Christne havde at gjøre; men istedenfor dette beflittede man sig nu paa at føre Folket langt bort fra Daaben, neddyppe dem i det kirkelige Tyrannies Bande og bringe dem til at glemme Gud for bestandig. Daabens Kraft og Naade burde idelig indpræntes Menigheden. At gjøre Bod var ikke andet end at vende tilbage til Daabens Kraft og Troen paa dens Forjættelse, som man var falden fra; Menigheden skulde føres ud af det babyloniske Fangenskab i Løfter, Skikke, fortjenstlige Gjerninger osv., hvorunder den trællede saaledes, at den for Mængden af slige „Græshopper, Larver og Skarnbasser“ glemte, baade at den var døbt, og Alt, hvad der var den skjænket i Daaben.

Pavens Bulle gik Luther nu ogsaa løs paa, saasnart den kom ham ihænde. I October udtalte han sig i et Skrift „om de nye Eckske Buller og Løgne,“ som om han endnu tvivlede om Pavebullens Ægthed; men en Maaned efter kaldte han i et nyt, af truende Harme opfyldt Skrift „mod Antichristens

Bulle" denne ugudelig, kjættersk og løgnagtig og forsvarede i et andet de Sætninger, Paven havde fordømt. Den 17de Novbr. lod han paany i Retsform afgive og derpaa offentliggjøre en lignende Appel som den i 1518 til et frit og christeligt Concilium fra Paven, som han nu kaldte en fræk, uretfærdig Dommer, en vildfarende Kjætter, en Fjende af den hellige Skrift og en Foragter af den hellige Kirke. Endelig, da han erfarede, at man havde brændt hans Skrifter offentlig i Cölln og Löwen, foretog han med velberaadt Hu det dristigste og mest udfordrende Skridt mod Rom.

Den 10de December læste man i Wittenberg paa det sorte Bræt i Universitetsbygningens Forsal en Bekjendtgjørelse, hvori alle de Studerende indbødes til at bivaane Opbrændelsen af Pavens uchristelige Forordninger. Den skulde foregaae Klokken ni om Formiddagen udenfor Elsterporten paa en Plads, der laae bag ved Hospitalet. Ledsaget af en Mængde Doktorer, Magistre og Studenter drog Luther paa den bestemte Tid ud til Stedet, hvor nu staaer en kraftig Eg, og under den et simpelt Mindesmærke af Jern med Indskrift. En af de mest ansete Magistre gjorde Baalet istand og antændte det; Luther traadte til, og efterat den kanoniske Ret med Pavernes Forordninger var opbrændt, løftede han Banbullen i Vejret, udraabte paa Latin: „Efterdi Du har forstyrret Herrens Hellige, saa forstyrre Dig den evige Ild," og kastede den i Flammerne. Han selv med Fleertallet af de Ældre vendte strax tilbage, hvorimod endeel unge Studenter affang alleslags Sange omkring Baalet, og Andre holdt det vedlige med papistiske Stridsskrifter, som de i muntert Optog gjennem Byen havde kjørt ud til det paa en latterlig smykket Bondevogn. Samme Dag fortalte Luther Spalatin, at han havde foretaget denne Handling, forat Papisterne, der vare saa ivrige til at bruge Ilden, kunde see, det var ingen Heltegjerning at brænde Bøger, som de ikke kunde gjendrive. I et eget Skrift forsvarede han kort efter denne sin Gjerning; det var, sagde han, gammel Skik at brænde giftige Bøger; han maatte som døbt Christen og edfæstet Doktor i den hellige Skrift bekæmpe falsk Lære; men

Digitized by Google

i de opbrændte Skrifter fandtes 30 Sætninger, der gik ud paa, at Paven var en Gud paa Jorden, ophøjet over alle himmelske og jordiske, gejstlige og verdslige Ting; thi Ingen turde sige til ham: Hvad gjør Du? Hvis Nogen vilde forsvare slige Sætninger, vilde han for Enhver gjendrive dem. Hutten frydede sig over Luthers Daad og var utrættelig i at udgive Flyveskrifter, rimede Klager og Udfald mod Paven og Gejstligheden, beregnede paa Folkets Fatteevne og i Mestersangernes trohjertige Tone; men Luther holdt sig borte fra ham og sendte ham hverken sit Forsvar for selve Bullens Opbrændelse, ej heller det andet, lidt senere Forsvar for alle de i Bullen fordømte Artikler.

Gjensvaret fra Rom lod ikke vente længe paa sig. Den 3die Januar 1521 bleve i en ny Bulle Luther og hans Tilhængere lyste i Ban og erklærede uværdige til alle Embeder, Værdigheder og Ejendom. Paa de af Kjætteriet befængte Steder skulde alle Gejstlige paa Søn- og Festdage forkynde Bansættelsen med Korsfanen, ved at ringe med Klokkerne, antænde og atter slukke Lysene i Kirken og kaste dem paa Gulvet. Alle Kirkens Prælater bleve befalede „at rejse sig som en Muur og ikke tie som stumme Hunde, der ikke kunde gjøe, men uophørlig raabe af fuld Hals." Ligeledes befaledes Præster og Munke stærkere end ellers, „eftersom de vare henstillede af Gud som Skyer, at neddryppe den aandelige Regn over Folket." Men trods alle sine højtravende Vendinger havde denne Bulle endnu mindre Virkning end den tidligere. Man spottede den i folkelige Satirer og Sange. Studenterne i Wittenberg bare under Carnevalet en udpyntet Pave paa en Trone omkring i Byen og joge ham derpaa med hele hans Følge ud af Byen. Luther skrev en Underretning til alle Skriftebørn om, hvorledes de skulde forholde sig, naar Præsten negtede dem Afløsning, fordi de ej vilde stille sig ved hans Skrifter. Som yderste Middel anbefalede han dem at lade Sacrament, Alter, Præster og Kirker fare, da den rette Biskop, Christus, nok selv vilde aandelig bespise dem. Han lignede i den Tid sig selv med

Digitized by Google

Nehemias, der uafladelig maatte holde Sværdet i den ene Haand, mens han med den anden byggede paa Jerusalems Mure.

Og han havde Ret til at gjøre denne Sammenligning; thi dette var netop Særkjendet paa hans høje Kald som christeligt Sandhedsvidne, at hans Gjerning, siden han opstod som Folkets Lærer, uafbrudt havde været i ligesaa fuldt Maal opbyggende som nedbrydende. Jævnsides med, at han i den hellige almindelige Kirkes Navn havde taget til Gjenmæle og protesteret mod, at Christenfolket skulde bindes af menneskelig Myndighed i Noget af det, der var Samvittighedens Anliggende, eller bøje sig for de Menneskelærdomme og Menneskebud, der urettelig udgaves for at være Guds Ord, havde han tillige ført det rene, oprindelige Evangelium ind i Menighedens Hjerter, dreven ligemeget af Kjærlighed til Guds Ord og af Kjærlighed til det vildfarende Christenfolk. Af Herrens Huus vilde han udfeje alt det Smuds, der bedækkede Kirkens Skat, forat Menigheden kunde lære at kjende og nytte sit hellige Arvegods; og ligesom han viste Menigheden hen til Kirkens rette Naadeport ved Døbefonten og for Menigheden tændte Kirkelyset i Guds Ord, der saalænge havde været gjemt, omstødte han Vexlerernes Borde, forat Menigheden kunde komme hen til Velsignelsen ved Herrens eget Bord.

For dette høje Med arbejdede han i en heel Række folkelige Skrifter paa Modersmaalet. Foruden sine Prædikener om de ti Bud udgav han 1517 en Oversættelse og Udlægning af Davids syv Bodspsalmer, „for at fremme den rette Erkjendelse af Guds og Christi Naade og den rette Selverkjendelse;“ i Aaret 1518 en Udlægning af Fadervor tilligemed en Anviisning til at bede rettelig, imod dem, der med Munden ramse Bønner op, uden at Hjertet følger med; i Aaret 1519 Prædikener over Christi Lidelse og over den Christnes Beredelse til Døden; i Aaret 1520 en Trøstebog i al den Troendes Trængsel; endvidere en lille Bog om Skriftemaalet, hvori han udtalte sig mod Kirkens Fordring, at alle hemmelige Synder skulde bekjendes; en Folkebog om de gode Gjerninger, tilegnet Hertug Johan af Sachsen med de Ord: „Gud give, jeg i hele min

Digitized by Google

Levetid af al min Evne maatte have kunnet tjene een Lægmand til Forbedring, saa vilde jeg nøjes dermed, takke Gud og saare villig lade alle mine Bøger gaae tilgrunde;" fremdeles en enfoldig Anviisning til at betragte de ti Bud, Troen og Fadervor; endelig i Marts 1521 en Udlægning af Jomfru Marias Lovsang (Luc. 1, 64 ff.), tilegnet den unge Fyrst Johan Frederik af Sachsen.

Til disse Arbejder sluttede sig paa Latin andre, hvori den hellige Skrift blev fortolket af ham, saasom Udlægningen af de første 22 Psalmer og af Brevet til Galaterne (1519), samt den første Række Prædikener over Søndagsevangelierne og Epistlerne (i Marts 1521), som han tilegnede Churfyrsten af Sachsen, med Beklagelse over, at han ikke paa Grund af sine Modstanderes Angreb udelukkende kunde hengive sig til hellige og fredelige Studier, hvad der dog var hans inderligste Ønske.

Ellevte Capitel.

Kejseren stævner Luther, og han møder paa Rigsdagen i Worms.

Allerede i Januar 1519 var, som tilforn er ommeldt, Kejser Maximilian død, og Churfyrsten af Sachsen var da bleven Rigsforstander i sex Maaneder. Efterat Frederik havde afslaaet den ham tilbudte Kejserværdighed, og Maximilians Sønnesøn Carl, fornemmelig ved hans Indflydelse, havde sejret over sin af Paven understøttede Medbejler til Kronen, Frants I af Frankrig, og den 28de Juni var valgt til Kejser, haabede Paven vistnok paa denne mægtige Herskers Bistand for at undertrykke den kirkelige og nationale Bevægelse i Tydskland; men ogsaa Luther og hans Tilhængere satte deres Haab til den unge Kejser, og i Januar 1520 havde Reformatoren i et Brev til ham kastet sig for hans Fødder og anraabt ham om at tage i sin Varetægt Sandhedens Sag, til hvis Forsvar Gud alene havde

Digitized by Google

betroet ham Sværdet, og ikke tilstede, at han fordømtes uden at være hørt eller overvunden. Da Carl den 23de October 1520 var bleven kronet i Aachen, bestræbte Aleander og Caraccioli sig for at aflokke ham Forholdsregler mod Luther, medens Churfyrsten af Sachsen begjærede af ham, at Luthers Sag skulde overgives til upartiske Dommeres Kjendelse. Carl den Femte, kun henved 21 Aar gammel, fremmed for de tydske Interesser, opdragen i en stræng og mørk katholsk Fromhed, tillige opfyldt af de højeste Forestillinger om Kejserværdigheden, blev af sin erfarne og statskloge Minister Vilhelm af Croy, Herre af Chievres, og sin snilde, Paven ingenlunde ubetinget hengivne Skriftefader, Graabroderen Glapio, ledet til at betragte den religiøse Strid nærmest fra dens politiske Side, og lod derfor Aleander betyde, at han vilde opføre sig mod Paven, som denne opførte sig mod ham, mens han tillige lod Churfyrsten foreslaae at bringe Luther med sig til en forestaaende Rigsdag i Worms og der faae hans Sag paakjendt. Paa Kejserens Brev derom gav Churfyrsten dog et afslaaende Svar, idet han lod sig forstaae med, at han ikke ansaae Luthers Person for sikker i Worms. Ogsaa Kejseren havde skiftet Tanker og meldte Churfyrsten, inden han fik hans Afslag, at det var bedst, Luther enten blev hjemme eller kun kom til Frankfurt og der oppebiede videre Besked.

Churfyrsten havde foreløbig ved Spalatin ladet Luther spørge, hvad han meente om at drage til Worms. Han svarede (21de Decbr. 1520): „Naar jeg bliver kaldet, da vil jeg, forsaavidt det beroer paa mig, lade mig bringe derhen syg, ifald jeg ikke kan komme frisk; thi jeg kan ikke tvivle om, at Herren kalder mig, naar jeg kaldes af Kejseren. Ville de, som sandsynligt er, bruge Vold, saa maae vi befale Gud Sagen. Han, der opholdt de tre Mænd i den gloende Ovn, lever og hersker endnu. Her maa man ikke tage Hensyn til egen Fare eller Frelse, men kun sørge for, at vi ikke lade Evangeliet fare, til Spot for de Ugudelige, og give vore Modstandere Aarsag til at hovere over, at vi ikke tør bekjende, hvad vi lære, og udgyde vort Blod derfor. — Venter Alt af mig, kun ikke, at

Digitized by Google

jeg skal flye eller kalde tilbage. Flye vil jeg ikke, tilbagekalde endnu mindre, saa sandt styrke mig min Herre Jesus! Thi ingen af Delene kan jeg gjøre uden Fare for Gudfrygtighed og Manges Frelse." Derfor udtalte han ogsaa sidst i Januar i et Brev til Churfyrsten, der allerede befandt sig i Worms, sin Glæde over, at Kejseren vilde tage for sig den Sag, der var Guds, hele Christenhedens, hele det tydske Folks, men ingenlunde et enkelt Menneskes, endnu mindre hans egen Sag. „Faaer jeg blot fri Lejde," skrev han, „skal jeg med Guds Hjælp nok forsvare mig saaledes, at Alle og Enhver skal erfare, jeg har hidtil Intet foretaget af fræk, ubetænksom, uordentlig Attraa, for timelig eller verdslig Æres Skyld, men strevet og lært Alt efter min Samvittighed, Ed eller Pligt, som en ringe Lærer i den hellige Skrift, Gud til Ære, hele den tydske Nation til Fromme, for at udrydde farlige Misbrug og Overtro, for at frie den ganske hellige Christenhed ud af saa megen uendelig, uchristelig, tyrannisk Forsmædelse, Besværing og Gudsbespottelse."

Den 28de Januar 1521 aabnede Kejseren Rigsdagen i Worms. Først sysselsatte man sig med Rigets politiske Anliggender, men derpaa bragtes Kirkestriden paa Bane.

Carls Raadgivere vilde forsøge udenfor Rigsdagsmøderne at faae Luthers Sag mindelig afgjort; derfor indledede midt i Februar Glapio hemmelige Underhandlinger med Churfyrsten af Sachsens betænksomme Kantsler Georg Bruck. Glapio talte smigrende om Luthers ædle Skrifter; kun hans Bog om det babyloniske Fangenskab havde forarget ham; tilbagekaldte Luther den, vilde det Øvrige nok jævne sig. Da Bruck bragte Pavens Banbulle i Erindring, meente Glapio, at denne nok kunde tilbagekaldes, da den kun var udstedt paa Grund af Luthers Stivsind; men tillige yttrede han sig med Foragt om Luthers Vane at ville bevise Alt af Skriften, „som man jo kunde dreje lig en Voxnæse." Det var Glapio meget magtpaaliggende at faae Churfyrsten selv i Tale, men denne lod sig undskylde paa Grund af sine mange Forretninger, og videre Mæglingsforsøg glippede derved.

Digitized by Google

I Rigsforsamlingen havde Aleander, efter utrættelig at have hvervet Rom Tilhængere ved Bestikkelser, Løfter og Rænker af forskjellig Art, allerede Askeonsdag den 13de Februar holdt en Tale, der varede i tre Timer og gjorde Indtryk paa Mange. Med Pavens seneste Bulle i Hænderne havde han skildret Luthers Kjætterier som saa store, at vel hundredtusinde Kjættere derfor fortjente at brændes, modsat sig, at Luther skulde have fri Lejde eller forhøres, og bemærket, at det ikke kunde tilkomme Kejseren saalidt som Lægfolk at dømme i hans Sag, men kun at hæmme hans Læres Udbredelse og at lade hans Skrifter brænde. Kejseren, der netop da fra Paven selv havde modtaget en indstændig Opfordring til at give Banbullen Lovskraft, lod sig nu paavirke deraf og sendte en Ugestid derefter, lige da en Turnering skulde begynde, Bud til Fyrsterne om at indfinde sig hos ham, lod i Mødet Pavens Skrivelse forelæse for dem tilligemed Udkastet til en Lov om Bansættelsens Fuldbyrdelse og ønskede, at Fyrsterne strax skulde give deres Samtykke til samme. Men dertil viste de sig ikke villige; og dette Udkast fremkaldte efter Mødet heftige og langvarige Forhandlinger.

Tydeligt tilkjendegave Stænderne, hvor stærk deres Uvillie var over det romerske Hofs verdslige Anmasselser, ved at nedsætte særlige Udvalg til Drøftelse af dem og ved senere at overgive Kejseren 101 Ankeposter, der gjentoge den almindelige Klage over Pavehoffets Fremfærd og paaviste Misbrug, Udsugelser og Bedragerier i den kirkelige Forvaltning. Dertil føjede Hertug Georg af Sachsen tolv særskilte Besværinger over skjændige Misbrug i Kirken, blandt dem især Afladshandelen, gav Gejstlighedens forargelige Levnet Skyld for Sjælenes Fordømmelse og krævede et almindeligt Kirkemøde sammenkaldt til at reformere Kirken. Hvad Luther angik, da forestillede Rigsstænderne allerede de første Dage i Marts skriftligt Kejseren, at man ikke kunde vente stor Virkning af det paatænkte kejserlige Edikt, da Luthers Lære var udbredt over hele Tydskland. Det eneste Middel til at faae Sagen afgjort var at høre ham selv. De raadede derfor til at indkalde ham med sikker Lejde og adspørge ham, om han vilde gjenkalde de Artikler, der mod-

Digitized by Google

sagde den fra Fædrene nedarvede christelige Tro. Vilde han ikke dette, da agtede Stænderne som gode Christne at staae Kejseren bi i Fuldbyrdelsen af hans Forholdsregler.

Kejseren lod sig bevæge af disse Forestillinger, nøjedes med at udstede en lempelig Forordning angaaende en almindelig Udlevering til Øvrighederne af Luthers Skrifter, og indstævnede ham selv den 6te Marts til at møde for Rigsdagen inden 21 Dage efter Lejdebrevets Modtagelse. Den kejserlige Herold Casper Sturm, der var beordret at ledsage ham, overbragte ham Tirsdagen i den stille Uge den 26de Marts baade Stævningen og Rigets Lejdebrev; i begge kaldtes han „den agtbare, kjære, andægtige Doktor Martin.“ Det blev udtrykkelig sagt, at han hidkaldtes, fordi Kejseren og Stænderne havde besluttet at foretage en Undersøgelse af den Lære og de Skrifter, der vare udgaaede fra ham; men Intet taltes om, at han skulde gjenkalde. Spalatin havde imidlertid berettet ham, hvad Stænderne vilde forlange, naar han kom; men han havde erklæret sin Ven, at stævnedes han til Worms blot for at gjenkalde, saa agtede han ikke at komme, da han ligesaagodt kunde gjøre dette i Wittenberg, og samtidig havde han forestillet Churfyrsten, han var kun villig til at gjenkalde, ifald man godtgjorde, at han havde fejlet.

Den 2den April tog Luther, der ogsaa havde faaet Lejde af de Fyrster, gjennem hvis Lande han skulde drage, en rørende Afsked med sine nærmeste Venner. „Dersom jeg,“ sagde han til Melanchthon, „ikke kommer tilbage, og mine Fjender ombringe mig, saa maa Du ikke lade af at lære og at holde fast ved Sandheden. Med mig er der ikke meget tabt, naar kun Du bliver tilbage; i Dig har Herren en endnu lærdere Stridsmand.“ Med Angst i deres Hjerter og Taarer i Øjnene saae Mange af hans Tilhængere ham rulle bort paa en aaben Vogn med Lærredsdække, som Magistraten havde sørget for. Hans Rejsefæller fra Wittenberg vare kun tre: En Klosterbroder ved Navn Pezensteiner (Johan Zachariæ), Domherren Nicolaus Amsdorf, af en fornem sachsisk Familie, og Peder Swave, en fattig, men begavet pommersk Adelsmand, der senere blev Dekan

Digitized by Google

i Roeskilde, Kong Christian den Tredies trofaste Raadgiver og Ven, og ved hans Gavmildhed Herre til Gjorslev Gaard og Gods i Sjælland. Undervejs gjorde Flere Følge med dem.

Allevegne, hvor Luther standsede paa den henved 60 Miil lange Rejse, trængte en Skare sig omkring ham og vilde see den vidunderlige Mand, der vovede at sætte sig op mod Paven. Paa eet Sted blev han modtagen med Begejstring og Jubel, paa et andet med Bekymring og Advarsler. I Leipzig beviste Raadet ham kun den Ære at skjænke ham den sædvanlige Gave af Viin. I Naumburg husede og beværtede Borgmesteren ham; en Præst sendte ham et Billede af den navnkundige Munk Savonarola, der var bleven brændt i Florents 1498 som Sandhedsvidne, og formanede ham til at blive Sandheden tro. Ved Ankomsten til Weimar fik baade Herolden og Luther Øje paa Betjente, der vare udsendte for allevegne at opslaae Kejserens Forordning om, at Doktorens Skrifter skulde udleveres til Øvrigheden.

„Hr. Doktor! vil I drage videre?" spurgte Herolden, der var bleven betænkelig herved.

„Ja," svarede Luther, „selv om man kundgjør min Bansættelse i alle Byer, vil jeg drage fremad og holde mig til den kejserlige Lejde."

Han stedtes for sin Velynder, Hertug Johan, Churfyrsten af Sachsens Broder, der opholdt sig i Weimar, prædikede for ham og modtog Rejsepenge af ham. Overordentlig festlig var hans Modtagelse i Erfurt. Højskolens Rektor, Dr. Crotus Rubianus, med 40 andre Medlemmer af Universitetet, kom ham imøde paa smykkede Heste to Miil fra Byen; dem fulgte et stort Antal ansete Mænd tilvogns, Studenter tilhest og Skarer af Fodgængere. Luther blev budt velkommen i en latinsk Tale af Crotus og et latinsk Digt af Eoban Hesse og med Jubelraab ledsaget ind i Erfurt til sit fordums Hjem Augustinerklosteret, hvor hans gamle Ven Lange modtog ham med Glæde, medens flere af de ældre Klosterbrødre skyede ham som Kjætter. Han fik en indstændig Anmodning om at prædike Søndagen efter Paaske og opfyldte den. Klosterkirken var op-

Digitized by Google

fyldt af Mennesker, og et skrøbeligt Pulpitur med mange Tilhørere var paa Nippet til at styrte ned midt under Prædikenen. Luther standsede et Øjeblik og beroligede de Forfærdede med disse Ord: „Vær uden Frygt! der er ingen Fare; Djævlen vil hindre mig i at forkynde Evangeliet, men det skal ikke lykkes ham." Da han forlod Byen, gjorde en Retslærd, Justus Jonas, Følgeskab med ham til Worms, hvor Luthers Ven, den lovkyndige Dr. Hieronymus Schurff allerede befandt sig tilligemed Spalatin.

Ogsaa i Gotha holdt Luther en Prædiken. Da han var kommen til Eisenach, anfaldt Sygdom ham pludseligt og heftigt. Man aarelod ham, Byfogden Oswald gav ham en herlig Lægedrik, han faldt da i en velgjørende Søvn og var den næste Dag istand til at fortsætte Rejsen. Jo nærmere han kom Worms, desmere voxede Folks Deeltagelse for ham. Man tilraabte ham: „Der er saamange Cardinaler og Bisskopper i Worms; I vil blive brændt til Aske ligesom Hufs." Han svarede: „Og om de end tændte en Ild mellem Wittenberg og Worms, der rakte op til Himlen, saa vil jeg i Herrens Navn møde, træde i Gabet mellem de store Tænder paa Behemoth (Nilhesten; Hiob 40, 10.), bekjende Christus og lade ham raade." Det samme høje Mod brød frem i det eneste Brev, han under hele Rejsen skrev — til Spalatin — fra Frankfurt, hvor han udhvilede sig en Dag i Gæstgivergaarden „Strudsen" og der lydeligt spillede paa Luth. „Jeg kommer," hed det deri, „omendskjøndt Satan har søgt at hindre mig ved meer end eet Onde; hele Vejen fra Eisenach og hertil har jeg været daarlig og mat, og er det endnu paa en Maade, som jeg hidtil ikke har kjendt. Jeg hører, at Carls Forordning udbredes for at skrække mig. Men Christus lever, og vi ville drage ind i Worms til Trods for alle Helvedes Porte og alle Luftens Magter. Satan er det vor Agt at skrække og foragte. Besørg mig derfor en Bolig."

Det var ganske imod de Paveliges Beregninger og Forhaabninger, at Luther agtede sig til Worms; de vare ilde tilmode derved og stræbte at standse ham paa Vejen. Man har

Digitized by Google

tilskrevet Erkebiskop Albrecht af Mainz den Underfundighed, at han for at skræmme Luther udbredte Kejserens Forordning om hans Skrifter, og man tilskriver den forslagne Skriftefader Glapio's Indflydelse, at han selv fik af Kejseren det Hverv tilligemed dennes øverste Hofkæmner at haste til Ebernburg ved Kreuznach, Vest for Mainz, for at begjære, at Frants von Sickingen skulde indbyde Luther til denne sin Borg. Der vilde da Kejseren aabne særlige Forhandlinger med ham, efterdi Forretningernes Mængde gjorde det vanskeligt at faae hans Sag drøftet paa Rigsdagen. Det lykkedes ogsaa Glapio at faae den troskyldige Ridder til at sætte hans Forslag i Værk.

Luther var den 15de April ankommen til Oppenheim ved Rhinens Bred, knap halvfjerde Miil fra Worms, og hans Lejdebrev gjaldt kun een Dag endnu. Da kom en Trop Ryttere fra Sickingen ham imøde; i Spidsen for dem var Martin Bucer, en ung Dominikaner, hvem han siden Disputatsen i Heidelberg kjendte som en Ven af Evangeliet, der paa Ebernburg havde fundet et Fristed. Bucer bragte ham Indbydelsen fra Sickingen og forsøgte at overtale ham til at modtage den. Men Luther frygtede Rænker bag dette Forslag og svarede: „Jeg vil videre frem; har Kejserens Skriftefader noget at sige mig, vil han nok faae Lejlighed dertil i Worms." Et kort Stykke fra denne By modtog han endnu en Advarsel, dennegang fra sin bekymrede Ven Spalatin. „Kom ikke lige strax til Worms," lød Budskabet; „thi Dine bittre Fjender der ere mange." Men Luther var urokkelig. „Sig Spalatin," svarede han Budet, „at om der end er saamange Djævle i Worms, som der er Tegl paa Tagene, saa maa jeg følge mit Kald og drage derind." Kort før sin Død mindedes han dette ved Bordet i Eisleben og tilføjede da: „Ja, jeg var uforfærdet og frygtede Intet; Gud kan vel gjøre En saa galen; jeg veed ikke, om jeg endnu vilde være ligesaa frejdig."

Tirsdagen den 16de April var kommen. I Worms sad man ved Bordet; Klokken var mellem ti og elleve om Formiddagen. Da begyndte Vægteren oppe paa Domkirkens Taarn at blæse i Trompeten. „Nu kommer Luther," lød det allevegne;

Digitized by Google

og en Masse Mennesker strømmede ned ad Gaden for at tage imod ham. Mange Adelsmænd og Hoffolk hos forskjellige Fyrster, henved hundrede i Tallet, vare allerede aarle redne ud for at møde ham og ledsagede ham til Stadens Port. Forrest red gjennem Byen den kejserlige Herold i sin Embedsdragt; Rigsvaabenet med Ørnen skinnede paa hans Bryst; han havde en Svend ved sin Side. Saa kom Luther i aaben Vogn med sine Ledsagere, Klosterbroderen Johan Pezensteiner, Amsdorf og Swave. Næst efter fulgte Justus Jonas med sin Tjener tilhest. Henved en Snees Riddere omgave de Rejsende. En Menneskemasse, større end ved Kejserens Indtog, bølgede dem imøde og fulgtes med dem; den var voxet til over to Tusinde, inden Luther naaede sit Herberge. Paa Vejen derhen traadte Hertugen af Bayerns Hofnar frem imod ham med et Kors i den ene Haand og en Voxkerte i den anden, som Skik er ved Ligfærd; han begyndte at synge med høj og klagende Stemme et latinsk Vers, saalydende:

„Kommen er Du, efter hvem vi forlængtes,
Du, som vi ventede i Mulmet."

Derpaa skred han frem med Toget, indtil det, ved Siden af Herberget Svanen, hvor Pfalzgreven havde Opholdssted, standsede ved Johanniterriddernes Ordenshuus, hvor to churfyrstelige Raader og Rigsmarskalken Ulrich von Pappenheim boede. Her steg Luther af med de Ord: „Herren vil være med mig."

Saasnart Luthers Ankomst spurgtes iblandt hans Fjender, holdt en Deel af dem Raad om, hvad der burde gjøres. Den pavelige Nuntius Caraccioli forfegtede til det Yderste, at man skulde tage Lejden tilbage og overgive Kjætteren til Flammerne. Flere af Fyrsterne modsatte sig dette med Bestemthed; blandt dem var Churfyrsten af Pfalz ved Rhinen. Han kom saaledes i Trætte med Churfyrsten af Brandenburg derom, at de begge grebe til deres Dolke. Kejseren lod ogsaa strax sine Gehejmeraader kalde sammen og spurgte dem om deres Mening. Den gik ud paa, at Hans Majestæt snarest muligt skulde rydde Luther af Vejen, saaledes som Kejser Sigismund havde gjort med Hufs; thi en Kjætter skyldte man hverken at give eller holde

Digitized by Google

nogen Lejde. Men Kejseren svarede med priselig Fasthed: „Hvad man lover, det skal man ogsaa holde."

Luther fik ingen Ro i sit Herberge; thi Mange vare de, der ønskede at see ham. Indtil langt ud paa Natten kom Grever, Friherrer, Riddere, Gejstlige og Borgere og aflagde ham Besøg. Alle beundrede de hans Mod og Frejdighed.

Onsdagmorgen den 17de gav Luther den syge Ridder Hans von Minkwitz Nadverens Sacrament; derpaa indfandt Rigsmarskalken Ulrich von Pappenheim sig i Kejserens Ærinde hos ham og indkaldte ham til at møde om Eftermiddagen Kl. 4 for Rigsforsamlingen. Da Timen kom, begav han sig derhen, ledsaget af Pappenheim og den kejserlige Herold.

Bispegaarden, ogsaa blot kaldet „Gaarden," var det ældste og største Palads i den gamle Rigsstad. Det stødte op til den nordre Side af den herlige Domkirke og ragede med sin Hovedlænge og sine Sidefløje højt op over de andre Huse i Byen. Kejserne plejede at boe der, saa ofte de kom til Worms, og i Paladsets store Sal modtoge de Beboernes Hylding. Medens Rigsforsamlingens forskjellige Collegier og Udvalg plejede at have deres Sammenkomster paa Raadhuset, der laae midt i Byen, bag ved Torvet og Østen for Hovedgaden, samlede Kejserne hyppigt Rigets Stænder til Møde i Bispegaarden, der laae afsides, Vesten for Hovedgaden mellem Domkirken og Byens Mure. Did var det, at Luther nu skulde begive sig hen.

Der var strømmet saadan en Mængde Mennesker sammen i Hovedgaden, som Johanniterriddernes Huus vendte ud til, saa det var Herolden, der gik foran, umuligt at bane sig Vej gjennem Brimmelen. For at slippe for Trængselen blev Luther da ført af ham igjennem Ordenshusets Have til Pfalzgrevens Herberge, og derfra videre gjennem Gange og Smøger til Bispegaarden; men nysgjerrige Tilskuere ilede allevegne efter. Mange stege op paa Tagene eller rækkede sig ud af Vinduerne i Husene for at see et Glimt af Munken. Da han naaede Biskoppens Palads, var ogsaa der saadan en Stimmel, at han først kunde slippe ind, efterat Vagten med Hellebarder havde trængt Mængden tilbage. Paa Trapperne og Gangene, i For-

Digitized by Google

værelserne, omkring ved Vinduerne i Forsamlingssalen vrimlede der atter af Tilskuere; deres Tal skal have været henimod fem tusinde.

Luther var kommen til Døren, som førte ind til Rigsforsamlingens Sal, da han traf paa Ridder Georg af Frundsberg, den berømte Krigsøverste, der havde kæmpet saa tappert for Maximilian i Italien og faa Aar senere skulde have saa stor Deel i Carl den Femtes Sejr ved Pavia og skulde være med at storme Rom i Spidsen for tydske Landsknegte. Den gæve Ridder klappede ham venligt paa Skulderen og sagde: „Munk, Munk, du gaaer nu en Gang, at vove en Dyst, som jeg og mangen Øverste ikke have gjort selv i det alleralvorligste Slag. Men er du paa rette Vej og vis i din Sag, saa vær uforsagt og far i Guds Navn fort; Gud vil ikke forlade dig."

Døren aabnedes; Luther traadte ind og stod nu for den store og glimrende Forsamling. Paa Tronen sad Kejseren i hele sin Pragt; nærmest ham hans attenaarige Broder, Erkehertug Ferdinand af Østrig; derefter Rigets sex Churfyrster, tre paa hver Side af Kejseren, 24 Hertuger, 7 Markgrever, 30 Erkebisper, Bisper og Prælater, en Mængde Grever og Friherrer, syv Gesandter fra fremmede Magter, blandt dem ogsaa een fra Kongen af Danmark, Affendinge fra 10 Rigsstæder, de pavelige Legater — i Alt over 200 Personer. Gjennemløb Øjet Forsamlingen, fandt det Ingen, der allerede aabent havde erklæret sig for Luther; men vel adskillige Fyrster, der enten alt nærede Velvillie for ham eller og senere bleve Reformationens Tilhængere og Beskyttere. Saadanne vare foruden hans Landsherre og Hertug Johan af Sachsen, den syttenaarige Landgrev Philip den Højmodige af Hessen, Hertug Henrik af Mecklenburg, Pfalzgrev Ludvig, Grev Albrecht af Mansfeld, Fyrst Wolfgang af Anhalt, og Hertug Christian af Holsteen (siden som Christian III. Danmarks Konge), der befandt sig paa en Rejse i Tydskland og var tilstede paa Rigsdagen. Talrigere og mægtigere vare imidlertid hans erklærede Fjender; til dem maatte foruden Pavens Legater henregnes blandt Churfyrsterne især Albrecht af Mainz og Joachim I. af

Digitized by Google

Brandenburg, blandt Fyrsterne Georg af Sachsen og Hertug Henrik den Yngre af Brunsvig; desuden saagodt som alle de gejstlige Herrer. Synet af disse høje Dommere kunde vel øjeblikkelig gjøre et forvirrende og nedslaaende Indtryk paa Luther, da han, affræftet af Sygdom, gik frem i Salen, medens Alles Øjne vogtede paa ham. Det maatte derfor styrke ham at høre opmuntrende Ord fra et og andet Medlem i Forsamlingen.

„Frygter ikke," lød det fra een Kant til ham, „for dem, der slaae Legemet ihjel, men kunne ikke slaae Sjælen ihjel."

„Naar de overantvorde Eder," lød det fra en anden Kant til ham, „saa værer ikke bekymrede for, hvad og hvorledes I skulle tale; thi det skal gives Eder i den samme Stund."

Luther traadte med sin Advokat Schurff hen for Kejserens Trone og bøjede sig dybt. Der blev Stilhed i Salen. Pappenheim mindede Doktoren om, at han ikke maatte tale, uden naar han blev adspurgt. Kantsleren hos Churfyrsten af Trier, Doktor Johan von Eck (Navne til Theologen), aabnede lidt efter som Kejserens Taler Forhandlingen ved først paa Latin og derefter paa Tydsk at spørge Luther, om han erkjendte henved en Snees Bøger, der laae opstablede paa et Bord i Salen, for at være sine, og om han vilde tilbagekalde deres Indhold.

„Lad Titlerne oplæse," sagde Dr. Schurff skyndsomst, da Luther var i Begreb med uden videre at svare Ja paa det første Spørgsmaal.

Kantsleren oplæste Titlerne; det viste sig da, at nogle af Bøgerne vare blot af opbyggeligt Indhold. Luther tog nu tilorde, ifølge paalidelige Hjemmelsmænd først paa Tydsk, derefter paa Latin, og erklærede, at han vedkjendte sig hine Skrifter og vilde ikke fragaae dem; men hvad det Spørgsmaal angik, om han vilde tilbagekalde deres Indhold, da maatte han bede om Betænkningstid, før han kunde besvare det. Thi det angik Troen og Sjælens Salighed og vedkom Guds Ord, den største Skat i Himlen og paa Jorden. Det vilde derfor være formasteligt af ham at ytre noget uden Overlæg, hvorved han

Digitized by Google

enten kunde komme til at sige mindre eller paastaae meer, end Sagen krævede, og derved falde under Christi Dom.

Luther havde yttret sig med en Besindighed og et Maadehold, der af hans Fjender kunde udlægges som Tvivlraadighed og Eftergivenhed. Hans Røst havde desuden været saa svag og sagte, at man kunde troe, han var bange. Kejseren havde ikke, saalænge Doktor Martin med den magre Skikkelse, de blege Træk og indfaldne Kinder talte, haft sine Øjne fra ham; nu vendte han sig til Erkebispen af Mainz og sagde i en spydig Tone: „Denne Munk vil ikke bevæge mig til at blive Kjætter." Efterat Rigsdagen havde holdt Raad, hver Afdeling i sit Værelse, bragte Kantsleren Luther den Besked, at ihvorvel han alt havde haft Tid nok til at betænke sig, vilde Kejseren dog af sær Naade tilstaae ham een Dags Betænkningstid, men saa skulde han ogsaa give sin Mening tilkjende mundtlig, ikke skriftlig.

Herolden ledsagede Luther tilbage til hans Bolig. Paa Vejen lød der baade Bifalds- og Mishagsyttringer efter Doktoren. En Stemme raabte: „Saligt er det Liv, som har baaret Dig." Om Aftenen kom mange Adelige til hans Bolig og sagde: „Hr. Doktor! Hvorledes gaaer det? Man ymter om, at de ville brænde Eder; men det skal ikke skee; før skulle de alle omkomme." Fra det Fjerne lød ogsaa opmuntrende Tilraab. Hutten skrev paa Ebernburg, Dagen før Luthers Ankomst til Worms, et begejstret Brev til ham, som Bucer overbragte. Han kaldte ham den uovervindelige Theolog og Evangelist, sin hellige Ven, ønskede, at Herren vilde styrke ham, og udbrød: „Strid tappert for Christus! Vær trøstig og stærk! Naar I holder Stand, vil jeg holde med Eder indtil mit sidste Aandedrag." Selv skrev Luther om Aftenen i et ledigt Øjeblik til en Raadsherre i Wien nogle faa Linier, og deri disse Ord: „Jeg vil ikke tilbagekalde en Tøddel, saasandt Herren vil være mig naadig."

Sagnet gaaer, at Luther tilbragte en Deel af Natten, der fulgte paa hans første Fremtræden i Rigsforsamlingen, med at spille paa sin Lut og beskue den stjerneklare Himmel. Vitterligt er det, at før han den næste Dag igjen traadte frem

Digitized by Google

for sine Dommere, søgte han Fred og Styrke i inderlig Bøn. Hvor heftigt bevæget hans Sjæl var, hvor alvorligt han kæmpede med Gud i Bønnen, vide vi, af hvad han selv har berettet derom. Han saae Verden aabne sit Svælg for at opsluge ham; det var ude med ham, hvis han vendte Blikket til det, der var mægtigt paa Jorden. Svag følte han sig i Kjødet, svag i sin Tillid til Gud. „Du min Gud," bad han derfor, „staa mig bi mod al Verdens Viisdom; gjør det; Du maa gjøre det; Du alene. Thi det er ikke min, men Din Sag. — O Gud, o Gud, hører Du ikke? Min Gud, er Du død? Nej, Du kan ikke døe; Du skjuler Dig kun. Har Du udvalgt mig dertil, som jeg er vis paa, saa staa mig bi i Din Søns Navn, der er mit Skjold og min Borg. — Sagen er retfærdig, den er Din, o Gud! derfor vil jeg ikke skille mig fra Dig evindelig. Det være besluttet i Dit Navn! Verden maa vel lade være at tvinge min Samvittighed; og om den end var endnu fuldere af Djævle, og skulde end mit Legeme, der dog, o Gud, er Dine Hænders Gjerning, gaae tilgrunde og ødelægges, Sjælen er Din, og tilhører Dig og bliver evig hos Dig. Amen! Gud hjælpe mig! Amen!

Om Eftermiddagen Kl. 4 kom Rigsmarskalken tilligemed Herolden for at afhente Luther til Rigsforsamlingen. Der var endnu større Trængsel af Mennesker end den foregaaende Dag; thi man vidste, at en Afgjørelse forestod. Da Luther ankom til Paladset, forhandledes andre Sager af Fyrsterne, og han maatte derfor vente hele to Timer, inden han blev indladt. Den store Folkemasse trykkede og trængte sig om ham fra alle Sider; slig Tummel og Uro var han ikke vant til. Skumringen var falden paa, og Blus vare blevne tændte i Forsamlingssalen, inden det Øjeblik kom, som han vel ventede med Spænding, men uden Frygt; thi han underholdt sig med Peutinger fra Augsburg let og muntert. Da han endelig indlodes, trængte saa mange Uvedkommende ind med ham, at flere af Rigsdagens Medlemmer havde Møje med at komme til deres Sæder.

Johan v. Eck begyndte Forhandlingen med at spørge Luther

Digitized by Google

paa Latin og Tydsk, om han vilde forsvare Indholdet af alle de Skrifter, han havde vedkjendt sig, eller tilbagekalde Noget deraf.

Luther tog Ordet med megen Ydmyghed og Sagtmodighed, han talte ikke i nogen heftig eller skrigende Tone, men dog med stor Fasthed og Frejdighed. Han bad allerførst med en let Knæbøjning Kejseren og Churfyrsterne høre ham naadig og undskylde, ifald han, der ikke var opdraget ved et Hof, men i et Kloster, skulde støde an mod Hofskik.

Hans Bøger, yttrede han dernæst, vare af meget forskjellig Art.

Nogle af dem handlede om Troen og de gode Gjerninger saa simpelt, eenfoldigt og christeligt, at selv hans Modstandere maatte erkjende dem for gavnlige og værdige; dem kunde han ikke kalde tilbage uden at fordømme den Sandhed, som baade Venner og Fjender bekjendte.

Andre af dem vare rettede mod Pavedømmet og Papisterne, der ved falsk Lære, slet Levnet og forargeligt Exempel havde besværet og plaget de Troendes Samvittighed og ved et utroligt Tyranni opslugt det berømmelige tydske Folks Gods og Ejendom; gjenkaldte han dem, vilde han kun bestyrke Tyranniet og aabne Døren for uchristeligt Væsen og endnu videre gaaende Skade og Fordærvelse.

Det tredie Slags Bøger var rettet mod private Personer, der havde taget Roms Tyranni i Forsvar og villet udrydde den gudelige Lære, han forkyndte; imod dem tilstod han stundom at have været heftigere og skarpere, end det sømmede sig; thi han gjorde sig ikke til en Helgen, tvistede heller ikke med nogen om sit Levnet, men om Christi Lære. Hine Bøger vilde han iøvrigt heller ikke være istand til at gjenkalde; men da han kun var et Menneske og ikke Gud, vilde han ikke forsvare sine Bøger anderledes, end den Herre Christus havde forsvaret sin Lærdom; thi da han blev forhørt af Annas, og en af Tjenerne gav ham et Slag paa Munden, havde han sagt: „Har jeg talt ilde, da beviis mig, at det er ondt." Havde nu Herren selv, endog af den allerusleste Tjener begjæret Vidnesbyrd imod

Digitized by Google

sin Lære, hvor langt mere maatte da ikke han, der let kunde fejle, begjære og vente et saadant Vidnesbyrd.

Derfor bad han Alle, Høje og Lave, at overbevise ham af de evangeliske og prophetiske Skrifter om hans Vildfarelser. Skete det, var han villig til at kalde enhver Vildfarelse tilbage og skulde selv være den første til at kaste sine Bøger i Ilden. Heraf vilde Enhver kunne see, at han tilfulde havde overvejet og betænkt den farlige Tvedragt og det Røre, hans Lære skulde volde i Verden, hvorom han Dagen før var bleven alvorligt og strængt paamindet. Dog var det ham i Sandhed den største Lyst at see, hvorledes der for det guddommelige Ords Skyld opstod Partiaand, Trætte og Uenighed; thi saa var det guddommelige Ords Løb og Udgang, som Herren selv havde sagt: „Jeg er ikke kommen at bringe Fred, men Sværd."

Ogsaa bad han, at man vilde vel betænke, hvor vidunderlig og skrækkelig Gud var i sine Domme; forat der ikke, naar man begyndte med at fordømme og laste Guds Ord, skulde af det, man vilde bilægge Tvedragten med, voldes en skrækkelig Syndflod og blive en ulyksalig Begyndelse, Fremgang og Ende paa den unge fromme Kejsers Regimente; thi det lod sig noksom bevise af den hellige Skrift, at Kongerne havde voldt sig selv allermest Meen, naar de med deres klogeste Raad og Anslag havde tænkt at befæste deres Herredømme; Gud var det dog, efter Skriften, som griber de Vise i deres Træskhed og flytter Bjergene, før de mærke det.

Saadant fremførte han ikke i den Mening, at de høje Fyrster trængte til hans Underviisning, men fordi han ikke kunde og vilde unddrage det tydske Folk og sit kjære Fædreland sin skyldige Tjeneste. Før han sluttede, anbefalede han sig til Kejseren i al Underdanighed og bønfaldt ham om ikke af hans Uvenner at lade sig overtale til at fatte ugunstig Mening om ham.

Luther havde, ifølge de ældste og sikkreste Beretninger, holdt denne velovervejede Tale først paa Latin, hvad der ogsaa var naturligst, da Kejseren ikke yndede Tydsk og saa godt som slet ikke forstod dette Sprog. Flere opfordrede ham imidlertid til at gjentage sine Ord paa Tydsk. Han var kommen i stærk

Digitized by Google

Sved; der var en trykkende Hede i den store Forsamling, desuden megen Tummel; derfor fulgte han ikke strax Anmodningen om at tale paany. Churfyrsten af Sachsens Geheimeraad Frederik von Thun, der boede i Huus med ham, sagde da venligt til ham: „Falder det Eder besværligt, Hr. Doktor, saa kan I godt lade det være.“ Men efter nogle Øjeblikkes Hvile holdt Luther hele sin Tale om paa Tydsk, hvad der glædede hans Landsherre meget.

Da han var tilende dermed, og Kejseren havde holdt Raad med Fyrsterne, sagde den kejserlige Taler i en mindre venlig Tone til ham, han havde ikke givet Svar paa Tiltale; her var ikke Stedet til at disputere om det, som Kirkemøder allerede havde fastsat og fordømt; han skulde kun svare slet og ret, om han vilde gjenkalde eller ikke. Dertil svarede Luther: „Eftersom da Eders kejserlige Majestæt og Eders Naader begjære et Svar slet og ret, saa vil jeg give et, der hverken skal have Horn eller Tænder, nemlig saa: Med mindre jeg ved den hellige Skrifts Vidnesbyrd eller med aabenbare, klare og indlysende Grunde overvindes og overbevises — thi hverken Paven eller Kirkeforsamlingerne alene troer jeg, da det ligger aabenbart for Dagen, at de tit og mange Gange have fejlet og modsagt sig selv, — saa er og forbliver jeg overvunden ved de Skriftsteder, jeg selv har anført og brugt, og min Samvittighed fangen i Guds Ord, saa jeg hverken kan eller vil kalde noget tilbage; thi at handle imod sin Samvittighed er hverken sikkert eller raadeligt. Her staaer jeg; jeg kan ikke Andet; Gud hjælpe mig! Amen!“

Dette mægtige Vidnesbyrd, aflagt med en Martyrs Højhed og Kraft, saa roligt og saa frejdigt, fremkaldte Beundring, Forbauselse, Forlegenhed og Uvillie i Forsamlingen. „Den Munk,“ udbrød Kejseren, „taler uforfærdet og med trøstigt Mod.“ Churfyrsterne og Stænderne toge Luthers Svar i Beraad; derpaa forsøgte Kantsleren at gjendrive det.

„Martin,“ sagde han, „Du har ikke svaret saa beskedent, som det sømmer sig for Din Person. Du skjelner mellem Dine forskjellige Skrifter paa en Maade, der ikke vedkommer,

Digitized by Google

hvad Du er spurgt om. Havde Du gjenkaldt de Bøger, hvori Du har fremført Vildfarelser, vilde Kejseren ikke tilstede, at Dine andre forfulgtes. Du fornyer og fremfører igjen, hvad Kirkemødet i Constanz har fordømt; Du vil overbevises med den hellige Skrift, men deri farer Du højligen vild. Skulde hver Enkelt, der modsiger Kirkens Lære, kunne bringe det dertil, at man maatte overbevise ham med Skrifterne, saa vilde vi ikke i Christenheden have noget Fast eller Bestemt. Derfor kræver Kejseren et simpelt Ja eller Nej af Dig. Vil Du forsvare alt Dit som katholsk og christeligt, eller gjenkalde Noget deraf?" *)

Luther svarede med urokkelig Fasthed, at han havde givet sit Svar slet og ret; dertil maatte han holde sig. Ikke alt var Sandhed, hvad Kirkeforsamlingerne havde anordnet. Da Kantsleren kort bemærkede, at dette ikke lod sig bevise, tilbød Luther at føre Beviset derfor. Herover fortørnedes Kejseren og gjorde en Ende paa Forhandlingerne, om hvilke nu ogsaa det storartede Æreminde for Luther, der 1868 er rejst i Worms, kan fortælle Verden.

Det var blevet ganske mørkt, da Forsamlingen, hvori der tilsidst var bleven Uro og Støj, skiltes ad. Man gav Luther to Svende med, der skulde følge ham hjem. Derover blev ogsaa nogen Tummel, og flere Adelsmænd trængte sig frem og skreg heftigt til Doktoren: „Vil man føre Eder i Fængsel?" „Nej, blot til mit Herberge," svarede han. Spanierne, hvoraf der ikke vare faa tilstede i Kejserens Følge, loe og hvislede med Spot ad ham, da han gik forbi dem. Det var ogsaa spanske Soldater, der i Byens Boglader med Forbittrelse sønderreve

*) Gangen i Forhandlingerne fortælles saaledes som her af de Fleste, ifølge Beretningen i et Haandskrift af Spalatin og de i Luthers latinske og tydske Skrifter trykte Akter. Enkelte foretrække dog at lade Ecks længere Tale, efter Luthers ligefremme Svar, bytte Plads med den ovenanførte kortere, før samme, ifølge to derom enige Beretninger, der tillægges tvende af Stæedernes Affendinge paa Rigsdagen, Spengler fra Nürnberg og Peutinger fra Augsburg; Luthers Udraab: „Her staaer jeg" osv., skulde da tillige slutte den hele Forhandling.

Digitized by Google

og trampede paa hans Skrift om det babyloniske Fangenskab, og fornemme spanske Herrer, der kaldte ham en taabelig Person. Men at han blandt sine Landsmænd havde vundet mange Hjerter ved sit Forhold paa Rigsdagen, fik han ogsaa glædelige Prøver paa.

Som han var ved at gaae bort, traadte et Bud frem for ham med en Sølvkande fuld af Eimbecker Øl, hilste fra sin Herre og bad ham vederqvæge sig med denne Drik. „Hvem viser mig slig Naade?" spurgte Luther, og fik da den Besked, at det var den gamle, Paven ellers hengivne Hertug Erik af Brunsvig, og at Fyrsten havde selv smagt paa Drikken, før han sendte den. Luther tog imod Gaven med de Ord: „Saaledes som Hertug Erik idag har tænkt paa mig, saa tænke vor Herre Christus paa ham i hans sidste Kamp!" Budet forebragte sin Herre disse Ord; de randt Hertugen ihu paa hans Dødsleje, og han begjærede da, at hans Kammersvend skulde vederqvæge ham med evangelisk Trøst. Spalatin fortæller, at han selv ud paa Aftenen blev kaldt til Churfyrsten af Sachsen, som tog ham ind i sit Lønkammer og udbrød der med uforduIgt Glæde: „O, hvor skjønt har Pater Martin talt for Kejseren og Stænderne! Han har været modig nok; blot han ikke har været det for meget."

Doktoren, der ved at træde ind blandt Venner i sit Herberge glad løftede sine Hænder i Vejret med det Udraab: „Jeg er kommen igjennem det, jeg er kommen igjennem det," fik i samme Herberge Besøg, ikke alene af to Jøder, der raadspurgte ham som den lærde om vanskelige Skriftsteder og skænkede ham derfor et Par Flasker god Viin, men ogsaa af Hertug Vilhelm af Brunsvig og af den unge Landgreve Philip af Hessen, der indlod sig i Samtale med ham. „Jeg hører," sagde denne sidste blandt andet, „at I, Hr. Doktor, lærer, at naar en Kone har for gammel en Mand, der ikke længer kan holde af hende, saa maa hun tage sig en anden;" hvorpaa han med Overgivenhed stak i at lee, thi sligt havde hans Hoffolk sat i ham. Luther traf da ogsaa paa Smilebaandet og sagde: „Ak, nej, naadige Herre! saaledes skulde Eders fyrstelige Naade ikke

Digitized by Google

tale." Ved Afskeden gav Fyrsten ham Haanden med de Ord: „Har I Ret, Hr. Doktor, saa hjælpe Eder Gud!"

Den næste Dag tilkjendegav Kejseren Stænderne egenhændigt paa Fransk, at han ligesom sine Forfædre agtede at beskærme den gamle Tro og behandle Luther som en aabenbar Kjætter, saasnart han var sendt sikkert hjem. Denne Skrivelse, der imod alle Former kom frem uden foregaaende Raadslag med Stænderne, drøftede disse to hele Dage. Flere misbilligede Kejserens Forsæt at ville holde Luther den givne Lejde; Andre, blandt dem baade Georg af Sachsen og Hertugerne af Bayern, erklærede, det var et forsmædeligt Forræderi at bryde den givne Lejde og uforeneligt med gammel tydsk Ærlighed. I Byen viste sig Tegn til Ophidselse; man fandt en Seddel i Kejserens Værelse med Ordene af Præd. 10, 16: „Vee Dig, Du Land, hvis Konge er et Barn," ligeledes Opslag paa Murene baade for og imod Luther; Rygtet gik, at 400 Adelsmænd vilde beskytte ham med Sværdet, og at Sickingen havde samlet en Krigsmagt paa sin Borg til hans Bistand. Alt dette var Aarsag til, at Stænderne hos Kejseren udvirkede en Frist af tre Dage for at forsøge yderligere Forhandlinger med Luther. I disse deeltoge foruden Flere af Luthers Venner Markgreven af Brandenburg, Georg af Sachsen, Biskopperne af Brandenburg og Augsburg; men ivrigst var Frederik den Vises gode Ven, Churfyrsten af Trier for at overtale Luther til at falde tilføje.

I en Sammenkomst den 24de April hos Churfyrsten af Trier i de tydske Ridderes Ordenshuus forestillede Markgreven af Badens Kantsler Luther, at man ikke burde angribe Kirkeforsamlingernes Myndighed, selv om de fejlede; at der ved hans Skrifter kunde opstaae stor Fare for den borgerlige Fred og Orden, og at Menigmand let kunde misbruge hans Lære om den christelige Frihed til Ulydighed og Oprør. Luther takkede for de velvillige Formaninger og Raad, men erklærede tillige, at han ikke dadlede alle Kirkemøder, men kun det i Constanz, fordi det havde fordømt den Artikel: Jeg troer en hellig, christelig Kirke og angrebet Guds Ord; at han ikke

kunde afværge Anstød, da Christus var en Anstødssteen, og at han prædikede Lydighed selv mod en slet Øvrighed, naar han blot ikke blev tvungen til at fornegte Guds Ord.

I et andet og tredie Møde med Luther bragte man forskjellige Forslag paa Bane. Man forlangte, at han skulde indrømme Kejseren og Riget Ret til at fælde Dom over hans Skrifter. Derimod havde han intet at indvende, naar man blot vilde lade Guds Ord og hellige Skrift være Dommer. Man foreslog ham endvidere at indskyde sin Sag under et tilkommende Kirkemøde; ogsaa dertil var han villig, naar man blot vilde give hiint Kirkemøde en Fortegnelse over hans Vildfarelser og godtgjøre dem som saadanne af Skriften. Hans udtrykkelige Forbehold behagede ikke Fredsmæglerne, og de mærkede, at de ingen Vej kunde komme med ham.

Endnu engang tog Churfyrsten af Trier ham for sig alene og søgte forgjæves med megen Venlighed at overtale ham til at give lidt efter. Tilsidst, efter at have tilkaldt Spalatin, spurgte Fyrsten Luther: „Hr. Doktor! siig selv, hvad er der at gjøre ved den Sag?" „Naadige Herre!" svarede Luther, „jeg veed ikke noget bedre Raad end det, Gamaliel gav (Ap. Gj. 5, 38): Er dette Værk af Menneskene, saa vil det forgaae; men er det af Gud, saa kunne I ikke forstyrre det." „Heller," tilføjede han, „vil jeg tilsætte Liv og Gods, Rub og Stub, end lade Guds klare og hellige Ord fare." Paa Tilbagevejen gjorde han atter et Sygebesøg hos Minkwitz og sagde til ham: „Imorgen drager jeg bort."

Efter Luthers eget Ønske begav Churfyrsten af Trier sig — det var den 25de April — til Kejseren for at skaffe ham Lov til at rejse hjem. Faa Timer efter indfandt Dr. Joh. Eck sig i Luthers Herberge og meldte ham, at eftersom alle Formaninger havde viist sig forgjæves, saa vilde Kejseren nu handle som den katholske Troes Beskærmer; Hans Majestæt befalede, at han endnu i 21 Dage maatte have Lejde til at komme sikkert tilbage; men han maatte undervejs hverken ved Prædiken eller paa anden Maade oprøre Folket. Med Ydmyghed og Beskedenhed takkede Luther for Lejden, erklærede sig villig til at

Digitized by Google

gjøre og lide Alt, men forbeholdt sig udtrykkelig at bekjende Guds Ord frit; „thi dette turde, som Paulus siger, ikke bindes.“

Churfyrsten af Sachsen, der paa Rigsdagen syntes at tage sig mindre varmt af Luther end andre Fyrster, havde ikke destomindre i Stilhed lagt den Plan, at ville bringe ham i Sikkerhed, saasnart han forlod Worms. Om Aftenen den 25de gjorde han ved nogle Fortrolige Doktor Martin det Forslag at lade sig forvare nogen Tid paa et eller andet Sted. Denne samtykte, skjøndt ugjerne. Om Stedet, hvortil han skulde føres, synes han ikke at være bleven forud underrettet.

Tolvte Capitel.

Luther forvares paa Wartburg i ti Maaneder.

Fredagmorgen den 26de April samledes Luthers Venner tilligemed flere høje Herrer hos ham til Afsked. Han nød lidt Suppe til Frokost, velsignede de Tilstedeværende og kjørte derpaa om Formiddagen Kl. 10 ud af Worms paa en Vogn, som Raadet i Wittenberg havde besørget; Schurff fulgte med og desuden de samme, der havde ledsaget ham did. Nogle Timer senere forlod den kejserlige Herold Caspar Sturm Byen, traf ham i Oppenheim og ledsagede ham videre, ifølge Kejserens mundtlige Befaling.

Da Luther var kommen til Frankfurt, skrev han den 28de et fortroligt Brev til sin Ven Maleren Lucas Cranach i Wittenberg, hvori der forekom følgende Yttringer: „Jeg lader mig forvare og skjule; hvor — veed jeg endnu ikke selv. Og skjøndt jeg heller vilde lide Døden for Tyrannernes, især for den rasende Hertug Georg af Sachsens Haand, bør jeg dog ikke foragte brave Mænds Raad for en Tid. En stakket Stund maa man tie og lide.“

Fra Frankfurt gik Rejsen om Søndagen videre over den Hessiske Grændse til Friedberg. Her gjorde Luther et kort

Digitized by Google

Ophold og skrev to temmelig lange Breve, det ene paa Latin til Kejseren, det andet paa Tydsk til Rigets Stænder. I begge fremstillede han, hvad der var forhandlet i Worms angaaende hans Sag, erklærede atter, at han var villig til at gjøre og lade Alt, hvad der var ham muligt, naar blot Guds Ord forblev frit og utvunget, beklagede tillige, at man ikke havde gjendrevet ham med Skriften, takkede underdanigst for den frie Lejde og forsikkrede, at han trøstigt skulde gjøre Forbøn for Kejseren og Riget. Disse Breve lagde han indeni et paa ganske faa Linier til Spalatin og sendte Herolden tilbage med dem til Worms. Selv drog han videre gjennem Grünberg.

En god Miil fra Hersfeld kom Kantsleren hos den fyrstelige Abbed i hiin Byes Benedictinerkloster ham imøde efter sin Herres Bud, og da han nærmede sig Staden, modtog Abbeden Erato Meilius ham selv med et talrigt Følge tilhest og ledsagede ham ind i Byen. Lige indenfor Porten bøde samtlige Raadsherrer ham velkommen. Han blev prægtigt beværtet i Klosteret, og Abbeden gav ham Natteleje i sit eget Sengkammer. Den næste Morgen Klokken fem nødte man ham til at holde en Prædiken, uagtet han havde forestillet, at Abbeden kunde miste sine fyrstelige Rettigheder, ifald Kejseren fik Nys derom. Da Luther forlod Byen, gjorde Meilius ham atter Følgeskab et Stykke Vej og lod sin Kantsler ledsage ham lige til Byen Berka, hvor de Rejsende fandt et Maaltid anrettet for dem.

Lignende Ære blev ham tildeel, da han mod Aften nærmede sig Eisenach. Mange gik ham imøde og ledsagede ham ind i Byen. Ogsaa her ønskede man at høre ham prædike; men den forsigtige og ængstelige Sognepræst lod ved Notar og Vidner nedlægge Protest derimod, hvorhos han dog ydmygt undskyldte sig med, at han kun gjorde dette nødtvungen, af Frygt for sine Tyranner. I Eisenach skiltes Schurff, Jonas og Swave fra Luther, for at begive sig til Wittenberg, medens han selv, fulgt af Amsdorf og Pezensteiner, drog mod Syd gjennem Thüringerwald for at besøge sin Slægt i Möhra. Slægtens Fædrehjem der, et Bindingsværkshuus med to Stokværk, vises

Digitized by Google

endnu, men tilhører ikke mere Luthers Æt; ved Siden af det blev i Aaret 1861 rejst en Billedstøtte af Reformatoren i Bronze.

Een Dag blev han over der hos sin Farbroder Heinz og rejste saa tilvogns videre ad Gotha til i Selskab, ikke med sin kjødelige Broder Jakob, men med sin Ordensbroder, senere Præst i Roßwein, og Amsdorf. Deres Vej førte dem mod Øst, i Retning af Waltershausen. Da Vognen bevægede sig igjennem en Huulvej nærved den forfaldne Kirke Gließbach, et Stykke forbi Borgen Altenstein, hørte de Rejsende pludselig Støj. I samme Øjeblik sprængte fire Ryttere med Masker for Ansigtet og væbnede fra Top til Taa frem mod dem. Saasnart Pezensteiner fik Øje paa Angriberne, sprang han ængstelig ned af Vognen og løb sin Vej, saa hastigt som hans Fødder kunde bære ham, uden at sige et eneste Ord. Rytterne kom hen til Vognen og befalede Kjøresvenden at holde stille. Da han ikke strax adlød, overfaldt en af de Fremmede ham og slog ham omkuld med sin svære Staalbue, medens Amsdorf, hvem Luther havde forberedt paa Overfaldet, paa Skrømt skammede Voldsmændene ud. To gik løs paa Luther, befalede ham at give sig tilfange og reve ham med paatagen Vrede ud af Vognen. De nødte nu Kjøresvenden til at age videre med Amsdorf og forsvandt med deres Fange, som et Stykke maatte løbe tilfods, i Skovens Tykning. Her satte de ham paa en Hest, sloge en Kappe om ham og rede frem og tilbage med ham i forskjellige Retninger, til Solesæt. Et Kildevæld i Skoven mellem Badestedet Ruhla og Altenstein bar tilligemed en Bøg, der fik Navn efter Luther, Erindringen om Overfaldet frem fra Slægt til Slægt. Da Bøgen var bleven ødelagt af Lynild i Sommeren 1841, oprejstes 1857 en fiirkantet, 33 Fod høj Sandsteensføjle, og dens Indskrifter fortælle nu Efterkommerne, at Luther paa det Sted blev fangen og bortført den 4de Mai 1521.

Pezensteiner, der fortsatte sin Flugt, ankom til Waltershausen ved Aftenstid og udbredte der Tidenden om Luthers voldelige Bortførelse. Den foer som en Løbeild fra By til By og var snart hele Landet over. Hvad der var blevet af Reformatoren, vidste Ingen uden et Par af hans fortroligste

Digitized by Google

Venner. Det hed sig paa eet Sted, at Grev Vilhelm af Henneberg, en Fjende af den nye Lære, havde fanget ham. Et andet Sted fortalte man, at han var bleven myrdet af Papisterne. I Eisenach paastod man, at hans Venner i Frankrig havde foranstaltet hans Forsvinden. Præster og Munke, der rasede mod ham, mens han var en fri Mand, skælvede nu for ham. En romersk Katholik skrev til Cardinalen af Mainz: „Vi ere nu komne af med Luther, som vi have ønsket. Men Folket er saa opbragt, at jeg er bange for, vi selv miste Livet, ifald vi ikke lede efter ham med brændende Fakler og skaffe ham tilveje igjen." I Worms bragte Rygtet om Luthers Mord den pavelige Nuntius i Livsfare. Da Maleren Albrecht Dürer fra Nürnberg i Antwerpen spurgte den samme Tidende, udbrød han sørgmodig: „O Gud, er Luther død, hvem skal da for Eftertiden saa klart forkynde os det hellige Evangelium?"

Men Luther var i Live og i Sikkerhed; thi saasnart Aftenskumringen hiin 4de Maj kom og forhindrede enhver Efterstræbelse, toge hans Vogtere Vejen lige mod Nord til det rette Maal. En Time før Midnat naaede de ad en stejl, i Klipperne udhuggen Vej op til Toppen af et Bjerg, en Fjerdingvej Syd for Eisenach. En mægtig Borg, omgiven af bratte Skrænter, laae for dem. Vindebroen foran det yderste Taarn blev nedladt; to svære Porte aabnedes for de Ankommende, og gjennem disse droge de ind i den forreste, smalle Borggaard. Luther, der var træt af det lange Ridt, befandt sig nu paa Wartburg.

Borgen, hvortil Reformatoren var bleven ført, og som i vore Dage er istandsat i sin middelalderlige Skikkelse, havde tidligere flere Aarhundreder igjennem været de thüringske Landgrevers Herresæde og var rig paa historiske Minder og mærkelige Sagn. Grev Ludvig, med Tilnavnet Springeren, havde ladet den opføre imod Slutningen af det ellevte Aarhundrede, efterat han engang paa Jagten af en Hændelse havde besteget Bjergets Spidse og nydt den henrykkende Udsigt derfra over lavere Bjergtoppe til udstrakte Skove og herlige Dale. „Vent

Digitized by Google

Bjerg, jeg skal gjøre Dig til en Borg," havde han glad udraabt, og deraf skal Slottet have faaet sit Navn.

Wartburgs Borgfoged, Berlepsch, der i Forening med Adelsmanden Burkhard Hund, Herre til Altenstein, og sine Svende havde udført Overfaldet paa Luther, førte sin dyrebare Gæst ind i „Ridderhuset," paa højre Side af den første Borggaard, til det for ham bestemte Værelse i andet Stokværk. Det temmelig store Rum er indtil denne Dag bevaret i sin gamle Skikkelse, og af Bohavet, som Luther benyttede, vistes endnu langt ind i vort Aarhundrede en Levning — Stykker af det Bord, ved hvilket han studerede og skrev; nu er det erstattet af et andet, hvorved Luther som Dreng sad i Barndomshjemmet. Han aflagde strax sin gejstlige Dragt, lod sig iføre Ridderdragt og en gylden Halskjæde og ombinde med Sværdet. Man raadede ham til at lade sit Haar og Skæg voxe, forat Ingen paa Borgen skulde gjennemskue hans Forklædning. Den var saa fuldstændig, at han, som han siden fortalte Spalatin, neppe kunde kjende sig selv igjen. Borgens Folk vidste intet andet om ham, end at han hed Junker Jørgen.

Luther skulde nu til at leve — og for lang Tid — et eensomt, klosterligt stille og eensformigt Liv. Skulde han forblive ukjendt, gik det ikke an, at han strax vovede sig udenfor Borgens Mure. Paa deres bedækkede Gange kunde han foretage sine Vandringer; fra dem kunde han beskue de mørke Skove, som strakte sig trindt omkring, saa langt Øjet kunde naae. Der blev viist ham den venligste Omhu af Borgfogden, med hvem han havde gudelige Samtaler, og som han senere skænkede flere af sine nye Skrifter; han blev beværtet overflødigt; men Vellevnet var ikke efter hans Smag, og hans Helbred krævede endydermere Maadehold. Dette tildeels ufrivillige Fangenskab var noget heelt andet end den sidste Maaneds store Optrin, stærke Spænding og herlige Daad; det følte han strax med Ulyst og Mismod; derfor kaldte han Wartburg sit Forviisningssted, sit Patmos, sin Ørken; derfor lignede han sig selv med den eenlige Klippefugl og skrev under sine Breve: „Fra Fuglenes Rige, fra Luftens Regioner," og hans første

Digitized by Google

Brev til Melanchthon, ottende Dagen efter hans Ankomst til Borgen, meldte baade om hans Angst for, at han skulde beskyldes for Fejghed, og hans Hjertesorg over Kirkens Nød.

Overanstrængt baade paa Sjæl og Legeme var han kommen til sit Skjul. Hans Ildebefindende gik over til en haardnakket Forstoppelse, varede ved et Par Maaneder, gjorde ham døsig om Dagen, søvnløs om Natten, voldte ham mørke og tungsindige Tanker og gav sig tilkjende ved hyppige Klager i Brevene til hans Venner.

Det første Budskab, han fik fra dem, var heller slet ikke opmuntrende. Spalatin berettede ham, at en stræng kejserlig Lov mod ham var i Værk. Dette saa berygtede Wormseredikt, som Aleander var Forfatter til, underskreves og offentliggjordes den 26de Maj af Kejseren, før han forlod Tydskland for strax at krige med Frants I, saa Aar efter ogsaa med Paven; det var ikke vedtaget af samtlige Rigets Fyrster, hvoraf flere alt havde forladt Rigsdagen, men blev, for dog at bevare Skinnet deraf, tilbagedateret til den 8de Maj. Deri bluedes man ikke ved paa Grund af Pavens Bulle at kalde Luther en Mand, som ikke havde skrevet andet, end hvad der fremmede Oprør, Adskillelse, Krig, Mord, Skjænden og Brænden og et fuldkomment Affald fra den christelige Tro; en Mand, der lærte et frit, lovløst, ganske dyrisk Liv og fordømte og undertrykte alle Love; kort sagt En, der snarere var Djævelen selv i menneskelig Skikkelse og Munkekappe end et Menneske, og som havde samlet mange Kjætteres paa det strængeste fordømte og længe skjulte Kjætterier i een stinkende Pøl og selv udtænkt adskillige nye, for at omstøde og undertrykke den sande og rette Tro, al evangelisk Fred og Kjærlighed og al god Orden. Han var deri bleven erklæret fredløs; det var blevet forbudt at huse ham og føde ham, at kjøbe eller eje hans Skrifter; hans Tilhængere skulde gribes, fængsles og straffes.

Det var Luthers inderlige Ønske, at hans Fangenskab paa Wartburg maatte drage noget Stort efter sig til Guds Ære. Dette blev ogsaa Tilfældet. Man har med Rette sagt, at hans Ophold der blev af stor Betydenhed baade for hans eget Liv

Digitized by Google

og for Reformationens Gang i det Hele. I sin Eensomhed førtes han til paany at ransage baade sig selv og sin Gjerning, hvad han nu kunde foretage med langt større Ro, Besindighed og Omtanke end under de tidligere uafbrudte Kampe. Uforstyrret kunde han hengive sig til Grandskning og Udlægning af den hellige Skrift og derved klare og befæste sin egen Overbeviisning. De legemlige Lidelser og sjælelige Anfegtelser, som hjemsøgte ham, dæmpede hans overvættes Higen efter Bedrifter og styrkede ham baade i Tro og Ydmyghed. Hans uventede Tilbagetræden fra den Plads, han som Reformationens Hovedmand og Ordfører hidtil havde indtaget, nødte hans Medarbejdere til at træde selvstændigere op, og Kirkeforbedringens Gjerning blev for en Tid ligesom skilt fra hans Person. Som Tilskuer ved nye og stormende Bevægelser, der indtraadte, var han istand til frit og uhildet at kunne iagttage og overskue deres Retning og Maal, bedømme Forvildelserne og betænke Midlerne til at afvende deres Farer.

Jo længere han forblev paa Wartburg, desmere trættende faldt det ham bestandig at sidde stille i sit Studerekammer, hvor han i de første Maaneder havde udarbejdet ikke alene nye Stridsskrifter mod den romerske Kirkes Lærdomme, men ogsaa den første Deel af sin, fra Advent begyndende tydske Kirkepostille — tolv Prædikener over Evangelierne og ligesaa mange over Epistlerne — der fuldstændigt udkom Aaret efter. Til Forfriskelse foretog han derfor Vandringer fra Slottet nedad Bjergskraaningen til Jordbærrene, som voxede der, og da omtrent midt i August Jægere samledes paa Borgen til en to Dages Jagt, blandede Junker Jørgen sig mellem dem for at gjøre sig Bevægelse i fri Luft og tillige „lære denne Heltenes bittersøde Fornøjelse at kjende.“ Men midt iblandt Hundene og Jægergarnene faldt han hen i theologiske Tanker. De forfulgte Harer og opskræmmede Agerhøns bleve ham et Billede paa de stakkels Sjæle, som Papisterne efterstræbte, og da en lille Hare, han for at frelse havde viklet ind i Ærmet paa sin Kappe, var bleven opsnuset og sønderreven af Hundene, mens han et Øjeblik var gaaet bort fra den, faldt det ham paa Sinde, at

Paven og Satan ligedan, trods al hans Møje, rasede mod Sjælene for at fordærve dem. Nu havde han vel ogsaa hørt Tidende om, at han havde faaet Plads efter Wiklef og Huss i den Bulle, som hver Skjærtorsdag kundgjordes i Rom og banlyste alle Erkekjættere, og som foranledigede hans Spotteskrift „om den allerhelligste Faders Nadveræden."

Tidender, der efterhaanden kom til ham angaaende Wittenberg, gave ham Andet at tænke paa. Af hans Tilhængere i Præstestanden giftede Bernhardi fra Feldkirchen og Seidler sig, tilligemed en Præst i Mansfeld; de to sidste bleve fængslede af Biskopperne, og deres Giftermaal vakte uhyre Opsigt, men hos Mange tillige Forargelse. Luther spurgte dette, saavel som at ogsaa Jonas tænkte paa det samme, med Glæde; thi han tvivlede ikke om, at Præster havde Ret til at indtræde i Ægtestanden, og havde allerede i sit Skrift til den tydske Adel udtalt det. Men kunde det samme siges om Munkene? Hans Vært bragte ham en Dag i August Maaned et lille Skrift, udgivet i Wittenberg af Carlstadt, der af Bibelen søgte at bevise Tilladeligheden ogsaa af Munkenes Giftermaal. Dette Skrift satte Luthers Sind i stærkt Røre og drøftedes af ham med den strængeste Samvittighedsfuldhed. Han vejede Skriftsted mod Skriftsted, kunde længe ikke komme til Klarhed, følte det Farlige i at gjøre Opraab til saa stor en Mængde Mennesker om at gifte sig, ifald Skriftordet var usikkert og tvivlsomt, og udbrød for sit eget Vedkommende med en vis Uvillie til Spalatin: „Du gode Gud! Ville vore Wittenbergere nu ogsaa give Munkene Hustruer? Mig skulle de dog ikke paatvinge nogen Hustru!"

Meer end en Maaned stred han en svær Strid i sit Indre for hele sin egen Fremtid og mod hele sin egen Fortid, men da kom han til den faste og velbegrundede Overbeviisning, at Enhver, der ved at aflægge og holde Munkeløfterne meente at kunne fortjene Saligheden, levede ikke i evangelisk Frihed og maatte derfor befries fra Trældomsaaget i slige Løfter, der strede mod Guds Ord og den saliggjørende Tro. Mod Munkeløfterne om Armod, Kydskhed og Lydighed affattede han

derfor i November 1521 et Skrift paa Latin, som han tilegnede sin kjære Fader Hans Luther, og viste deri, at slige Løfter gjorde Indgreb i de Pligter, Gud selv har paalagt Enhver, f. Ex. Lydighed mod sine Forældre, og ophævede den Frihed, Daabspagten giver den Christne. Saaledes forberedede han den store Omvæltning, der snart skulde træde frem i Livet og skulde berøve Paven, idetmindste i en Deel af Europa, den talrige, virksomme og mægtige Hær af Munke, der i saamange Aarhundreder havde lystret hans Vink, fremmet hans Planer og understøttet hans Herredømme over Sjælene, især som Skriftefædre i alle Samvittighedsspørgsmaal.

Mens Luthers Tanker i hiint Skrift endnu ilede et godt Stykke forud for tilsvarende Handlinger, hvad hans egen Person angik — thi han vedblev endnu i tre Aar at leve som Munk — bar hans tidligste Dom om Munkeløfterne i nogle Theses fra September strax sin Frugt hos flere af hans Ordensbrødre i Wittenberg, og tretten af dem forlode Augustinerklosteret, paavirkede af den fyrige og veltalende Munk Gabriel Zwilling. Men i samme Kloster foregik tillige andre vigtige Ting, der maatte sætte Luthers Sind i stærk Bevægelse.

Hvor kraftigt han end i sine Skrifter havde angrebet de papistiske Vildfarelser angaaende Alterens Sacrament, havde han dog ikke dristet sig til at foretage mindste Forandring i den Maade, hvorpaa Messen efter Kirkens Anordninger blev holdt allevegne; kun var han paa Wartburg bleven enig med sig selv om, at han ikke længere vilde læse nogen saakaldt Privatmesse, der af Præsten og een Medhjælper forrettedes uden Sang og højtidelige Ceremonier og uden Hensyn til, om der var faa eller ingen af Menigheden tilstede. Imidlertid skete det, at iblandt Augustinerne i Wittenberg ivrede Gabriel Zwilling ikke blot mod Privatmesser, men forlangte tillige, at Brød og Viin i Nadveren skulde uddeles til alle Altergæster, og hans Veltalenhed bragte Munkene til at sætte sig op mod Klosterets Prior. Hele Byen kom i Bevægelse herover og deelte sig i to Partier, mellem hvilke Churfyrsten tvivlraadig og ængstelig vaklede.

Rygtet om disse Nyheder kom til Luther. Han billigede sine Ordensbrødres Protest mod de private Messer, skrev strax en lille Bog om Messens Misbrug og sendte den til Spalatin for at faae den trykt. Men Hofpræsten lagde i sin Ængstelighed for at bevare Rolighed dette Haandskrift tilligemed to andre en Tid tilhvile i sine Gjemmer, hvorover Luther fortørnedes saaledes, at han djærvt irettesatte sin Ven for hans utidige Maadehold og Forsigtighed.

Bogen om Messens Misbrug havde Luther indledet med en opmuntrende Tilskrift til sine Ordensbrødre i Wittenberg, og i den findes nogle Yttringer, der godtgjøre, at Ingen bliver samvittighedsfuld Reformator uden en indvortes Martyrdom, idet de skildre os den svære aandelige Kamp og de Anfegtelser, Luther havde maattet gjennemgaae, før han vandt urokkelig Fasthed. „Der hører saare meget til," siger han, „for at sætte sig op imod lang Vane og Menneskenes Fordomme, bære deres Skjældsord og Fordømmelse med Taalmodighed og staae ubevægelig mod slige Stormvinde og Bølger. Jeg føler hver Dag hos mig selv, hvor saare svært det er at rive sig løs fra det, der har sat sig fast i Samvittigheden, skjøndt det kun er menneskelig Vedtægt. O, hvilken Møje og Anstrængelse har det ikke kostet mig, skjøndt jeg fandt min Grund i den hellige Skrift, at forsvare for min Samvittighed, at jeg turde sætte mig op mod Paven og holde ham for Antichristen, Biskopperne for hans Apostle og Højskolerne for hans Horehuse. Hvor ofte har mit Hjerte bævet, straffet mig og foreholdt mig hines eneste stærke Beviisgrund: Er Du alene den Kloge? Skulde alle de Andre fare vild og have faret vild saa lang en Tid? Og hvad, ifald Du foer vild og forførte saa Mangfoldige, der da tilsammen vilde blive fordømte? Saaledes gik det mig, indtil Christus med sit alene sikkre Ord befæstede mig og bekræftede mig, saa mit Hjerte ej længer bævede."

Om Høsten havde Luther igjen en Tidlang svagelig Helbred, og for at styrke den gjorde han Smaature i Omegnen. Man havde givet ham en ærlig og taus Svend til Ledsager, og Doktoren fornøjede sig over hans Agtpaagivenhed og Troskab.

Digitized by Google

En Dag, da de kom ind paa et Herberge, satte Luther, som skjøndt iført Ridderdragt let glemte de ridderlige Lader, sit Sværd fra sig og begyndte at læse i sine Bøger. Hans Ledsager gav ham strax at forstaae, sligt kunde umuligt gaae an; man vilde jo antage ham for en Lærd. Et Par Klostre besøgte de ogsaa, uden at Nogen, ikke engang Bekjendte anede, hvem Junker Jørgen var. Men i Klosteret Reinhardsbrunn, hvor Luther havde overnattet paa Henrejsen til Worms, blev han kjendt af En af Novicerne. Hans Følgesvend mærkede det, sagde i en ligegyldig Tone til ham: „Nu maae vi bryde op; thi I veed jo nok, at vi iaften skulle være hjemme til bestemt Tid,“ og derpaa vare de i et Nu ude af Klosteret.

Sidst i November eller først i December foretog Luther hemmelig en Rejse paa omtrent 25 Miil, nemlig over Leipzig, hvor en Qvinde i et Værtshuus den tredie December siges at have gjenkjendt ham trods hans Forklædning, og videre til Wittenberg; thi han længtes efter sine Venner, piintes af forskjellige Rygter om Uordener, som skulde finde Sted der, og vilde skaffe sig et klart Overblik over Sagernes Stilling. Han steg af hos Amsdorf, forblev der i al Stilhed et Par Dage sammen med ham, med hans Huusfælle Melanchthon og andre Venner, og vendte atter over Leipzig tilbage til Wartburg. Til samme Tid, han begav sig paa denne Udflugt, skrev han et privat Brev, der havde baade Fynd og Klem, til Erkebispen af Mainz. Denne havde atter begyndt at drive Aflabshandel i Halle, og Luther havde allerede i Oktober sendt et Skrift mod ham til Spalatin, som dog, ifølge Churfyrstens Bud, men stik imod Luthers Villie, havde undladt at besørge det trykt. Desaarsag bad nu Luther selv den høje Herre høre op med at forføre og plyndre Folket og, betænkende sit eget ukydske Levnet, afholde sig fra at forulempe gifte Præster, og forsikkrede ham tillige, at hvis Afguden i Halle ikke blev skaffet af Vejen, hvorom han forventede Besked fra Erkebispen selv inden fjorten Dage, saa maatte han angribe hans churfyrstelige Naade offentlig. Erkebispen krummede sig, skjøndt en af Tydsklands mægtigste Prælater, under det Sværd, som den banlyste og fredløse

Digitized by Google

Kjætter svang over hans Hoved, og skyndte sig med at forsikkre Luther, som han nu mærkede, var lyslevende, at han havde optaget hans Brev i den bedste Mening, at Afladen, Foranledningen til hans Klage, var allerede hævet, og at han selv var „stinkende Skarn,“ et stakkels syndigt Menneske, der gjerne vilde modtage christelig og broderlig Revselse. Luther kunde ikke andet end finde Kunst og Sminke i et Brev, der havde saa ydmyg en Tone, men opgav dog dengang at foretage Videre i denne Sag; først i Aaret 1542, da Halle havde antaget Reformationen, og Albrecht derfor havde ladet Kirkeskatten af Reliqvier bringe derfra til Mainz og aarlig udstille med Aflad, spottede Luther i et Flyveblad over disse latterlige Reliqvier, blandt hvilke f. Ex. fandtes Stykker af Noahs Ark, af Mose Stav o. s. v.

Midt i Vinterens Mørke, mens Luther, som han udtrykte sig, havde mange deels onde, deels listige Djævle omkring sig, der fordreve ham Tiden, men og plagede ham, fattede han Planen til og gav sig ifærd med det store Arbejde, der efter hans egne Ord skulde tjene til Alles Bedste og være for Alle, nemlig Bibelens Oversættelse paa Modersmaalet. Hvor vanskelig den Opgave var, han havde paataget sig, følte han lige fra Begyndelsen og kaldte den en Byrde, der næsten oversteg hans Kræfter. Den Opløftelse, han følte under dette Arbejde, afbrødes imellemstunder af fristende og anfegtende Tanker, og deraf opstod senere det Sagn, at Satan selv, det guddommelige Ords gamle Fjende, havde forstyrret og plaget ham netop under den Gjerning, som han foretog for at jage Løgnens Magt paa Flugt. Da den Onde, hed det sig, en Dag luskede omkring som en Løve, greb Doktoren sit Blækhorn og slyngede det mod Fjenden. Denne forsvandt; men Blækpletterne bleve siddende paa Væggen. Stedet, hvor Kampen stod, vises endnu den Dag idag Enhver, der besøger Wartburg.

I Wittenberg gik det imidlertid Slag i Slag med foruroligende Optrin. De første Dage i December, de samme Dage, da Pave Leo X laae Lig i Rom, styrtede nogle Studenter og Borgere ind i en Kirke, hvor der blev holdt Messe, toge

Digitized by Google

Alterbøgerne bort og dreve Præsterne ud med Magt. Nogle Dage efter blev atter af Studenter et Alter i en Klosterkirke saa godt som ødelagt; der blev opslaaet Breve paa samme Kirkes Dør med Trusler mod Tiggermunkene, og disse maatte kalde bevæbnet Magt fra Øvrigheden tilhjælp. Carlstadt, der var Erkedegn ved Allehelgens- eller Stiftskirken, foretog egenmægtig Forandringer i Maaden at holde Messe paa, uddeelte i denne Kirke paa Nytaarsdag 1522 uden foregaaende Skriftemaal Nadveren under begge Skikkelser (baade Brød og Viin) til meer end tusinde Mennesker og vedblev dermed de følgende Søndage. Omtrent paa samme Tid ankom til Wittenberg tre Mænd — to Væverc, hvoraf den ene kaldtes Mester Storch, og en Student Stübner (Marcus Thomä) — der vare blevne forviste fra Zwickau, Syd for Leipzig, paa Grund af Uroligheder, de der havde vakt; de roste sig af guddommelige Aabenbarelser, paastode at være kaldede af Gud selv til at fornye Apostlenes og Propheternes Embeder, raabte Vee over Kirken, forkastede Barnedaaben som et Narreværk og indbøde Alle til at modtage den rette Daab af deres hellige Hænder.

Melanchthon var ganske forbauset og forvirret over den usædvanlige Aand, han fandt hos disse Mænd. Churfyrsten frygtede for politiske Uroligheder, og Luther blev derfor i Breve raadspurgt om sin Mening. Han misbilligede strax Melanchthons Frygtagtighed, raadede ham til at prøve Aanderne — thi Gud havde aldrig sendt Nogen, uden at han enten var kaldet af et Menneske eller stadfæstet ved Tegn — og advarede sin Ven for at fæste Tro til hine Propheter, om de end roste sig af Samtaler med den guddommelige Majestæt, da Gud ikke talede saaledes umiddelbart, som de kaldte det. For deres Skyld agtede han sig dog ikke til Wittenberg; men han fik fra hiin By andre vigtige Tidender, der allerede i Januar 1522 bestemte ham til saa snart som muligt at træde frem af sin Forborgenhed.

Carlstadt, der hidtil var anseet for Luthers trofaste Medhjælper, og som saadan 1521 i nogen Tid havde prædiket i Kjøbenhavn, indkaldt af Christiern II, Churfyrst Frederiks

Søstersøn, gik nu med Stormskridt fremad paa Sværmeriets og Revolutionens Bane. Ophidset af ham trængte en Hob ind i Kirkerne, slæbte Billederne bort, brøde dem itu og brændte dem. Man krævede, mens Universitetet og Byraadet var ifærd med at drøfte en ny Kirkeanordning, med Utaalmodighed, at alt det Gamle skulde afskaffes, og Alt vorde nyt. Carlstadt, selv Professor og Doktor i Theologien, begyndte med Haan at ivre mod al Videnskab og al Lærdom, og en Gejstlig, Rektor More, raadede i samme Aand til at ophæve al Skolegang; man kunde blive Prophet uden den; ved Aandens Hjælp alene var en Haandværker bedre skikket til at prædike Evangeliet end alle Verdens Doktorer. Skolehuset blev da tomt og indrettedes til Bagerbod. Et religiøst Barbari, fuldt af det værste aandelige Hovmod, truede med at opsluge Reformationen i sig.

Denne Fare var det, der satte Luther i den alvorligste Uro; en saadan Fjende, mod hvem baade Rigsregimentet, Biskopperne og Hertug Georg havde begyndt at sætte sig i Bevægelse, maatte ogsaa han staae imod til det Yderste. Han, der hidtil ved Hjælp af Guds Ord havde angrebet den romerske Kirkes Overleveringer og dens Anordninger, maatte nu med det samme Guds Ord forsvare Reformationens sande Grundsætninger mod Saadanne, der, som han selv yttrede, vilde være „altfor Evangeliske,“ og han maatte bevare det Almeenkirkelige, som blinde Ivrere vilde forkaste. Reformationens hele Fremtid stod paa Spil; dennegang ved deres Brøde, som kaldte sig hans ivrigste Tilhængere og beraabte sig paa ham. Han kunde ikke længere sidde stille og see til. Han meente, det forslog ikke, at han sendte advarende Breve til Wittenbergerne, eller udgav et Flyveskrift: „En tro Formaning til alle Christne om at vogte sig for Oprør.“ Han ændsede ikke, at Churfyrsten, der selv var Medlem af Rigsregimentet, paa Grund af et nylig af dette udstedt skarpt Edikt mod det lutherske Kjætteri alvorligen i et Brev forbød ham at udsætte sig for Fare ved at vende tilbage til Wittenberg. Det var ham nok, at hans Venner bønfaldt ham om at komme og tæmme det skrække-

Digitized by Google

lige Uvæsen. Den anden eller tredie Marts forlod han Wartburg, tilhest og i sin Ridderdragt.

I Erfurt steg han af i Gæstgivergaarden den høje Lilie. Ved Bordet traf han en katholsk Klerk, der broutende forsikkrede, han var istand til at vise hvemsomhelst meer end hundrede Vildfarelser i Luthers Bøger. Luther røbede sig ikke, men yttrede, at skjøndt han var Ridder, havde han dog i Barndommen lært taaleligt at læse og skrive, havde ogsaa gjort sig bekjendt med nogle af Luthers Skrifter og bad Klerken paavise ham blot et Par Vildfarelser i dem. Derved bragte han sin Modstander saaledes i Knibe, at denne reent blev ham Svar skyldig.

Hvidetirsdag kom han til Jena. Der var Carnevalet i fuld Gang; og hvad enten Luther vilde undgaae Folkestimlen, eller han ikke kunde faae Plads i noget af Herbergerne i Byen, nok, han tog ind i „den sorte Bjørn" udenfor Porten. Henad Aften blev det et frygteligt Uvejr, og i dette ankom til samme By to unge Studenter fra Schweiz, Keßler og en Ven af ham, Rentiner, der vare paa Rejsen til Universitetet i Wittenberg. Da de bleve afviste i alle Byens Herberger, tyede de ogsaa til „den sorte Bjørn." I Gæstestuen saae de en Mand sidde alene ved et af Bordene; han bar den da brugelige røde Fjæderhue og Ridderkofte; hans højre Haand hvilede paa Knappen af Sværdfæstet; med sin venstre holdt han om dette; foran ham laae en aaben Bog, som han syntes fordybet i. De to Fodgængere, der vare drivvaade og tilsølede, havde sat sig saa nær Døren som mulig; men da Ridderen blev dem vaer, hilsede han dem venligt, indbød dem til at komme og sidde hos ved Bordet; derpaa bød han dem at drikke paa en saa hjertelig Maade, at de ej kunde afslaae det, og begyndte at samtale med dem.

„I ere efter Eders Maal at dømme Schweizere," sagde han; „men fra hvilket Canton?"

„Fra St. Gallen."

„Dersom I drage til Wittenberg, ville I træffe Landsmænd af Eder, Doktor Schurff og hans Broder Augustin."

Digitized by Google

Studenterne gjorde det Spørgsmaal, om han ikke vidste, hvor Luther for Tiden var.

„Jeg veed forvist," svarede Ridderen, „at han ikke er i Wittenberg; men han vil snart komme dertil." Derpaa roste han Philip Melanchthon for dem og formanede dem til at lægge Vind paa Sprogene, især Hebraisk.

„Vil Gud," sagde den ene af dem, „agte vi ikke at vende hjem, før vi have seet og hørt Doktor Luther; thi det er for hans Skyld, vi have gjort den lange Rejse herhid fra Basel."

„Fra Basel," gjentog Ridderen; „hvorledes staaer det til der? Hvad tager Erasmus sig for?"

Schweizerne svarede paa dette, saavidt de vare istand dertil, imedens de højligen undrede sig over denne Mand, der talte saa bekjendt om slige lærde Ting.

„Men siger mig," tog den Ubekjendte atter tilorde, „hvad for Tanker har man i Schweiz om Luther?"

„Der er forskjellige Meninger," var Svaret; „Nogle kunne ikke noksom ophøje ham; Andre fordømme ham som en Erkekjætter, især Præsterne."

„Præsterne," udbrød Riddersmanden, „ja, det kan jeg nok tænke."

„Det Hjertelige i hans hele Væsen gjorde de Unge friere, og den ene af dem fandt Lejlighed til at tage den Bog i Haanden, som Ridderen havde haft foran sig, da de kom. Hvilken Overraskelse! Det var Davids Psalmer paa Hebraisk. Samtalen kom atter igang.

„Jeg gav gjerne en af mine Fingre for at lære det Sprog," udbrød Spengler.

„Kun Flid og Udholdenhed," bemærkede Ridderen, „saa gaaer det nok for Eder. Jeg selv gad ogsaa gjerne komme videre deri og øver mig derfor daglig."

Værten blandede sig nu i Samtalen og sagde til Studenterne: „Mine Venner, havde I for to Dage siden siddet der, hvor I nu sidde, saa kunde I have faaet Eders Ønske opfyldt at see Luther; thi da var han her." De beklagede, at de slette

Digitized by Google

Veje havde forsinket dem, men vare dog fornøjede over at være idetmindste i det samme Huus, hvor han havde opholdt sig.

Et Øjeblik efter kaldte Værten Keßler ud, og sagde hviskende til ham: „Jeg anseer Eder for En, man kan stole paa; nu vel! det er Luther, der sidder hos Eder derinde." „I spøger," svarede Schweizeren. „Nej, det er saa," forsikkrede Værten; „men lad ham ikke mærke, at I veed det."

Keßler gik taus ind og betroede sin Ledsager, hvad han havde erfaret. Men denne sagde: „Du har hørt fejl; han sagde maaskee Hutten;" og de bleve enige om, at det maatte være denne gæve Ridder, der saa prægtigt paa Kjøkkenlatin havde spottet over de uvidende Munke og Klerke.

Imedens de saaledes sad, traadte to Kjøbmænd ind, der ogsaa ønskede at overnatte der. Efterat de havde lagt Kapper og Sporer tilside, trak den Ene en uindbunden Bog frem og lagde den paa Bordet foran sig. Ridderen blev opmærksom derpaa.

„Af hvem er den Bog?" spurgte han.

„Det er," svarede Kjøbmanden, „Luthers Udlægning af Evangelierne og Epistlerne; den er for ganske nylig udkommen i Trykken; har I ikke seet den endnu?"

„Jeg skal see snart at faae den," var Ridderens Svar.

Værten kom nu for at melde, at Aftensbordet var dækket. De to Studenter, der vare bange for, at et Maaltid med de fine Herrer skulde angribe deres Pung altfor meget, bade Værten give dem et Maaltid for sig selv. Men denne svarede: „Sætter Eder kun tilbords med de Andre, det skal ikke koste Eder meget," og Luther tilføjede: „Ja, kommer kun; jeg skal nok afgjøre det med Værten."

Medens de spiste, lod Doktoren saa mange fromme og venlige Ord falde, at baade Studenterne og Kjøbmændene agtede mere paa ham end paa Maden. Der blev talt om den forestaaende Rigsdag i Nürnberg; Luther meente, at der vilde ikke komme synderligt ud deraf; „thi de gode Herrer holdt meer af at fordrive Tiden med kostelige Turneringer, Slædefarter, Utugt og Hoffærdighed end med at antage sig Guds Ord."

Digitized by Google

„Men," vedblev han, „jeg haaber, at Evangeliets Sandhed skal bære mere Frugt hos vore Børn og Efterkommere." Kjøbmændene gave nu ogsaa deres Mening tilkjende, og den ene af dem sagde, at vel var han kun en Lægmand, men saavidt han kunde skjønne, maatte Luther enten være en Engel fra Himlen eller en Djævel fra Helvede. „Jeg vilde gjerne," sagde han, „for hans Skyld sætte endnu ti Gylden til, ifald jeg kunde gaae til Skrifte hos ham; thi jeg troer, Luther var nok Mand for at undervise min Samvittighed."

Da Maaltidet var tilende, bortfjernede Kjøbmændene sig, men Luther blev siddende med Studenterne. De takkede ham, fordi han havde betalt Maaltidet for dem, og den ene af dem lod ham nu forstaae, at de antoge ham for Hutten. Men han benegtede det og sagde smilende til Værten: „Seer man det; iaften vil man gjøre mig til Ridder Hutten." „Ham er I vel ikke," svarede denne, „men derimod nok Martin Luther." Da smilede Luther atter og sagde: „Disse her antage mig for Hutten; I mener, jeg er Luther; maaskee kunde jeg endog snart antages for Markolfus." (En Ridder og Spøgefugl i en da bekjendt Folkebog).

Nu tog Luther sit fyldte Ølglas og drak Studenterne til deraf; men da Keßler derpaa vilde tage Glasset i Haanden, rakte Luther ham et Glas Viin med de Ord: „Jeg veed nok, at I Schweizere ikke synes om vort Øl; drik derfor dette." Derpaa kastede han en Kappe om sine Skuldre, rakte Studenterne Haanden til Afsked og sagde: „Naar I komme til Wittenberg, saa hilser Eders Landsmand Dr. Schurff fra mig."

„Men fra hvem skulle vi bringe den Hilsen?" spurgte de forundrede.

„Siger blot dette: Den, der skal komme, sender Hilsen; saa fatter man nok, hvad det betyder."

Med disse Ord forlod han Skjenkestuen.

Kjøbmændene, der atter kom ind, fik, mens de sade og drak, Besked af Værten om den Ubekjendte, og da de aarle næste Morgen søgte ham for at undskylde sig, hvis de havde talt mindre høvisk, traf de ham i Stalden, hvor han sagde

Digitized by Google

til dem: „Jaftes vilde I gaae til Skrifte hos Luther; gjøre I det engang, ville I nok faae at vide, om det er mig;" hvorefter han red bort.

Da Studenterne nogle Dage efter i Wittenberg traadte ind til Dr. Schurff, traf de atter hiin Mand der, siddende blandt sine Venner; han hilste dem med et Smiil, pegede paa Melanchthon og sagde: „Det er den Philip, jeg talte til Eder om."

Fra Borna i Nærheden af Leipzig, hvortil han kom Askeonsdag (den 5te Marts), skrev han et Brev til sin naadige Herre og Churfyrste. Det skulde være en Undskyldningsskrivelse, fordi han havde forladt Wartburg imod sin Landsherres Ønske; men der kom efterhaanden saa højt et Sving i den, at Enhver maa mærke, det var den store Troeshelt og det uforfærdede Sandhedsvidne, der udtalte sig, uden mindste Hensyn til Verden eller jordisk Højhed, ene betænkt paa at staae Gud til Regnskab for sine Handlinger. Han skrev blandt Andet: „Eders churfyrstelige Naade veed, eller veed Eders Naade det ikke, saa gjør jeg Eder det hermed vitterligt, at jeg har Evangeliet ikke fra Mennesker, men alene fra Himlen ved vor Herre Jesus Christus, saa at jeg vel kunde, som jeg herefter vil, kalde mig en Tjener og Evangelist. — Jeg har tilstrækkelig givet efter for Eders Naade ved at tilbringe dette Aar i Skjul. Djævlen veed godt, at jeg ikke har gjort det af Frygt. Han saae, at om endog saa mange Djævle havde villet holde mig tilbage fra Worms, som der var Tegl paa Tagene, var jeg taget derind. Nu er Hertug Georg dog ikke at ligne end ikke med een eneste Djævel. Men skulde det saa være, vilde jeg ride ind i Leipzig, om der ogsaa (Eders Naade tilgive mig min underlige Tale) i ni Dage regnede lutter Hertuger Georg ned, og hver af dem var ni Gange saa rasende som denne. — Eders Naade maa vide, at jeg kommer til Wittenberg under en langt højere Beskærmelse end Churfyrstens; jeg har heller ikke isinde at begjære Eders Naades Beskyttelse; ja, jeg holder for, at jeg snarere skulde kunne beskytte Eders Naade, end I mig. Da jeg sporer, at Eders Naade endnu er meget svag i Troen, kan jeg ingenlunde ansee Eder for den Mand, der kan beskytte eller

Digitized by Google

frelse mig." Han tilføjede, at hvis Churfyrsten begjærede at vide, hvad han da skulde gjøre, saa vilde han svare derpaa: „Slet intet." Gud var det forbeholdt selv at gjøre, hvad der skulde gjøres. Blev Dr. Martin fangen eller dræbt, var Churfyrsten uden Skyld. Hans Landsherre skulde rette sig efter sin Øvrigheds, Kejserens Bud og ikke sætte sig til Modværge, ifald man vilde gribe og dræbe ham. Han sluttede med disse Ord: „Ifald Eders Naade troede, saa vilde I see Guds Herlighed; men da I endnu ikke troer, saa har I heller ikke seet noget."

Uden at afvente Svaret paa dette Brev, fortsatte Luther sin Rejse. Om Torsdagen den 6te Marts naaede han i Følge med nogle Riddere Wittenberg.

Trettende Capitel.

Luther faaer Kamp med Sværmerne og andre Evangeliets Fjender.

I Wittenberg var Glæden over Luthers Ankomst almindelig, Raadet skænkede ham Velkomstgaver, og man ansaae ham der sikker for alle Efterstræbelser. Churfyrsten var imidlertid ængstelig for sit eget Vedkommende, derfor lod han Dr. Schurff anmode Luther om at opsætte en Skrivelse, hvori han angav Grunden til sin Tilbagekomst og erklærede, den var skeet uden hans Landsherres Tilladelse. Skrivelsen skulde affattes i saadanne Udtryk, at den af Churfyrsten kunde meddeles blandt Andre til hans Gesandt ved Rigsregimentet i Nürnberg. Luther gjorde, hvad der krævedes af ham; Churfyrsten var i det Hele tilfreds med Skrivelsen, men forlangte dog, at en Sætning deri, saalydende: „I Himlen er der besluttet noget heelt Andet end i Nürnberg," skulde udslettes, og at Luther udtrykkelig skulde kalde Kejseren „sin allernaadigste Herre." Denne Fyrstens

Digitized by Google

Svaghed harmede rigtignok den sandhedskjærlige Luther, men han beqvemmede sig dog til at give efter for den.

Første Søndag i Fasten betraadte Luther Prædikestolen i Wittenberg og prædikede saa otte Dage efter hinanden mod Billedstormerne og Carlstadt, uden dog at nævne ham ved Navn, med en Kraft, Viisdom og Mildhed, der vandt og beroligede hans talrige Tilhørere. Han forsvarede den christelige Samvittighedsfrihed mod dem, der i Frihedens Navn vilde øve Tvang mod de Skrøbelige i Aanden, vilde istedenfor varlig at løse slide saaledes i de Fangnes Reb, at disse selv kvaltes derved. Han viste, at Tro uden Kjærlighed er Intet, og at man havde fejlet ved at lade det mangle paa Kjærlighed.

„Solen," sagde han blandt Andet, „har baade Lys og Hede ved sig. Ingen Konge er saa stærk, at han kan lede eller bøje Solens Glands; men dens Hede kan ledes og bøjes. Saaledes maa ogsaa Troen altid blive reen og ubevægelig i vore Hjerter; men Kjærligheden bøjer sig efter Næstens Tarv, som Paulus siger: Jeg har Lov til Alt; men Alt er ikke nyttigt."

„Derfor have Alle de fejlet, der have hjulpet til at afskaffe Messen; thi den er vel noget slemt, men den er ikke bleven ordentlig afskaffet; det er skeet ved en Forbrydelse, uden nogensomhelst Orden, og til Næstens Forargelse. Man skal ikke trække Folk ved Haarene bort fra den; men man skal prædike Guds Ord mod den og lade dette Ord, der har skabt Himmel og Jord, virke alene, ikke arme Syndere. Af Tvang eller Bud kommer kun Spilfegteri, udvortes Væsen og Abespil; derfor maa man først fange Menneskenes Hjerter. Det skeer, naar jeg alene tager fat med Guds Ord. Det fanger En; han gaaer hen og falder fra Messen; imorgen gjør en Anden det samme; saa maa Tingen tilsidst af sig selv gaae tilgrunde og ophøre, og saa kan man afskaffe den. Men saalænge ikke Alles Hjerte og Hu staaer dertil, saa maa man lade Gud raade. Kjærligheden kræver, at vi bære over med de Svage. Summa Summarum, jeg vil prædike det; jeg vil sige det; jeg vil skrive det; men tvinge og trænge Nogen med Vold vil jeg ikke, thi Troen skal komme villig, frivillig, uden Tvang."

Digitized by Google

„Da Paulus," vedblev han, „kom til Athen, fandt han gamle Altere i Templet; han gik fra det ene til det andet og besaae dem alle, men han lagde ikke i mindste Maade Haand paa noget af dem; derimod traadte han frem paa Torvet, sagde, det var tilhobe afgudiske Ting, og bønfaldt Alle om at holde sig fra dem. Da Ordet greb deres Hjerter, faldt de selv fra, og saa gik Tingen til Grunde af sig selv. Tager Exempel af mig. Jeg har staaet Paven, Afladen og alle de Pavelige imod, men ikke mod Vold, Frækhed eller nogetsomhelst stormende Væsen; jeg har ene og alene prædiket, skrevet og drevet paa med Guds Ord, og selv Intet gjort dertil; og imens jeg sov, eller drak wittenbergsk Øl med min Philip og Amsdorf og var ubekymret, virkede Ordet saa kraftigt, at Pavedømmet er blevet svagt og afmægtigt, og hverken nogen Fyrste eller Kejser har kunnet gjøre det slig Afbræk. Men havde jeg ikke villet fare frem med Lempe, vilde jeg voldt en stor Blodsudgydelse i Tydskland."

I denne Aand prædikede Luther ogsaa om Billeder og Fastemad, Ting, der vare ligegyldige og derfor hverken maatte bydes eller forbydes, men som det skulde staae Enhver frit at antage eller lade fare. Han dadlede, at man i Wittenberg var bleven ligesaa naragtig som Paven og i Yderlighed til en modsat Kant nu ikke vilde nyde Nadveren, uden man kunde faae Lov til at tage Sacramentet med sine egne Hænder, som om Guds Rige bestod i udvortes Ting, man kunde tage og føle paa, men ikke i Tro og Kraft. Ogsaa misbilligede han højlig, at man nu ikke blot vilde afskaffe det tvungne, men tillige det frivillige hemmelige Skriftemaal; „thi," sagde han, „jeg veed, hvad Trøst og Styrke det har givet mig selv; Ingen veed, hvad det gavner, uden den, der ofte og stærkt har lidt af Anfegtelser."

Med de saakaldte himmelske Propheter fra Zwickau havde han en Sammenkomst i Melanchthons Nærværelse, hørte rolig paa Alt, hvad Studenten Stübner forklarede ham, og svarede derpaa tørt: „Intet af det, Du der har sagt mig, har Grund i Skriften; det er Æventyr." Magister Cellarius, en Ungdoms-

Digitized by Google

bekjendt af Melanchthon, som havde sluttet sig til Propheterne og var tilstede, blev, da han hørte disse Luthers Ord, som ude af sig selv, stampede med Fødderne, slog i Bordet og skreg rasende, det var grueligt at svare en Guds Mand paa slig Viis. Stübner sagde med sværmerisk Mine: „For at Du kan see, jeg har Guds Aand, vil jeg sige Dig, Martin Luther, hvad der nu foregaaer i Dit Hjerte; Du begynder at troe paa Sandheden af min Lærdom.“ „Gud slaa Dig, Satan!“ gav Luther efter nogle Øjeblikkes Taushed til Svar og vilde ikke have videre med dem at gjøre. De forlode samme Dag Byen, men sendte Luther fra Kemberg en Skrivelse, fuld af Forhaanelser og Forbandelser.

Efter Paasken besluttede Luther at drage til Zwickau for at dæmpe Urolighederne, som vedbleve i denne By. Rejsen derhen gik igjennem Hertug Georgs Land, og Luther havde derfor klædt sig som en Borgermand. Ved Rygtet om hans Ankomst til Zwickau strømmede der fra alle omliggende Byer en saadan Masse Mennesker sammen for at see og høre ham, at deres Tal anslaaes til 25,000; for dem prædikede han med sin klare og klingre Røst fra en Altan paa Raadhuset. Undervejs holdt han Prædikener baade i Borna og Altenburg. Da han frygtede for, at man i Erfurt ogsaa skulde begynde en Billedstorm, begav han sig om Efteraaret did og søgte ved flere Prædikener at dæmpe alle voldsomme Bevægelser. Ved hans Indflydelse havde Gabriel Zwilling indseet sin forvidt drevne Iver og var bleven et andet Menneske; selv Carlstadt holdt sig, ihvorvel ugjerne, en Tid rolig og fortsatte sine Forelæsninger ved Universitetet.

Imidlertid fik Luther, der paany imod de katholske Bisper havde udsendt Smaaskrifter om „at vogte sig for Menneskelærdomme“ og „om Pavens og Bispernes falske, saakaldte gejstlige Stand,“ ingen Ro; thi nu udæskede et af Europas kronede Hoveder ham til Kamp. Kong Henrik VIII af England, der oprindelig havde været bestemt for den gejstlige Stand og i sin Ungdom havde syslet med Theologien, meente sig kaldet til at optræde som Forsvarer for den romerske Kirkes Lære og

Digitized by Google

tilegnede i Sommeren 1521 Pave Leo et latinsk Forsvarsskrift for Kirkens syv Sacramenter mod Martin Luther og hans Bog om Kirkens babyloniske Fangenskab. Han behandlede deri sin Modstander med den dybeste Foragt, benævnede ham en stor Helvedesulv med et stinkende Gemyt og forbandede Idrætter, og yttrede spottende, at skjøndt Luther længe havde været i Barnsnød, havde han dog ikke bragt andet til Verden end Vind; tog man det Klædebon af Ord bort, hvori han indhyllede sine Taabeligheder, som en Abe iklædes Purpur, saa blev intet Andet tilbage end jammerlig og tom Spidsfindighed. Paven tog imod Skriftet, som om det var et Værk af den Helligaand, og lønnede Kongen derfor med den gyldne Rose og den samme Hæderstitel af Troens Forsvarer, som Kongerne af Spanien og Frankrig allerede førte. Bogen fandt i mange tusinde Aftryk Læsere allevegne og oversattes hurtig paa Thdsk.

Luthers Harme over dette Skrift var overordentlig stor, og han besluttede ikke at tage med Lempe paa det. Hele sin opbrusende Lidenskabelighed gav han frit Løb i et Modskrift, der udkom i August 1522. Sin Modstander, der paa Titelbladet af sit Skrift havde kaldt sig selv den uovervindelige Konge af England og Frankrig og Herre til Irland, gjendrev han fra først til sidst, Punkt for Punkt med klare og grundige Beviser af Skriften og Kirkehistorien.

„Kongen," sagde han blandt andet, „anfører hele Bogen igjennem kun et eneste Bibelsprog, og selv det er galt; hans Beviisførelse er derimod denne: Jeg troer; altsaa er det ret; fremdeles, man har antaget det saa lang Tid; fremdeles, saa mange Folk kunne ikke tage fejl; fremdeles, nogle hellige Fædre have sagt det og det. Der er altsaa ikke engang saa megen Hjerne i denne Konges Hoved, at han kan gaae i sig selv og tænke: Det veed Luther nok, at man saa længe har antaget det; men jeg maa nu godtgjøre ham, at det med Rette har været antaget saa længe og af saa Mange. Med intet Skrift kan jeg bringe de rasende Papister saa vidt, at de kunne indsee, hvorom de tale, og hvorom jeg strider med dem. Jeg spørger dem ikke, hvorlænge noget har været antaget og hvormange der

have antaget det; men om det er ret antaget; dog de have intet andet Svar end dette: saa og saa længe og af saa og saa Mange har det været antaget. Naar jeg spørger: Vil I give mig en Taar for Tørsten, saa svare de: Æselet bærer Sækken. Er det ikke blinde og gale Folk?"

„Jeg spørger Alle og Enhvers Fornuft, om det er nok til at vor Tro er rigtig, at den saalænge og af saamange har været antaget. Med hvad Grund skulde vi da forkaste Jødernes og Tyrkernes Tro? Hvorfor ere vi da blevne Christne, da vore Forfædre fordum alle tilsammen dyrkede Afguder? Hvad der i hundrede Aar har været Uret, bliver ikke ret en eneste Time. Skulde Aarene gjøre det dertil, saa vilde Djævlen være den Allerretteste paa Jorden, han, som nu er over fem tusind Aar gammel. Min Tro skal have Ord af Guds Mund til Artikler, ene og alene dem, uden Tilsætning af Mennesker. Gud lyver ikke for mig; alle Mennesker ere Løgnere. Og alle hellige Fædre, naar de tale uden Skriften, fejle ligesaavel som andre Mennesker."

Men derhos tiltalte Luther Kongen med en Overlegenhed, Haan og Grovhed, der er saa stridende som muligt mod hvad der nutildags ansees for Sømmelighed. „Tør en Konge af England," sagde han blandt Andet, „uforskammet udspye sine Løgne, saa tør jeg ogsaa frejdig støde dem tilbage i hans Hals. De store Herrer ere saa vante til, at man hykler og smigrer for dem, saa de endog foregive, at den christelige Tro er om en Hals, naar man siger dem Sandhed og gnider deres aabne Saar og Vunder med Salt. Jeg er vel næsten led og kjed af at befatte mig med Kongens Snavs; men dog maa man lyske Narre med Køller, ihvorvel de ingenlunde blive klogere deraf. Med saadan Andagt, tænker jeg, har Kongen givet sig til at skrive denne sin Bog, fordi hans Samvittighed slaaer ham. Thi han veed nok, med hvor god Samvittighed han besidder Englands Rige, efterat den kongelige Stamme er myrdet, og det kongelige Blod udøst. Han frygter for sit eget Skind, at man skal lugte Blod hos ham. Derfor tænker han, det er bedst at hænge sig ved Paven og hykle for ham, forat

Digitized by Google

han selv kan sidde fast. Ligerviis hængte han sig ogsaa først ved Kejseren, saa ved Kongen af Frankrig, som slige tyranniske og onde Samvittigheder pleje at gjøre. De passe smukt sammen, Paven og Henrik af England. Hiin har arvet sit Pavedømme med nok saa god Ret, som denne sit Kongerige. Derfor kløer den ene den anden, ligesom Muulæslerne kløe hinanden."

Tre Aar derefter, da Henrik var kommen i Strid med Paven og syntes tilsinds selv at ville reformere Kirken, blev Luther af den danske Kong Christiern den Anden, der dengang landsflygtig opholdt sig i England, og hvem han tidligere havde prædiket for og levet med i Wittenberg, indtrængende formanet til at forsøge at vinde sin mægtige Modstander med de allermildeste Ord. Han blev da, efter hvad han selv siger, som beruset og tænkte ved sig selv: „Ja, hvem kan vide det? Dagen har tolv Timer; kunde du nu træffe en god Stund i Guds Navn og vinde Kongen af England, saa bør du jo gjøre det, og lader du det skorte paa dig, saa gjør du Synd deri." Altsaa skrev han Kongen til. Men dette Brev, som Spalatin havde forud læst og billiget, begyndte rigtignok i en Tone, der bedre kunde anstaae en sledsk og krybende Hofmand og Øjentjener, end en Guds Tjener eller Evangelist; thi Luther erklærede nu, han havde handlet daarligt og ubesindigt ved at udgive en Bog, der saa grovelig krænkede Monarchen, skød Skylden derfor paa Andres Ophidselser, bluedes nu svarlig ved at opløfte sine Øjne til Majestæten, aldenstund han kun var et Udskud og en Orm, som burde have været overvunden eller overseet med blot Foragt, og forsikkrede, han gjerne, om Kongen saa behagede, vilde offentlig gjenkalde Fornærmelserne og atter give Kongens Navn Ære. Dog sluttede han tillige med det Haab, at Kongen vilde voxe i Lydighed mod Evangeliet, ikke lade sig bedaare af, hvad Øretudere forebragte om Luthers Kjætteri, men indsee, at han i alle Hovedstykker førte reen og evangelisk Lære. Af denne sin velmeente, personlige Føjelighed og Forsonlighed høstede han kun bitter Frugt; thi Henrik lod Brevet trykke tilligemed et Skrift, som oversattes paa Tydsk af Emser, Luthers utrættelige Modstander; deri

Digitized by Google

hoverede Kongen over, at Luther nu kaldte alle sine Lærdomme tilbage, og Doktoren fortrød, men for silde, „at han, en stakkels Beruset, havde udspyet det ydmyge forlorne Brev, som Svinene aade, for derefter at sønderrive ham selv;" hvorfor han ogsaa 1527 svarede Kongen ved offentlig at erklære, at han, hvad hans Lære angik, bød ikke alene Fyrster og Konger, men ogsaa alle Djævle Trods.

Nu er at fortælle, at Luther fra Wartburg havde medbragt en saa godt som færdig Oversættelse af det nye Testament. Under al Forstyrrelse og Strid rettede han i Sommeren 1522 paa den; Melanchthon hjalp ham trolig dermed; ogsaa Spalatin fremmede Værket ved at skaffe sin Ven Ædelstene tillaans fra Churfyrstens Skatkammer (til Oplysning af Joh. Aabenb. det 21de Cap.). Tre Presser vare en Tid uafbrudt i Gang; daglig bleve titusinde Blade af Værket trykte. Den 21de September var det færdigt fra Melchior Lotthers Trykkeri, to Foliobind (220 Blade med Træsnit, større og mindre, af Cranach); paa Titelbladet stod blot: Det nye Testament. — Tydsk. — Wittenberg. Exemplaret kostede 1½ Gylden, dengang en høj Priis; desuagtet vare tretusinde Aftryk solgte, og et nyt Oplag foruden et Eftertryk udkommet inden Aarets Ende.

En heftig Forfølgelse begyndte strax mod denne Oversættelse, idet den i nogle Lande blev brændt, i andre forbudt. Hertug Georg af Sachsen befalede, at ethvert Exemplar af den, imod Godtgjørelse til Ejeren af Kjøbeprisen, skulde udleveres til Øvrigheden. Luther viste i et eget Skrift om Lydighed mod verdslig Øvrighed, at man ikke burde gjøre saa; thi det var at give Christus i Hænderne paa Herodes; bleve Bøgerne derimod fratagne Nogen med Vold, maatte man taalmodig finde sig deri. Hertug Georgs vedholdende Fjendskab mod Luther, der ogsaa viste sig deri, at han fik Emser til at udgive en katholsk Oversættelse af det nye Testament paa Tydsk (1527) med en Fortale af ham selv, voldte allerede ved Begyndelsen af Aaret 1523 en Pennefejde imellem dem, der angik personlige Krænkelser og førtes med Skarphed og Heftighed fra begge Sider. Samme Aar brøde haarde Forfølgelser ud paa for-

Digitized by Google

skjellige Steder mod Evangeliets talrige Bekjendere. Doktoren skrev som en ret Kirkefader Sendebreve til de Lidende, ansaae sig selv for ringe imod dem, idet han ikke havde udstaaet slig Trængsel for Christi Skyld, og da han erfoer, at i Brüssel to unge Augustinermunke, Henrik Voes og Johan Esch, den første Juli 1523 vare blevne brændte for deres evangeliske Bekjendelses Skyld, forfattede han sin første aandelige Sang, „en ny Vise" om deres Martyrdom, hvori det etsteds hed, som det gjengives i vore gamle Psalmebøger fra det sextende Aarhundrede:

Nu kan ej Asken ligge stil,
Men støver i alle Lande,
Man gjør hertil, i hvad man vil,
Skam gaaer Fjenden tilhaande.
De han i Live med sit Mord
Til at tie kunde tvinge,
Nu de ere døde, maa han deres Ord
Høre paa alles Røst og Tunge
Og lade dem gladelig sjunge.

Sangen sluttede herligt saalunde:

Lad dem nu lyve, mens de vil,
Det kan dem intet baade,
Gud ære vi og takke dertil,
Hans Ord kan os nu raade.
Sommeren er for Døren her
Og Vinteren haver Ende,
Her blomstres alleting fjern og nær,
Den Gud, os sit Ord send'e,
Han vil det vel fuldende.

Ogsaa om Henrik af Zytphens Liv og Martyrdød i Ditmarsken (1524) udgav Luther en Beretning til Guds Ære og Priis, der udrettede slige kraftige Gjerninger.

Ny Uro voldte atter Carlstadt. Da han ikke i Wittenberg kunde faae Lov til at udslynge sine Beskyldninger mod Luther for Papisme, forlod han i Slutningen af Aaret 1523 pludselig sin Stilling der som Archidiaconus eller anden Præst ved Stiftskirken, begav sig til den lille Stad Orlamünde, hvori Præstekaldet var Annex til Stiftskirken, men skulde bestyres af

en Kapellan, og lod sig, da denne havde fjernet sig, uden Videre kalde af Menigheden til Præst. Han begyndte med at lade Billederne kaste ud af Kirken, klædte sig for at betegne alle Christnes Frihed og Lighed som en Haandværksmand i graa Frakke og Filthat og lod sig kalde slet og ret Mester Anders, ivrede desuden for Hviledagens strængeste Helligholdelse efter Moselovens Bogstav og raadede en Borger til at have to Hustruer ligesom Abraham.

Luther blev udsendt af Churfyrsten for at tilvejebringe Orden og rejste i August 1524 til Jena, hvor Carlstadt havde mange Tilhængere og fra sit eget Trykkeri lod udgaae Skrifter, der foruden andre Vildfarelser benegtede Christi Legems og Blods sande Nærværelse i Nadveren. Ved en Prædiken, Luther holdt der, var Carlstadt blandt Tilhørerne; han opsøgte Doktoren i Værtshuset den sorte Bjørn, traf ham ved Middagsmaaltidet med flere Venner, satte sig efter hans Indbydelse med tilbords og begyndte en Ordstrid med ham. Luther opfordrede ham til offentlig, men ikke hemmelig at træde op mod sig. „Skriv og strid mod mig," sagde han; „jeg giver Eder en Gylden til Pant paa, at jeg mener det ærligt." Med disse Ord greb han i Lommen, trak en Guldmønt frem og rakte den til sin Modstander. Carlstadt tog den, krummede den mellem Fingrene for at kunne kjende den og stak den til sig. De rakte hinanden Haanden, drak paa hinandens Sundhed og skiltes ad.

I Kahla, nær ved Jena, hvor Luther derefter prædikede, fandt han, da han kom op paa Prædikestolen, et Crucifix, brudt i Stumper og Stykker, liggende for sig; det skar ham i Hjertet, men han lod sig ikke anfegte deraf.

Da han kom til Orlamünde, Syd for Jena, hvor Borgmester og Raad troede sig fornærmede af ham i hans Prædikener, drøftede han med dem og flere Borgere det Spørgsmaal, om alle Billeder forbødes i Skriften. Han viste, at der i Mose Lov kun var Tale om Afgudsbilleder; men en klog Skomager tog Ordet mod ham og udbrød: „Hør Du, er Du en Christen, maa Du ikke stikke Evangeliet under Stolen; thi Jesus siger i Evangeliet etsteds — jeg veed ikke, hvor det

Digitized by Google

staaer, men mine Brødre veed det nok —: Jeg vil have min Brud nøgen og vil ikke lade hende beholde sin Særk." Luther gjorde forbauset et Skridt tilbage, strøg sig med Haanden over Ansigtet, betænkte sig lidt og sagde: „Nej! vil man høre; det kaldes at afskaffe Billeder! Ih, Ih, hvad er dette dog for en sælsom Tale?" „Jo, det er sandt," mælte da en anden Borger, „og betyder saa meget som, at Gud vil, enhver Skabnings Sjæl skal være nøgen, det vil sige ledig og tom; og saasnart jeg forlyster mig ved nogetsomhelst af det Skabte, saa misdannes Sjælen; hvormeget meer maa den da ikke formørkes og forstyrres, naar den forlyster sig med forbudne Billeder." Alt hvad Luther derefter kom frem med til den rette Forklaring af Texten i Mose Bog, var talt for døve Øren; tilsidst udbrød han uvillig: „Hvad I har sagt mig, det kunde ethvert Barn paa Gaden have sagt mig," og skyndte sig til sin Vogn. Nogle raabte efter ham: „Far bort i tusinde Djævles Navn; og gid Du maa brække Din Hals, før Du kommer ud af Byen!"

Churfyrsten afsatte nu, uagtet Menighedens indstændige Bønner, Carlstadt fra alle hans Embeder og forviste ham fra alle sine Lande. Den heftige Doktor erklærede i et Afskedsbrev til sin Menighed, at han var fordreven af Luther, uden at være hørt eller gjendreven af ham, begav sig til Straßburg og beskyldte i flere Skrifter sin Modstander for at være en Fjende af Friheden i Menighederne, en dobbelt Papist og Ven af Antichristen. Luther trøstede sig med, at Kjætterier maatte til for at aabenbare de Standhaftige, og at Christus maatte have ej alene en Caiphas blandt sine Fjender, men ogsaa en Judas blandt sine Venner. I et større Skrift mod de himmelske Propheter (Jan. 1525) viste han, at Carlstadts Lære og dens uklare Mystik gik ud paa „at fordærve hele Evangeliets Lære ved en troløs Behandling af Skriften."

Sagen, sagde han, gik saaledes til. Gud, der har ladet sit hellige Evangelium udgaae, handler med os paa en dobbelt Maade, deels ved noget Udvortes, deels ved noget Indvortes. Udvortes handler han med os ved Evangeliets mundtlige Ord og ved de synlige Tegn, nemlig Daab og Nadver. Indvortes

handler han med os ved den Helligaand, Troen og andre Gaver. Men alt dette paa den Maade og i den Orden, at de udvortes Stykker skulle og maae gaae foran, og de indvortes komme bagefter ved Hjælp af de udvortes, saaledes at han har besluttet ikke at give noget Menneske de indvortes Stykker uden igjennem de udvortes; thi han vil ikke give Nogen Aanden ej heller Troen uden det udvortes Ord og Tegn, hvilke han dertil har indstiftet, som han siger (Luc. 16, 29): Lad dem høre Moses og Propheterne. Hvorfor ogsaa St. Paulus tør kalde Daaben et Igjenfødelsens Bad, hvori Gud rigelig udgyder den Helligaand (Tit. 3, 5. 7.), og det mundtlige Evangelium „en guddommelig Kraft, der gjør Alle salige, som troe det.“ (Rom. 1, 16).

Men ihvorvel Carlstadt nu anstillede sig, som om han holdt Guds Ord og Aand højt i Ære, saa vendte han dog hiin Orden om og oprettede en urimelig af egen Formastelighed, idet han haanligt og spottende slog hen i Vind og Vejr, hvad Gud udvortes ordner for Aanden indvortes, og vilde forud ind i Aanden. Han sagde: Skulde en Haandfuld Vand rense mig fra Synd? Nej, Aanden, Aanden, Aanden maa gjøre det indvortes. Skulde Brød og Viin hjælpe mig? Nej, man maa æde Christi Legeme aandeligt. Men naar man saa spurgte ham, hvorledes kommer man da ind til denne samme høje Aand, saa viste han ikke En hen til det udvortes Evangelium, men til sine Erfaringer fra Vidunderlandet og Drømmeriget, afbrød baade Bro og Sti, Vej og Alt, hvorved Aanden ene kan komme til os, nemlig Guds udvortes Indstiftelser, Guds synlige Tegn og mundtlige Ord, og prædikede om, hvorledes En ligefuldt skulde komme til Aanden og sagtens lære — at kjøre paa Skyerne og ride paa Vinden; thi om Hovedsagen, hvorledes man skal blive fri for sine Synder, faae en god Samvittighed og et fredsælt, glad Hjerte for Gud, lærte disse himmelske Propheter Intet.

Fjortende Capitel.

Hvordan det gik til i Bondekrigen og med Luthers Giftermaal.

Sværmerne og Carlstadt vilde omgjøre Reformationen til en kirkelig Revolution ved at undergrave Sacramenternes Væsen som Naademidler og frigjøre Menigheden fra Guds Ords Myndighed som Regel og Rettesnor for Troen, fra Sammenhængen med den almindelige Kirke og dens sande og ægte Overleveringer. Thomas Münzer derimod, af Naturen en ærgjerrig, herskesyg og snu Mand, der i sin Færd ligeledes var fuld af mørk Begejstring og stormende Kraft, der ustadig havde i otte Aar skiftet syv Gange Embedsstilling, og fordreven fra Zwickau med Sværmerne var bleven Præst i Allstädt i Thüringen 1523, vilde omgjøre Reformationen til en politisk Revolution. Han prædikede om den Christnes Frihed saaledes, at al Barnedaab haanedes, og Gjendaab som en Aandsdaab for de Voxne krævedes. Han prædikede om Kirken som et Samfund af lutter Rene og Hellige, hvori den strængeste Kirketugt maatte hævdes, saa at alle Urene udstødtes. Han prædikede om Guds Riges Komme i synlig og sandselig Herlighed og Kraft, hvori al jordisk Ejendom skulde være fælles for de Troende; men tillige prædikede han efter 5 Mos. 7 C. om Israels Udryddelseskrig mod de hedenske Kananiter, der betydede Guds Riges Kamp mod den vantroe Verden, hvori al verdslig Øvrighed, al Fyrstemagt skulde forjages, og Evangeliets Fjender udryddes med det skarpe Sværd; thi da Høstens Tid nu var kommen, maatte man rykke alt Ukrudt op af Herrens Viingaard. Efterat han mod Luther havde udgivet de raaeste Smædeskrifter, hvori han spottede over hans „honningsøde" Christus og hans „opdigtede" Evangelium, og af Churfyrsten ifølge Luthers Raad var bleven udviist af Allstädt, drog han først til Rigsstaden Mühlhausen, derpaa til Sydtydskland og Schweiz, søgte allevegne at virke paa Folkets Masse i oprørsk Aand og vendte endnu i Aaret 1524 tilbage til Mühlhausen,

Digitized by Google

fire Miil Nord for Eisenach, hvor han havde et Parti og som Medhjælper en tidligere Munk Pfeiffer. Dengang havde Luther allerede advaret baade Raadet i Mühlhausen og Churfyrsten mod ham og hans fordømmelige Anslag.

En politisk Gjæring havde længe hersket rundt om i Tydskland. Den mægtige og i mange Henseender uafhængige Adel førte idelig fra sine faste Borge Fejder baade med Stæderne og med Fyrsterne og søgte at fravriste disse de Forrettigheder, som ikke blot Lehnsforfatningen, men ogsaa det af Kejser Carl indsatte Rigsregimente sikkrede dem. Saavel i Religionsfrihedens som i den politiske Friheds Navn gjorde Frants von Sickingen — hvad Luther højlig misbilligede — Aar 1522 et Angreb paa Churfyrsten af Trier med en stor Hær, hvori en Mængde Riddere fandtes; men han maatte vige for Prælaten og hans Forbundsfæller, Churfyrsten af Pfalz og Landgreven af Hessen, og fik 1523 Banesaar paa sin Borg Landstuhl, under dens Belejring af hans Fjender. Ved hans Død knækkedes Ridderskabets Magt; thi 27 af dets Borge ved Rhinens Bredder deelte Fyrsterne mellem sig. Dog snart efter begyndte, ligesom i Danmark, især i Skaane til samme Tid, den haardere og haardere betyngede og forurettede Bondestand at røre sig. Alt før Reformationens Tid havde den flere Gange under sin Stands Tegn og Løsen, den høje Ankelsko (Bundschuh) rejst sig mod den støvlede og sporede Herrestand med væbnet Haand. Men da Luthers djærve Frisprog mod Magthaverne og hans Lære om et Christenmenneskes evangeliske Frihed var grebet med Begjærlighed, og tillige fordrejet med Raahed til politisk Lighed af Almuen, brød et vildt Oprør ud mod al gejstlig og verdslig Øvrighed.

Fra Egnene Østen for Schwarzwald, hvor Bevægelsen begyndte i August 1524, bredte den sig til Landene ved Bodensøen, og snart tog hele Schwaben, Franken og Pfalz Deel i Oprøret. Det fik et bestemt Maal, idet Bønderne som Stand, de Velstaaende og yppigt Levende sammen med de Forarmede, udstedte tolv Artikler og deri med Maadehold krævede Ret for Menighederne til baade selv at vælge og afsætte deres Præster,

Digitized by Google

forlangte Afskaffelse af den vilkaarlige Retspleje og Livegenskabet tilligemed ubillige Tiendeafgifter af Qvæg, Hoveri og andre haarde Paalæg, fordrede Deelagtighed med Adelen i Jagt, Fiskeri og Skovning samt Erstatning for Vildtskade. Enhver af deres Fordringer var godtgjort med et Skriftsted; kun ifald de overbevistes af Skriften om at have taget fejl, vilde de opgive dem.

For at sætte disse Fordringer igjennem med Magt, samlede Bønderne sig, ophidsede af uværdige Ledere, i store bevæbnede Hobe og droge fra Herskab til Herskab. Enhver Modstand opflammede deres Blodtørst; saa skete det, at deres Fjender i Weinsberg huggedes ned for Fode, og at den fangne Grev Helfenstein under Klang af Trompeter og Sækkepiber blev med Vold jaget ind mod sine Bønders Spær og spiddet paa dem, skjøndt hans Gemalinde, en naturlig Datter af Kejser Maximilian, med sit to Aars Barn paa Armen knælende bad om Naade for ham. Mens den bekjendte Ridder Götz af Berlichingen en kort Tid, nødtvungen anførte een Hob Oprørere, drog i Schwarzwald en Bonde, prægtig klædt i rød Kappe og Hue, fra By til By, i Spidsen for en anden Skare; bag ham vajede Oprørsfanen paa en med Løv og Baand smykket Vogn. Hvor de adelige og gejstlige Herrer ikke vilde antage de tolv Artikler, som en Herold læste op, hvad Mange dog i Nøden beqvemmede sig til, der bleve Lader plyndrede, Viinkjældere og Fiskedamme tømte, Slotte og Klostre stukne i Brand. Ogsaa de større Stæder droges ind i Bevægelsen, og Forslag til en heel ny Forfatning for Riget dukkede frem.

Fra Mühlhausen, hvor Münzer teede sig som en Herre og Prophet, lod støbe Kanoner i Franciskanerklosteret, havde Forsæde i Raadet, afsagde Domme efter Aabenbaringen og inddrog Klostre, udbredtes Oprørsaanden, der i Sydtydskland blev kuet i Blodstrømme, over hele Thüringen, opflammet af hans vilde Sendebreve, underskrevne: „Münzer med Gideons Sværd.“ „Hvor længe,“ hed det i dem, „ville I endnu sove? Rejser Eder og kæmper Herrens Kamp! Tiden dertil er kommen! Til Værket, til Værket! Skaaner ikke de Ugudelige! De ville

Digitized by Google

bønfalde Eder som Børn; men viser ingen Barmhjertighed mod dem; lad Blodet ikke blive koldt paa Eders Sværd! Gud gaaer foran Eder; følger efter!"

Rundtomkring i Harzen og Thüringen bleve nu Slotte lagte i Aske og Klostre ødelagte i Snesetal; Riddere og Prælater skjalv; men Churfyrsten af Sachsen, der paa sin Sotteseng fik Budskab om disse Affkyeligheder, ængstedes ikke; han bad kun sin Broder Johan gaae tilværks med Besindighed og Eftergivenhed. Johan og Georg af Sachsen forenede sig med Philip af Hessen og Henrik af Brunsvig, rykkede i Marken mod Münzer og hans Skarer og traf dem den 15de Maj 1525 ved Frankenhausen, Øst for Mühlhausen, hvor de, otte Tusinde i Tallet, havde slaaet Lejr paa en Høj. Med et til Affindighed grændsende Sværmeri afviste Münzer alle Forslag om en mindelig Afgjørelse, lod den Ridder, Fyrsterne havde sendt som Fredsbud til ham, myrde paa den grusomste Maade, og raabte til sine Tilhængere: „Idag ville I see Guds Arm, og alle vore Fjender skulle gaae tilgrunde." Da i det samme en Regnbue viste sig paa Himlen, førte han sig dette til Nytte som et Pant paa Herrens Hjælp og vedblev: „Frygter ikke; nogle af Fjendens Kugler ville vende sig i Farten, og de andre skal jeg opfange i min Kappe." Men da Fyrsterne gave Tegnet til Anfald paa Bønderne, som istemte Sangen „Kom Helligaand," da det svære Skyts ødelagde deres Vognborg og gjorde lyst i deres uordentlige Rækker, toge de Flugten, slagne af Skræk; henimod fem tusinde bleve dræbte, mange fangne, og Münzer selv, der var flygtet til Frankenhausen, hvor han som Febersyg havde lagt sig tilsengs paa et Tagkammer, blev opdaget, kjendt af nogle Breve, han bar hos sig, og kort efter halshugget tilligemed flere af sine Hjælpere. Luther aftrykte hans vilde Sendebreve i sit samme Aar udkomne Flyveskrift: „En frygtelig Historie og Gudsdom over Münzer."

Da Luther erfoer, at de oprørske Bønder i Schwaben udtrykkelig beraabte sig paa ham, mens de Pavelige hoverede over, at det nu kom for Dagen, hvilke Affkyeligheder hans Lære førte til, gav han sig strax ifærd med et Skrift om

Digitized by Google

Bøndernes tolv Artikler, formanede deri til Fred og raadede til at bringe denne istand ved Voldgift.

Han, der i sit kjærlige Hjerte følte Folkets Tryk og Nød, vendte sig først med sin Formaning til Fyrsterne og Herrerne, revsede dem for deres Pragtsyge og Hovmod, der bragte dem til at udsuge deres Undersaatter, og sagde: „Det maae I vide, kjære Herrer, Gud mager det saa, at man i Længden hverken kan eller vil eller skal taale Eders Tyranni. I maae forandre Eder og bøje Eder for Guds Ord. Gjøre I det ikke af fri Villie og med det Gode, saa ville I blive tvungne dertil ved voldsom og fordærvelig Færd. Gjøre Bønderne det ikke, saa maae Andre gjøre det; og om I end sloge dem alle ihjel, saa ere de ikke derfor slagne; Gud vil opvække Andre. Thi han vil slaae Eder, ja han vil ramme Eder.“ Han forvarede sig imod, at dette Oprør skulde være en Frugt af hans Lære, erindrede om, at han altid havde formanet til Lydighed selv mod en tyrannisk Øvrighed, og yttrede, at dersom han havde Lyst til at hævne sig, saa kunde han nu lee i Skæget og see til eller slaae sig sammen med Bønderne; men det skulde Gud bevare ham for.

Han, hvis øverste politiske Grundsætning var Lydighed mod den af Gud beskikkede Øvrighed i Alt, hvad der ikke angik Guds Ord, viste derpaa Bønderne, hvor vrangt de forstode den evangeliske Frihed, naar de med Vaaben rottede sig sammen mod deres lovlige Øvrighed. „Eders Sag,“ sagde han, „være saa god og retfærdig, som den være vil; men det christelige Navn skulle I lade staae og ikke beskæmme det ved at gjøre det til Skalkeskjul for Eders utaalmodige, ufredelige, uchristelige Foretagende; det vil jeg hverken tillade eller unde Eder. Thi christne Folk stride ikke selv med Bøsse og Sværd, men med Lidelse og Kors, ligesom deres Herre Christus ikke selv fører Sværdet, men hænger paa Korset.“ Vilde man paa ingen af Siderne lade sig vise tilrette, men stride og staae haardt mod hinanden, da skulde heller ingen af Parterne kaldes Christne, men det skulde gaae til som i Verdens Løb, naar Folk stred mod Folk, og Gud straffede den ene Nidding ved den anden.

Digitized by Google

Inden dette Skrift i Maj udgik i Trykken, havde Grev Albrecht anmodet Luther om at komme og berolige de ophidsede Bønder i Mansfeld. Han skyndte sig da til Grevens Slot i Seeburg, prædikede der for Bjergfolkene den 17de April og rejste derefter i flere Uger om fra By til By i Chursachsen, for ved Ordets Magt ligesom hans kjære Discipel, Præsten Myconius i Gotha, at stifte Fred og dæmpe Bevægelsen, hvorved han meer end eengang kom i Livsfare. Han vilde draget endnu videre, hvis ikke hans Landsherres Død (5te Maj) havde nødt ham til at skynde sig hjem til Wittenberg. Her fyldtes hans Sind med dyb Harme ved at erfare de Skjændigheder, som i Sydtydskland bleve begaaede af Oprørerne; han lod, endnu før Sammenstødet den 15de Maj var ham bekjendt, et nyt Skrift udgaae „mod de røveragtige og mordgjerrige Oprørere blandt Bønderne" og raadede nu Fyrsterne, der af Gud vare beskikkede til Øvrighed, at gribe til Sværdet, som de ikke bare forgjæves (Rom. 13, 4.), og forfølge og straffe Forbryderne. „Thi," sagde han, „Oprør er ikke slet og ret Mord, men det er som en stor Ild, der antænder og hærger et heelt Land. Derfor skal hvo der kan, hemmelig og aabenbare, slaae dem, hugge dem ned og fælde dem, og betænke, at der ikke kan gives noget saa giftigt, skadeligt og djævelsk som et oprørsk Menneske. Ret som det gaaer med en gal Hund; slaaer Du ikke den ihjel, saa gjør den det af med Dig og med hele Landet."

Sin Strænghed, der af Mange baade da og senere er bleven dadlet som uchristelig og kaldt Ubarmhjertighed, ja endog nedrigt Hykleri og Smiger for alle Blodhunde blandt Fyrsterne, forsvarede han i et tredie Skrift og viste, at man maatte skjelne mellem Guds Rige og de verdslige Riger; i hiint hørte Naaden hjemme, i disse Vreden og Straffen, til Tvang for de Onde, til Beskyttelse for de Gode. „Som Æselet," sagde han, „maa have Slag, saa maa Pøbelen styres med Magt; det vidste Gud nok, derfor gav han ikke Øvrigheden en Rævehale, men et Sværd i Haanden." Sværmerne blandede hine to Riger sammen; først grebe de til Sværdet og vilde stride for Evangeliet istedenfor at være barmhjertige og taalmodige; og naar

de saa faldt under det verdslige Regimentes Dom, forlangte de der Naade og Barmhjertighed. Men han havde formanet alle christelige Herrer til efter Sejren at fare lempeligt med de Overvundne, baade Skyldige og Uskyldige; thi han skrev ikke, for at Tyranner og Blodhunde skulde beraabe sig paa ham.

Midt under Bondekrigens Rædsler, hvori henved hundred tusinde Bønder faldt eller henrettedes, uden at Trældomsaaget synderlig lettedes, fattede Luther det Forsæt at indtræde i Ægtestanden. Dermed gik det saaledes til.

Luthers Skrifter mod Klosterløfterne havde vakt stor Bevægelse baade blandt Munke og Nonner, og allerede Aar 1522 havde Augustinerne i Thüringen og Meißen under Links Forsæde i et Convent besluttet, det skulde overlades hver Enkelt at afgjøre med sin Samvittighed, om han vilde blive ved at føre Klosterlevnet eller forlade det. Mange aflagde da skyndsomst Munkekappen og indtraadte i Ægtestanden; Luther viede selv med Glæde sin Ven Link 1523 i Altenburg; Adskillige giftede sig uden at have til Huusbehov og voldte Luther baade Ulejlighed og Udgifter; Andre, der med Tvang holdtes tilbage i Klostrene, smuttede ud med List og tyede saa gjerne til Wittenberg. Ni adelige Nonner i Nimtschen nær ved Staden Grimma, ti Miil Syd for Wittenberg, hvem det af deres Forældre og Slægtninge var blevet negtet at opgive Klosterlivet, bønfaldt Luther om at udfrie dem deraf; han var villig dertil og lod en aldrende, agtbar Borger i Torgau ved Navn Koppe hemmelig bortføre dem i Paasken 1523 og bringe dem til Wittenberg, hvor han med faderlig Omhu sørgede for dem og fik dem optagne hos hæderlige Folk.

En af disse klostergivne Jomfruer, der kom i Huset hos Byskriver Reichenbach, var indviet 1515; hun hed Katharina af Bora. Hun var dengang lidt over 24 Aar gammel, af Person ret tækkelig, med aaben Pande, fyrige Øjne, friskt Hudfarve, derhos kraftig og sikker i sit Væsen. Luther kom oftere sammen med hende, fandt hende i Førstningen stolt og hoffærdig, opmuntrede Aaret efter en nürnbergsk Patricier ved Navn Baumgärtner, der syntes godt om hende, til at bejle, og søgte, da

denne dog friede til en Anden, at gjøre et Par af Katharina og en Præst, der hed Glatz. Men da hun mærkede det, bad hun Amsdorf, der var Luthers Fortrolige, at bringe ham paa andre Tanker, og tilstod reent ud, at friede Amsdorf eller friede Luther til hende, vilde hun ingenlunde sige Nej, men Dr. Glatz's Hustru vilde hun aldrig være.

At gifte sig var imidlertid dengang langt fra Luthers Tanker; thi hvorvel han, efter hans egne Ord, hverken var af Stok eller Steen, dertil i Herrens Haand, som kunde bøje og forandre hans Hjerte, saa sporede han dog ingen Lyst hos sig til saadant, ventede desuden daglig en Kjætters Død og fortjente Straf. Han blev altsaa ved at leve paa Munkens Viis, forlod ikke engang det ganske forarmede Augustinerkloster, da alle de øvrige Brødre, Prioren undtagen, søgte Ophold paa anden Viis, fordi Tiggerposen var gaaet sønder, og ombyttede først i Oktober 1524 sin aldeles udslidte Ordensdragt med Præstekjolen, hvortil Churfyrsten havde skjænket ham Klædet. Endnu i April 1525, et Par Maaneder efter at en polsk Jøde, Doktor i Medicinen, var bleven fængslet i Wittenberg og beskyldt for at have villet bibringe Luther Gift, skjemtede han med Spalatin, hvem han havde berettet hiint Anslag, over den utidige Travlhed, hans Venner viste for at faae ham gift; men tre Uger efter var han dog for Alvor bestemt baade paa at blive Ægtemand og at vælge Katharina, eller som han kaldte hende, Käthe til sin Brud. Han førtes til denne Beslutning ikke af nogen lidenskabelig Elskov til hende, men derimod af Ærbødighed for Ægtestanden som en Guds Anordning, af Lyst til med sit eget Exempel kraftigt at støtte sin Lære og modsige, ja trodse Pavedømmet og dets vrange Lovpriisning af Livet i ugift Stand, og af Kjærlighed til sin gamle Fader, som han vidste vilde glæde sig over hans Giftermaal. Mellem at fatte og udføre denne Beslutning lod han ikke lang Tid gaae hen; men dulgte dog sit Forehavende for alle dem blandt sine Venner, som han vidste vilde af Betænkelighed og Engstelighed have fraraadet ham at vække i allerhøjeste Maade Forargelse ved at tage en Nonne tilægte.

Digitized by Google

Ifølge en Beretning, der dog ikke stammer fra Samtidige, begav Luther sig, fulgt af Bugenhagen, der var Præst ved Byens Kirke, Dr. Apel, der var Professor i den canoniske Ret ved Universitetet og selv havde giftet sig med en Nonne, og Maleren Lucas Cranach, der var Raadsherre og Kæmner, Tirsdagen efter hellig Trefoldigheds Fest den trettende Juni 1525 til Reichenbachs Huus og bejlede i deres Nærværelse til Katharina. Hun blev i første Øjeblik overrasket og vilde knap troe, det var Alvor; men gav, saasnart hun overbevistes derom, sit Samtykke uden Betænkning. Vist er det, at samme Dags Aften bleve Luther og Käthe i hans egen Bolig formelig sammenføjede og erklærede Ægtefolk at være, rimeligviis af Bugenhagen, paa den da sædvanlige Maade, efterat have givet deres Ja og Haand dertil og vexlet Ringe i Overværelse af de nysnævnte Vidner og Justus Jonas, Stiftsprovst ved Allehelgenskirken. Disse samt Cranachs Hustru, Barbara, deeltoge med de Nygifte i et Aftensmaaltid. Jonas berettede den næste Morgen tidlig Spalatin, at han med stor Sindsbevægelse, under Taarer, havde været tilstede ved denne Begivenhed og ikke havde forføjet sig hjem, før han, som Skik var dengang, havde seet Brudgommen liggende i Brudesengen.

Brylluppet havde fundet Sted i al Stilhed; men Luther vilde ingenlunde gjøre nogen Hemmelighed deraf og gav derfor Dagen efter en Frokost for nogle Venner, hvortil Raadet i Wittenberg sendte en Gave af forskjellige Slags Viin. Fjortende Dagen efter Brylluppet holdt han derpaa, hvad han selv kaldte Hjemfærd og Lystighed, skikkede baade inden- og udenbyes Venner skriftlige Indbydelser dertil, bad dem hjælpe til „at udtale Velsignelsen derover," og yttrede sig tillige frejdigt og muntert om dette sit selsomme og overraskende Giftermaal. Til denne med Kirkegang forbundne Højtid skjænkede Raadet atter Gaver, nemlig tyve Gylden og et Fad Eimbecker Øl, og Universitetet overrakte Brudeparret en vægtig og smukt forarbejdet Sølvpokal. Mærkeligt nok sendte ogsaa Erkebiskop Albrecht Käthe en Gave af 20 Guldgylden, som Luther frabad sig, men hans Hustru dog tog imod uden hans Vidende. Luther

Digitized by Google

vedblev at boe med sin Käthe i Augustinerklosteret, som Churfyrst Johan Aar 1532 gav ham til Arv og Eje; hans Bopæl var i Baghuset; de tre Værelser, hvoraf den bestod, vare meget tarveligt udstyrede og indeholdt kun lidet og simpelt Bohave; men et fromt og sædeligt Familieliv og huuslig Lykke fandtes der i rigeligt Maal*).

At flere af hans egne Tilhangere vare fortørnede og baade tænkte og talte ukjærligt om hans Giftermaal, gjorde ham ondt; men at hans Fjender haanede og bagvaskede ham derfor, ændsede han ikke videre. Hertug Georg af Sachsen greb, netop da Luther efter Landgreven af Hessens Raad havde tilskrevet ham yderst forsonligt om „at frigive Guds Ord," Lejligheden til at erklære, han kunde og vilde ikke opgive Kirkens Myndighed, og at sige sin Fjende, han havde gjort Wittenberg til et Fristed for alle mulige forløbne Munke og Nonner, og tilføjede i Anledning af hans Giftermaal: „Har Din Fjende og Pælen i Kjødet forført Dig, hvorfor beder Du da ikke med Paulus, saa vilde Gud have givet Dig Naade? Kunde Du en Tidlang holde Dig fra at tage Dig en Hustru, for at behage et Menneske, hvorfor da ikke ogsaa for Guds Skyld? Har Evas Skjønhed bedraget Dig, saa lad af derfra. Og eftersom Du har et Qvindehjerte, saa hold Dig til den ædle bodfærdige Qvinde, af hvem Gud uddrev syv onde Aander; fald ned for Christi Fødder; forman Din Eva til det samme, og ved Guds Naade vil da Munk og Nonne skilles ad."

Med hvilken Skadefryd Luthers Modstandere udbredte Tidenden om hans Giftermaal, kan Erasmus af Rotterdam tjene til Exempel paa. I Aaret 1524 var det endelig kommet til aabent Brud mellem ham og Luther, idet den forfængelige og svage Lærde paa Henrik den Ottendes indstændige Bønner og tillige ægget ved nogle oprigtige Ytringer af Luther havde udgivet et forstandigt afregnende, philosophisk Skrift mod ham om den frie Villie og dens Forhold til den guddommelige Naade, saa svævende og vaklende, at Luther i sit Modskrift

*) See Forf.s Skildring: Luthers Huusliv, 3die Udgave 1874.

Digitized by Google

(1525) kunde sige, Erasmus var som En, der vilde gaae paa Æg uden at træde dem sønder. Han fortalte da ogsaa i et Brev en af sine Venner om Luthers Giftermaal, men lagde til, at hans Hustru var kommen i Barselseng kort efter Brylluppet. Uagtet han selv senere tilbagekaldte denne Bagvaskelse, blev den dog ved at holde sig lige til vore Dage blandt Katholikerne, der endog ville vide, at Katharinas Førstefødte var en Søn og hed Andreas. Hvad Under da, at Luthers samtidige Fjender baade i plumpe Vers og Billeder spottede over dette gruelige Ægteskab mellem Munken og Nonnen, hvoraf efter et gammelt Sagn Antichristen selv skulde være Frugten.

Femtende Capitel.

Zwingli og Luther ere uens og tales ved om den hellige Nadver.

Samtidig med Luther og uafhængig af ham var i Schweiz Ulrich Zwingli fremstaaet som Reformator. Han var født 1484 i Landsbyen Wildhaus under Grevskabet Toggenburg, hvor hans agtbare Fader beklædte en Øvrighedspost, medens dog Hyrdesysselen gav ham hans Velstand. Som Barn drev Ulrich med sine Brødre Hjordene op paa Fjeldgræsgangene, lyttede med Lyst til Hornenes Klang og istemmede de muntre Hyrdesange, lærte om Vinteren ved Bedstemoderens Fødder bibelske Historier og gamle Legender, hørte med tindrende Øjne Faderen fortælle om Landsmændenes fordums Krigsbedrifter og viste i sit Væsen tidlig Aabenhjertighed og stærk Afsky for Løgn.

Efterat være bleven Student deelte han sin Kjærlighed mellem Theologi, Musik og de gamle græske og latinske Forfattere. Som Præst i Glarus fra Aaret 1506 lagde han sig med utrættelig Flid efter Studiet af den hellige Skrift, levede sig sammen med Almuen, i hvis landlige Fester og Forlystelser han tog Deel, og saae med Harme, hvorledes den tidligere

Fædrelandskjærlighed og Fromhed hos hans Landsmænd svækkedes derved, at de skareviis lode sig hverve til fremmed Krigstjeneste og ødslede det vundne Guld bort i Vellevnet og Usædelighed. Mod disse Laster advarede han det hele Folk i et Digt, og da han faa Aar efter som Feltpræst to Gange havde taget Deel i Hærfærd til Italien, ivrede han endnu stærkere mod denne Løben i fremmede Herrers Tjeneste, hvorved han skaffede sig mange Fjender.

I Aaret 1516 blev han kaldet til Præst ved Klosteret i Einsiedeln, hvor et undergjørende Mariabillede samlede Tusinder af Pilgrimme. Oprørt over, at der tilsagdes disse fuldstændig Aflad for alle Synder, prædikede han, at hverken Løfter eller Valfarter eller Gaver til døde Billeder kunde erhverve dem Guds Naade, men at Christus var det eneste fyldestgjørende Offer, og saae med Glæde, at vel Gaverne til Jomfru Maria, hvoraf han selv skulde leve, men ogsaa Overtroen formindskedes. I Aaret 1518 prædikede han heftigt mod den Afladskram, som Franciskanermunken Samson drev i Canton Schwyz. Da han i Slutningen af samme Aar var bleven Præst ved Domkirken i Byen Zürich, der var Landets politiske Midtpunkt, fortsatte han trods sine Modstanderes Anklage og Efterstræbelser sin Virksomhed, deels i folkelig Retning mod Forbindelsen med fremmede Fyrster, deels i kirkelig Retning mod alle Pavedømmets Vildfarelser og udlagde under et overordentligt Tilløb af alle Stænder det nye Testament fatteligt og kraftigt. Følgen deraf blev, at Raadet i Zürich, som holdt med ham, 1520 lod en Forordning udgaae om, at alle Prædikanter frit skulde udlægge Evangelierne og Epistlerne efter Guds Ord og ene og alene forkynde, hvad de kunde forsvare og bevise med den hellige Skrift.

Fra Aaret 1522 begyndte Zwingli ogsaa at angribe den bestaaende Kirkes Skikke og Anordninger, lod sig ikke rokke, hverken da hans kirkelige Øvrighed henvendte sig til Forbundsdagen og forlangte ham kuet som Oprører, eller da Pave Hadrian lovede ham baade Bispestav og Cardinalhat til Løn for Underkastelse og Føjelighed, men forsvarede derimod med

Digitized by Google

Raadets Tilladelse 1523 sin Lære offentlig for meer end 600 Personer og afgjorde derved Reformationens Sejr i Republiken Zürich.

Men ligesom Zwingli var ikke lidet forskjellig fra Luther i sin Personlighed, saaledes blev ogsaa den Kirkeforbedring, han fremmede i Schweiz, ikke lidet forskjellig fra den, Luther fremmede i Tydskland.

Zwingli havde ikke under sin Udvikling bestaaet i sin inderste Sjæl slige svære Kampe, som havde rystet Luther; han havde fornemmelig dannet sig ved Oldtidens classiske Literatur og et videnskabeligt Studium af den hellige Skrift. Han var en rolig og forstandig Natur, mere klar end dyb; hos ham var Styrke i den sædelige Følelse ikke forenet med det fromme Hjertes Varme i samme Maal som hos Luther. Han havde ikke det dybe Syn paa Syndigheden og Skylden hos Mennesket, og derfor heller ikke den dybe Glæde over Naaden og Forsoningen, som beaandede Luther; og Troen paa Guds uforskyldte Naade i Christus var ikke hos ham som hos Luther Middelpunktet i hele hans reformatoriske Virksomhed.

Mens derfor Luther lærte, at Guds Ord og Sacramenterne, som Troen holder sig til, bevirke Kirkens Renselse, vis paa, at et nyt Liv i Hjerterne ogsaa vilde medføre en ny Skikkelse af det udvortes Samfundsliv, saa arbejdede Zwingli fra første Færd, med det Maal af praktisk Christendom, han ved Skriftens Læsning havde tilegnet sig, og opfyldt af glødende Fædrelandskjærlighed, ligesaameget paa Fristatens sædelige og borgerlige som paa dens religiøse Forbedring, tillod den verdslige Magt, som han tillige ansaae for Menighedens Repræsentant og Værge, at tvinge ved Lov, hvad han ved Ordet havde bekæmpet som uforeneligt med Kirkesamfundets Reenhed, hvorved da f. Ex. Dødsstraf for Gjendøbere blev fastsat og fuldbyrdet, og gik saa vidt, at han krævede Frihed for Ordets Forkyndelse i alle Forbundets Fristater hævdet med Vaabenmagt, hvad der tilsidst voldte en Borgerkrig.

Ikke mindre Forskjellighed viste sig imellem Zwingli og Luther i begges Kamp mod Pavekirken; thi medens Luther af

Digitized by Google

denne kun vilde udrense, hvad der udtrykkelig modsagde den oprindelige apostoliske Christendom og hvad der ligefrem stred imod den hellige Skrifts klare Ord, og desaarsag var forsigtig og overbærende med Hensyn til Reformationen af Cultus, vilde derimod Zwingli med ubøjelig Iver afskaffe Alt, hvad der ikke udtrykkelig var anordnet i den hellige Skrift, selv om det var Overleveringer fra Oldkirken. Derfor udvirkede han, dog uden at det skete hovedkulds eller med raa Uorden, at alle Billeder bleve tagne bort af Kirken tilligemed Korsets Tegn, Orgeler og Lys paa Alteret, samt at de kirkelige Festdage afskaffedes; af ham indførtes i Zürich, men haandhævedes dog ikke længe, en ny Maade at forrette Daaben paa „uden alle saadanne Tilsætninger, som fatledes i det skrevne Guds Ord" ɔ: uden nogen Bekjendelse af Troen; og ved Nadveren blev Vinen baaren frem i Træbægere og Brødet i Træfade.

Dog ikke blot om Maaden at forvalte Daaben og Nadveren paa, men ogsaa om selve Sacramenternes Væsen havde Zwingli ganske andre Tanker end Luther. Uagtet sin sandhedskjærlige og samvittighedsfulde Grandskning i Skriften, der for ham ligesaavel som for Luther indeholdt Guds sande Aabenbaring, dannede Zwingli sig dog en Lære, som modsagde Kirkens Fællestro gjennem alle Tider, idet han nemlig paastod, at Sacramenterne kun vare Ceremonier, der ikke kunde give eller virke Naaden, men kun vare Tegn, som man nyttede for at bekjende sin Tro paa Christus, og hvorved man snarere forsikkrede Kirken om sin Tro end selv styrkedes i samme. Hans Lære om Nadveren som et blot Ihukommelses- og Kjærlighedsmaaltid, altsaa blot „de Christnes Nadver," men ikke „Herrens" Nadver, nærmede sig i flere Punkter til Carlstadts og lod Menigheden kun beholde „Avner istedenfor Kornet," efter Luthers Skjøn. Da han 1525 havde fremstillet den, blev den strax modsagt af Theologer i Schwaben. Luther blev af Capito, tidligere Hofpræst hos Erkebispen af Mainz, og Bucer, Sickingens Ven, nu Præster i Straßburg, der begge dengang endnu hældede til Carlstadt, anmodet om ikke at blande sig i denne Strid og at bortvende Menighederne fra dette Spørgs-

maal. Men han svarede, at ihvorvel han Intet heller ønskede end Fred, saa kunde han dog umulig tie til en Lære om Nadveren, der forvirrede Menighederne, og for ham gaves der intet Ord og ingen Tro uafhængig af den Sag, hvorpaa de grundede sig, da Ordene selv indbefattede Spørgsmaalet om Christi Legems og Blods Nærværelse.

Luther havde 1524 bekjendt, at dengang han, fem Aar tidligere, traadte op mod den katholske Kirkelære om Forvandlingen af Brød og Viin i Nadveren til Christi Legeme og Blod, vilde Carlstadt eller enhver Anden have gjort ham en stor Tjeneste ved at overtyde ham om, at der ikke var andet i Sacramentet end Brød og Viin; thi han havde godt seet, at han derved havde kunnet give Pavedømmet det vældigste Stød. Men hvor haardt han end var bleven anfegtet og havde snoet og vendt sig, saa var han dog forbleven fangen; thi Texten var ham for stærk og vilde ikke lade sig dreje derhen. Da nu Zwingli kom frem med sin Forklaring af Herrens Ord ved Nadverens Indstiftelse: Det er mit Legeme, hvilke han udlagde saaledes: Det betyder mit Legeme, udgav Luther 1527 et Skrift med Titel: „At Christi Ord: det er mit Legeme, endnu staae fast imod Sværmeaanderne;" ikke saa meget i Haab om at omvende dem fra deres Kjætteri som for at styrke de Svage og Enfoldige og vidne mod dem, „der med slig Gift vilde frastjæle Christus Sjælene og forføre og myrde dem."

Saavel i dette Skrift som i „Bekjendelsen om Christi Nadver" 1528 viste sig Luthers hele Charakteerstyrke, hans urokkelige Tro paa Herren og Hans virkelige Nærværelse i Nadveren, hans Gru for at ophæve Hemmeligheden i samme ved nogensomhelst menneskelig Kløgt, hans Ærbødighed for Herrens Ord, som han vilde blive enfoldelig og ligefrem ved, om han end ikke kunde begribe, hvorledes Brødet kunde være Herrens Legeme, — Christus, sagde han, tager Brød og Viin, og med Ordet, som Han taler, gjør han deraf sit Legeme og Blod. Men den højværdige Sag, han kæmpede for, lod ham tilsidesætte alle Hensyn til sine Modstanderes Personer og Bevæggrunde, som han dømte haardt og ubilligt, og han sagde

Digitized by Google

dem reent ud, at han ansaae deres Lære for Gudsbespottelse og Djævelens Paafund.

Landgrev Philip den Højmodige af Hessen, der ved den heftige Splid mellem Luther og Zwingli, hvori bestandig Flere og Flere droges ind, saae det Forbund svækket, som de evangeliske Fyrster havde indgaaet for at værne om deres Tro, haabede at kunne tilvejebringe Enighed mellem begge Parter ved en Samtale og indbød dem derfor i Sommeren 1529 til sin Residents, Marburg, 40 Miil fra Wittenberg. Uagtet Luther kun havde ringe Haab om Forlig, var han dog villig til at føje Landgreven og vise, han var ligesaa tilbøjelig til Fred og Enighed som hans Modpart. Mødet var berammet til Mikkelsdag; da Luther i Selskab med Melanchthon, Jonas, Creutziger, Myconius og flere Venner ankom Dagen efter, var Zwingli tilligemed Øcolampadius, en Ungdomsven af Melanchthon og andre Tilhængere allerede tilstede; de bleve alle husede paa Slottet og beværtedes fyrsteligt. Philip ønskede, at Luther først privat skulde samtale med den mildere Øcolampadius, og Zwingli med den sagtmodige Melanchthon; dette skete ogsaa, og Zwingli fralagde sig da Vildfarelser, han sagdes at have næret om Christi Guddom, Arvesynden og Daaben. Men om Nadveren kunde han ikke enes med Melanchthon.

Den 2den October samledes alle de Indbudne i Riddersalen, og under dens gothiske Hvælvinger og Buer tog Landgreven, omgiven af sine Hoffolk og enkelte Fyrster, Plads i Nærheden af et Bord, om hvilket Luther, Zwingli, Melanchthon og Øcolampadius satte sig. Luther tog et Stykke Kridt, skrev paa Bordet Ordene: Det er mit Legeme, paa Græsk og pegede under den følgende Samtale oftere hen paa dem. Med Livlighed, stundom med Heftighed bleve Grunde og Modgrunde anførte af de Stridende. Zwingli beraabte sig paa Christi Ord i Joh. Ev. 6, 63.; Luther henviste ham til Herrens Ord i samme Capitel V. 54. Zwingli kom frem med Fornuftgrunde, saasom, at Herren ikke kunde paa eengang være legemlig nærværende flere Steder. Luther svarede, at Fornuften hverken kunde eller skulde dømme Guds Almagt, at Gud stod

over alle mathematiske Begreber om Rummet, og at han ikke tænkte sig Christi Legeme tilstede i Sacramentet paa slig Viis som Halm i en Sæk. Øcolampadius henholdt sig til, at Sacramenterne vare Tegn; Luther benegtede ikke dette, men erklærede, at de ikke maatte tydes anderledes, end Herren selv havde gjort; han havde sagt om Brødet det er, men ikke det betyder mit Legeme; derved maatte man blive.

Den næste Dag fortsattes Samtalen til henimod Aften; men det var ikke muligt at komme til Enighed. En smitsom Sygdom, den saakaldte engelske Sved, havde pludselig viist sig i Byen; Alle længtes efter at komme bort; Fyrsten arbejdede des ivrigere paa at faae et Forlig istand og foranstaltede endnu et Møde den 4de October. I dette bade Schweizerne venligt om, at man vilde erkjende dem for Brødre, og Zwingli udbrød med Taarer: „Der er ingen Mennesker paa Jorden, med hvem jeg hellere vil være enig end med dem fra Wittenberg.“ Luther svarede med frastødende Ubøjelighed: „I have en anden Aand end vi, og vor Samvittighed forbyder os at erkjende Eder for Brødre; og hvorledes kunne I betragte mig som Eders Broder, hvis I mene det alvorligt med Eders Lære?“ Men tilsidst rakte han dem dog Kjærlighedens og Fredens Haand for saa vidt som man enedes om, at alle haarde Ord skulde høre op og Enhver fremsætte sin Lære uden Fjendtlighed; men at forsvare sig selv og gjendrive Modparten skulde staae Enhver frit.

Man skiltes da tilsyneladende i Fred efterat have opsat og underskrevet 15 Artikler, deriblandt en om Nadveren, hvori det hed: „Skjøndt vi ikke dennegang have forenet os angaaende den Artikel, at Christi sande Legeme og Blod ere legemlig tilstede i Brødet og Vinen, saa skal dog den ene Part vise den anden christelig Kjærlighed for saa vidt Enhvers Samvittighed tilsteder det, og begge Parter flittig bede Gud om, at han ved sin Aand vil give os den rette Forstand.“ Dog det blev ingen sand Fred. Sit Hjertes Tanker om Zwingli udtalte Luther ved Budskabet om hans Død under en Borgerkrig mellem de reformeerte og katholske Cantoner paa Valpladsen ved

Digitized by Google

Cappel (1531); thi han saae deri en Guds Straffedom over hans Formastelighed. Dr. Bucer i Straßburg arbejdede flere Aar paa at mægle en Forening; 1536 blev en Samtale afholdt i Luthers Huus, hvorefter en Deel af de reformeerte Theologer indrømmede Christi Legems og Blods sande Nærværelse i, med og under de synlige Tegn og underskreve et Foreningsdocument. Da fra Aaret 1539 den Nadverlære, Genferen Calvin fremsatte, at Christus er virkelig tilstede i Nadveren og meddeler sig deri, men paa aandelig, ikke paa legemlig Maade, vandt Bifald rundt omkring, selv hos Melanchthon, følte Mange en, dog ugrundet Angst for, at Luther ikke skulde kunne beherske sig og skulde bryde med denne sin gamle og trofaste Ven; ikkun da Zwinglis Lære fandt nye Forsvarere, tog Doktoren faa Aar før sin Død paany til Gjenmæle i advarende Skrifter mod dem, som han benævnede Sacramenterere, Sværmere og Sjælemordere med ganske djævleblændte Hjerter og Løgnemunde. Advare mod dem, sagde han, maatte han gjøre efter Ordet i Tit. 3, 10.; men han gyste for og udtalte sig oftere paa det Bestemteste mod at straffe Kjættere, især med Døden, hvad dog Rigets Straffelove dengang paabøde.

Sextende Capitel.

Hvordan Luther ydermere fremmede Kirkeforbedringen.

Ved Rigsdagen i Worms blev Kirkeforbedringen, efterat være bragt for Tydsklands gejstlige og verdslige Myndigheder, et Anliggende for hele Riget, og hvorvel Luther vedblev kraftigt at tage Deel i Reformationens Udbredelse som en Livssag for Menigheden, hvilede denne dog ikke længere i hans Haand alene, men blev tildeels afhængig af politiske Interesser, Hensyn og Underhandlinger, som han fra sit religiøse og kirkelige Stade baade var fremmed for og tit maatte misbillige og harmes over.

Digitized by Google

Den af Stænderne valgte Regjering, som Kejser Carl, da han drog til Nederlandene og Spanien, havde maattet stadfæste og overdrage Rigets Bestyrelse, holdt i den korte Tid, den bestod, sin Haand over Reformationen; derfor formaaede hverken Pave Hadrian VI. (1522—1523) eller hans Efterfølger Clemens VII. (1523—1534) paa tvende i Nürnberg 1522 og 1524 afholdte Rigsdage at faae Wormserediktet sat i Værk. Paa den første af disse Rigsdage blev den fromme Hadrians oprigtige Tilstaaelse, at Kirken trængte til en grundig Reformation, og hans alvorlig meente Løfte om selv at ville foretage denne nyttet af Stænderne til at fremkomme med alle de gamle Besværinger og dertil føje nye, at forlange et almindeligt Kirkemøde sammenkaldt, hvortil der, mærkeligt nok, ogsaa skulde sendes Lægfolk, at erklære Udførelsen af Wormserediktet for umulig og foreslaae, man skulde prædike Evangeliet reent og puurt, efter de af den christelige Kirke billigede og antagne Skrifter. Paa den næste Rigsdag lykkedes det vel Clemens den Syvendes snedige Politik at styrte Rigsregimentet; men Stændernes Fleertal vilde ikkun love Erkehertug Ferdinand, Kejserens Statholder, „saavidt muligt" at efterkomme Wormserediktet og satte paany igjennem, at det hellige Evangelium og Guds Ord alene skulde prædikes, indtil et nationalt Kirkemøde kom istand. Begge disse Rigsdagsbeslutninger drøftede Luther i folkelige Skrifter, ikke uden djærvt at misbillige, hvad han fandt halvt og tvetydigt i dem.

For at modarbejde Reformationen bleve flere sydtydske Fyrster og Prælater 1524 i Regensburg enige om paa egen Haand at afskaffe nogle grove udvortes Misbrug, men opretholde Wormserediktet og forfølge Luthers Tilhængere med Ild og Sværd. Disse blodige Forfølgelser, der kostede Mange Livet, bevægede Churfyrsten af Sachsen og Landgreven af Hessen til i Torgau 1526 at slutte et Forbund, som flere nordtydske Stænder snart tiltraadte, til gjensidig Beskyttelse i Alt, hvad der vedkom Evangeliet.

Efter Rigsdagen i Speyer 1526 indtraadte der en gunstig Vending for Reformationens Sag. Thi da man paa denne

Digitized by Google

Rigsdag var kommen overeens med Kejserens Broder Ferdinand om, hvad Wormserediktet angik, alene at forholde sig, som man vilde kunne forsvare det for Gud og Kejseren, omdannede baade Fyrster og Stæder med den Ret, Nøden gav dem, Kirkevæsenet efter Luthers Grundsætninger og Chursachsens Mønster, medens Tyrkerne trængte Kong Ludvig og hans Efterfølger Ferdinand i Ungarn, og Kejseren selv førte Krig med Paven, hvis Hovedstad 1527 tydske Landsknegte stormede og plyndrede, idet de tillige i lystige Optog spottede Clemens VII., der var indesluttet i Engelsborg. Tre Aar efter tilkæmpede det katholske Parti sig paa en ny Rigsdag i Speyer igjen Overvægten og fik en „Rigsdagsafsked" sat igjennem, hvorefter de Stænder, der hidtil havde holdt Wormserediktet, ogsaa fremdeles skulde holde det, men de, der ikke havde rettet sig derefter, skulde afholde sig fra at foretage nye Reformer og skulde allevegne tilstede Messen og flere papistiske Skikke; i forblommede Udtryk gjengaves ogsaa Bisperne deres Domsret og Indtægter. Imod denne Beslutning nedlagde Sachsen, Hessen, Brandenburg, Lüneburg, Anhalt og fjorten frie Stæder en formelig Protest, idet de gjorde Indsigelse imod, at en Sag, der angik Guds Ære og Sjælens Salighed, skulde afgjøres efter Stemmefleerhed, og fik herved Navnet Protestanter, hvilket de siden beholdt som et hæderligt Kjendingsnavn. Kejserens truende Sprog mod Protestanterne lod befrygte et Angreb fra hans Side, og Luther, der 1526 i et lille Skrift: Om Krigsfolk ogsaa kunne blive salige, havde viist, at Oprør mod Øvrigheden aldrig lader sig forsvare, og havde dadlet den danske Adels Færd mod Christiern II., opfordrede atter Fyrsterne til for Guds Skyld at lade være at modsætte sig Kejseren eller beskytte Evangeliet med Vaabenmagt, thi det vilde være at male Djævelen over Døren og bede ham til Fadder. Mod Tyrkerne derimod, der 1529 belejrede Wien, og i hvem Luther, efter Ez. 39. og Aabenb. 20. saae Christenhedens Arvefjende, søgte han ved en Prædiken, der blev trykt, at opflamme Alle, baade Evangeliske og Katholske til at værge Land og Rige.

Digitized by Google

I November Aar 1529 kom Carl V. efter en Fredsslutning med Clemens VII. til Bologna, blev der af Paven salvet og kronet med Kejser Carl den Stores Krone, gjorde som Romerkirkens edsvorne Forsvarer Aftale med Paven om at forsøge en mindelig Overeenskomst med Protestanterne og lod derfor en Rigsdag, som han selv efter otte Aars Fraværelse fra Riget vilde aabne, indkalde til at møde i Augsburg den første Maj 1530. Churfyrsten af Sachsen, Johan den Bestandige, der ogsaa agtede at indfinde sig personligt, lod Luther, Melanchthon og Jonas opsætte en kort Fremstilling af den evangeliske Lære i sytten Artikler, og da disse vare blevne ham overrakte i hans Residents Torgau, sex Miil Sydost for Wittenberg, tog han ved sin Afrejse til Rigsdagen i April hine Mænd med i sit talrige Følge af 160 Personer tilhest. Men da Luther var baade banlyst og fredløs, lod han ham undervejs blive tilbage, med hans Søstersøn og en Haandskriver, paa Slottet ved Byen Coburg, nogle og tredive Miil fra Augsburg. Den 2den Maj kom Churfyrsten til denne Stad, traadte op med Fasthed og Frimodighed, lod ligesom Philip af Hessen evangeliske Prædikanter flittig forkynde Ordet, uden at ændse et af Kejseren udstedt Forbud, og overdrog, da Kejseren udeblev halvanden Maaned over den fastsatte Tid, Melanchthon, paa Grundlag af de ovennævnte 17 Artikler og efter Raadslag med Flere, at udarbejde en Bekjendelse om, „hvorledes Prædikanterne hidtil havde foredraget Læren efter den hellige Skrift og Guds rene Ord og behandlet den i Kirkerne." Denne Erklæring agtede de evangeliske Stænder at overlevere Kejseren paa Rigsdagen.

Den 15de Juni holdt Carl sit glimrende Indtog i Augsburg. De protestantiske Fyrster beviste strax deres Fasthed i Troen, thi de knælede ikke i Domkirken ved den pavelige Legats Velsignelse, de vægrede sig ved at lade den evangeliske Prædiken høre op, med mindre der ogsaa paalagdes deres Modstandere Taushed, hvad virkelig skete paa Kejserens Bud, efterat Markgrev Georg af Brandenburg dristigt havde forsikkret den forbausede Kejser, han vilde heller lade sit Hoved

afhugge end give Slip paa Guds Ord, og de afsloge bestemt Kejserens Opfordring til at deeltage i Processionen paa Christi Legemsfest.

Efterat Rigsdagen højtideligt var aabnet den 20de Juni, blev det Protestanterne tilladt at overrække deres Bekjendelse den 25de, og paa denne Dag samledes da de Fyrster og Stænder, der havde undertegnet Bekjendelsen, om Eftermiddagen Kl. 3 med Kejseren, hans Broder og mange Fyrster og Gesandter i det bisskoppelige Palads. Capitelsalen, hvori Mødet fandt Sted, kunde neppe rumme 200 Personer, og Mange maatte derfor staae udenfor paa Trapperne og i Gaardsrummet. Churfyrst Johans to Kantslere, Bruck og Beyer, traadte frem i Forsamlingen og stillede sig lige for Kejserens Trone, hiin med det latinske, denne med det tydske Exemplar af Bekjendelsen. Kejseren befalede at forelæse den latinske Text.

„Eders Majestæt," sagde Churfyrst Johan, „vi ere Tydske og paa tydsk Grund, derfor haaber jeg, det maa være tilladt at oplæse vor Bekjendelse paa Tydsk."

Kejseren tilstod denne Begjæring, og Beyer læste da med saa høj og gjennemtrængende en Stemme, at hans Ord kunde høres selv af den i Gaarden forsamlede Mængde, først Indledningen og Bekjendelsen om den christelige Lærdom, i 21 Artikler: de første syv om Gud, Arvesynden, Guds Søn, Retfærdiggjørelsen, Prædikeembedet, Troens Lydighed og om Kirken; de næste syv om hvad Kirken er, om Daaben, Nadveren, Skriftemaal og Bod, om Sacramenternes Brug og Kirkestyrelsen; de sidste syv om Kirkeanordningerne, den verdslige Styrelse, Christi Gjenkomst til Dom, den frie Villie, Aarsagen til Synd, Tro og gode Gjerninger, samt om Helgendyrkelse; dernæst den anden Deel om de i den evangeliske Kirke afskaffede Misbrug: om begge Skikkelser i Herrens Nadver, om Præsternes Ægteskab, Messen, Skriftemaalet, Forskjel i Spisers Brug, Klosterløfter og den gejstlige Magt. Det Indtryk, Confessionen gjorde paa Forsamlingen, var i det

Digitized by Google

Hele stærkt og fordeelagtigt og adspredte mange Fordomme, som Katholikerne hidtil havde næret.

Med inderlig Glæde modtog Luther paa Coburg Budskabet om Overgivelsen af Bekjendelsen. Denne havde han tidligere faaet sendt til Drøftelse, dens syndige, klare og desuagtet milde Udtalelser havde behaget ham, der kaldte sig selv „en grov Kile til grove Klodser," saare meget, og han havde yttret: „Jeg veed Intet deri at forbedre eller forandre, hvilket heller ikke vilde skikke sig, da jeg ikke kan træde saa blidt og saa sagte som Magister Philip." Den store Betydning, selve Overleveringen havde, saae han klart, idet han yttrede: „Jeg fryder mig, at jeg har oplevet denne Time, da Christus offentlig i saa stor en Forsamling er bleven prædiket ved saadanne Bekjendere og i saa underskjøn en Bekjendelse." Han meente derfor ogsaa, at da dette var skeet, var der skeet og udrettet nok paa Rigsdagen. De vanskelige, trættende og ufrugtbare Mæglingsforsøg, der strax foretoges i Augsburg mellem Protestanternes og Katholikernes Ordførere angaaende Bekjendelsens enkelte Artikler og voldte Melanchthon saa megen Ængstelse, Tvivlraadighed og Sorg, svækkede ikke Luthers Mod og klippefaste Tro; ham tyktes en tilsyneladende Enighed værre end aabenbar Strid, og han tilraabte sine Venner: „Afbryd Sagen, hold op at underhandle og kom hjem. De have vor Bekjendelse; de have Evangeliet; lad dem tilstede det, om de ville, og ville de ikke, saa lad dem fare deres egen Vej; kommer der Krig deraf, saa lad den komme; vi have bedet og forhandlet længe nok."

Henved sex Maaneder, saa længe som Churfyrsten blev paa Rigsdagen, havde Luther Ophold paa Coburg. I sin Eensomhed studerede han, skrev opbyggelige og vejledende Bøger, f. Ex. en Udlægning af Ps. 117 og 118, en Formaning om at holde Børn til Skolegang og til de Voxne om at gaae til Alters, en Formaning til de paa Rigsdagen forsamlede Gejstlige angaaende Kirkeforbedringen, flere Betænkninger angaaende de Stridspunkter, der forhandledes i Augsburg, samt en stor Mængde, over hundrede, Breve, deriblandt trøstefulde Op-

Digitized by Google

muntringer baade til en af sine tungsindige Bordfæller, hvem han mindede om det Ord: „Du kan ikke hindre Fuglene fra at flyve hen over dit Hoved, men vel fra at bygge Rede i dit Hovedhaar," og til Melanchthon, hvem han bønfaldt om ikke som en Igle at indsuge Sorger, men derimod søge Trøst i Guds Ord og Forjættelser. Ogsaa sendte han sine Venner i Wittenberg en lunefuld Skildring af en Rigsdag med Tummel og Skrig, der nok kunde være et Billede paa den i Augsburg, og som de sorte Ravne og Alliker holdt lige for hans Øjne i Trætoppene nær ved Borgen. Han prædikede oftere paa Slottet og nød Nadveren hver fjortende Dag, men fremfor Alt opløftede han lig Moses paa Bjerget Hænderne og befalede Gud Menighedernes Sag i varagtig og inderlig Bøn. Der gik, saa fortæller hans Haandskriver Veit Dietrich, ingen Dag hen, uden at han idetmindste tilbragte tre Timer i Bøn, og det endog dem, der havde været de beqvemmeste til Studeringer. Og hvilken Aand, hvilken Tro var der ikke i hans Ord! Han bad saa ydmygt som En, der taler med Herren, med saadan Tillid som En, der taler med sin Fader og Ven. Dietrich hørte ham en Dag bede: „Jeg veed, at Du er vor Gud og Fader, derfor er jeg vis paa, at Du vil tilintetgjøre Dine Børns Forfølgere. Men gjør Du det ikke, da er Du i Fare med os; thi den hele Sag er Din; hvad vi have gjort, det have vi maattet gjøre; derfor maa Du, kjære Fader, ogsaa beskytte os." Guds Ord, som han havde i sit Hjerte, og til hvis Priis han et eller to Aar i Forvejen havde skrevet Psalmen:

Vor Gud han er saa fast en Borg,

vilde han ogsaa have for sine Øjne; derfor skrev han mange af Skriftens Tankesprog op paa Væggene i sit Kammer; blandt dem følgende af Ps. 118, V. 17:

„Jeg skal ikke døe, men jeg skal leve
Og forkynde Herrens Gjerninger."

Selv under legemlige Lidelser og sjælelige Anfegtelser af den Art, han kaldte Slag paa Munden af Satans Engel, svævede de herligste Syn forbi hans Tanker og styrkede hans Tro.

Digitized by Google

„Nylig," skrev han i August til Bruck, „har jeg seet to store Under. Det første Under var dette: Jeg saae ud af Vinduet og saae Stjernerne paa Himlen og hele den skjønne Guds Hvælving, men jeg saae ingensteds Piller, paa hvilke Mesteren havde grundet sin Hvælving; alligevel faldt Himlen ikke ned, og Hvælvingen staaer endnu fast. Nu er der Nogle, som søge efter disse Piller og vilde gjerne føle dem og gribe dem med Hænderne. Og efterdi de ikke kunne dette, ryste og bæve de, som om Himlen virkelig skulde styrte ned. Det andet Under var dette: Jeg saae store tunge Skyer svæve hen over os med saa stor en Byrde, at de kunde lignes ved et stort Hav, men jeg saae ingen Bund, hvorpaa de hvilede og støttede sig. Alligevel faldt de ikke ned paa os, men de hilsede os med sure Miner og fløj afsted. Og da de vare drevne over, saae jeg den lysende Regnbue, der tilsidst ogsaa svandt hen. Nu er der Nogle, som see paa disse tunge Skyer og deres svære Byrde, og de blive angst og bange, thi de gad gjerne føle, hvor stærk Bunden er, som bærer dem, og fordi de ikke kunne det, frygte de, at Skyerne ville anrette en evindelig Syndflod."

Oversættelsen af Bibelen, som Luther kaldte Bogen, givet Kirken af Gud den Helligaand, samt Regelen, Rettesnoren og Prøvestenen for Sandheden, arbejdede han ogsaa i Coburg paa, og med saadan Iver og Anstrængelse, at han blev syg deraf. Han havde, saasnart det nye Testament var blevet færdigt, givet sig ifærd med Mose Bøger, og disse udkom allerede 1523. Aaret efter bleve ogsaa de øvrige historiske og de poetiske Bøger trykte, og han begyndte da uden Ophold paa de prophetiske; men med dem gik det kun langsomt fremad. „Hvor stort og vanskeligt et Arbejde," skrev han 1528 til Link, „er det ikke at faae de hebraiske Skribenter til at tale i vort Sprog. Hvor sætte de sig ikke imod. Hvor nødig ville de forlade deres hebraiske Art og rette sig efter vort grove Tydsk, ret ligesom om en Nattergal skulde tvinges til at forlade sin yndige Melodi og efterligne Gøgens eensformige Skrig." I et Sendebrev, han udarbejdede og sendte Link fra

Digitized by Google

Coburg til Udgivelse, sagde han ogsaa: „Jeg veed fuldt vel, men Papisterne vide mindre derom end Møllerens Dyr, hvilken Kunst, Flid, Fornuft og Forstand der hører til for at oversætte godt. Jeg har derved beflittet mig paa at give reent og tydeligt Tydsk, og det er ofte hændt os, at vi fjorten Dage, ja tre til fire Uger have søgt efter et eneste Ord og kunde endda ikke finde det rette. Mag. Philip, Aurogallus (Professor i Hebraisk ved Wittenbergs Højskole) og jeg arbejdede saaledes i Hjobs Bog, at vi i fire Dage stundom ikke kunde blive færdige med tre Linier. Nu, da det er færdigt og udlagt, kan Enhver læse og mestre det; nu løber man tre fire Blade igjennem med Øjnene uden at støde an, og Ingen bliver vaer, hvor mange Knuder og Blokke der have ligget i Vejen, da man nu gaaer hen derover som over et høvlet Bræt, men vi have maattet svede og ængste os, inden vi fik saadanne Knuder og Blokke ryddede bort. Det er en let Sag at pløje, naar Marken først er renset; men rydde Skoven og Stubbene og tilberede Jordbunden, det vil Ingen give sig af med."

Med hvilken Omhu Luther arbejdede paa dette Værk, der med Rette er blevet kaldt Stammemoder til talrige Bibeloversættelser i de øvrige protestantiske Landes Sprog, kan ogsaa sees deraf, at han bad Spalatin skaffe ham de rette Navne at vide paa forskjellige Dyr, der omtales i det gamle Testament, og lod sig forevise et slagtet Dyr og forklare alle de indvendige Dele deri, for at kunne oversætte de Steder rigtigt, der handle om Offringer. Der berettes ogsaa, at da han var sysselsat med Oversættelsen af den 22de Psalme og ret vilde samle sine Tanker, lukkede han sig inde med noget Brød og Salt i sit Studerekammer og blev siddende tre Dage og Nætter ved sit Skrivebord. Man søgte ham forgjæves i Huus og Have og maatte tilsidst gribe til det Middel at sprænge Døren til hans Kammer.

At bringe en Oversættelse istand, hvori Højhed og Fynd var forenet med Tydelighed, ædel Simpelhed og Folkelighed i Udtrykket, var Luther som Faa udrustet og skikket til. Thi

Digitized by Google

han havde af Hjertet anraabt Bibelens Herre om hans Aand, som han kaldte Dørvogteren til Guds Bogsamling; oplyst, ledet og mindet af denne Aand var det, han udlagde Skriften. Han havde tillige erfaret og prøvet Meget i Korsets Skole; derfor kunde han ogsaa saa herligt udtale, hvilken Hjerteskat f. Ex. Davids Psalmer vare for alle Troende. „Hvor," sagde han, „finder man finere Ord af Glæde, end Lovpsalmerne have? Der seer Du ind i Hjertet paa alle Hellige, som ind i skjønne, liflige Haver, ja, som ind i Himlen, hvor fine, elskelige, frydelige Blomster skyde frem, alleslags skjønne, glade Tanker om Gud og hans Velgjerninger. Og atter, hvor finder Du dybere, meer klagende og jammerfulde Bedrøvelsens Ord, end Klagesangene have? Der seer Du atter ind i Hjertet paa alle Hellige, som ind i Døden, ja ind i Helvede; hvor mørkt og dunkelt er det ikke der ved det sorgfulde Syn af Guds Vrede!" Men havde Luther, hvad han selv sagde, der hørte til for at fortolke Bibelen: et ret fromt, tro, ydmygt, øvet Hjerte, saa havde han ogsaa den fornødne Lærdom og Sproggave, havde studeret Grundsprogene, som han kaldte Skeden, hvori Aandens Sværd var indesluttet, og Skrinet, hvori Klenodiet var gjemt, og fulgte ved Bibelens Oversættelse paa sit Modersmaal med fiin Sands for det Passelige en Regel, som han udtrykte saaledes: „Man skal ikke spørge Bogstaverne i det latinske Sprog, hvorledes man skal tale Tydsk; men man skal spørge Moderen i Huset, Børnene paa Gaden, den simple Mand paa Torvet, mærke dem det af paa Munden, hvorledes de tale, og derefter fortolke; saa forstaae de det og fornemme, at man taler Tydsk til dem."

I October 1531 begyndte Trykningen af Propheternes Skrifter, og til at rette Trykfejlene i dem anvendte Luther daglig to Timer. Hele Bibelen udkom første Gang 1534, trykt hos Hans Lufft i Wittenberg. Efter en uforandret Pragtudgave 1539 udkom den anden, forbedrede Udgave af dette Værk 1541, og for at faae denne saa fuldkommen som muligt, havde Luther lang Tid holdt Møder hos sig flere Gange ugentlig saavel med sine Venner Melanchthon, Bugenhagen,

Digitized by Google

Jonas, Creuziger, Aurogallus og Rörer som med flere fremmede Lærde, f. Ex. Dr. Ziegler og Forstenius. Man grandskede i disse Sammenkomster Oversættelser af Bibelen i de forskjellige gamle Sprog; Professorerne bragte de jødiske Skriftkloges (Rabbinernes) Fortolkninger med; Enhver havde forud beredet sig paa det Stykke, der skulde raadslaaes om, og Oversættelsen blev derefter prøvet og rettet saa godt som muligt; dog foretoges i Udgaverne fra 1543 og 1545 endnu enkelte Forandringer. Visselig kunde da Luther sige: „Hvis jeg ikke gjorde mig Livet suurt for den Mands Skyld, der er død for mig, saa skulde Verden ikke kunne betale mig Penge nok for min Oversættelse af Bibelen. Men jeg vil ikke have mit Arbejde belønnet af Verden; dertil er den for ringe og fattig." Og med Sandhed kunde han vidne, at som han ikke havde ladet sig betale en eneste Hvid for sin Bibeloversættelse, saa havde han heller ikke søgt sin egen Ære dermed, men fuldført dette Værk til de kjære Christnes Fromme og til Hans Ære, der troner i Himlen. Heller ikke vilde han af Forlæggerne modtage Penge for sine egne mangfoldige Skrifter, skjøndt Andre, naar de blot oversatte dem, fik en Guldgylden for hvert Ark, og han forrettede ligeledes uden Løn Præstegjerningen ved Byens Kirke.

Medens Luther opholdt sig paa Coburg, opmuntrede han i Breve sin Landsherre paa en kraftig Maade til for Herrens Skyld, eftersom han saa rigelig var velsignet af Gud med hans Ord, at bære den Møje, Fare og Kjedsomhed, som Opholdet i Augsburg maatte foraarsage ham. „Eders Naade," sagde han da blandt Andet til ham, „har nu i Eders Land de allerbedste og for det meste saa gode Præster og Prædikere, som noget Land i hele Verden har; de lære saa trofast og reent og hjælpe til at holde saa skjøn en Fred. Derfor voxer nu og den fine Ungdom af Smaadrenge og Smaapiger der op, saa godt underviist i Katechismen og Skriften, at det gjør mig godt i mit Hjerte at see, hvorledes nu unge Drenge og Piger kunne bede og troe og kunne tale bedre om Gud og Christus end før og nu alle Klostre og Skoler. Den Ungdom

Digitized by Google

i Eders Naades Land er et skjønt Paradiis, og det er, som om Gud sagde: Velan, kjære Hertug Hans, nu betroer jeg Dig min ædleste Skat, mit liflige Paradiis; Du skal være dem en Fader, og Dig vil jeg gjøre den Ære, at Du skal være min Gartner."

Det var den i Skoleundervisningen og den christelige Børnelærdom indførte Reformation, Luther i disse Ord pegede hen til, og af denne havde han ogsaa overordentlige Fortjenester.

Allerede 1524 lod han et Skrift udgaae til Borgmestere og Raadsherrer i alle Tydsklands Stæder, hvori han formanede dem til at oprette og holde christelige Skoler. „Kjære Herrer," skrev han, „naar man aarligen maa anvende saa meget paa Vaaben, Veje og Dæmninger og utallige andre saadanne Ting, for at en Stad kan have timelig Fred og Velvære, hvi skulde man da ikke anvende saa meget paa den trængende stakkels Ungdom, at man holdt een eller to duelige Mænd til Skolemestere. Tilmed bør enhver Borger lade sig tilskynde dertil ved den Tanke, at han hidtil har maattet sætte saa mange Penge til paa Aflad, Messer og Tiggermunke, Valfarter og deslige Tøjeri, og er han nu af Guds Naade bleven fri for saadan Ranen og Given, skulde han dog Gud til Tak og Ære give endeel deraf til Skoler, til at opdrage fattige Børn, hvad der er saa hjertelig vel anvendt." Han gjendrev dem, som vilde have Undervisningen indskrænket til det allernødtørftigste, advarede mod at vrage Konster og Sprog, som vare til Prydelse, Ære og Gavn, baade til at forstaae den hellige Skrift og til at føre verdsligt Regimente, og tilføjede: „Dersom jeg havde Børn og havde Raad dertil, skulde de ikke alene lære Sprog og Historie, men ogsaa Sang og Musik tilligemed Mathematik; ja hvor ondt gjør det mig ikke nu, at jeg ikke har læst meer af Digtere og Historie, og at Ingen har underviist mig deri; isteden derfor har jeg maattet læse alskens djævelsk Snavs, Philosopher og Sophister med stor Bekostning, Møje og Skade, saa jeg har nok at feje ud af." Derfor holdt han saa meget af fromme Legender,

Digitized by Google

som den om Christoffer, roste stundom Folkesange, f. Ex. om Diderik af Bern og hans Kæmper, og Folkebøger som de om Mikkel Ræv og Till Uglspil, samlede ogsaa selv en Mængde tydske Ordsprog og skrev saadanne ind i de Bøger, han forærede bort. Ogsaa den græske Digter Æsops Fabler yndede han meget for den Viisdom og Sandhed, „der laae skjult under Dyrenes Hud og Sprog," og han oversatte paa Coburg flere af dem, der udkom 1539 med en skjøn Fortale.

At Adelen, hvis Udsugelser og Gridskhed Luther til sin Død revsede, paa flere Steder tilranede sig de rige Klosteres Gods, under Paaskud af, at det var skænket af dens Forfædre til Sjælemessers Afholdelse, medens Skolevæsenet forsømtes og Præsterne levede i stor Armod, voldte ham stor Sorg. Han skrev den ene frimodige Klage efter den anden til Churfyrsten, hvem han betragtede som Kirkens Værge, da han var et fremragende Medlem af samme, og tillige Landsfader, trængte sig endogsaa engang, som han selv siger, mod Alles Ønske ind i Fyrstens Sovekammer for at tale alvorligt med ham om, at han for Guds Skyld og af Kjærlighed til Menighederne dog maatte tage sig af den Sag, og fik endelig sat igjennem, at der i Aarene 1527 og 28 blev anordnet en Visitats i de churfyrstelige Lande, der deeltes i fire Kredse, forat allevegne Tilstanden baade i Skolerne og i Menighederne kunde blive omhyggelig undersøgt. Selv tog han i flere Maaneder Deel tilligemed Bugenhagen og Jonas i denne Visitats, hvortil ogsaa Melanchthon, Myconius, Spalatin og Flere benyttedes, overhørte Almuen i Bøn, udspurgte baade Voxne og Børn med Taalmodighed, i al Enfoldighed, og underviste dem. Det traf sig, har han selv fortalt, at en stakkels Bonde paa sit Maal fremsagde Troens første Artikel saaledes: Ick glöwe in Gott Almächtaigen. Da Doktoren nu spurgte ham, hvad almægtig vilde sige, svarede Manden: „Det veed jeg ikke." „Ja, min gode Ven," tog da Luther tilorde, „jeg og alle Lærde vide heller ikke, hvad Guds Kraft og Almagt er. Men tro Du i al Enfoldighed, at Gud er Din kjære og trofaste Fader, der vil, kan og veed som den

Digitized by Google

klogeste Herre at hjælpe Dig, Din Kone og Dine Børn i al Nød." Børnene fandt han paa mange Steder gruelig forsømte; de kunde hverken Fadervor, Troen eller de ti Bud, men voxede op „som det kjære Qvæg og ufornuftige Sviin." Og hvor skulde det kunne være anderledes, naar selv Præsterne vare saa uvidende, at en af dem ved Visitatsen paa Melanchthons Spørgsmaal, om han lærte Folket de 10 Bud, svarede: „Jeg har endnu ikke faaet den Bog," og en anden kun var istand til at fremsige den første Troesartikel, og da han blev spurgt, hvem Christus som Menneske var født af, gav til Svar: „af Pontius Pilatus." Til Gavn bleve da stedlige Tilsynsmænd med Præsterne (Superintendenter) forordnede 1527.

Denne vitterlige Brøst og Nød foranledigede Luther til i Aaret 1529 at udgive sin store og lille Katechismus. I Fortalerne dertil formanede han Præsterne, hvis de ikke selv vidste noget Bedre, at indprænte Ungdommen Katechismens enkelte Stykker Ord for Ord. „Have Børnene," vedblev han, „lært Texten udenad, saa lære Du dem ogsaa Meningen; men vogt Dig for at bruge alt for mange forskjellige Formler og Udtryk; det forvirrer let den enfoldige Ungdom; vælg een Form og bliv derved. Prædiker Du derimod for de Lærde og Forstandige, saa maa Du vise Din Kunst og gjøre disse Stykker saa brogede, dreje og vende dem saa mesterlig, som Du kan." — Men dem, der i skammelig Sikkerhed og Lede ansaae Katechismen for en simpel og ringe Lære, sagde han for sin egen Deel: „Ogsaa jeg er en Doktor og Prædiker, ja! ligesaa lærd og erfaren som alle hine. Dog bærer jeg mig endnu ad som et Barn, man lærer Katechismen; jeg læser og fremsiger hver Morgen, og naar jeg ellers dertil haver Tid, Ord for Ord: Fader vor, de ti Bud, Troesartiklerne, Psalmerne osv. og kan dog ikke bestaae, som jeg det gjerne vilde, maa forblive et Barn og en Lærling udi Katechismen, forbliver det ogsaa gjerne."

Om den hjertelige og enfoldige Maade, hvorpaa Luther vilde have den christelige Børnelærdom bibragt Ungdommen

Digitized by Google

ligesom under en Leg, vidne følgende Ord af ham: „Alle Katechismens Spørgsmaal kan man sammenfatte i to Stykker: Troen og Kjærligheden, ligesom i to Tværsække. Troens Tværsæk har to Rum, i det ene stikke man det Stykke, at vi troe, vi ere Alle fordærvede og fordømte formedelst Adams Synd. I det andet stikke man det Stykke, at vi Alle ved Jesus Christus ere forløste fra dette syndige og fordømte Væsen. Kjærlighedens Tværsæk har ogsaa to Rum; i det ene stikke man det Stykke, at vi skulle tjene og gjøre vel mod Enhver, ligesom Christus har gjort imod os; i det andet dette, at vi gjerne skulle lide og taale allehaande Ondt. Naar nu et Barn begynder at begribe sligt, saa vænne man det til at nævne Sprog af Skriften og henføre dem til disse Stykker, ligesom man putter Skillinger, Mark og Dalere i Pungens forskjellige Rum."

Til Brug ved det med Skolevisitatsen forenede Kirkeeftersyn affattede Melanchthon en Vejledning for Præsterne, hvortil Luther skrev en Fortale. Hvilken fortrinlig Medarbejder Luther havde i Mag. Philip, viste sig ret ved denne Lejlighed. I videnskabelig Sammenhæng havde denne „Tydsklands Læremester" allerede 1521 udviklet den christelige Troeslære paa Latin med en saadan Simpelhed og Klarhed, at Luther erklærede hans Bog, der i fire Aar blev oplagt sytten Gange, for et Mesterværk; med samme Mesterskab udviklede han nu for Præsterne paa Tydsk i kort og fattelig Form alle Hovedstykkerne i den evangeliske Lære og det dermed stemmende Liv i Familien og Staten og viste dem, hvorledes de skulde bringe dem ind i Menighedens Hjerte. Det var saare fornødent; thi Visitatsen bragte efter de endnu opbevarede Protocoller ved Siden af mange glædelige Erfaringer ogsaa mange sørgelige Ting for Lyset. Man traf vel i eet District blandt hundrede Præster kun fire, der endnu læste Messe paa katholsk Viis; men tyve bleve befundne uduelige til Præstegjerningen paa Grund af Uvidenhed. Under Pavedømmet havde Biskopper, mod en aarlig Afgift, seet igjennem Fingre med, at Mange holdt Friller under Navn af Huusholdersker. Adskillige befandtes

Digitized by Google

at være hengivne til Drik. Det maatte ligefrem forbydes alle Præster at udskænke Øl. Der var endnu saa stor en Mangel paa gode Lærere, at man maatte lade mange blive i deres Embeder, som blot læste en Prædiken op af deres Postil. Luther havde først fra Aaret 1525 begyndt selv at ordinere Præster; den første var Mag. Rörer. Paa Landet vare flere Steder Haandværkere, især saadanne, som havde hørt Luther i Wittenberg, blevne kaldte til Lærere uden videre Forberedelse. Bønderne levede paa mange Steder, som om de vare frigjorte for al Religion; de gik ikke til Skrifte, ikke til Alters; heller ikke vilde de offre til deres Sognepræster; hvorfor det efter den næste Visitats i Aaret 1532 blev foreslaaet at fastsætte disses Løn til mindst 40 Gylden om Aaret. Ogsaa de i Middelalderen nedarvede, ved retlig Sædvane og Vedtægt — Brudkjøb og Fæstensgave — tidligere støttede Forestillinger om Ægtestanden som en offentlig og lovfast Stand vare hos Mange sløvede og forvirrede ved den pavelige Rets Bestemmelser, at hemmelige, ubetingede Trolovelser og Giftermaal vel vare utilladelige, men dog uopløselige, gyldige som Ægteskaber for Gud; deraf fulgte, at løsagtige Mænd og Qvinder bare sig ad med Ægtestanden „som Landstrygere og Tatere, der allevegne holde Bryllup og Daab, hvorhen de komme," og man traf i en lille Flække 32 Par levende sammen i et uden Form indgaaet Smugægteskab, af hvilke enten Manden eller Qvinden var en forløben Person.

Den offentlige Gudstjeneste skulde efter Luthers Forslag i et Skrift fra 1523 bestaae i en daglig Morgen- og Aftenandagt med Læsning og Udlægning af Stykker i det gamle og nye Testament, Bøn og Sang, og holdtes saaledes i Wittenbergs Kirker, siden 1526, efterat de stille Messer ogsaa vare afskaffede i Slotskirken 1524 og kort efter frivilligt al katholsk Messe, hvormeget end Churfyrst Frederik holdt igjen. Nu blev Gudstjenesten i sine Hovedtræk anordnet i hele Churfyrstendømmet ved den ovennævnte Vejledning; men Luther sagde i Fortalen udtrykkelig, at man ikke gav strænge Bud derom eller pavelige Forordninger, men kun et Vidnesbyrd om Troen.

Man gik derfor ogsaa tilværks med den største Skaansomhed mod det Overleverede; for de Skrøbeliges Skyld tilstedede man Fastedage, Helgenfester, men ikke Christi Legemsfest, ligeledes Nadverens Nydelse under een Skikkelse og udtalte sig kun mod de vrange Forestillinger, der knyttede sig dertil. Man drev paa det Vigtigste, at Christi Evangelium, den rene Lære om Naaden, „som den hele sande christelige Kirke eendrægtig og eensformig fører," blev ført frem om Søndagen, Onsdagen og Fredagen for Menigheden ved Prædiken, dog ikke med Forbigaaelse af Loven, hvad Ivreren Agricola krævede og senere voldte stor Strid om, og at de ti Bud, der indskærpede Loven, skreven i Hjertet, samt Troens Artikler og Fadervor bleve flittig udlagte, hvad der i Prædiken var blevet i den Grad forsømt, at Mathesius, en af Luthers Disciple, som har beskrevet hans Liv, vidner, han havde i sin Ungdom aldrig hørt et Ord derom fra Prædikestolen, ligesaalidt som han havde læst nogen trykt eller skreven Forklaring af den christelige Børnelærdom, hvorimod han havde gjennemlæst alle Legender og den svenske Helgeninde Birgittes Bønner, og efter Fastetiden hørt fra Prædikestolen de urimeligste Æventyr, der skulde vække hos Menigheden den saakaldte Paaskelatter.

For at tilfredsstille den vaagnede Trang til at læse evangeliske Prædikener over Søndagstexter havde Bogtrykkere i Basel og Straßburg alt 1522 egenmægtig samlet og udgivet Prædikener af Luther over saadanne; en Sætter stjal 1525 over Halvparten af Haandskriftet til den Deel af hans Kirkepostille, som da var under Trykning i Wittenberg, og udgav det Stjaalne i Nürnberg i forvansket Form; men Postillen for Vinterhalvaaret kom dog ud i samme Aar; den for Sommerhalvaaret over Evangelierne lod Luther en Ven samle af tidligere Prædikener og udgive 1527; de endnu manglende Epistelprædikener bleve først føjede til i Udgaven fra 1543.

Ligesom Luther aabnede den hellige Skrift og dens Udlægning for Menigheden paa Modersmaalet, saaledes skjænkede han ogsaa Menigheden Psalmer paa Modersmaalet, og aabnede derved Vej til en hjertelig Lovsang ved Gudstjenesten. Det

Digitized by Google

var, efter hans egne Ord, langt fra hans Mening, at Kunsterne skulde slaaes til Jorden og forgaae formedelst Evangeliet, saaledes som visse Aandeligsindede (Zwingli f. Ex.) foregave; han vilde tvertimod ønske at see alle Kunster og fremfor alt Musiken i Hans Tjeneste, som havde givet og skabt dem. Da der fattedes tydske Psalmer ved Gudstjenesten, besluttede han efter Profeternes og de gamle Kirkefædres Exempel selv at skrive og desuden formaae Andre til at forfatte saadanne, „for at Guds Ord ogsaa ved Sangen kunde holdes vedlige blandt Menneskene;“ men han ønskede, „at i Psalmerne alle fine og nymodens Ord maatte holdes borte, saa at Ordene kunde lyde til Folket saa fatteligt og enfoldigt som muligt, og derhos reent og sømmeligt.“ „Dog,“ tilføjede han beskedent, „jeg har ingen saadan høj Gave og formaaer ikke selv at gjøre, hvad jeg ønsker.“ I Aaret 1524 udgav han flere Smaahefter og Aaret derpaa med Bistand af Paul Speratus, senere Biskop i Preussen, en Samling af 32 tydske Psalmer; 24 af disse havde han selv, deels oversat, deels forfattet. Hans Ønske, at Menigheden, „hvis Hjerte, Sind og Mod Gud havde gjort lystigt og glad ved sin elskelige Søn,“ ogsaa af Hjertet vilde synge aandelige Viser og Psalmer for Herren, gik i Opfyldelse, idet han flere Gange maatte foranstalte forøgede Udgaver af disse aandelige Sange; den sidste i hans Levetid udkom Aar 1545, meget smukt udstyret, med en ny Fortale af ham, men tillige med en Advarsel paa Riim mod de mange øgede og forvanskede Eftertryk; som den paa det nærmeste er gjengivet (i Luthers Psalmer ved F. L. Mynster 1863) saaledes:

Heel mange falske Mestere gjør Sange her og der,
Thi see Dig for og prøv dem ret, af hvilken Aand de er;
Thi hvor sin Christenkirke Gud bygger og sit Ord,
Der Djævelen strax drive vil sit Spil med Løgn og Mord.

Flere af Davids Psalmer havde Luther i sit Sangværk gjengivet paa Tydsk; paa Dansk have vi alle disse hans Bearbejdelser baade i vore Psalmebøger fra det 16de Aarhundrede og i Kingos Kirkepsalmebog, hvor de begynde saaledes:

Digitized by Google

O Gud af Himlen see hertil. Davids Ps. 12.
Saa taler den uvise Mund. Ps. 14.
Nu er os Gud miskundelig. Ps. 67.
Var Gud ikke med os denne Tid. Ps. 124.
Salige ere Alle, som i Gudsfrygt staae.
eller:
Ret salig forvist er den Mand. Ps. 128.
Af Dybsens Nød raaber jeg til Dig. Ps. 130.

Der var ogsaa Oversættelser af den katholske Kirkes ældre Hymner og Psalmer, som i Kingos Psalmebog begynde saaledes:

Kom Hedningernes Frelser sand; af Ambrosius † 397.
O Gud, vi love Dig; af Samme.
O Du trefoldig Enighed; af Samme.
Vi Christum love hver og een; af Sedulius i 5te Aarh.
Herodes, hvi frygter du saa saare; af Samme.
Kom, Gud Skaber, o Helligaand; fra 8de Aarh.
Kom Helligaand, o Herre Gud; fra 11te Aarh.
Christ laae i Dødens Baande; efter 2 latinske Psalmer.
Gud Fader bliv Du nu med os; en gammel Processionssang.
Forlen os med Fred naadelig; en gammel Vexelsang.
Jesus Christus er vor Salighed; af Johan Huss.
(Mens vi leve paa Jorden her; en Vexelsang fra 11te Aarh., fandtes i den danske Psalmebog fra 1553, men ikke i Kingos).

Af Luther selv vare følgende forfattede:

Nu fryder Eder, alle christne Mænd.
eller:
Gud Fader og Søn og Helligaand; hans første Kirkepsalme, fra 1523.
Fra Himmelen højt komme vi nu her; Julesang for Børn.
Lovet være Du, Jesu Christ; Julepsalme.
Fra Himmelen kom den Engleskar; Julepsalme.
Jesus Christ, vor Frelsermand; Paaskepsalme.
Nu bede vi den Helligaand; Lovsang før Prædiken.

Digitized by Google

Vi troe alle sammen paa en Gud; Troesbekjendelsen.
Christus kom selv til Jordans Flod; Daabspsalme.
Gud være lovet altid og benedidet; Lovsang efter Altergang.
Fader vor udi Himmerig; Herrens Bøn.
Behold os Herre ved Dit Ord; mod Kirkens Fjender.
Vor Gud han er saa fast en Borg; efter Davids Ps. 46.
Med Glæde og Fred faer jeg nu hen; efter Lucas 2, 29.
Hvo som vil leve christelig; Ps. om de ti Guds Bud.
(Guds Kirke, hvor du mig er kjær; efter Joh. Aab. C. 12, oversat af Grundtvig).
(Det hændte sig Jesajah; Lovsang under Alterbrødets Uddeling, efter Es. 6, 1—4; endnu i Dansk Psbg. af 1553).

Ogsaa Melodier satte Luther til Psalmerne; tre veed man med Visheb, at han selv componerede, nemlig til Psalmerne: „Vi troe, vi Alle troe," „Vor Gud han er saa fast en Borg," og „Det hændte sig Jesaja;" flere andre er det derimod sandsynligt, at han omarbejdede og læmpede til Menighedens Brug.

I den syvende Artikel af den Augsburgske Bekjendelse blev det udtalt, at Kirken var Samfundet af de Hellige, i hvilket Evangeliet rettelig læres, og Sacramenterne rettelig forvaltes; men tillige, at det ikke til den sande kirkelige Eenhed var fornødent, at menneskelige Skikke og Ceremonier, indstiftede af Mennesker, allevegne vare lige. Derfor havde Luther ogsaa med Frihed foretaget Forandringer i den Maade, hvorpaa Daaben og Nadveren forvaltedes i den romerske Kirke.

Daabens Handling var Tid efter anden bleven, som Luther udtrykte sig, prydet med en Mængde ceremonielle Skikke, i hvilke den romerske Kirke lagde en symbolsk Betydning, og som den har beholdt til denne Dag. Paa Luthers Tid gik Daaben, efter det Kirkeritual, han holdt sig til, for sig paa følgende Maade. Før Barnet blev ført ind i Kirken, aandede Præsten i Kirkedøren tre Gange paa det, bød den urene Aand fare ud af det, gjorde Kors over dets Ansigt og Bryst og læste Bønner over det. Saa tog han Barnet og gav det indviet Salt i Munden som et Sindbillede paa christelig Viisdom

og Bevarelse fra Syndens Raaddenhed. Under Bøn besvoer han paany med Korsets Tegn den urene Aand, og efterat have læst Evangeliet i Marcus 10, 13—17. lagde han sine Hænder paa Barnets Hoved og bad Fadervor tilligemed de knælende Faddere. Derefter berørte han Barnets Øren og Næse med Spyt for at betegne, at Daabens Naade oplader Menneskets aandelige Sandser; Barnet blev saa ført ind i Kirken og hen til Døbefonten, hvor Præsten sagde: „Herren bevare din Indgang og Udgang fra nu af og til evig Tid." Efter Spørgsmaalene: Forsager Du osv., troer Du osv., salvede han Barnet med hellig Olie paa Brystet og mellem Skuldrene til at være en Christi Stridsmand, og efter selve Daabshandlingen salvede han det paa Issen med hellig Salve for at betegne, at det nu var Guds Salvede. En hvid Hue — Uskylds Tegn — satte Præsten derefter paa dets Hoved; tilsidst gav han Barnet eller dets Gudfader et brændende Lys i Haanden for at betegne, at det skulde lade sit Lys skinne for Menneskene.

Det da i Sachsen brugelige Ritual ved Daaben, hvilket var paa Latin, oversatte Luther i Aaret 1523 paa Tydsk, „forat Fadderne kunde vækkes desmere til Tro og alvorlig Andagt, og Præsterne til at give desto større Agt paa den hellige Handling, som, efter hvad han daglig saae og hørte, blev foretagen med liden Alvor, for ej at sige med Letfærdighed." Imidlertid forandrede han dengang ikke Noget i Døbebogen, for ikke at forarge de svage Samvittigheder. Men 1524 eller 1526 udgav han Døbebogen, bearbejdet paany, og da udelod han alle hine katholske Skikke med Undtagelse af Exorcismen (Besværgelsen af den urene Aand) og Korsbetegnelsen. Troesbekjendelsen optog han i den samme Form, hvori den lød og endnu den Dag idag lyder ved Daaben i den romerske Kirke lige før selve Daabshandlingen foretages, nemlig saaledes forkortet i den anden Artikel, at det blot hedder: „Troer Du paa Jesus Christus, Guds eenbaarne Søn, vor Herre, født og piint." I tredie Artikel oversatte han Ordene en hellig katholsk Kirke ved en hellig christelig

Digitized by Google

Kirke. Efter Døbeakten gjenoptog han i sit Ritual den ældre katholske Kirkes Skik, at Præsten iførte Barnet den hvide Daabsskjorte. Om Daabens Væsen og Sammenhæng med Troen, om Daabens Naade og det rette christelige Liv i Daabens Naade udtalte han sig udførligst i tre Prædikener over Evangeliet paa Helligtrekongers Dag, efterskrevne af Hurtigskriveren Creutziger og trykte 1535, i Anledning af Gjendøbernes Vildfarelser og deres forfærdelige Uvæsen i Staden Münster.

Ved Forvaltningen af den hellige Nadver foretog Luther alle de Forandringer, der vare nødvendige for at udslette det Begreb om en Offerhandling, som den katholske Kirke havde forbundet og endnu den Dag idag forbinder med Messen. Messen, Missa, der nærmest betyder Bortsendelse, nemlig af alle Udøbte før Nadvertjenesten, dernæst denne selv, bestod efter Kirkens Lære af tre Dele: Offringen, Forvandlingen og Communionen; men den sidste, de Døbtes Deelagtiggjørelse i Sacramentet, var i Virkeligheden slet ikke det Vigtigste i Nadverens Forvaltning; thi Kirken foretog daglig utallige Messer, hvorved Præsten, som læste Messe, alene nød Nadverens Sacrament, saa at Menigheden kun var Tilskuer. Offerhandlingen derimod var Midtpunktet, hvorom den hele Cultus bevægede sig. Det var nemlig Kirkens Lære, at ligesom Christus selv ved Indstiftelsen af den hellige Nadver havde frembaaret sit Legem og Blod under Skikkelse af Brød og Viin som forsonende Offer til sin himmelske Fader, saaledes havde han ogsaa befalet sine Apostle og deres Efterfølgere at gjentage dette Offer. Messeofferet var da det stedsevarende Forsoningsoffer, i hvilket Christus ved Præstens Hænder paa en ublodig Maade offrede sig selv under Brødets og Vinens Skikkelser til sin himmelske Fader, ligesom han eengang paa en blodig Maade offrede sig paa Korset.

Dette tydeliggjordes ved de Ceremonier, hvormed den katholske Messe holdtes. Thi efterat Præsten selv havde sat Disk og Kalk paa Alteret og som Indledning havde fremsagt en almindelig Syndsbekjendelse, forskjellige Bønner og Collecter,

Digitized by Google

Affnit af den hellige Skrift, og den apostoliske Troesbekjendelse, begyndte den egentlige Offerhandling dermed, at han opløftede og fremførte for Gud Disken med Brødet og Kalken med Vinen under Bøn og Paakaldelse, toede sine Hænder, opfordrede Alle til Bøn, istemte en Lovsang og gjorde Forbøn for de Levende. Derpaa korsede han Kalken og Hostien og udtalte for sig selv, ganske sagte Nadverens Indstiftelsesord, i den af Kirken vedtagne Form. Ordene: „Det er mit Legeme, det er Kalken i mit Blod," bevirkede en Forvandling i Væsen af Brød og Viin til Herrens eget Legeme og Blod. Præsten sank nu selv tilbedende paa Knæ, opløftede under Messeklokkens Klang „Guds Legeme," Hostien og derefter Kalken, forat ogsaa de Tilstedeværende kunde tilbede, og fuldbyrdede derpaa Offringen med disse Ord: „Vi frembære for Din herlige Majestæt af de Gaver, Du har skjænket og givet, et reent, helligt, ubesmittet Offer, det evige Livs hellige Brød og den evige Saligheds Kalk." Først efterat alt dette var foretaget og Bønner fremsagte for de Afdøde, brød Præsten Viebrødet i tre Stykker, over Kalken, for at Intet skulde blive spildt, lagde det ene Stykke i den, de to andre paa Disken, nød saa dem og drak af Kalken, hvad enten der var eller der ikke var Communikanter tilstede, hvem Brødet bagefter uddeeltes til. Der lærtes udtrykkelig, at alle Kirkens Medlemmer, baade Levende og Døde, ved den præstelige Offerakt fik Andeel i Forsoningen; Messen var saaledes en Gjerning til at udslette Synderne, blot ifølge selve dens Fuldbyrdelse; derfor forøgedes de private Messer, Sjælemesserne, i det Uendelige og anvendtes paa den vanhelligste Maade ligesom Aflad til Kirkens Berigelse; derfor paabødes det ogsaa alle Troende, saa ofte som muligt at bivaane den hellige Messe. Af Læren om Forvandlingen (Transsubstantiationen) i Nadveren, der bestyrkedes ved Legender om blødende Hostier, ved hvis Besigtelse Vantroe vare blevne Troende, fulgte ligefrem, at Viebrødet, saa ofte som det i Monstrantsen, tvertimod Christi Befaling: „Tager dette hen og æder det," udstilledes paa Alteret eller frembares ved

Digitized by Google

Processioner, skulde tilbedes med Knæfald af Alle; og saaledes skeer det endnu den Dag idag.

Efterat Luther i forskjellige Skrifter havde deels beskrevet Messen, deels forkastet Læren om Messeofferet som afgudisk Vederstyggelighed og uchristelig Formastelse, da den baade erklærede Christi Offer og Fyldestgjørelse for utilstrækkelige og tillige lærte Retfærdiggjørelsen af gjort Gjerning, men ikke af Troen, saa udgav han i Aaret 1523 en Vejledning til at holde christelig Messe, hvori han endnu lagde det katholske, heelt igjennem paa Latin affattede Ritual til Grund med Udeladelse af Offerakten og beholdt de øvrige latinske Formularer; men 1526 udkom hans Skrift om den tydske Messe og Ordning af Gudstjenesten, hvori Prædiken, indledet ved Sang, Bøn og Altertjeneste, om Søndagen fik sin Plads midt i Højmessen, og Communionen sluttede denne. Luther optog af den katholske Kirkes Nadverritual kun Fadervor, Indstiftelsesordene, hvilke han dog rensede fra enkelte, kirkelige Tilføjelser uden Hjemmel, Chorsang, Collect og Velsignelse og tilføjede en Formaning til Communikanterne før Handlingens Begyndelse. Opløftelsen af Disk og Kalk ved Nadverhandlingen beholdt han i Begyndelsen, hvad Carlstadt kaldte grueligt Papisteri; senere erklærede han den for ligegyldig ligesom Messeklæder, Lys og Røgelse. Hans Anordning af Højmessetjenesten er i det Væsentlige bevaret i de fleste protestantiske Kirkers Ritualer; det samme gjælder om hans Anviisning til at udføre den kirkelige Brudevielse, der i de ældste Udgaver af den lille Katechismus findes trykt som Tillæg, tilligemed Morgen-, Aften- og Bordbønner, Huustavlen, Døbebogen og en kort Anviisning ved Skriftemaalet; ligeledes om hans Vejledning til at indvie baade Præster og Biskopper christeligt, paa apostolisk Viis, i Menighedsforsamlingen, med Guds Ords Formaning, Bøn og Haandspaalæggelse, men uden de katholske Ceremonier, f. Ex. Salvelse med hellig Olie af Præsternes Hænder, af Bispernes Hoveder og Hænder, Overlevering af Disk og Kalk til Præsterne, af Stav og Ring til Bisperne med Mere. Confirmationen efter den romersk-katholske

Digitized by Google

Kirkes Begreb og Forvaltning, som Salvelse af Barnets Pande i en Alder fra syv til fjorten Aar, foretagen udelukkende af Biskoppen og forbunden med Haandspaalæggelse, forkastede Luther aldeles; i dens nuværende Skikkelse indførtes den først efterhaanden i de protestantiske Kirker, fra Slutningen af det sextende Aarhundrede.

Syttende Capitel.

Luthers Forhold til sine Landsherrer.

Alle Frederik den Vises store og gode Egenskaber lod Luther vederfares fuld Ret og berømmede ofte baade med Pen og Mund hans Fredsommelighed, Klogskab og omhyggelige Statsstyrelse. „Jeg mindes," fortalte han engang, „at da Frederik havde noget udstaaende med Byen Erfurt, og man raadede ham til at angribe den — det vilde neppe koste fem Mand Livet — svarede han: „Een er allerede for meget." „Han var," sagde Luther videre, „en Fyrste, der kunde holde igjen og beherske sig, omendskjøndt han af Naturen var opfarende. Han samlede ind i Skjæpper og gav ud i Skeer, var nøjagtig, holdt godt Huus. Han anvendte aarlig henved 12,000 Gylden til Bygningsarbejder (især til sine mange Slotte) og havde dog Penge tilovers; thi han var selv Rentemester efter det Raad, Narren Claus havde givet ham. Han lod sine Ministre give sig Raad og gjorde alligevel det Modsatte, men med saadan Fornuft, at de ikke kunde sige noget derimod. Thi Fornuften er Lovenes Hjerte og Kejserinde, den Kilde, hvoraf al Ret kommer og flyder. Derfor kunde man regjere bedre med Fornuft og vise Mænds Raad end med Love og strevne Forfatninger; men hvor sjeldne ere ikke slige Folk! Dog, Hertug Frederik var en saadan Mand." I sin Oprigtighed og Sandhedskjærlighed, som Luther ogsaa roste ham for, lod Churfyrsten 1522 præge en Mønt med den Indskrift paa

Digitized by Google

Latin: „Guds Ord bliver i Evighed“ og lod de fem Begyndelsesbogstaver indsye paa det højre Ærme af sit Tjenerskabs Liberier. Fra sit 23de Aar havde han styret Chursachsen alene, de øvrige Arvelande sammen med sin Broder Johan, altid i den skjønneste Samdrægtighed.

Det kunde imidlertid ikke fejle, at den aldrende Churfyrstes Besindighed, der var kommen ham til Gode som Rigets Vikar allerede 1496, som Rigets Generalstatholder i 1507, hans Utilbøjelighed til at træde dristig frem mod Kejseren og Rigets Fyrster i Kirkeforbedringens Anliggender, hans Vane at see Tiden an og lade Tingene udvikle sig selv, hans Ængstelighed for at paatage sig noget personligt Ansvar mangen Gang slet ikke var den tyve Aar yngre Reformator tilpas; men i saa Fald bevarede Luther hele sin Uafhængighed, fulgte ikke selv de Raad, der igjennem Spalatin kom til ham fra Hoffet, og raadede sine Medarbejdere til det samme. „Jeg besværger Eder,“ skrev han fra Wartburg til Melanchthon, „forekom stedse Hoffets Indfald og følg ikke dets Raad. Saaledes har jeg gjort indtil dette Øjeblik; ikke det Halve vilde være skeet, dersom jeg havde rettet mig efter Hoffet i Alt; de ere ogsaa der Mennesker.“ Og da Spalatin meldte ham, at Chyrfyrsten ikke vilde tillade Trykningen af hans Stridsskrift mod Afladshandelen i Halle, fordi det kunde forstyrre den almindelige Rolighed, svarede han: „Det agter jeg ikke at finde mig i; før vil jeg give Slip paa Dig og Fyrsten selv og hvert Menneske.“

I Luthers bevarede Breve, meer end 40 i Tallet, til Churfyrsten om offentlige eller private Anliggender herskede en ædel Frimodighed; han sagde tit sin Landsherre i al Ærbødighed drøje Sandheder og tilbagetrængte heller ikke sine lunefulde Indfald. I Aaret 1517 erindrede han i et Brev Frederik om hvad han tidligere havde lovet, nemlig at forære ham en ny Klædning, og skrev saaledes: „Nu som før beder jeg, naadige Herre, at ifald Pfeffinger (Skatmesteren) skal udrette det, han da maa gjøre det i Gjerning og ikke med venlige Ord; thi han kan spinde lutter gode Ord, men deraf bliver ikke godt

Digitized by Google

Tøj." Men i samme Brev siger Luther, han vil vise Fyrsten sin Troskab og fortjene sin Hofdragt; derfor raader han Frederik til for Guds Skyld ikke at lægge en paatænkt ny og sværere Skat paa sine Undersaatter, da den forrige allerede har berøvet ham en Deel af hans gode Navn, Rygte og Yndest. Saa ofte Nøden tvang og Kjærligheden trængte Luther dertil, indgav han Bønskrifter til Churfyrsten for Andre; saaledes skrev han 1522 for en Mand, der syntes ham at have lidt Uret af Øvrigheden, Følgende: „Eders Naade maa være forvisset om, at jeg ikke lader denne Mand i Stikken; jeg vil selv tigge for ham, og hvis det ikke hjælper, vil jeg endog røve og stjæle og allersnarest fra Churfyrsten af Sachsen; dette tykkes mig at ligge nærmest; thi det er Eders Naades Skyldighed at ernære ham. Derfor beder jeg, at E. N. ogsaa for min Skyld vil i Naade bønhøre mig i denne Sag, for at jeg ikke skal have behov nu at lægge mig efter at stjæle og tage fra Andre; jeg vilde dog vel ikke blive hængt af E. N., om jeg end i slig Nød røvede et eller andet Klenodie af Allehelgenskirken."

Fredeligt havde Churfyrstens Liv været, og som Luther yttrede svarende til hans Navn Friedereich; fredelige var ogsaa hans sidste Øjeblikke. Til sine Tjenere, der omgave hans Dødsleje, sagde han: „Kjære Børn, har jeg krænket Nogen blandt Eder, saa beder jeg ham for Guds Skyld tilgive mig; vi Fyrster gjøre mod vore stakkels Folk mange Ting, der Intet due." Kort før han hensov paa Lochau Slot, modtog han af Præsten i Herzberg ved Elsterfloden Nadverens Sacrament under begge Skikkelser. Luther, som yderst sjelden havde haft Adgang til eller havde talt med sin Landsherre i hans Levetid, fik Jordefærden ordnet uden katholske Ceremonier og holdt to Ligtaler over ham i Slotskirken i Wittenberg.

Johan, Frederiks fem Aar yngre Broder, fulgte i en Alder af 58 Aar ham, der levede og døde ugift, i Regjeringen og var Luthers aabne, varme Velynder. Han besad hverken sin Forgængers gjennemtrængende, fine Aand, eller hans classiske Lærdom; men han havde dyb Fromhed, Alvor og

Digitized by Google

streng Sædelighedsfølelse i sin Charakteer. Tilnavnet den Bestandige passede godt paa ham. Det var ham en Glæde at lade den hellige Skrift læse for sig om Aftenen og at høre Luther udlægge den; Dr. Martins Prædikener skrev han af; man har ogsaa et Exemplar af Luthers Katechismus, som han har afskrevet med egen Haand. Hvor Retten og Troen krævede det, veg han ikke tilside; „ligeud giver den bedste Løber", det var da hans Mundheld. Luther var hans fortrolige Raadgiver i alle vigtige Sager; derom vidner en Mængde, henved 90 opbevarede Breve fra ham til Fyrsten angaaende Universitetets, Skolernes, Kirkens og Menighedens Anliggender, ligesom ogsaa talrige Anbefalinger og Bønskrifter for Ulykkelige og Nødlidende, blandt dem ogsaa Christiern II., selv for Modstandere, saaledes f. Ex. for Carlstadt, hvem Luther ædelmodigt med saadan en Varme gik i Forbøn for, at det 1526 tillodes ham at opholde sig i Sachsen, hvorfra han dog snart igjen udvandrede og boede saa i Basel til sin Død 1541. For sig selv begjærede Luther Intet, og da Churfyrsten 1529 før Rejsen til Marburg forærede ham Tøj til en sort Præstekjole, bad han i sin Taksigelsesskrivelse Fyrsten ikke at troe dem, der sagde, han led Mangel; forsikkrede, han fik Meer af Hans Naade, end han kunde bære i Samvittigheden, meente tillige, at Gaven var for kostbar for ham, og tilføjede: „Jeg beder, Eders Naade vil vente, til jeg selv klager og beder, paa det at jeg ikke ved slig Forekommenhed skal blive angst for at gaae i Forbøn for Andre, der ere en slig Naade langt mere værd." Heri blev Luther sig selv lig hele Livet igjennem; thi da til Exempel Johans Søn, Churfyrst Johan Frederik Aar 1542, til Tak for hans Mægling i en politisk Strid mellem Chursachsen og Hertugdømmet Sachsen om Distriktet Wurzen, vilde give ham Deel i Sølvværket ved Bjergbyen Schneeberg, afslog han ligefrem Tilbudet, idet han sagde: „Djævlen er mig fjendsk, han siger, at alle Skatte i Jorden ere hans. Han kunde tage Ertsen bort for min Skyld, og saa maatte de andre Bjergværksejere undgjælde derfor. Det passer sig der-

Digitized by Google

for langt bedre, at jeg gjør Tilskud med et Fadervor, for at Ertsen kan bestaae, og Udbyttet blive godt anvendt."

Under de vanskelige politiske Forhold, der indtraadte efter den for Protestanterne saa ufordeelagtige Rigsdagsafsked i Augsburg 1530, — med Fordømmelsen af den evangeliske Lære og Cultus, samt Kejserens Erklæring om at ville med Liv og Gods haandhæve den gamle Tilstand i Kirken, ved Siden af Løftet om skyndsom Sammenkaldelse af en almindelig Kirkeforsamling, — blev Luther ogsaa spurgt til Raads af Churfyrsten. Han holdt i sit Skrift: „Advarsel til sine kjære Tydske" fast ved sine tidligere Anskuelser og vilde i al Fald kun ansee en Forsvarskrig tilladelig som Nødværge, hvis Kejseren selv brugte Vold og krænkede den bestaaende Lov og Ret. Churfyrsten bragte 1531 Forbundet i Schmalkalden istand, der atter bevirkede Religionsfreden til Nürnberg 1532, ved hvilken Protestanterne midlertidigt sikkredes mod al Forfølgelse af deres Tro. I Begyndelsen af dette Aar havde Churfyrsten været farlig syg i den ene Fod, og Luther havde et Par Gange besøgt ham i Torgau og opmuntret ham ved at læse for ham eller samtale med ham. Johan var atter kommen til Kræfter, men da blev han efter en Jagt i August paa Slottet Schweinitz overfalden af en voldsom Hovedpine, mistede Mælet og laae uden Bevidsthed hen i 28 Timer. Luther tilligemed Melanchthon og Lægen Schurff kom tidsnok til Dødslejet for at see ham et Øjeblik opløfte sine Hænder og at drage det sidste Suk. Ogsaa over ham holdt Luther Ligtalerne under mange Taarer. Ligesom Frederik bisattes Johan i Slotskirken i Wittenberg, hvor deres legemsstore, i Malm støbte Skikkelser endnu smykke deres Grave.

Johan Frederik, med Tilnavnet den Højmodige, der nu blev Regent, viste samme Iver som sin Fader for Evangeliets Sag til sin Død 1554, og Luther stod baade til ham og hans Gemalinde Sibylle i et inderligt og fortroligt Forhold. Han roste Fyrsten for hans Fromhed og Oprigtighed, hans Omsorg for Videnskaberne og hans sædelige Selvbeherskelse; men fandt, at han lod sig lede for meget af Adelen og

Digitized by Google

byggede og drak temmelig meget; det sidste undskyldte han iøvrigt med den Bemærkning: „Slig en fiirskaaren Herre maa dog ogsaa behøve meer end en lille.“ Johan Frederik var tyve Aar yngre end Luther, og hans ovennævnte Erkjendtlighed mod Reformatoren, som ligeledes lagde sig for Dagen ved, at han forhøjede hans Løn i Penge og Levnetsmidler, fik ved flere Lejligheder Præget af sønlig Ærefrygt og Omhu.

Da Churfyrsten havde taget ivrig Deel i de flere Aar igjennem udspundne Forhandlinger angaaende et almindeligt og frit Kirkemøde, og dette endelig af Pave Paul III. (1534—49) var blevet udskrevet til Mantua i Norditalien 1537, anmodede han i Begyndelsen af hiint Aar Luther om at overvære en Forsamling af de protestantiske Fyrster og Stænder i Schmalkalden, 27 Miil fra Wittenberg, hvor en Række Artikler, som Luther havde forfattet kort og skarpt om de Troeslærdomme, man paa Kirkemødet urokkelig maatte fastholde især imod de Pavelige, nærmere skulde forhandles. Den 7de Februar kom Luther munter og frisk til Schmalkalden, men en Forkjølelse, han ved at ligge i klamme Sengklæder havde paadraget sig, kastede sig paa Underlivet, og den 18de paakom der ham saa heftige Steensmerter, at han troede sig Døden nær.

Saasnart Johan Frederik blev underrettet om Luthers farlige Tilstand, begav han sig strax til den hennebergske Rentemester Balthasar Wilhelms Huus, hvori den Syge befandt sig, omgiven af sine Venner Melanchthon, Spalatin, Myconius og Hans v. Dolzig, churfyrstelig Rentemester. Churfyrsten trøstede Luther med kjærlige Ord og udbrød med Taarer i Øjnene: „Vor kjære Herre og Gud vil nok for sit Ords og sit Navns Skyld være os naadig og holde Eder, kjære Fader, i Live.“ Luther opfordrede de Omstaaende til at bede flittigt, talte om, hvorledes de Pavelige vilde fryde sig, ifald han gik bort, takkede Churfyrsten for hans naadige Besøg og befalede Evangeliet, denne dyrebare Skat, til hans Omhu.

„Kjære Hr. Doktor,“ udbrød da Johan Frederik, „jeg er bange for, at ifald Gud tog Eder bort, saa vilde han ogsaa tage sit dyrebare Ord bort med det samme.“

Digitized by Google

„Ak nej, min naadigste Herre," gav Luther til Svar, „Gud forbyde det; der er endnu saa mange lærde og trofaste Mænd, som mene det hjertelig godt og forstaae Ordet vel; jeg haaber, Gud vil give sin Naade til, at de staae som en Muur til at holde det i Hævd og beholde det." „Ja," tilføjede han, idet han foldede sine Hænder, „det give den almægtige Gud."

Da Churfyrsten vilde til at sige Luther Farvel, trøstede han ham igjen og sagde tilsidst: „Er det Herrens Villie, at I skal kaldes herfra, da vær ikke bekymret for Eders Hustru og Børn; thi Eders Hustru skal være som min Hustru, og Eders Børn som mine Børn."

Luthers Sygdom, i hvilken hele hans Legeme svulmede op, tog de følgende Dage bestandig til, forværret af Landgrevens Læge Mengenbach ved Anvendelsen af altfor stærke Lægemidler; Melanchthon sad grædende ved hans smertefulde Leje og fik selv Trøst af sin standhaftige Ven istedenfor at give ham den. Churfyrsten lod Folk løbe, ride, hente og bestræbte sig til det Yderste for at hjælpe den Syge; og da denne den 26de forlangte at føres bort fra Schmalkalden, lod Johan Frederik ham afrejse i sin egen Vogn, ledsaget af Lægen Sturz, Bugenhagen, Spalatin og Myconius, og en anden Vogn, fuld af Fyrbækkener og andre Redskaber følge med, forat han i den strænge Aarstid kunde holdes tilstrækkelig varm undervejs. Det Iilbud, der Dagen efter Luthers Afrejse bragte Fyrsten Efterretning om, at der om Natten i Flækken Tambach efter Kjørselen paa de knudrede Bjergveje var begyndt en mærkelig Bedring i Dr. Martins Tilstand, idet de naturlige Udtømmelser efter meer end otte Dages Standsning vare indtraadte, belønnede han i sin Glæde rigelig; men da han erfarede, at Luther i Gotha den 28de havde faaet et saa alvorligt Tilbagefald, at han endog havde opsat sin sidste Villie og nydt den hellige Nadver i Overbeviisning om sin snare Død, fyldtes han af stor Angst og Sorg. Luther overstod imidlertid atter Livsfaren; og før han den 14de Marts var kommen hjem, lod Churfyrsten anordne Taksigelse

Digitized by Google

fra Prædikestolen for hans begyndende Helbredelse og Bønner om, at den maatte fuldendes til Guds Ære og den christelige Kirkes Trøst, medens Luther selv i et Brev til Käthe bad hende og de kjære Børn tilligemed hendes Moster Lene takke „den rette Fader“ for hans Naade.

Attende Capitel.

Luthers Samliv med sine Venner.

Blandt Luthers ældste Venner i Wittenberg var Maleren Lucas Cranach, eller som han egentlig hed, Sunder. Han var elleve Aar ældre end Luther, havde fulgt Churfyrst Frederik den 19de Marts 1493 i hans talrige Følge, der foruden Tjenere bestod af 57 Adelige og Gejstlige, til Jerusalem, hvor de Rejsende ankom den 27de Juni, var 1504 bleven ansat som hans Hofmaler og levede i fortrolig Omgang baade med ham og hans Efterfølgere til sin Død 1553. Hans muntre, belevne Væsen og hans Retskaffenhed gjorde ham tillige yndet blandt Borgerne i Wittenberg, hvor den anseelige Formue, han erhvervede baade ved sit Privilegium som Apotheker og ved sin store Dygtighed som Kunstner, satte ham istand til at kjøbe mange Ejendomme, at føre et gæstfrit Huus — Christiern II. boede hos ham Aar 1523 — og at give Hæderspoften, han beklædte som Raadsherre og senere som Borgmester, ydre Glands. Til Luther og hele hans Omgangskreds traadte Cranach i et nøje Forhold og understøttede med sine rige Kunstnerevner Reformationens Sag. Snart prydede han Luthers opbyggelige Skrifter, hans Oversættelse af det nye Testament, især Aabenbaringen, og hans Katechismus med tiltalende Træsnit; snart forstærkede han Virkningen af Luthers Skrifter mod Paven ved tilføjede satiriske Billeder, hvorpaa man f. Ex. saae Christus med Tornekronen, Paven med den tredobbelte Krone, Christus vandrende paa sin

Digitized by Google

Fod, Paven baaret under en Bærehimmel, og saaledes videre gjennem 26 Billeder Modsætningen mellem Christus og Antichristen, eller saae Pavedømmet fremtræde som et Uhyre med Æselshoved og spottes paa den groveste Maade. Hovedalteret i Wittenbergs Kirke smykkede han med et herligt Billede, hvorpaa han fremstillede den evangeliske Kirkes hellige Handlinger og tillige satte Reformationens Hovedmænd et personligt Minde, idet han afbildede Melanchthon ifærd med at forrette en Daab, Bugenhagen som Skriftefader med Løse- og Bindenøglen i sine Hænder, Luther paa Prædikestolen for en talrig Tilhørerkreds.

Af Cranachs Forhold til Luther kunne vi i dennes Brevvexling see Spor alt fra Aaret 1519; og fra samme Tid ere de tidligste Portræter af Dr. Martin, som den hurtige og for sin naturtroe Opfattelse navnkundige Kunstner har udført med Penselen og Gravstikken og forsynet med sit Bomærke, en vinget Slange. Vi see paa disse den unge, magre, kronragede Augustinermunk, iført sin Munkekappe; den venstre Haand lægger han paa Brystet, med den højre holder han en halvt opslaaet Bog. Da Luther kom til Wittenberg fra Wartburg i Ridderdragt og med langt Skæg, morede det ham at prøve, om Cranach kunde kjende ham i hans Forklædning; han lod ham kalde til sig som til en Fremmed, der ønskede et Portræt, og gjenkjendtes først paa Stemmen af ham; denne Spøg fornøjede ogsaa Mester Lucas, og han fandt den skæggede Junker Jørgen værd at afbilde baade med Farver paa Lærredet — et sligt Billede findes i Berlins Museum — og i Træsnit. Senere udførte han mangfoldige Portræter baade af Käthe og af Luther; snart var det den milde og tilfredse Ægtemand, snart den begejstrede Ordets Forkynder, snart Oldingen med det fyldige Ansigt og den svære Hals, han fandt en Glæde ved at fremstille. Han malede endog sin hensovede Ven i Ligdragten, efter Lucas Fortenagel fra Halle, der havde afskildret den Døde. Luther paaskjønnede fra sin Side Kunstnerens trofaste Venskab; han trøstede ham og hans Hustru Barbara, da de havde mistet deres ældste Søn, lod flere Smaaskrifter

Digitized by Google

udgaae fra det Trykkeri, Cranach i Forening med Guldsmeden Christian Döring havde anlagt i Wittenberg, betroede ham vigtige Ærinder til Churfyrsten og henvendte sig tillidsfuldt til ham, naar han selv eller Andre vare i Pengetrang.

Hvor stor Priis Luther satte paa Melanchthon, hans trofaste Medarbejder i Kirken og Skolen, har allerede været omtalt. Deres Omgang i det daglige Liv var ogsaa stadig og fortrolig. Det glædede Luther meget, at Melanchthon i Aaret 1520 giftede sig; hans Venner friede for ham, thi selv var han ikke meget tilbøjelig til at indtræde i Ægtestanden. Hans Hustru Katharina Krapp, en Datter af Borgmesteren i Wittenberg, var en brav og øm Ægtefælle; Melanchthon meente, at hun var en bedre Mand værd, men paaskjønnede desmeer hendes Blidhed, Huuslighed og Godgjørenhed og levede syv og tredive Aar tilfreds og lykkelig med hende. I de første Aar af hans Ægteskab saae man ham vugge sine Børn og arbejde i deres Kreds. Hans Gæstfrihed, der jævnlig drog Mange til hans Huus, paadrog ham, der mod knappe Vederlag optog Kostgængere, større Udgifter, end han med sine aarlige Indtægter af 100 Gylden indtil 1526, da de fordobledes, kunde afholde, og Luther var derfor meget ivrig for at faae forhøjet hans Løn som Professor til 300 Gylden, hvad der ogsaa omsider lykkedes, da 1536 Universitetets Indtægter bleve forøgede ved Churfyrstens Gavmildhed. I sine Pligters Opfyldelse var Melanchthon saa samvittighedsfuld, at han knap undte sig Nattero; Luther formanede ham til at skaane sit fine og svage Legeme og maatte 1524 anvende mange Overtalelser for at faae ham til at adsprede sig ved en fem Ugers Rejse til sin Fødestavn i Selskab med sin Ven Camerarius og nogle Flere. I Huuslivets Sorger var Luther Melanchthon en trofast Støtte; han ydede ham megen Trøst, baade da hans næstældste Søn, i en Alder af to Aar, døde, da hans Førstefødte, Datteren Anna i en Alder af fjorten Aar havde indgaaet et ulykkeligt Ægteskab med Digteren Sabinus, en af Erkebiskop Albrechts Yndlinge og Ven med en berygtet Riimsmed Lemnius, og da hans ældste Søn Philip mod Forældrenes Villie havde hemmelig

Digitized by Google

trolovet sig og kun af Luther kunde afholdes fra Giftermaal. Hvor højt Doktoren, trods en og anden forbigaaende Misstemning mod sin Ven, skattede ham, traadte især tydelig frem, da Melanchthon engang var i den yderste Livsfare.

Forsamlinger, som Protestanterne efter Mødet i Schmalkalden jævnlig holdt for at raadslaae om Kirkens Anliggender, gjorde det nødvendigt, at Melanchthon maatte færdes meget paa Rejser, eftersom Luther paa Grund af sin stigende Alder og Svagelighed ikke vel kunde forlade Wittenberg, hvorfra han udsendte nye Lejlighedsskrifter om Retten til at gjøre Modstand mod Kejseren og om Grændserne for almindelige Kirkeforsamlingers Myndighed. Saaledes skete det, at Melanchthon 1539 begav sig til Frankfurt, det følgende Aar til Schmalkalden og faa Maaneder efter til et nyt Møde i Hagenau. Før han tiltraadte Rejsen derhen, havde han haft en Drøm om, at han vilde døe; han havde derfor gjort sit Testament, udtalt sin Tak deri til Luther for al den Kjærlighed og alle de Velgjerninger, han havde modtaget af ham, og paalagt sin Familie at ære ham som en Fader. Sin Rejse begyndte han saaledes i en tungsindig Stemning, og denne forøgedes ved hans Græmmelse over, at Landgreven af Hessen havde indgaaet et dobbelt Ægteskab, hvilket han selv tilligemed Luther i et svagt Øjeblik under visse Betingelser havde billiget, men som voldte stor Forargelse baade blandt Venner og Fjender. Da han var kommen til Weimar, 16 Miil fra Wittenberg, blev han heftig syg og kunde ikke rejse videre. Churfyrsten lod gaae Iilbud efter Luther, og han indfandt sig uden Tøven. Hvad derefter foregik, fortæller Luthers Ven, Lægen Ratzeberger saalunde:.

Ved sin Ankomst fandt Luther Mag. Philips Tilstand saadan, som den forud var beskrevet ham. Melanchthons Øjne vare næsten brustne; al Bevidsthed borte; han havde mistet Mælet og Hørelsen; Ansigtet var ligblegt; han kjendte Ingen, spiste og drak Intet. Luther forfærdedes ved Synet af ham, vendte sig til sin Rejsefælle, Dr. Creutziger og udbrød: „Gud bevare os! Hvor har Djævlen dog skam-

Digitized by Google

skjændet mig dette Redskab!" Derpaa vendte han sig om mod Vinduet og begyndte en inderlig Bøn til Gud.

„Da maatte," som han selv bagefter sagde, „vor Herre og Gud holde for. Thi jeg satte ham Stolen for Døren og raabte ham Ørene fulde med alle hans Forjættelser om at ville høre Bønner, som jeg var istand til at nævne af den hellige Skrift, saa han maatte høre mig, om jeg ellers skulde slaae Lid til hans Løfter."

Efter Bønnen greb Luther Melanchthons Haand og sagde: „Vær ved godt Mod, Philip; Du vil ikke døe. Skjøndt Gud vel havde Grund til at ihjelslaae, vil han dog ingen Synders Død, men kun, at han skal omvende sig og leve. Har Gud i Naade antaget de allerstørste Syndere paa Jorden, Adam og Eva, saa vil han langt mindre forstøde Dig, min Philip, eller lade Dig fordærves i Synd og Tungsindighed. Giv derfor ikke Sørgmodighedens Aand Rum og bliv ikke Din egen Morder, men sæt Din Lid til Herren, der kan døde og levendegjøre, saare og atter læge."

Ved denne gribende Tiltale begyndte Philip at drage Aande igjen; men tale meget var han endnu ikke istand til. Han saae bønligt paa Luther, og sagde nogle faa Ord om, at Doktoren for Guds Skyld ikke burde opholde ham; han var paa en god Fart; thi at døe var det Bedste, der kunde times ham.

„Nej ingenlunde," udbrød Luther, „Du maa, Philip, endnu længere tjene vor Herre og Gud;" hvorpaa han vedblev at trøste ham.

Saasnart den Syge kom lidt til sig selv, befalede Luther, man skulde give ham noget at spise, og han rakte ham selv Maden. Philip vilde Intet nyde; men da nødte Luther ham med barske Ord.

„Hører Du, Philip," sagde han, „der hjælper ingen Indvending; spiser Du ikke, maa jeg sætte Dig i Ban."

Melanchthon følte sig overvældet; han spiste en Smule, og lidt efter lidt forbedredes hans Tilstand saaledes, at han var uden Fare. „Han," sagde Luther bagefter, „hører visselig

Digitized by Google

ogsaa til dem, som ere blevne frelste fra Døden ved Bønnens Kraft. Jeg selv var i Schmalkalden ogsaa i Dødens Svælg; men fromme Christnes Forbøn friede mig ud deraf."

Johan Bugenhagen og Justus Jonas hørte ogsaa til Luthers dygtigste Medhjælpere og til hans kjæreste Venner.

Bugenhagen, eller Dr. Pommer, som han ogsaa kaldtes efter sin Hjemstavn, Wollin i Pommern, var født 1485, allerede præsteviet 1509, kom til Wittenberg 1521, giftede sig Aaret efter og beklædte fra 1523 Sognepræsteembedet ved Hovedkirken samt et Professorembede til sin Død 1558; desuden var han fra 1536 Generalsuperintendent i Chursachsen. Han var Luthers Skriftefader, og Luther besørgede hans Embede som Hjælper, naar denne Sognepræst (af Luther kaldet Biskop efter 1 Tim. C. 3), hvad oftere hændtes, var halve, ja hele Aar fraværende, for efter Fyrsters og Fristæders Indbydelse at ordne og efterse Kirkevæsenet i forskjellige tydske Lande og i Danmark, hvor han tillige salvede og kronede Christian III. og hans Dronning Dorothea, og indviede Landets syv, af Kongen udnævnte Superintendenter (Biskopper). Den Kjærlighed, Bugenhagen nærede for Luther, viste sig i smaat og stort. Han højtideligholdt f. Ex. aarlig Dagen, paa hvilken Gjennemsynet af Luthers Bibeloversættelse var bleven fuldendt, ved et Festmaaltid i sit Huus, og Luthers lille Katechismus plejede han at bære hos sig, selv i Kirken. Naar legemlige Lidelser eller tungsindige Tanker nedbøjede Luther, var Bugenhagen altid tilrede med kraftig Trøst. Engang, da Luther mistvivlede om Kirkeforbedringens Fremgang, sagde Bugenhagen til ham: „I maa vide, Gud er ganske misfornøjet med Eder og tænker: Hvad skal jeg dog gjøre med dette Menneske? Jeg har givet ham saa mange store og herlige Gaver, og dog vil han mistvivle om min Naade." Over hans Person var udbredt en Værdighed, Betænksomhed og Mildhed, der virkede beroligende paa Luthers Sind, naar dette var i Oprør. Justus Jonas, født 1493, der fra 1521 efter den berømte Jurist Göde var Provst ved Allehelgenskirken i samfulde tyve Aar og desuden theologisk Professor, havde

megen Gave til let og livlig Samtale, og ved den var ogsaa han mangen Gang istand til at opmuntre Luther, hvorfor Katharina, naar hendes Ægtefælle var mismodig, sendte hemmelig Bud til ham og bød ham til Gæst. Begge disse Venner vare Vidne til en haard sjælelig og legemlig Lidelse, der paakom Luther i Aaret 1527. Om denne have de efterladt en omstændelig Beretning, hvoraf vi her gjøre følgende Uddrag.

Den 6te Juli i hiint Aar blev Bugenhagen om Morgenen kaldt af Tjeneren Wolfgang til dennes Herre, Doktor Martin, der trængte højlig til hans Bistand som Sjælesørger. Under fire Øjne betroede Luther ham, at hans Hjerte var ganske forpiint af Angst over hans Synder, og at hans sidste Time vist var nær. Han aflagde derpaa et Skriftemaal for Bugenhagen, modtog knælende Afløsning af ham og hørte i stor Bevægelse paa den Trøst, som hans Skriftefader gav ham af Guds Ord. Bugenhagen forlod sin Ven, efterat denne i en roligere Stemning havde lovet ham at tage Deel i et Middagsmaaltid, hvortil han var indbudt. Men om Eftermiddagen blev han atter kaldt skyndsomt til Luthers Bolig, da Doktoren efter sin Hjemkomst var bleven pludselig syg, havde maattet lade Jonas følge sig op til sit Sovekammer, hvor han ved Døren var segnet om paa Gulvet, og laae nu, kold over hele Legemet og ligbleg i Ansigtet paa sit Leje, klagende over, at det var, som alle hans Livsaander havde forladt ham, mens han dog var istand til lydeligt og inderligt at bede.

Bugenhagen hørte ham sige: „Hvor gjerne havde jeg udøst mit Blod for Dit Ords Skyld, min kjære Herre og Gud! Dog maaskee er jeg ikke værdig dertil. — Skee Din Villie! Jeg vil gjerne døe, naar det blot kan være Dit hellige Navn til Ære og Priis."

„Kjære Hr. Doktor," udbrød da Bugenhagen, „bed tilligemed os, at I maa blive her endnu en Tid, til Trøst baade for os Stakler og for mange Andre."

„Ja, hvad mig selv angaaer," svarede Luther, „vilde Døden være en Vinding. Men er det muligt, vil jeg gjerne blive ved at leve for de Gudfrygtiges og Udvalgtes Skyld.

Digitized by Google

Skee Din Villie, Herre Gud! Du er Herre over Liv og Død."

Saasnart Dr. Augustin Schurff, Luthers Huuslæge, kom, forordnede han, at der skulde lægges varme Puder og Klæder om den Syge; men det varede længe, inden Dødskulden vilde vige fra hans Legeme, uagtet man vedblev at gnide det. Da Luther saae, at hans Hustru, der dengang var frugtsommelig, havde Møje med at betvinge sin Angst og Bekymring, indgød han hende Trøst i de kjærligste Ord; han lod ogsaa sit Blik gaae fra den ene til den anden af de Omstaaende, idet han opfordrede dem til at gjøre Forbøn for ham, og forsikkrede kort efter med Liv og Varme Bugenhagen og Jonas, at han ikke gjenkaldte, hvad han havde lært, men kunde vidne med en god Samvittighed, at han havde ført den rette Lære efter Guds Ord og efter hans Befaling. Ved Tanken om, at Sværmerne, Gjendøberne og alle deres Lige vilde volde gruelig Ufred, hvis han nu døde, brast han i Graad, men udbrød: „Det er min Trøst, at Christus er stærkere end Satan og hele hans Hær; han er Herre over alle Andre."

Langt om længe begyndte de anvendte Midler at virke; Luther faldt i en velgjørende Sved, og Livsfaren var overstaaet. Men da Jonas den næste Dag spurgte til hans Befindende, svarede han, efterat have sagt, at den slemme Susen og Klingen for Ørene, hvormed hans Ildebefindende var begyndt, endnu vedblev: „Jeg maa sætte et Kryds ved den Dag igaar; jeg blev tagen alvorligt i Skole og var i et hedt Svedebad. Herren fører ned til Helvede og atter op derfra. Alt, hvad jeg iaftes led paa Legemet, var dog for Intet at regne mod det, jeg igaar Morges under den forfærdeligste Anfegtelse led i min Sjæl. Det er forsandt Herren, der gjør død og levende; Ære være ham i al Evighed."

Ved en anden Lejlighed var Bugenhagen Vidne til, hvor sikkert og tillige drillende Luther kunde omgaaes sine Modstandere. Da Pave Paul III. havde besluttet at sammenkalde et Kirkemøde, men udenfor Tydskland, sendte han sin Legat Vergerio Aar 1535 til Tydskland for personligt at for-

Digitized by Google

handle med Reformationens Ledere om Mødestedet. Ogsaa Luther, der kort før imod Clemens den Syvende i et lille djærvt Skrift havde ladet Kirkens rette Herre, den Helligaand, og hans Rigskantsler og Legat, Erkeengelen Gabriel, udskrive et frit, christeligt Kirkemøde, indbød Legaten, saasnart han var ankommen til Wittenberg med et anseeligt Følge, til en venskabelig Sammenkomst. En Søndagmorgen lod da Doktoren sin Barbeer kalde tidligere end sædvanligt til sig. For denne Mester Peter, en brav og god Ven, der dog endte ulykkeligt som Drabsmand, havde Luther 1534 skrevet en Anviisning til enfoldig at bede, især Fadervor, og i denne sagt med skjemtende Alvor: „Ligesom en brav og dygtig Barbeer maa have sine Tanker og Sandser nøje henvendt paa Kniven og Skæget, mens han gjør et Strøg og Snit, men ikke maa pludre meget, ikke lade Øjnene gaae saa hid, saa did, saaledes vil Bønnen ogsaa have hele Hjertet for sig alene, ifald det skal være en ret Bøn." Ham betroede hiin Morgen Luther i en oprømt Tone, at han skulde hen til den hellige Faders Sendebud og derfor maatte see saa ung ud som muligt, trak saa, efterat være bleven omhyggelig raget sin Stadsklædning paa, hængte et gyldent Klenodie om Halsen, og besteg med Bugenhagen en Vogn for at kjøre til Slottet, hvor Vergerio havde Bolig. I det Øjeblik, Vognen begyndte at rulle afsted, loe Luther og sagde til sin Ven: „See, der kjører den tydske Pave og Cardinal Pomeranus," men han tilføjede strax med stor Alvor: „De ere Guds Redskaber og Værktøj." Da de vare indladte paa Slottet og havde vexlet Hilsener med Legaten, hvem Luther ikke gav alle de Titler, der ellers brugtes, satte man sig til Frokostbordet, og under Maaltidet ledte Vergerio Talen hen paa det forestaaende Kirkemøde. Luther forsikkrede Legaten ganske aabenhjertigt, at der ikke, selv om det var Pavens Alvor at holde et Kirkemøde, vilde komme noget ud deraf, fordi man kun vilde drøfte Viting, — Munkenes Kapper, de Gejstliges Kronragning paa Issen, Mad og Drikke og deslige Narreværk — men ikke Hovedsagen: Troen og Retfærdigheden. Imidlertid tilføjede han: „Have I Lyst,

Digitized by Google

saa bringer kun et Møde istand, jeg skal med Guds Hjælp nok komme, om jeg end vidste, at I vilde brænde mig." Legaten spurgte, i hvilken Stad de vilde have Mødet; Luther svarede: „Hvor det behager Eder," og da Legaten spydigt bemærkede, at Paven ikke vilde vægre sig ved at komme til Wittenberg, vedblev Luther: „Han skal være velkommen her; vi ville gjerne see ham."

„Men hvorledes ville I see ham?" udbrød Legaten; „med en Krigshær eller uden Hær?"

„Som det behager ham; vi ville afvente begge Dele."

„Indvie I ogsaa Præster?" spurgte Legaten, for at give Samtalen en anden Vending.

„Ja vel gjøre vi," svarede Luther; „thi Paven vil ingen indvie for os." „See," sagde han, idet han pegede paa Dr. Pommer, „der sidder en Biskop, som vi have indviet." Dette var drillende Skjemt, thi Bugenhagen var ikke viet Biskop; den første Bisp, der i Tydskland indviedes af Luther 1542, var Amsdorf, for Bispedømmet Naumburg, efter Churfyrstens, men imod Domcapitlets Villie.

Da Legaten skiltes fra Doktoren og endnu engang sagde til ham: „See til, at I holder Eder rede til et Concilium," gav denne ham et Svar, der heller ikke manglede tirrende Braad, idet han udbrød: „Ja, Herre, jeg skal nok komme — og bringe denne min Hals med."

Til Luthers Omgangsvenner maae foruden Slotspræst Creutziger og Magister Rörer (de første Udgivere af Luthers samlede Skrifter*), ældste Udgave 1539—1558, 12 tydske og 7 latinske Bind i Folio), Brødrene Schurff regnes og flere Universitetslærere, desuden Johan Walther, der var Syngemester, senere Organist hos Churfyrsten i Torgau.

*) Den nyeste Udgave af disse indeholder alle hans tydske Skrifter i 67 Bind i Oktav; af de latinske ere 33 Bind trykte, men Samlingen er endnu ikke fuldendt. Endeel af Luthers Breve ere oversatte paa Dansk (ved F. L. Mynster 1869); ligeledes flere af hans større og mindre Opbyggelsesskrifter.

Digitized by Google

Han udgav under Luthers Medvirkning en Sangbog 1524 og hjalp Luther med at optegne og sætte Harmonier til Choralmelodierne. „Jeg har,“ sagde han, „sunget mangen en Time med den dyrebare Mand og ofte seet, hvor lystig og glad i Sindet han blev ved Sang, saa at han næsten ikke kunde blive træt eller mæt deraf; og herligt forstod han at tale om Musik.“ Mange Ytringer af Luther vidne om, hvilken Priis han satte paa Musik og Sang. Han sagde: „Hvo som agter Musiken ringe — hvad alle Sværmere gjøre — med ham er jeg daarlig tilfreds; thi Musiken er en Gave og en Velsignelse fra Gud, ikke fra Mennesker; derfor driver den ogsaa Djævlen ud og gjør Folk glade; man glemmer ved den al Hovmod, Vrede og andre Laster. — Jeg er ganske af den Mening og undseer mig ikke ved at paastaae, at der næst Theologien ikke er nogen Kunst, som kan sammenlignes med Musiken.“ „Kommer Satan,“ skrev han til en Ven, „og vil indgive Eder mørke Tanker, saa skal I slaae Strængene flinkt og sige: „Vig bort, Satan, nu maa jeg spille og synge for min Herre Christus.“

For ret at kunne glæde sig ved Musiken, oprettede Luther et Sangchor i sit eget Huus, hvor jævnlig fleerstemmige Choraler bleve udførte baade ved og efter Bordet. „Doktoren,“ siger Mathesius, „sang stundom med, eller spillede paa sin Lut, hvad han gjorde godt; jeg har sunget med ham; mellem Sangene lod han mange gode Ord falde.“ Til en Componist, der havde sendt en Sang, skrev Luther 1535: „Vi synge her ved Bordet, saa godt vi kunne. Gjøre vi ogsaa enkelte Bommerter imellemstunder, saa ligger Skylden ikke hos Eder, men i vor Kunst, der endnu er meget ringe, skjøndt vi dog synge vore Sager to tre Gange igjennem. Men Virgilius synger om, at vi ikke ere alle lige. Og selv om alle Componister gjøre deres Sager godt, saa forslaaer det ikke noget mod os, der kunne synge rigtig usselt. Og det er jo ikke andet, end hvad der skeer i den hele Verdens Styrelse; man lader ogsaa Gud og Fornuften componere og fremsætte meget gode Ting; men desuagtet synger man, saa man skulde faae Skam.“

Digitized by Google

En Aften, da han havde Sangerne til Gæst hos sig og hørte dem udføre skjønne kirkelige Sange, sagde han med Forundring: „Naar Gud allerede i dette Liv, der er fuldt af Ureenhed, har forundt os slige ædle Gaver, hvorledes maa det da være i det evige Liv, hvor Alt vil være ganske fuldkomment og frydeligt; thi her er kun Begyndelsen."

I Samlivet med Studenterne lagde Luther baade Ydmyghed og hjertelig Alvor for Dagen. Da Melanchthon havde anordnet, at alle Doktorens Tilhørere skulde rejse sig, naar han kom ind i Læsesalen, sagde han: „Det skulde han heller have undladt; thi jeg maa hvergang for denne Hilsens Skyld bede nogle Fadervor." For at betage de gammeldags Skikke, hvormed de Unge optoges („deponerede") ved Højskolen, den Raahed, som tit kom frem, foretog Luther oftere selv denne Handling, og naar disse Ungersvende — „Bacchanter" kaldtes de — havde faaet de Horn, som de ved den Lejlighed bare paa Hatten, stødte af Hovedet, talte han djærvt og sindrigt til dem om at aflægge alt dyrisk Uvæsen og iføre sig Ydmyghed og indviede dem saa til Livet paa Højskolen ved at gyde dem Viin over Hovedet.

Nittende Capitel.

Træk af Luthers Huusliv.

„Næst at kjende Gud og hans Ord," sagde Luther engang, „er den højeste Naade og Gave fra Gud at have en from, venlig, retskaffen og huuslig Ægtefælle, med hvem Du lever i Fred, hvem Du tør betroe Alt, hvad Du ejer og har, ja Legeme og Liv, og hvem Du kan faae Børn med." En saadan Lykke blev Luther tildeel i hans Ægtestand, og han takkede ofte Gud for, at han i sin Käthe havde faaet en saa passende, beskeden og forstandig Hustru, der saa fortræffeligt forstod at sørge for hans Sundhed, saa forstandigt vidste at finde sig i

Digitized by Google

hans Væsen og saa stille kunde bære hans Fejl og Skrøbeligheder. Hun var ikke udrustet med usædvanlige Aandsgaver, havde, efter hvad Huusvennerne mærkede og beklagede, en naturlig Tilbøjelighed til et overmodigt, bydende Væsen, hvorfor Luther selv kaldte hende baade sin Kejserinde og sin Herre og Moses, men nærede stor Ømhed og Ærefrygt for sin Ægtefælle, som hun altid benævnede Hr. Doktoren, var en dygtig Kone i sit Huus, hvor Luther fandt sig vel ved at lade hende raade, viste sig virksom, sparsommelig, stundom rigtignok endog paaholden i Pengesager, hvor Luther vilde være rundhaandet, og var en omhyggelig og god Moder for sine Børn. Luthers kjærlige Breve til hende, naar han var borte fra Hjemmet, vise, at han betroede hende Alt, hvad der laae ham paa Hjerte, og alle de Smaating, som det maatte være den omhyggelige og ængstelige Hustru kjært at vide Besked om.

Luther kaldte Børn Ægtestandens yndigste Frugter og livsaligste Pant, der binde og bevare Kjærlighedens Baand, og han fandt i de mange Børn, hans eget Ægteskab bragte ham, en rig Kilde til Glæde og huuslig Lykke. Fire Maaneder efter sit Bryllup kunde han allerede betroe sin Ven Agricola, at han havde Haab om at blive Fader; da Käthes Nedkomst nærmede sig, bad han sine Venner gjøre Forbøn om, at denne maatte blive lykkeligt overstaaet, og var betænkt paa at vælge Faddere; og da hans Førstefødte, en Søn, den 7de Juni 1526 var kommen til Verden, meldte han dem i jublende Tone, at han ved Herrens vidunderlige Naade var bleven Fader. Fra Barnet, som han efter sin Fader kaldte Johannes, sendte han dem snart Hilsener, berettede dem, hvorledes det trivedes, naar det skulde til at have Tænder, hvordan det begyndte at lalle og skjænde allerkjæreste paa dem alle i Huset. Under det forhen omtalte heftige Anfald af Sygdom, der paakom ham 1527, spurgte han pludselig: „Men hvor er dog min allerkjæreste Hansemand henne?“ og da Barnet blev hentet og smilede til ham, udbrød han: „O, Du kjære stakkels Søn! Ogsaa Dig befaler jeg til Gud tilligemed min Käthe.“

Digitized by Google

Inderlig var hans Glæde, da hans ældste Datter Elisabeth blev født den 10de December 1527, netop som en Pest i Wittenberg var ophørt. Da hun Aaret efter døde, sørgede han dybt og skrev til en Ven: „Det er forunderligt, at dette Dødsfald har efterladt hos mig en næsten qvindagtig Sørgmodighed, saa ondt gjør det mig; tidligere havde jeg aldrig troet, at et Faderhjerte kunde blive saa blødt over Børnene.“ Den 5te Maj 1529 meldte han Amsdorf, at Käthe Dagen iforvejen havde bragt en rask lille Pige til Verden og udbrød: „Saa rigelig har Gud velsignet os, at hun lykkelig overstod Fødselen; ham være Priis i al Evighed.“ Tillige bad han sin Ven overtage et christeligt Kald og være en aandelig Fader for hiin stakkels lille Hedning, som hendes Fadder ved Daaben, hvori hun blev kaldet Magdalene.

At Luther paa den barnligste og enfoldigste Maade var istand til at give sig af med de Smaae og samtale med dem, vidner blandt andet det Brev om, han den 19de Juni 1530 skrev paa Coburg Slot til sin kun lidt over fire Aar gamle Søn Johannes. Det lød saaledes:

„Naade og Fred i Christo, min kjære lille Søn! Jeg seer gjerne, at Du lærer godt og beder flittigt. Gjør det, min kjære Dreng, og bliv ved dermed; naar jeg kommer hjem, skal jeg bringe en smuk Markedsgave med til Dig.“

„Jeg veed, hvor der er en smuk, venlig Have; deri gaae mange Børn med smaae, gyldne Kjortler paa og sanke dejlige Æbler, Pærer, Kirsebær og Blommer under Træerne; de synge og springe og ere glade; de have ogsaa smaae Rideheste med Tømme af Guld og Sadler af Sølv.“

„Og jeg spurgte Manden, som ejer denne Have, hvis de Børn vare?“

„Det er de Børn, svarede han, som gjerne bede, lære og ere fromme.“

„Da sagde jeg: „Kjære Mand, jeg har ogsaa en Søn; han hedder lille Hans Luther; gid ogsaa han maatte komme i denne Have og kunne spise saadanne dejlige Æbler og Pærer og ride paa saadanne herlige Heste og lege med disse Børn.“

Digitized by Google

„Ja, sagde Manden, ifald han gjerne beder, lærer og er from, da skal han ogsaa komme i denne Have, og Lippus og Jost (Sønner af Melanchthon og Jonas) med, og naar de alle tilsammen komme, saa skulle de ogsaa faae Piber, Trommer og alleslags Strengeleg, og de skulle dandse og skyde med smaae Flitsbuer."

„Og han viste mig en smuk Eng i Haven, der var god til at dandse paa; der hang lutter gyldne Piber, Trommer og fine Flitsbuer af Sølv."

„Men det var saa tidligt, at Børnene endnu ikke havde spiist; derfor kunde jeg ikke bie paa Dandsen, men sagde til Manden: Ak, kjære Herre! jeg vil flux gaae hjem og skrive alt dette til min kjære Hansemand, at ogsaa han maa bede flittigt og lære godt og være from, forat han kan komme til denne Have; men — han har en Moster Lene; hende maa han have med."

„Ja, sagde Manden, det maa han nok; gaa hjem og skriv det til ham."

„Og nu, min kjære Hansemand, lær og bed trøstig; og siig til Lippus og Jost, at de gjøre ligesaa, saa ville I komme sammen til den Have. Hermed Gud befalet, hils Moster Lene og giv hende et Kys fra mig." Moster Lene var Käthes Moster, født Bora.

Martin, Luthers næstældste Søn, blev født den 7de November 1531. Da Faderen en Dag saae ham ligge ved Käthes Bryst og die, udbrød han: „Paven, Hertug Georg, alle deres Tilhængere og alle Djævle ere fjendske mod dette Barn, som mod Alt, hvad der hører mig til. Men det bekymrer slet ikke det søde lille Barn; det er ikke bange for nogen af dem, bryder sig ikke det ringeste om, at de ere saa mange og dertil saa mægtige Herrer, der have Ondt isinde; men det patter med Glæde, seer sig fornøjet omkring, er ved godt Mod og lader dem vredes, saa længe de behage." Da Martin blev ældre, fik han en lille Hund at lege med. „See," sagde hans Fader da engang, „denne Purk prædiker i Gjerningen Guds Ord, der siger: Hersker over Dyrene paa

Digitized by Google

Jorden; thi Hunden finder sig i Alt, hvad Barnet gjør ved den."

Poul, den tredie af Luthers Sønner, kom til Verden den 28de Januar 1533. Han havde fornemme Faddere ved Daaben, nemlig Churfyrst Johan Frederiks Halvbroder, Hertug Johan Ernst, og Arvemarskalken Hans Löser. Da Käthe den 17de Decbr. 1534 atter fødte en Datter, der fik Navnet Margaretha, indbød Luther Fyrst Joachim af Anhalt til at staae Fadder. I Aaret 1540 fødte Käthe endnu engang, men i Utide, og Luthers Bekymring over den Livsfare, hvori hun dengang svævede, var ligesaa stor som hans Glæde og Tak til Gud, da hun undslap Døden og atter kunde begynde at krybe omkring i Værelset.

Til Klosteret, hvori Luther boede, stødte en lille Have. Strax efter sit Giftermaal begyndte han at sysle med den og skaffe sig Blomster- og Urtefrø fra Nürnberg og Erfurt. Det fornøjede ham ret at lægge Mærke til, om Melonerne, Græskarrene eller Ræddikerne trivedes godt. Ved Naturen følte han en dyb Glæde, elskede at opholde sig i den og anstillede fromme Betragtninger over Alt, hvad der mødte hans Øje i Have eller Mark. Käthe, hvis Lyst det var at tage sig af Huusvæsenet, saae gjerne, at hendes Mand Tid efter anden kjøbte baade en Frugthave paa Svinetorvet i Byen og en Jordlod, hvorfra hun var istand til at fede og sælge Qvæg, udenfor Wittenberg, og tilsidst i Aaret 1540 endog et forfaldent Riddergods Zulsdorf, der laae to Miil hiinsides Leipzig. Rigtignok voldte dette Luther mange Udgifter og Bryderier, da det skulde sættes istand; men det gav ogsaa hans Hustru en Godsejerindes Værdighed, eller gjorde hende, som Luther spøgende udtrykte sig, til Dronning i et lille Rige. Det var Käthe en stor Glæde, naar hun fra sine forskjellige Besiddelser kunde forsyne Familiebordet med allehaande Fisk og gode Frugter. Da der saaledes en Dag var blevet sat Viindruer, Ferskener og Nødder paa Bordet efter Maaltidet, og Alle spiste deraf med Velbehag, sagde Luther: „Hvad mon vor Herre og Gud oppe i Himlen siger til, at vi sidde her

og fortære hans gode Ting? Nu, han har skabt dem, for at vi skulle bruge dem, og han forlanger heller ikke andet af os, end at vi skulle erkjende, at det er hans Gaver, og nyde dem med Taksigelse." Og da en anden Gang alle Doktorens fem Børn stode omkring ham og ufravendt stirrede paa de mange Frugter, der vare paa Bordet, sagde han: „Hvem der vil see et Billede paa En, der glæder sig i Haabet, han kan see det her. O, gid vi kunde see hen til Dommedag lige saa glade i Haabet!" Dyrkning af Viin maa Käthe ret have lagt Vind paa, at slutte efter det Antal af 600 Pæle til at støtte Rankerne med, som hun engang lod bestille hos en Bekjendt i Pirna. I sin daglige Levemaade var Luther meget tarvelig og nøjsom. „Jeg," sagde han engang, „holder mest af rigtig god Huusmandskost". Stegte Sild og Ærter med Sennep til vare blandt hans Livretter. Vildt kaldte han „melancholsk" (mørkt) Kjød og foretrak det hvide, nærende Flæsk og Pølser. Hans sædvanlige Drik var Øl, som Käthe bryggede hjemme; Velyndere forærede ham ofte baade Øl og Viin af udsøgt Godhed. Den Umaadelighed i Drik, der var hans Landsmænds Skjødesynd, dadlede han stærkt, og skaanede i sine Prædikener hverken Hoffernes eller Adelens Fylderi. I Misnøje med Skræddernes Hoffærdighed og høje Priser bødede han selv, som han fortalte, fire Gange et Par Buxer, hellere end at lade nyt Tøj, som han havde nok af, forskære af dem ved deres Skjødesløshed.

Naar Luther sad i det Frie med sine Kjære, eller naar han vandrede om i sine Haver, ja selv naar han spillede Kegler med sine Kostgængere, henkastede han mangen en sindrig eller from Bemærkning, som de yngre Videnskabsmænd, han gav Ophold i sit Huus eller Plads ved sit Bord, indpræntede sig og opskreve tilligemed den Mangfoldighed af Bordtaler, som endnu ere bevarede os ved deres Omhu. Da han f. Ex. engang saae Qvæget græsse paa Engen, hørte de ham sige: „Der gaae vore Prædikanter, disse Umælende, der bære Mælk, Smør, Ost og Uld, de prædike daglig for os om Tro paa Gud, at vi skulle forlade os paa ham som vor Fader."

Og da han en Aften saae en lille Fugl sidde paa et Træ og berede sig til Hvile, sagde han: „Denne Fugl har nu holdt sit Aftensmaaltid og vil sove trygt deroppe uden Bekymring for den Dag imorgen eller for Huusly, som David siger Ps. 91, 1: Den, som boer i den Højestes Skjul, overnatter i den Almægtiges Skygge." En anden Gang kom to Smaafugle, der havde Rede i hans Have, flyvende ved Aftenstid, men bleve kyste bort af en Forbigaaende. Da han saae det, sagde han: „O, Du kjære lille Fugl, flyv ikke bort; jeg under Dig alt Godt af Hjertet, dersom Du blot kunde troe det om mig. Det gaaer den ligesom os selv; thi vi have heller ikke Tillid til Gud, skjøndt han under og beviser os det Gode; han vil jo ikke slaae os ihjel, da han har hengivet sin Søn for os." I Aarene 1532—1534 prædikede han ogsaa som en christelig Huusfader hver Søndag for sin Familie, Tyendet og kjære Venner i sit Hjem; disse Huusprædikener opskreves af to stadige Tilhørere og bleve udgivne 1544 (paa Dansk ved F. L. Mynster 1864).

Ligesom Luther gav sig kjærligt af med sine Børn, medens de vare smaa, tog dem i Favn og kjærtegnede dem, saaledes antog han sig ogsaa med kjærlig Omhu deres Opdragelse og Lærdom, underviste dem tit selv, uagtet han holdt Lærere til dem, og vakte deres Aandsevner ved at give dem Gaader at gjette, lære dem Ordsprog og fortælle dem Fabler. For Johannes skrev han engang følgende Fabel: „En Krebs vilde rejse over Land; undervejs møder den en Slange, som bliver dens Rejsekammerat. Nu snoer og slynger Slangen sig, gaaer paa tvers og gjør sig krum. Krebsen, der med sine mange Been var slet tilfods, følger sin slemme og bugtede Rejsefælle, taber Vejret og afmagres paa denne besværlige Rejse. Da det nu blev Aften, lagde begge sig ind under en Busk. Slangen snoer sig sammen og begynder at sove og snorke. Krebsen er træt, men kan ikke faae Søvn i sine Øjne, fordi Slangens Snorken og Hvislen forstyrrer den; derfor støder den til hiin, at den skal ligge stille. Da nu Slangen farer op og vil forsvare sig, griber Krebsen den med sin Klo om

Digitized by Google

Hovedet og trykker haardt til, indtil den taber Vejret, strækker sig lige ud og ligger død paa Stedet. Ej, siger Krebsen, var Du idag gaaet saaledes frem, saa havde ogsaa jeg bedre kunnet følge Dig." Men Fablen sluttede Luther med disse Ord: „Kjære Søn! det er ikke alene en skjøn Skat at have en god Nabo, men ogsaa, naar Gud i Land og Embede forunder os gode, retskafne Folk. Det holder haardt at komme frem med slemme og falske Mennesker og falder En meget suurt. Thi en snedig og lumsk Ven er meget værre end en aabenbar, opbragt Fjende."

Fremfor Alt indprøntede han sine Børn Gudsfrygt, idet han selv bad med dem og lod dem daglig bede til og fra Bords. Overdreven Strænghed i Opdragelsen, hvoraf han selv var bleven forknyt som Barn, vogtede han sig for og sagde: „Man maa straffe Børn saaledes, at Æblet er ved Siden af Riset;" men Lydighed krævede han af dem og lod engang Johannes, der havde grovelig forseet sig, føle sin Fortørnelse i tre Dage, indtil Drengen ydmygede sig og bad om Forladelse. Børnenes naturlige Væsen, naive Yttringer og uskyldige Leg glædede det ham at lægge Mærke til, og han kunde da prise Barnenaturen i skjønne Ord. Saaledes udbrød han en Dag, da han saae sin lille Martin lege med sin Dukke og holde af den: „Saadan et Sind havde vi i Paradiset; saa ligefremme, enfoldige, oprigtige, uden al Ondskab og Hykleri og med saadan en Alvor. Derfor ere slige naturlige Narrestreger og Løjer allerbedst hos Børn; de ere de allerkjæreste Smaanarre. Paatagen Skjemt og Pudseerlighed hos de Ældre har ikke slig Naade, falder og behager ikke saa godt; thi hvad der er farvet og digtet, det fornøjer ikke nær saa meget, som hvad der kommer saa ganske naturligt fra Hjertet." Og da han engang hørte, at hans Børn skjændtes eller kivedes, men et Øjeblik efter igjen vare forligte med hinanden, sagde han: „Kjære Herre Gud! hvor maa dog disse Børns Liv og Leg behage Dig vel! Ja, alle deres Synder ere ikke andet end Syndsforladelse."

Digitized by Google

Efter sit anstrængende Dagværk holdt Luther meget af om Aftenen at udhvile sig i sin Familiekreds, hvortil, efter hvad man først nylig har fundet fuldstændig Rede i, hørte to ugifte Qvinder med Navnet Lene, nemlig hans Hustrues Moster (Muhme), Magdalene af Bora, der sammen med Käthe en Tid var Nonne i Nimtschen, og desuden Magdalene Kaufmann (Datter af hans egen Søster, gift med Georg Kaufmann i Mansfeld), der ikke i Luthers Breve og Bordtaler tydelig skjelnes fra hiin ældre Moster Lene, Børnenes Yndling; endvidere hendes Søster Else Kaufmann og Anna Schützmeister, en fjernere Slægtning af Luther. Med dem, forskjellige Kostgængere og stadige Omgangsvenner samledes han da ogsaa til et fortroligt Lag, hvori Sang, Skjemt og let Underholdning afvexlede med alvorlige Samtaler om de vigtigste religiøse, theologiske og kirkelige Gjenstande i en rig Mangfoldighed. Stundom kunde det vel hænde, siger Mathesius, der en Tid var en af Luthers Bordfæller, at Doktoren tog tunge og dybe Tanker med sig til Bordet, og under hele Maaltidet iagttog sin gamle Klostertaushed. Men som oftest var han livlig og meddeelsom. Naar han vilde have sine Bordfæller til at tale, plejede han at gjøre Begyndelsen. „Hvad Nyt?“ spurgte han. Den første Opfordring lode de stundom gaae forbi; men naar han da igjen tog tilorde: „Naa, I Prælater, hvad Nyt i Landet?“ saa begyndte de Gamle ved Bordet at tale. Var Samtalen i Gang, kom Doktoren med, og sade dygtige Folk fra Universitetet, hvad tit hændte, med i Laget, saa kunde han ret fortælle og disputere med Liv og Sjæl, idet han gned sine Knæe med Hænderne, og han saae gjerne, at man sagde ham imod og gav sig i Ordstrid med ham.

Til Exempel anføre vi et Par af hans gode christelige Ord ved Bordet, der haves paa Dansk (ved Plesner 1858).

„Evangeliet“, sagde han, „er som en frisk, sagte, sval Luftning i en stærk Sommerhede, ikke om Vinteren, naar der er Kulde nok; det vil sige: ikke naar der er Fred, og Folk gaae sikkre og mene, der er ingen Fare paa Færde;

men i den stærke Sommerhede, det vil sige: for dem, som ret føle Samvittighedens Skræk og Angst, Guds Vrede over Synden og deres egen Svaghed. Men denne Hede kommer fra Solen, og saaledes skal Samvittighedens Angst komme ved Lovens Prædiken, naar man betænker, at det er Guds og ikke Menneskers Bud, som vi have overtraadt og syndet imod. Saaledes er ogsaa den himmelske Luftning, som skal vederqvæge og opreise og trøste Samvittigheden, ikke fra noget Menneskeværk, men ved Evangeliets Prædiken. Men naar nu Kræfterne igjen ere saaledes forfriskede og oplivede, saa skulle vi ikke være dovne og ligge og sove; men naar vort Hjerte er blevet trøstet og husvalet, saa skulle vi ogsaa bevise Troen med gode Gjerninger, saaledes som Gud har budet og befalet det i de ti Bud. Men vi blive plagede og drillede af Myg, Fluer og Utøj, det vil sige af Djævlen, Verden og vort eget Kjød; dog det skulle vi bryde igjennem og ikke lade os forvilde af."

„Til at styre for Huus og Land," sagde han en anden Gang, „maa Loven bruges; saaledes at man ikke vil, at der gjøres Uret. Men naar det er skeet, saa maa man ogsaa bruge Syndsforladelsen, for ikke at fordærve Alting. En Mand maa oversee Meget hos Kone og Børn, og tør dog ikke tabe Loven af Syne. Saaledes er det i alle Stænder. I alt det Skabte seer man Syndsforladelsen. Træerne groe ikke lige overalt; Vandene flyde ikke lige allesteder; Jorden er ikke jævn allevegne. Derfor er dette Ord sandt: Den, som ikke kan see igjennem Fingre med Noget, duer ikke til at regjere."

„I mit Hjerte hersker og skal alene herske denne ene Artikel, nemlig Troen paa min kjære Herre Christus, som er den eneste Begyndelse, Midte og Ende paa mine aandelige og gudelige Tanker, som jeg altid har baade Nat og Dag. Men alligevel føler jeg, at jeg har kun en ganske lille svag Begyndelse af Højden, Dybden og Breden i denne umaadelige, ubegribelige og uendelige Viisdom, og neppe har kunnet faae fat paa nogle Stumper og Smuler fra denne kostelige og rige Skatkiste og bringe dem for Dagen."

Digitized by Google

„Verden kjender efter Adams Fald hverken Gud eller Skabningen, lever i alle Ting uden Guds Ære, priser, lover og takker ham ikke. O, hvor rene og skjønne og glade Tanker havde ikke Mennesket haft, var det ej faldet; det vilde have seet Guds Almagt, Viisdom og Godhed i alle Skabninger, i den mindste og ringeste Blomst. Thi Betragtningen af den hele Guds Skabning, og for de Enfoldige især af Urterne paa Marken, af de mange smaa Blomster, der dække Jordbunden, viser, at vor Herre og Gud er en Kunstner og Mester, som Ingen kan gjøre det efter. Dette skulde Adam og hans Efterkommere have priset og lovsunget Skaberen for, men nu skeer det ikke for det sørgelige og fordærvelige Syndefalds Skyld, ja han bliver endogsaa vanæret og bespottet. Derfor kalde de kjære Engle paa os faldne Mennesker, at vi skulle komme og troe paa Christus og elske hverandre, give Gud alene Æren, have Fred med Gud og med hverandre."

Julen var for Luther den livsaligste af alle Højtider, og naar han Juleaften sad sammen med sin Hustru, sine Børn og Slægtninge, angik alle hans Taler, Sange og Tanker Frelserens Fødsel, og han sukkede stundom over, at Menneskene viste sig saa kolde og dorske mod den store Glæde, der skjænkedes os i Jesus Christus, og som de himmelske Theologer og Prædikanter, Englene, forkyndte og sang saa herligt om i Frelserens Fødselsnat. Det frydede ham derfor ogsaa inderligt at lægge Mærke til, at hans Datter Magdalena allerede som lille Barn med glad Tillid talede om Christus, de kjære Engle og den evige Glæde i Himlen. Engang, da han sad med hende paa Skjødet, spurgte han hende: „Lene, hvad mener Du, den hellige Christ vil skjænke Dig?" Barnet betroede ham sine smaa Ønsker; han vendte sig til de Tilstedeværende og udbrød: „Børn have saa fine Tanker om Gud, at han er i Himlen og er deres kjære Fader." Og en anden Gang, da hun igjen talte saa glad om Himlen og Englene, sagde han til hende: „Ja, mit kjære Barn, hvem der blot kunde troe fuldt og fast." Men hun spurgte ham ganske alvorligt: „Troer Du det da ikke;" og han tog heraf Anledning til at prise Barnetroen,

Digitized by Google

der holder sig til Ordet fra Gud med enfoldig Tillid, mens de Gamle tit disputere vidt og bredt derom.

Luther var ikke fri for allehaande Sorger i sit huuslige Liv. Mens han opholdt sig paa Coburg, døde hans værdige Fader. Da Budskabet derom paa Pintsedag kom til ham, sagde han til Dietrich: „Nu, min Fader er ogsaa død," tog strax Psalmebogen, gik ind i sit Kammer og græd saameget, at han kunde mærke det i sit Hoved Dagen efter. Aaret derpaa mistede han ogsaa sin Moder, der ligesom hans Fader blev trøstet paa Dødslejet af ham i et kjærligt Brev. Det gik ham nær til Hjerte, at Døden, sandsynligviis i Aaret 1537, borttog Moster Lene og i Aaret 1538 berøvede ham baade hans Barndomsven Hans Reinecke, der var Bjergmester i Mansfeld, og Superintendenten Hausmann i Freiberg, og at i Begyndelsen af Aaret 1542 ogsaa Amtsskriver Ambrosius Berndt bortkaldtes, hvis Bryllup med hans Søsterdatter Lene faa Aar i Forvejen havde staaet i hans Huus. Men tungest var den Sorg, der om Høsten samme Aar rammede ham.

I September Maaned blev hans Datter Magdalena heftig syg. Da Sygdommen truede med at blive dødelig, sendte Luther en Vogn til Torgau for at hente sin Søn Johannes, som studerede der under Rektor Crodels Opsigt; thi han og Magdalene holdt saa hjertelig af hinanden, og den Syge længtes meget efter ham. Luther bad mangen en Bøn ved hendes Leje og sagde: „Kjære Gud! jeg har hende saa inderlig kjær, men er det Din Villie, at Du vil tage hende til Dig, da vil jeg ogsaa gjerne vide hende hos Dig." Til Barnet sagde han: „Lille Lene, kjære Datter, ikke sandt? Du blev gjerne her hos Din Fader; men Du drager ogsaa gjerne til Faderen hisset?"

„Ja, kjære Fader," svarede hun blidt, „som Gud vil."

„Hjertens kjære Datter," sagde Luther, „Aanden er villig, men Kjødet skrøbeligt;" hvorpaa han vendte sig bort fra hende, saare mod i Sinde.

Natten før Magdalene døde, havde Käthe den Drøm, at to skjønne Ungersvende kom og vilde føre hendes Datter til

Digitized by Google

Bryllup. Da hun om Morgenen fortalte Melanchthon, der gav sig meget af med Stjerne- og Drømmetydning, denne Drøm, blev han heelt underlig tilmode og sagde: „Ungersvendene betyde vist de kjære Engle, der ville komme og føre den unge Pige til Himmerige, til det rette Bryllup."

Samme Dag den 20de September lidt efter Kl. 9 døde hun, tretten Aar og fire Maaneder gammel. Da hun laae i Dødskampen, faldt Luther paa Knæ foran hendes Seng, græd bitterlig, bad, at Gud vilde udløse hende, og tog hende endnu engang i Favn. Katharina var tilstede i samme Værelse, men kunde for Qvide ikke udholde at see Datteren opgive Aanden. Luther søgte at trøste sin Hustru, der græd og jamrede sig højt. „Kjære Käthe," sagde han, „betænk dog, hvor hun kommer hen. Hun har det jo godt nu." Men det faldt ham selv svært at fatte sig; han maatte sige: „Jeg er vel glad i Aanden, men dog i Kjødet meget sørgmodig. Hvor det er forunderligt at vide, at hun hviler i Fred, og dog at være saa bedrøvet!"

Da Barnet var lagt i Kisten, sagde han: „Du kjære lille Lene! hvor godt er det for Dig; Du vil atter opstaae og skinne som en Stjerne, ja som Solen."

Da hun skulde jordfæstes, og Mange blandt dem, der samledes til Ligfærden, deeltagende sagde, det gjorde dem saa ondt, at denne Sorg havde ramt Doktoren og hans Huus, svarede han: „Det skal ikke gjøre Eder ondt; jeg har sendt en Helgen til Himlen. Ja, en levende Helgen. O, gid vi alle kunde faae en saadan Død! En slig Død vilde jeg i denne Stund tage imod."

„Ja," sagde En, „det er sandt nok; men dog vil Enhver gjerne beholde Sine."

„Kjød er Kjød, og Blod er Blod," svarede Luther, „jeg er glad ved, at hun er hisset; der er ingen Sørgmodighed hos mig undtagen i Kjødet."

Efterat Liget var sænket i Jorden, talte Luther om Legemets Opstandelse, og da han kom hjem fra Jordefærden, sagde han: „Nu er min Datter overantvordet baade hvad

Digitized by Google

Sjæl og Legeme angaaer. Vi Christne have intet at klage over; vi vide, at det maa være saaledes. Vi ere allermest forvissede om det evige Liv; thi Gud, der har tilsagt os det ved sin kjære Søn og for hans Skyld, han kan jo ikke lyve."

Men da han skulde melde Jonas Magdalenes Død, brød hans dybe Smerte atter frem. „Du har vel hørt," skrev han, „at min kjære Magdalene er gjenfødt til Christi evige Rige. Endskjøndt jeg og min Hustru ikke burde andet end takke af Glæde over en saa blid og salig Hedenfart, der friede hende fra Kjødets, Verdens, Tyrkens og Satans Vold, er dog Fader- og Moderkjærlighedens Magt saa stor, at vi ikke formaae det uden med Hulken og Suk. Thi i vort Hjertes Inderste staae den levende og døende, lydige og elskelige Datters Aasyn, Ord, Miner og Lader saaledes indprægede, at ikke engang Christi Død (og hvad er alle Andres Død mod hans?) er istand til ganske at fortrænge det, som det dog burde. Siig Du derfor Herren Tak paa vore Vegne. Det er jo dog en stor Naadegjerning af ham, at han saaledes herliggjør vort Kjød. Hun var, som Du veed, saa blid og mild af Sind og Alles, Alles Yndling. Højlovet være den Herre Jesus Christus, der kaldte, udvalgte og ophøjede hende! Gid en slig Død, ja et sligt Levnet maatte times mig og alle Mine, det er det Eneste, jeg beder al Trøstens og Barmhjertighedens Fader om."

Til Ligstenen over Magdalenes Grav forfattede han selv en latinsk Indskrift, der lød omtrent saaledes:

„Her jeg hviler i Blund, Magdalene, Datter af Luther,
Trygt i de Helliges Kreds, dækket af Gravhøjens Muld.
Dødens Datter jeg var, i Synd undfangen og baaren;
Men ved Dit levende Blod, Christus, Du kjøbte mig fri!"

Det er vel allerede blevet omtalt, hvor beredvillig Luther var til ogsaa at bære Andres Byrder og staae enhver Lidende bi med Raad og Daad; men vi ville dog endnu anføre et Par Exempler derpaa. I Begyndelsen af Aaret 1528, da Religionsforfølgelserne i Østrig vare i fuld Gang, optog han flere Landflygtige i sit Huus, og da Hertuginden af Münsterberg, tilligemed to Jomfruer vare undslupne af Klosteret i

Digitized by Google

Freiberg, fandt baade de og Aaret efter tre andre Nonner Tilhold hos ham. Ogsaa Christiern den Andens ulykkelige Søster Elisabeth, Churfyrstinde af Brandenburg, tog han sig kjærligt af, og hun laae syg i hans Huus flere Maaneder af Aaret 1537.

Retskafne og taknemmelige Folk, siger Mathesius, gjorde undertiden Doktoren Foræringer; men han deelte dem for det meste ud igjen. En Fattig klagede engang sin store Nød for ham, og da han ingen rede Penge havde, fik han hos sin Hustru, der dengang laae i Barselseng, den Nyfødtes Fadder-gave og bragte den til den Trængende. Da man talte til ham herom, sagde han: „Gud er rig, han kan give andet isteden." Der fortælles ogsaa, at engang en fattig Student, der var færdig med at studere i Wittenberg og skulde hjem, kom til ham og bad om Rejsepenge. Hverken Luther eller Katharina havde Penge, og Doktoren beklagede hjerteligt, at han ikke var istand til at hjælpe ham. Studenten saae bedrøvet paa ham og sagde, han havde været flere Steder om Penge, men forgjæves; til Doktoren havde han sat sit sidste Haab; nu vidste han ingen Udvej. Luther var bevæget; hans Øjne faldt paa et forgyldt Sølvbæger, som Churfyrsten kort før havde skjænket ham. Spørgende saae han paa Katharina; men skjøndt hun ikke gav sit Samtykke tilkjende, greb han dog rask Bægeret og rakte Studenten det. Denne blev saa betuttet, at han ikke dristede sig til at modtage det. Men Luther trykkede med kraftig Haand Bægeret fladt og forærede ham det med de Ord: „Jeg behøver intet Sølvbæger. Tag det, bring det til Guldsmeden og behold, hvad han betaler derfor."

I Begyndelsen havde ogsaa mange Landstrygere og for-løbne Munke sat ham i Bekostninger, da han forærede dem Tøj til Klæder. Han gik ogsaa gjerne i Forbøn for fangne Tyve. Langt om længe tilstod han: „Jeg troede, at alle de vare fromme, som talte til mig og beraabte sig paa Evangeliet; men slette Mennesker have gjort mig klog. En Fisk har det bedst i Vandet, og en Tyv passer bedst i Galgen." Maaskee tænkte han derved paa Hans Kohlhase.

Digitized by Google

Denne Mand var først en anseet og ulastelig Borger i Berlin. Han led uforskyldt Skade paa Ære og Gods og kunde ikke skaffe sig Ret trods alle sine Klager. Forbittret herover besluttede han at tage sig selv til Rette, og for at hævne sig slog han sig sammen med Stimænd og Røvere. Bedre Følelser vaagnede dog hos ham, og han bad Luther om Raad. Denne advarede ham i et Brev (8de December 1534) hjerteligt og alvorligt for at gjengjælde Ondt med Ondt. Upaalideligt er derimod, hvad en Krønike videre beretter, at Kohlhase hemmelig begav sig til Wittenberg og begjærede en silbig Aftenstund at tale med Luther, uden dog at ville navngive sig. Da det faldt Doktoren ind, at det mulig kunde være Kohlhase, gik han selv til Døren, spurgte: „Er Du Hans Kohlhase?“ og da den Tiltalte svarede: „Ja, Hr. Doktor,“ førte han ham ind i sit eget Kammer, lod Melanchthon, Creutziger og flere Theologer kalde, og for dem Alle bekjendte nu Kohlhase sin Handel og Vandel, skriftede næste Dag for Doktoren alene, modtog Sacramentet af ham efter at have lovet, at han vilde blive et bedre Menneske, og begav sig ligesaa hemmeligt bort, som han var kommen. I al Fald holdt han sig efter Modtagelsen af Luthers Brev en Tidlang rolig og skikkelig, men da alle hans Velynderes Bestræbelser for at skaffe ham Oprejsning mislykkedes, betraadte han paany Forbrydernes Bane. Luther meldte Melanchthon 1539, at Kohlhase havde fanget og bortført en rig Møller, og Aaret efter, at han, betynget med megen Blodskyld, Mordbrand og Røverier, udførte i Spidsen for en Haandfuld Pak, var bleven tagen tilfange. Han blev nu dømt til Stejle og Hjul, og Dommen fuldbyrdet.

Et ophøjet Exempel paa Troens og Kjærlighedens Kraft under Livets Farer og Ulykker gav Luther, hvergang den forfærdelige Plage, som i hine Dage saa ofte hjemsøgte Landene, nemlig Pesten, viste sig i Wittenberg. Saa gruelig var denne Smitsot, naar den udbrød i en folkerig Stad, at allerede Rygtet om dens Nærmelse dertil frembragte en almindelig Skræk og Flugt. Husenes slette Indretning, Mangel paa

Digitized by Google

Reenlighed baade inde i dem og ude paa Gaderne, den giftige Dunst fra Gravene paa Kirkegaardene, der laae midt i Byerne, bidroge til at forøge Pestens Voldsomhed. Denne Sygdom yttrede sig vel paa forskjellige Maader, men dog almindeligst saaledes, at de, den angreb, fik heftig Feber med brændende Tørst; der viste sig Kjertelsvulster i Armhulerne og paa Halsen, Brandbylder rundt omkring paa Legemet, Betændelse i Brystet med Blodhoste, hæslig stinkende Aande og Krampetrækninger. Nogle opgave Aanden samme Dag, Andre endog den samme Time, de angrebes; atter Andre hensank i en Dvale, hvoraf de vaagnede op i Vildelse. Naar Pestbylderne fik Tid til at modnes og kunde aabnes med Kniven, lykkedes det stundom at redde den Syge.

I Aaret 1516 udbrød Pesten i Wittenberg. Baade Lærere og Studenter ved Højskolen flygtede i Hast, men Luther forblev i Byen. „Jeg veed ikke," skrev han til sin Ven Lange i Erfurt, „om Pesten vil tillade mig at fuldende min Forklaring over Brevet til de Galater. Den angriber rask og heftig, og skaaner navnlig ikke Ungdommen. Du raader mig til at flye. Hvorhen skal jeg flye? Verden vil dog forhaabentlig ikke gaae tilgrunde, om ogsaa Broder Martin døer. Ifald Pesten tager til, sender jeg alle Brødrene i Klosteret bort; men jeg selv maa blive her; min Pligt tillader mig ikke at forlade min Post, førend han, der har kaldt mig hertil, atter kalder mig herfra. Ikke maa Du troe, at jeg er fri for al Dødsfrygt; jeg er ikke Apostelen Paulus, men kun hans Fortolker; dog Herren, haaber jeg, vil nok frie mig for Frygten."

I August 1527 viste Pesten sig atter i Wittenberg. Luther var dengang saa afkræftet efter den tidligere omtalte Sygdom i Juli, at han rystede over hele Legemet. Churfyrsten bad ham forlade Byen, ligesom Melanchthon, Justus Jonas og Flere havde gjort. Men han vægrede sig bestemt derved; han vilde blive og hjælpe Bugenhagen i Præstegjerningen; Christus, sagde han, var jo hos dem og vilde nok sejre over den gamle Slange og Manddraber. Han blev da, trøstede

Digitized by Google

de Syge, af hvilke et Par udaandede saa godt som i hans Arme, rakte dem Sacramentet, optog saamange, han var istand til, i sit eget Huus, hvor Pesten tre Gange viste sig, dog uden at kræve noget Offer, og vedligeholdt, uagtet alle sine Bekymringer baade for sin Hustru og sin kjære Hansemand, der laae tolv Dage tilsengs, en urokkelig Tillid til Ham, „den Mægtige, der havde øvet Storværk imod ham og nu ogsaa krævede, at han skulde bære store Ting."

I Aaret 1535 maatte han gjendrive et falsk Rygte, „der var blevet tykkere og federe, større og stærkere, jo længere det kom frem, mens andre Landstrygere bleve ringere og magrere, jo længer de løb om," og havde sat mange af hans Venner i Skræk for et nyt Udbrud af Pesten. Men 1539 viste sig en smitsom Syge i Wittenberg og bortrev blandt Andre en Ven af Luther, Dr. Münsterer tilligemed dennes Hustru. Hans fire Børn tog Luther da i Huset til sig, hvorover Mange forfærdedes; thi Folk, yttrede han, vare som besatte af den værste Smitsot, nemlig en skammelig Skræk for Sygdommen, saa at endog nære Slægtninge forlode hinanden i Nøden.

For sine Huusfolk viste Luther ogsaa en kjærlig Omhu. Da Johannes Rischmann, der nogle Aar som Skriver havde tjent ham „tro, flittigt og beskedent," i Aaret 1532 forlod hans Huus, for at tiltræde et Præstekald i Husum, medgav Doktoren ham ikke blot en skriftlig Anbefaling, men skrev ogsaa fra Hoffet i Torgau, hvor han netop opholdt sig, et Brev om ham til Käthe, hvoraf vi see hans kjærlige Omhu som Huusfader. „Nøden og Æren kræver," sagde han, „at jeg lader Johannes komme fra os paa en anstændig Maade. Derfor maa Du nu her gribe Dig an, og ikke forsømme Noget mod en saadan from Svend, da Du veed, det er vel anvendt og Gud velbehageligt. Jeg veed, at der kun er lidt forhaanden; men jeg gav ham gjerne 10 Gylden, hvis jeg havde dem. Dog under fem Gylden skal Du ikke give ham, da han ikke er opklædt. Hvad Du kan give ham derover, det give Du, derom beder jeg. Vel burde den offentlige Kasse, mig til Ære, skjænke en saadan Tjener Noget, i

Digitized by Google

Betragtning af, at jeg maa holde mine Tjenere paa min Bekostning til Gavn for deres Kirker; dog det maae de gjøre, som de selv ville. Men Du maa blot ikke svigte; thi der er et Bæger at tage til. Tænk paa, hvorledes Du kan skaffe det tilveje. Gud vil nok give Noget isteden, det veed jeg."

Et bedaget Thende, Jakob Eißling, som havde tjent ham paa niende Aar i Klosteret, bad han Churfyrsten 1528 forunde en Fribolig. Wolfgang Sieberger, der som ung Student var kommen i Doktorens Tjeneste allerede 1517, blev gammel og graa i hans Huus; tilsidst skaffede Luther ham en aarlig Pension fra Churfyrsten og kjøbte ham 1541 et lille Huus, hvori den gigtsvage Mand kunde henleve sin Alderdom. Luthers Ligefremhed og hans Lune viste sig ogsaa i Omgangen med denne Tjener. I Forening med ham øvede Doktoren Drejekunsten, forskrev 1525 Værktøj dertil fra Nürnberg og gjorde sig lystig over, at han ikke kunde faae en Sort Værktøj, der af sig selv kunde dreje, mens Wolfgang snorkede eller faldt i Staver. Da Wolfgang engang havde stillet et Finkenet op i Doktorens Have og efterstræbte Sangfuglene, som Luther kaldte sine Læremestere og yndede meget, forfattede han et Klageskrift „fra Fuglene til Luther over hans Tjener Wolfgang." Det begyndte saaledes: „Vi Drosler, Solsorter, Finker, Irisker, Stillitser samt andre fromme, skikkelige Fugle, som i dette Efteraar ville drage hen over Wittenberg, lade Eder, kjære Herre, vide, at efter hvad der er sagt os for vist, har en vis Wolf Sieberger, Eders Tjener, haft den mageløse Uforskammenhed at understaae sig til at kjøbe nogle gamle daarlige Net i dyre Domme, af Had til os, og tænker nu paa at betage os og alle vore kjære Venner den Frihed, Gud har givet os til at flyve i Luften og samle Korn paa Jorden." Efterat Fuglene derpaa havde besværet sig hos Doktoren over alt dette, bønfaldt de ham om at afholde sin Tjener fra hans forvovne Forsæt eller og tilholde ham at strøe om Aftenen forud Korn paa Fangepladsen og den næste Morgen først staae op Kl. 8, saa skulde de nok trække hen over Wittenberg. Men ifald Wolf ikke vil det, saa agte de at bede Gud om,

Digitized by Google

at han vil holde Styr paa ham og lade ham om Dagen fange lutter Frøer, Græshopper og Snegle, og om Natten plages af Muus, Lopper og alslags Utøj. De haabe iøvrigt til Gud, at de ligesom deres Brødre skulle undslippe hans løse og raadne Net, som de have taget i Øjesyn. Under Brevet læstes: „Givet paa vort himmelske Sæde blandt Træerne, under vore sædvanlige Segl og Fjær."

Familiehøjtider var det Luther kjært at fejre i Vennelag; saaledes holdt han gjerne Fest paa sin egen Fødselsdag, og da i Aaret 1538 netop paa den Dag hans Søsterdatter, som han og Børnene ogsaa kaldte Muhme ɔ: Faster Lene, af ham formelig blev trolovet med Berndt, gjorde han tillige Fæstensgilde for hende. Ogsaa for Gildet ved hendes snare Bryllup, som ifølge hans Grundsætninger alt stod et Par Uger efter, sørgede han, skrev i den Anledning til Fyrst Johan af Anhalt og bad underdanigst om dertil at maatte faae skjænket et ungt Vildsviin eller Hovedet af et saadant. Raadet i Wittenberg skjænkede, som man kan see af Kæmnerregnskabet, adskillige Kander Viin fra Franken og fra Gutterbogk foruden en Pengegave „til Gæsterne fra Mansfeld og Eisleben i Luthers Huus." Doktoren smagte forud paa Vinene, og da de behagede ham, sagde han: „Man skal give sine Gæster en god Drik, forat de kunne blive lystige; thi som Skriften siger (Ps. 104, 15.): Brød styrker Menneskets Hjerte, men Viin glæder det." Han befalede ogsaa, at man skulde bestille Skolemesteren tilligemed Spillemændene til Dagen efter Brylluppet; „thi," sagde han, „for Musik er der kun daarlig Plads og Agt mellem en stor Mængde Mennesker. Bugen har ingen Øren."

Det jævne, folkelige Væsen, som Luthers Byrd allerede havde lagt Grunden til, fornegtede han aldrig i senere Dage. „Jeg er en Bondesøn," sagde han med Glæde, „min Fader, Farfader og Oldefader have været ægte Bønder." Mod Folk af Almuen var han altid venlig og forekommende og saae gjerne hos sig ærlige Bjergfolk, med hvem han over Bordet førte fornøjelige Samtaler. Mathesius anfører flere Exempler baade paa det ene og paa det andet. Da han for sidste

Digitized by Google

Gang besøgte Doktoren, blev han tilligemed sine Medrejsende indbudt til dennes Bord. Den skikkelige Vognmand, som bragte dem til Wittenberg, bad undervejs, at de vilde hjælpe ham til at faae den rette Pave at see, nemlig Dr. Martin. De lovede det, og bad Doktorens Tjener melde dem ved Bordet, naar Vognmanden kom for at hente dem hjem. Tjeneren traadte da ogsaa ind og sagde: „Vognmanden er der."

„Hvem er der?" spurgte Doktoren, der var tunghør.

„Vor Kudsk," svarede Matthesius, „en brav Mand, der har kjørt ordentlig for os, hver Morgen sunget med os, aldrig bandet undervejs eller drukket over Tørsten, og som heller ikke hjemme forsømmer nogen Prædiken; — han ønskede gjerne at see Eders Højærværdighed.

„Lad ham komme ind," udbrød Luther.

Kudsken traadte ind og stillede sig undseelig og ærbødig ved Døren.

„Kom hid," sagde Luther, tog ham derpaa i Haanden, rystede den trofast og sagde: „Naar Du kommer til Dine Venner, saa siig: Jeg har taget Dr. Martin Luther, den største Erkekjætter, i Haanden." Derpaa bød han ham sit Glas. Men Vognmanden undlod ikke at fortælle allevegne om den store Ære, han havde nydt i Klosteret.

En anden Gang fik en Skare unge Mennesker, der ved Fastelavn løb forklædte om og gjorde Løjer, det Indfald at gæste Luthers Huus. De havde anlagt Bjergmandsdragt og rustet sig som Skiferhuggere med deres Øxer paa Nakken. De havde tillige forsynet sig med et kunstigt Skakspil, da de vidste, at Luther holdt af dette Spil. Da nu Doktoren hørte, at et Selskab af Bjergfolk var ved hans Dør og begjærede at indlades, sagde han: „Luk dem ind, de ere min kjære Faders Svende. Saadanne Folk, som hele Uger igjennem færdes under Jorden i daarlig Luft eller fordærvelige Dunster, maa man engang imellem unde en Fornøjelse."

Selskabet træder ind og sætter Skakspillet paa Doktorens Bord. Denne tog saa, som en øvet Spiller, sat med dem.

Digitized by Google

„I Bjergfolk," sagde han, „hvo som vil trække i denne og andre dybe Gruber og ikke vil tage Skade eller ved Uorden sætte Sit til, han maa, som Ordsproget siger, ikke have Øjnene i Lommen; thi det gjælder at passe paa til begge Sider." Derpaa gjorde Doktoren sin Modpart mat.

Denne overlod ham Skakspillet; Alle bleve i Tugt og Ære glade hos ham og sang og dandsede lystigt; thi selv i sine Prædikener, f. Ex. i Kirkepostillen, over Bryllupet i Kana, billigede Luther den Skik at dandse, naar det kun skete „med Ærbarhed og Maadehold," idet han sagde: „Børnene dandse jo uden Synd; gjør ligesaa, bliv Barn, saa skader Dands Intet."

Ved en anden Lejlighed, da syv Affendinge fra Bjergværkerne i den bøhmiske By S. Joachimsdal gæstede Doktoren, lod han dem synge for sig, fyldte selv ved Bordet til Velkomst et Krystalglas, som sagdes at have hørt den hellige Elisabeth til, og lod det gaae rundt.

Tyvende Capitel.

Luthers sidste Leveaar, Hedengang og Ligfærd.

Mangehaande Sorger tyngede Luthers Sind og gjorde ham selv ofte bitter og ubillig i hans sidste Leveaar. Det voldte ham stor Kummer, at Kirkeforbedringen ikke bar alle de Frugter i Livet, han havde haabet, hverken hos Bonden, „der var vild", eller hos Borgeren „der var gnidsk," eller hos Junkeren, „der kradsede;" at den fjendtlige Stemning mellem de protestantiske og katholske Lande blev stærkere og stærkere, trods de Forsøg paa at mægle Enighed og Fred, der fortsattes ved Religionssamtaler og Rigsdage, i Worms 1540 og i Regensburg 1541, og at Tyrkerne under Kejser Soliman II. fra Ungarn vedbleve at true Tydskland. Mod dem skrev han 1541 Psalmen: „Behold os Herre ved dit Ord, og styr Pavens

og Tyrkens Mord." Den Legemssvaghed, hvoraf han længe havde lidt, Steensmerter, Hovedsvimmel og Susen for Ørene, tog til med Aarene, og uagtet han med usvækket Aandskraft vedblev at være Ordets Tjener, Præsternes Vejleder, Menighedernes Voldgiftsmand og Fyrsternes Raadgiver, beklagede han sig dog over, at han, der var en udslidt Olding og træt af de mange Arbejder, desuagtet Dag for Dag maatte være ung paany for at kunne drage tilfelts mod gamle og nye Fjender.

Den 6te Januar 1542 forfattede han sit Testament og bekræftede deri med sin egen Haand, som „Guds Notar og Christi Evangeliums Vidne, der var velbekjendt i Himlen, paa Jorden og i Helvede," hvorledes der skulde forholdes med hans jordiske Gods efter hans Død. Sin „fromme og troe" Hustru, hvem han overdrog at betale sin Gjæld, 450 Gylden eller mere maaskee, skjænkede han for hendes Livstid Godset Zulsdorf og en lille Ejendom i Wittenberg tilligemed forskjellige Gaver fra Velyndere; deriblandt nævnes ikke Renten af en Capital paa 1000 Gylden, skjænket 1541 af Churfyrsten til ham og hans Børn, men vel Bægere, Ringe, Kjæder og Skuemønter i Guld og Sølv, som han vurderede til 1000 Gylden. Det gjorde han, fordi han vilde, at ikke hun skulde see til Børnenes Hænder, men disse derimod til hendes Hænder, og var overbeviist om, at Moderen vilde være den bedste Formynder for sine egne Børn og nytte alt Godset til Fromme og ikke til Meen for dem. Fra den Tid, han havde opsat sin sidste Villie, kom Ønsket om en snar Bortgang hyppigere end før frem i hans Breve til fortrolige Venner; han længtes efter, at Herren vilde forunde ham en salig Dødsstund; thi det tyktes ham, at han havde levet nok. „Djævlen," sagde han, „er kjed af mit Liv, og jeg er kjed af Djævlens Had." Naar han paa de Rejser, han i sit Kald vedblev at foretage, mødtes med sine gamle Venner, f. Ex. med Biskop Amsdorf i Zeiz, og med Spalatin, der døde 1545 i Altenburg, hvor han var bleven Præst 1525, udtalte han ved Afskeden, at de sagtens saaes for sidste Gang.

Digitized by Google

Selv i Wittenberg foregik flere Ting, som foraarsagede Luther ikke blot Harme, men tillige Græmmelse i hans sidste Leveaar. Fra Prædikestolen revsede han med Navns Nævnelse en ung Versemager Lemnius, der 1538 havde i latinske Smædedigte forhaanet baade ham og flere bekjendte Mænd og Qvinder og ladet Bogen trykke og sælge i Wittenberg, hvorfor han blev bortviist fra Universitetet. Forgjæves søgte Luther ved Ordets Kraft at holde Aagerkarlene i Tømme eller aabenbare Syndere borte fra Altergangen eller at faae de Retslærde, f. Ex. Schurff, til at opgive den kanoniske Ret og som Dommere at bifalde hans Anskuelser i Ægteskabssager. Han maatte af al Magt bekæmpe sin gamle Ven og Medarbejder Agricolas Vranglære om, at Guds Lov i de ti Bud skulde, ikke prædikes i Kirken, men udvises til Raadstuen, hvad Luther kaldte at lukke Døre og Vinduer op for al Slags Tryghed. Endeel af Studenterne hengave sig til et forargeligt og usædeligt Levnet med indsnegne Skjøger; hemmelige Trolovelser uden Forældres Samtykke, der ifølge Luthers Anskuelser vedligeholdt de papistiske Paafund om slige Løfters Ubrødelighed og strede mod den Lydighed, Børn skyldte deres Forældre, og mod Ægtestanden som en offentlig Stand, bleve hyppigere; og Qvinderne anlagde overdaadige og kostbare Dragter, der vare stærkt udringede og strede mod hans Forestillinger om Blufærdighed og Sømmelighed. Han advarede derimod i Skrift og Tale; han klagede derover til Churfyrsten; men da han ikke syntes, det blev bedre, besluttede han at forlade Byen og ikke mere vende tilbage dertil. Dette Forsæt udførte han virkelig en Dag i Juli 1545. Hvor forbittret han var, sees af det Brev han sendte sin Hustru fra Leipzig, hvorhen han var rejst med Johannes. Det hed deri: „Mit Hjerte er blevet koldt, jeg vil ikke gjerne være meer i Wittenberg. Jeg ønsker ogsaa, at Du vilde sælge Have og Jord, Huus og Gaard; saa vilde jeg skjænke min naadige Herre Klosterbygningen igjen, og for Dig var det bedst at fæste Bo i Zulsdorf, mens jeg endnu lever, og Du kunde vel nok komme ud af at forbedre Godset med min Lønning, thi jeg haaber, at min naadige

Digitized by Google

Herre vil lade mig beholde den, idetmindste et Aar, og saa er det vel forbi med mig. Efter min Død vilde dog de fire Elementer i Wittenberg ikke gjerne taale Dig der; derfor var det bedst, at det, der siden maa skee, skeer nu, mens jeg er i Live."

„Maaskee vil Wittenberg, som det tegner til, med sit Regiment ikke faae St. Veitsdands og St. Hansdands, men Tiggerdands og Belzebubs Dands, saadan som de nu begynde at blotte Fruerne og Jomfruerne baade for og bag, og Ingen er der, som straffer eller holder igjen, mens Guds Ord derimod bliver bespottet. Bort, bort fra dette Sodoma! Jeg har paa Landet hørt meer, end jeg erfarer i Wittenberg, derfor er jeg kjed af Byen og vil ikke vende tilbage, hvortil Gud hjælpe mig. Iovermorgen vil jeg rejse til Merseburg; thi Fyrst Georg har indstændig bedet mig derom. Saaledes vil jeg flakke om og før spise Tiggerbrød, før jeg vil martre og forurolige mine stakkels gamle sidste Dage med det uordentlige Væsen i Wittenberg og see mit sure og dyrebare Arbejde spildes. Du kan, om Du vil, sige Dr. Pommer og Mag. Philip dette, og Dr. Pommer kan hermed paa mine Vegne velsigne Wittenberg; thi jeg kan ikke længer udholde min Harme og Uvillie." Han rejste ogsaa til Merseburg, hvor han ordinerede den fromme Fyrst Georg af Anhalt, en Fætter til Georg af Sachsen, til Biskop for dette Stift den 2den August, med stor Højtidelighed og paa evangelisk Viis.

Forfærdede og bedrøvede over hans Fraværelse henvendte samtlige Lærere ved Højskolen sig til Churfyrsten og bønfaldt ham om at tænke paa Midler til at faae Luther tilbage og afværge den Skam og Skade, hans Beslutning maatte afstedkomme. En Deputation, Wittenberg affendte til sin elskede Sjælesørger, og især et yderst naadigt Brev fra Churfyrsten, som dennes Livlæge Ratzeberger overbragte, lykkedes det omsider at omstemme ham, og han vendte efter en Maaneds Fraværelse hjem igjen.

Han havde i Begyndelsen af Aaret mod „Pavedømmet i Rom, stiftet af Djævelen," udgivet sit sidste, vældige, harm=

Digitized by Google

fulde Stridsskrift, hvori han udførte, hvad han i Fortalen lovede, nemlig at kæmme den store grove Æsel hans lange ukæmmede Øren. Han havde ogsaa ladet trykke paa Italiensk og Tydsk og ledsaget med nogle skjemtende Bemærkninger en ægte katholsk, i Neapel udgiven Beretning om, hvorlunde Luther kort før sin Død havde annammet Nadverens Sacrament og forlangt, at hans Lig skulde sættes op paa et Alter til Tilbedelse, samt hvorlunde man, da hans Lig var blevet lagt i Graven, havde hørt en forfærdelig Støj derinde, havde seet den hellige Hostie hænge i Luften, og ved Aabning af Graven ikke havde fundet Liget i den, hvorimod der var strømmet en saadan Helvedes Svovlstank ud fra den, at alle Tilstedeværende vare blevne syge deraf, og derefter havde omvendt sig til den hellige, katholske Tro. I November fuldendte han sin Forklaring af første Mosebog, hvorpaa han havde arbejdet i ti Aar med den største Flid, og sagde derom til Studenterne i Høresalen: „Der er nu den kjære Bog; Gud give, at Andre maae gjøre det bedre efter mig; jeg kan ikke mere; jeg er svag; beder til Gud for mig, at han forunder mig en god og salig Dødsstund." Fra den Tid læste Doktoren ikke mere offentlig, dog prædikede han endnu af og til.

To Rejser nødtes han til at foretage i Slutningen af Aaret 1545. Der havde nemlig i flere Aar været Splid mellem Grev Albrecht af Mansfeld og hans Arvefæstere, som klagede over Undertrykkelser. Nu var der ogsaa kommen Splid mellem Greverne af Mansfeld indbyrdes angaaende deres Bjergværker, og de tilkaldte Luther som Voldgiftsmand. Hans Mægling under et Ophold i Mansfeld i October Maaned var frugtesløs; desuagtet rejste han àtter derhen i December under en skingrende Frost. Men heller ikke dennegang førte hans Raad til Forlig.

Ikkedestomindre, da Greverne tredie Gang sendte Bud til ham i Januar 1546 og bade ham komme, hvad der vist vilde føre til et godt Udfald, lod han sig overtale til at rejse til Eisleben, ti Miil fra Wittenberg, uagtet han, som han skrev til en Ven, var en gammel, aflægs, træg, kold og nu

Digitized by Google

endogsaa eenøjet Mand, der nok turde haabet som en Afdød at faae en velfortjent Hvile.

I Forlængsel efter denne Hvile sagde Luther ogsaa i Eisleben, to Dage før sin Død, til sine Bordfæller: „Kommer jeg hjem igjen herfra, saa vil jeg lægge mig i en Kiste og give Ormene en tyk og fed Doktor at fortære, og jeg vil sige til dem, at de kun trøstig skulle tage fat paa mit Kjød, saasom de ere mig fjendske; thi træt er jeg af Verden, og vi skilles derfor desheller fra hinanden, ligesom en Gæst der er færdig, skilles fra et daarligt Herberge." Og i den sidste Prædiken, han holdt i Wittenberg, paa 2den Søndag efter Helligtrekongersdag, den 17de Januar, bad han sine Tilhørere, ifald de erfarede, han var syg, at gjøre Forbøn for, ikke, at han maatte komme sig, men at han maatte faae en naadig Dødsstund.

Den 23de Januar 1546 forlod han Wittenberg, ledsaget af sine tre Sønner og sin Tjener Ambrosius Rudtfeld, og kom Dagen efter til Halle, hvor han tog ind hos Dr. Jonas, der i flere Aar havde virket som Præst i den By. Over Bordet udbragte Luther en Skaal for sin Vært i et Impromtu paa Latin, hvori han sagde, at de begge vare skrøbelige som Glasset, de drak af. Han maatte blive i Halle baade den Dag og de tre følgende, fordi Saalefloden havde oversvømmet Landevejen, og skrev desangaaende til sin Hustru: „Vi mødte en stor Gjendøberske med Vandbølger og store Iisflager, der bedækkede Landet og truede med at gjendøbe os. Vi følte dog ingen Tørst efter at drikke Vand, men gjorde os tilgode med godt torgausk Øl og Rhinskviin, indtil Floden havde udraset. Jeg antager, at havde Du været her, vilde Du have raadet os til det samme, og vi vilde da ogsaa engang have fulgt Dit Raad."

Den 26de, en Tirsdag, prædikede Luther i Halle over Pauli Omvendelse, og den 28de begav han sig, fulgt af Jonas, i en Baad over Vandet, ikke uden Fare, saa at han sagde til sin Ven: „Vilde det ikke være en udsøgt Morskab for Satan, ifald jeg Dr. Martinus med mine tre Sønner

Digitized by Google

og Eder druknede i dette Vand?" Greverne af Mansfeld kom ham ved Grændsebyen Seeburg festlig imøde med et Følge af 113 Personer tilhest og ledsagede ham til Eisleben. Et lille Stykke fra denne By blev Luther, der havde gaaet tilfods over sine Kræfter, var kommen i Sved og derefter bleven kold i Vognen, pludselig overfalden af en saadan Mathed, at man, saasnart han var kommen til sit Herberge hos Byskriveren Johan Albrecht, overfor Andreaskirken i et Huus, der endnu er bevaret i sin gammeldags Skikkelse, maatte gnide ham med varme Klæder. Dette hjalp; han spiste og drak om Aftenen med Lyst og følte sig veltilpas. „Djævlen," sagde han, „er altid paa Spil, naar jeg har noget Vigtigt for; han frister og anfegter mig da forud paa slig Viis."

Den Tvist, Luther skulde bilægge, begyndte snart at ærgre og kjede ham. Han bad Melanchthon udvirke, at Churfyrsten under et eller andet Paaskud kaldte ham hjem; maaskee kunde paa den Maade de Gjenstridige nødes til at skynde sig med at slutte Forlig. Over Juristerne klagede han i Særdeleshed; de havde lært Verden saa mange tvetydige Udtryk og brugte endnu et mere forvirret Sprog end det i Babel. Til sin Hustru skrev han, at han nu var kommen i en Skole, hvor han lærte, af hvad Grund Herren i Evangeliet kaldte Rigdommene Torne. Han havde i sin Ærgrelse Lyst til at lade sin Vogn smøre og kjøre sin Vej, men bestemte sig dog til at tøve for at faae noget Godt udrettet.

Med stor Bekymring havde Käthe seet ham drage bort i den strænge Vintertid; til Beroligelse sendte Luther hende det ene kjærlige og skjemtefulde Brev efter det andet. „Læs, Du kjære Käthe," skrev han den 7de Februar til hende, „Johannes (Evangelium) og den lille Katechismus, hvorom Du engang yttrede, at Alt var dog sagt af mig i den Bog. Du vil sørge for Din Gud, som om ikke han var almægtig og godt kunde skabe ti Doktorer Martinus, ifald den ene affældige omkom i Saalefloden eller Kakkelovnshullet eller paa Wolfgangs Fuglefængerplads! Lad mig i Fred med Dine Sorger; jeg har en

bedre Forsørger, end Du og alle Englene ere. Han ligger i Krybben og dier ved en Jomfrues Bryst; men sidder ligegodt ved Gud Faders, den Almægtiges, højre Haand." Ligeledes skrev han den 10de Februar til hende, som han benævnede den hellige, omhyggelige Fru Katharin Lutherin, Doktorinde, Zulsdorferinde, sin naadige, kjære Hustru: „Vi betakke os meget venligt for Eders store Omhu, der gjør, at I ikke kan sove; thi siden I har begyndt at sørge for os, har een Gang Ild i Herberget lige udenfor min Stuedør været nær ved at fortære mig, og igaar var en Steen, udentvivl ogsaa i Kraft af Eders Sorger, lige ved at falde ned paa mit Hoved og knuse mig som i en Musefælde. — Jeg er bange for, at dersom Du ikke holder op at nære Frygt, saa vil tilsidst Jorden opsluge os og alle Elementer forfølge os. Lærer Du paa den Maade Katechismen og Troen? Bed Du og lad Herren sørge; det hedder: Kast Din Sorg paa Gud; thi han har Omsorg for Dig."

Den 14de Februar skrev han atter til sin Hustru: „Vi haabe i denne Uge at komme hjem igjen, om Gud vil. Han har beviist sin store Naade her; thi Herrerne ere med deres Raaders Bistand blevne forligte næsten i Alt. — Jeg sender Dig Foreller, som Grev Albrechts Gemalinde har foræret mig." Han fortalte endvidere Käthe, at deres Sønner endnu vare hos hans Broder Jakob, der havde sin Bopæl i Mansfeld, hvor han tilsidst blev Borgmester, og at han nok vilde sørge for dem; berettede hende ogsaa nogle politiske Nyheder og sagde om sig selv: „Vi spise og drikke her som Herrer, og man opvarter os prægtigt, ja altfor prægtigt, saa vi næsten kunde komme til at glemme Eder i Wittenberg." Samme Dag, han skrev dette sit sidste Brev til Käthe, prædikede han for fjerde og sidste Gang under sit Ophold i Eisleben i Andreaskirken fra en Prædikestol, der endnu staaer derinde med Prydelser fra hiin Tid, gik for anden Gang tilalters og ordinerede to Præster.

I de tre Uger, han var i Eisleben, gik han hver Aften Klokken otte eller lidt før fra den store Sal, hvori man

Digitized by Google

samledes til Maaltid, op i sit Kammer ovenpaa. Hans Rejsefæller tilligemed Mag. Cölius, der var Præst i Mansfeld, fulgtes med op og hørte ham, med Ryggen vendt til dem, efter Sædvane bede sin Aftenbøn ved Vinduet, stundom saa højt og tydeligt, at de følte sig ret opbyggede derved. Efter Bønnen var han altid vel tilmode, ret som havde han kastet en Byrde af sig; han samtalede endnu et Qvarteerstid med dem og bød dem saa Godnat, ikke sjelden med de Ord: „Dr. Jonas og Hr. Michael, beder for vor Herre og Gud, at det maa gaae ham vel med hans Anliggender; thi Kirkemødet i Trient (i Tyrol) er meget fjendsk." Dette var aabnet af Paven 1545, for at afhjælpe alle paaklagede Misbrug i den katholske Kirke og tillige modarbejde Kejser Carls Løfte om et christeligt frit Kirkemøde i det tydske Folk paa den Protestanterne saare gunstige Rigsdag i Speyer 1544.

Baade Middags- og Aftensmaaltiderne tog Luther Deel i, var livlig og meddeelsom og kom frem med Fortællinger af sit eget Liv og af Samtidens Historie, men ogsaa med vægtige Ord om den alvorlige Gjenstand, han bestandig havde i sine Tanker, nemlig Døden og det evige Liv. Hans Evne til at finde træffende Billeder og Sammenligninger var endnu usvækket; saaledes sagde han en Dag, da han talte om Præsternes Pligt at staae Synden imod og prædike skarpt imod den: „Jeg kan ikke hindre en og anden Snog fra at smutte ind i min Have; men faaer jeg fat paa den, slaaer jeg den ihjel og hænger den op paa Gjerdet, at den ikke skal lægge sin Yngel derinde." En anden Gang sagde han en Lignelse om, hvor let og atter hvor vanskeligt det var for Menneskene at komme til Enighed. Skulde man nemlig bringe et omhugget Træ med mange knudrede Grene i Huus og tog fat i Toppen, saa strittede alle Grenene udad, og jo mere man trak, jo værre blev det; tog man derimod fat i den rette Ende, i Stammen, saa bøjede alle Grenene sig sammen, og saa var det en let Sag at komme igjennem Døren med det. Saaledes maatte ogsaa i Strid den Ene bøje og føje sig lidt efter den Anden; ellers fik man aldrig Forlig. Hvorledes der af rene Smaating

Digitized by Google

kunde fødes Retssager, oplyste han ogsaa ved at fortælle følgende Fabel: Et Æsel var løbet fra en Møller ned til Aaen; der laae en Baad, og Æselet steg ind i den for at drikke; men da Baaden ikke var fastgjort, svømmede Æselet bort med den og druknede. Fiskeren anlagde Sag mod Mølleren, og det vanskelige Spørgsmaal skulde nu afgjøres, om Baaden var bortført af Æselet eller Æselet af Baaden, og om Mølleren eller Fiskeren skulde betale Skaden. — Mens han en Dag lod sig rage, sagde han til Jonas: „Der har Du et Billede paa Arvesynden i os; idag er jeg glat om Hagen, imorgen atter skægget; saaledes kommer ogsaa Synden paany frem hos os, indtil man klapper vor Grav til med Skovlen."

Meer end een Gang faldt Talen paa Djævlen, denne Tusindkunstner, Fuglefænger og Buldergast, som Luther kaldte ham. Om ham og hans Blændværk fortalte da Doktoren adskillige Folkesagn; men tillige, hvorledes han bildte sig ind selv at have sporet ham paa Wartburg. „Da jeg," saa begyndte han, „sad paa mit Patmos, havde jeg mit Værelse fjernt fra Menneskene, og der kunde Ingen komme til mig uden to unge Riddersvende, som to Gange om Dagen bragte mig Spise og Drikke. De havde kjøbt mig en Pose med Nødder, som jeg nu og da spiste af og havde forvaret i en Kiste. Naar jeg om Natten gik til Ro, klædte jeg mig af i mit Værelse, slukkede Lyset og gik saa ind i Sovekammeret og lagde mig. Da kommer det mig anstigende, begynder at knække Nødderne een efter een mod Bjælkerne, af al Magt, og at skumple mig i Sengen; men jeg spurgte ikke, hvad det var. Som jeg nu slumrede lidt ind, gav det sig til at buldre paa Trapperne, som om man kastede en heel Hob Tønder ned ad dem; jeg vidste jo vel, at Trappen var saa vel forvaret med Kjæder og Jern, at Ingen kunde komme op ad den, og at heller ikke saa mange Tønder kunde falde ned ad den. Jeg staaer op, gaaer hen til Trappen og vil see, hvad det er; alt er lukket; saa sagde jeg: Er det Dig, saa vær Du det kun; befalede mig den Herre Christus i Vold og lagde mig atter tilsengs." Videre fortalte han, at Fogden

Digitized by Google

Berlepschs Frue kom til Borgen, og da gave de ham et andet Værelse og lagde hende i det, han havde haft. Men om Natten rumsterede det saaledes, at hun var af den Mening, der maatte være tusinde Djævle derinde.

I Aaret 1543 havde Dr. Ratzeberger for at hjælpe paa Luthers Svimmel sat ham en Fontenelle paa det venstre Skinnebeen. Ved sin Afrejse til Eisleben havde Luther glemt at faae det ætsende Middel med, som skulde holde Saaret aabent, og dette havde næsten ganske lukket sig. Da han begyndte at mærke et Ildebefindende, skrev han den 14de Februar til Wittenberg om den ætsende Salve; men dette Lægemiddel fik han ingen Brug for.

Den 16de opskrev han paa en Seddel nogle Sætninger, de sidste, der haves fra hans Pen. I dem siger han, at ligesom man for at forstaae Virgils Digte om Hyrdelivet og Landbruget maa have været 5 Aar Hyrde og Landmand, for at forstaae Statsmanden Ciceros Breve maa have bevæget sig 25 Aar i et stort Statsliv, saaledes maa man, for at forstaae tilbunds den hellige Skrift, i 100 Aar have styret Menigheder, ligesom de hellige Mænd, og han slutter saaledes: „Vi ere Stoddere. Det er sandt."

Da Greverne om Onsdagen den 17de saae, at Luther var usædvanlig svag, bade de ham at holde sig i Ro og blive fra Forhandlingerne, som han ellers bivaanede en Time eller to ad Gangen. Han lagde sig da, berette Jonas og Cölius, paa en Løjbænk i sit Kammer, gik ogsaa frem og tilbage i Stuen og bad til Gud. Han var i en glad Stemning og sagde: „Her i Eisleben er jeg bleven døbt; hvad, om jeg nu skulde blive her?" Ved Middagstid indfandt han sig i den store Sal, satte sig tilbords med de Andre og anførte mange smukke Sprog af Skriften. Henimod Aften begyndte han at klage over et Tryk for Brystet og bad, at man vilde gnide ham med varme Klæder. Han syntes, at det hjalp, og gik ned til Aftensbordet, idet han sagde: „Eensomhed bringer ikke Munterhed." Han skjemtede endeel, men talede ogsaa mange herlige Ord om Døden og det tilkommende Liv; saaledes

Digitized by Google

sagde han, da En spurgte, om man ogsaa i de Saliges Boliger kunde gjenkjende hverandre: „Hvad gjorde Adam? Han havde aldrig før seet Eva, men da han vaagnede op af sin Søvn, spurgte han ikke: Hvor kommer Du fra? eller hvem er Du? men sagde: Det er Been af mine Been og Kjød af mit Kjød, fordi han var fuld af den hellige Aand og kjendte Gud ret. Til denne sande Erkjendelse blive vi hisset fornyede i Christo, saa vi ville kunne kjende hverandre Ansigt til Ansigt, og bedre endnu end Adam og Eva."

Strax efter rejste han sig fra Bordet og gik op paa sit Kammer. Hans Sønner Poul og Martin vare ankomne og fulgte ham tilligemed Cölius. Efter Sædvane gik han hen til Vinduet og holdt sin Aftenbøn; derpaa gav han sig i Samtale med sine Sønner. Cölius var gaaet bort, men Aurifaber, en af Luthers Huusfæller, som siden udgav hans Bordtaler, var kommen til. Han saae Luther med Eet blive bleg og hørte ham sige: „Ak, jeg føler mig saa beklemt." Aurifaber, der tidligere havde været Hovmester for de unge Grever i Mansfeld, havde oftere seet, at deres Moder gav dem skrabet Narhvalshorn for Hjerteondt; han spurgte strax Luther, om han skulde hente Noget deraf, og da Luther takkede ham derfor, skyndte han sig afsted til Grevinden efterat have kaldt paa Jonas og Cölius. Disse begyndte imidlertid at gnide Luther med varme Klæder, og han følte sig lettet derved.

Grev Albrecht kom selv med Midlet af Narhvalshorn, skrabede det og gik atter bort, efterat have spurgt meget venligt til Luthers Befindende. Man fik ham til at tage Lægedommen ind i en Skeefuld Viin; men da han havde Modbydelighed for den, maatte en af Grevens Raader, Conrad von Wolframsdorff, betage ham hans Ulyst ved først selv at synke en Skeefuld af den.

Henimod Klokken ni lagde Luther sig paa Løjbænken og sagde: „Kunde jeg slumre en halv Times Tid, troer jeg, det vilde være ovre." Blidt og roligt sov han en heel Time, mens hans Sønner og hans Tjener tilligemed Jonas og Cölius

sade omkring hans Leje. Da han vaagnede, sagde han til dem: „Sidde I her endnu? Ville I ikke gaae hen og lægge Eder?" „Nej," svarede de, „nu maae vi vaage og gaae Eder tilhaande." Han forlangte da at komme op, rejste sig fra Løjbænken og gik ind i sit Sengkammer ved Siden af, hvor alle Vinduer vare vel tillukkede. Paa Dørtærskelen sagde han: „Som Gud vil; jeg gaaer tilsengs," og tilføjede paa Latin: „I Dine Hænder befaler jeg min Aand; Du har igjenløst mig, min Herre og sande Gud."

Sengen var bleven opvarmet, han klædte sig af og lagde sig i den, rakte Enhver især Haanden, ønskede dem Alle Godnat og sagde: „Dr. Jonas og Mag. Cölius; og I Andre, beder for vor Herre og for hans Evangelium, at det maa gaae dem vel; thi Conciliet i Trient og den lede Pave er gram i Hu paa dem." Der brændte ligesom alle de foregaaende Nætter Lys i Værelset, og dette holdtes godt opvarmet. Luthers Børn og Venner satte sig omkring hans Seng; ogsaa Ambrosius og flere Tjenere vare tilstede. Indtil Klokken eet sov Luther godt og trak sin Aande naturligt. Da han vaagnede, frøs han, kaldte paa Ambrosius og bad ham lægge meer i Ovnen.

„Føler I Eder igjen svag, Hr. Doktor?" spurgte Jonas.

„Ja," svarede den Syge," o Gud, hvor jeg har ondt! Kjære Dr. Jonas! jeg troer vist, jeg vil gaae bort i Eisleben, hvor jeg er født og døbt."

„Ærværdige Fader," tog Jonas tilorde, „Gud vil hjælpe ved Christus, hvem I har prædiket."

Luther fandt ingen Hvile i Sengen; han stod op, gik uden Haandsrækning ind i Stuen ved Siden af, et Par Gange op og ned ad Gulvet, lagde sig atter paa Løjbænken og klagede over, at det trykkede ham saa slemt for Brystet, men Hjertet havde det endnu ikke angrebet.

Man gav sig da igjen til at gnide ham og lagde varme Puder om ham. Cölius løb efter Lægehjælp; Aurifaber vækkede Byskriveren og hans Hustru. Inden et Qvarteers Forløb vare Luthers Vært med sin Hustru og de to Læger

Digitized by Google

Mag. Simon Wild og Dr. Ludvig ilede til den Syge. Lidt efter kom ogsaa Grev Albrecht og hans Gemalinde. Denne havde medbragt forskjellige stærke Essentser og stræbte at vederqvæge den Syge dermed. Men han sagde: „O Gud! jeg føler mig saa beklemt. Jeg maa nu fare herfra; jeg maa nu blive i Eisleben."

„Paakald Eders kjære Herre Jesus Christus," udbrød Jonas; „han er vor Ypperstepræst og eneste Midler. I er nu kommen godt i Sved; Gud vil være naadig, og det vil blive bedre."

„Nej," svarede Luther; „det er en kold Dødssved; jeg vil snart opgive Aanden, thi Sygdommen tager til."

Derpaa begyndte han at bede til sin himmelske Fader. Han takkede Gud, fordi han havde aabenbaret ham sin kjære Søn, paa hvem han troede, hvem han havde prædiket og bekjendt, elsket og lovet, befalede Gud sin stakkels Sjæl og fremsagde paa Latin det 16de Vers i det tredie Capitel af Johannes Evangelium og det 21de Vers af den 68de Psalme. Wild gav den Syge en Skeefuld meget kostelig Medicin, som han bar hos sig. Luther tog den, men sagde atter: „Jeg maa herfra; det er snart forbi med mig." Strax efter hørte man ham sige paa Latin meget hurtigt tre Gange efter hinanden: „Fader! i Dine Hænder befaler jeg min Aand. Du har gjenløst mig, Du sande Gud." Derpaa faldt han hen i en Døs. Man rystede ham, gned ham, kaldte paa ham; men han laae med tillukkede Øjne og gav intet Svar. Grevinden og Lægerne gnede hans Puls med det stærke Urtevand, Fru Käthe havde sendt, og som han ellers plejede at bruge.

Ængstelig raabte Jonas med høj Røst til ham: „Ærværdige Fader! vil I døe i Troen paa Christus og hans Lære, saaledes som I har prædiket den?"

„Ja," sagde den Døende med tydelig Stemme, vendte sig saa om paa den højre Side og begyndte at slumre omtrent et Qvarteerstid.

Digitized by Google

Man fattede nyt Haab; men Lægerne sagde, at den Søvn tydede ikke paa noget Godt, og de holdt jævnlig Lysene hen til Luthers Ansigt.

Imidlertid kom ogsaa Grev Henrik af Schwarzenburg og hans Gemalinde til. Lidt efter saae Alle, at Dødens Blegheb udbredte sig over Luthers Træk. Hans Fødder, Hænder og Næse bleve iiskolde. Endnu engang drog han et dybt, men blidt Suk og udaandede derpaa uden mindste Dødskamp Klokken tre Qvarteer til tre om Morgenen den 28de Februar 1546. Aurifaber trykkede den Dødes Øjne til.

Klokken fire kom Fyrst Wolfgang af Anhalt, sex Grever af Mansfeld og mange adelige Herrer og betragtede den Afdødes Legeme med Vemod. Man lod Liget ligge paa en Seng i fem Timer, og mange ærlige Borgere udgøde Taarer ved Synet af det. Derpaa blev det iført en hvid Kjortel af schwabisk Lærred og lagt paa Straa i Kammeret, indtil en Tinkiste kunde blive færdig. En Maler fra Eisleben aftegnede den Døde, mens han endnu laae paa Sengen, og Lucas Fortenagel fra Halle tog et Billede af ham, da han havde ligget en Nat over i Kisten.

Den 19de fulgte en stor Sørgeskare af alle Stænder Liget til St. Andreaskirken, hvor Dr. Jonas holdt en Tale over 1 Thess. 4, 13—18. Samme Aften kom en Skrivelse fra Churfyrsten, hvori denne udtalte sin dybe Smerte over Luthers Død, som Jonas havde meldt ham, og forordnede, at den Afdødes Levninger skulde føres til Wittenberg og bisættes der. Efterat Cölius den 20de havde holdt en Prædiken over Jes. 57, 1—2., blev Liget, fulgt af en Mængde adelige Herrer, paa en Vogn ført under Sang til Byens Port og derfra videre til Halle. Næsten allevegne i Landsbyerne ringede Klokkerne, og Skarer af Bønder strømmede til og fulgte med. Ligesaa stor var Deeltagelsen og Sorgen i Halle; Øvrigheden og Gejstligheden tilligemed Byens Lærere og Ungdommen kom Toget imøde og ledsagede Liget under Taarer og megen Trængsel af Folk til Fruekirke, hvor det stod Natten over,

Digitized by Google

bevogtet af flere Borgere. Her bleve den Afdødes Træk formede i Vox, og denne Afbildning opbevares endnu paa Kirkens Bogsal.

Mandagen den 22de kom Ligtoget, anført af Greverne fra Mansfeld med et Følge af 45 Ryttere og omtrent ligesaa mange af Churfyrstens Folk, til Elsterporten ved Wittenberg, hvor hele Universitetet, Raadet og Borgerskabet sluttede sig til det. Næst efter Ligvognen, der var bedækket med sort Fløjel, kjørte Käthe med flere af Byens agtbare Fruer; saa kom Luthers Sønner og Frænder og hele den øvrige Sørgeskare tilfods. I Slotskirken blev Liget under Sørgesange sat ned ligeoverfor Prædikestolen, og Bugenhagen holdt derpaa en christelig og trøstefuld Ligprædiken for nogle tusinde Tilhørere. Deri anførte han og anvendte paa Luther et bekjendt Udsagn af Johan Hus; denne skal nemlig have sagt før sin Død: „Nu brænde I en Gaas; men Gud vil om hundrede Aar opvække en Svane, den skal I ikke mægte at stege.“ Ogsaa Melanchthon holdt en herlig Ligtale paa Latin, viste, hvor meget Gud havde skjænket Kirken i og ved Luther, og undskyldte hans Heftighed med disse Ord af Erasmus: „Gud har i denne sidste Tid, da svær Sygdom har taget Overhaand, ogsaa givet en skarp Læge.“

Luthers Hvilested i Slotskirken, foran Alteret tilhøjre, blev strax betegnet ved en Ligsteen med Metalplade, hvorpaa er anført Navn og Aarstal. Et oprindelig til hans Grav støbt Billede af ham i Relief blev 1572 opsat i S. Mikkelskirkens Chor i Jena. Preussens Konge, Frederik Wilhelm den Tredie, lod i Anledning af Reformationens Jubelfest støbe en Statue af Luther i Legemsstørrelse, som tilligemed et gothisk Mindesmærke, baaret af fire Søjler, 1822 opstilledes paa Torvet i Wittenberg; 1866 sattes sammesteds et lignende Æreminde for Melanchthon, der døde 1560, og hvis Støv ogsaa er gjemt i Slotskirken. Disse og flere Minder om Reformationen findes afbildede i Mørk Hansens Skrift: Et Besøg i Wittenberg, 1878.

Digitized by Google

Katharina overlevede sin Ægtefælle sex Aar og havde i sin Enkestand mange Bekymringer og Trængsler. Hun nød trods Kantsler Brücks Uvillie mod hende Understøttelse af Churfyrsten af Sachsen samt beholdt den af den danske Konge Christian den Tredie, Luther siden 1545 tillagte aarlige Æresløn af 50 Gylden, da hendes Formue smeltede sammen under Krig og andre Ulykker. Luthers Æt forplantedes til vore Dage gjennem hans ene Søn Poul, der blev Livlæge hos forskjellige Fyrster, og hans Datter Margaretha, der blev gift med Georg von Kunheim. Mange af disses Efterkommere leve i fattige Kaar; til Bedste for dem er der baade i Erfurt og Leipzig oprettet Stiftelser, som bære Luthers Navn.

Afbildningen af Luthers Haandskrift paa omstaaende Side gjengiver V. 10—11 i Davids 2den Psalme, hans Yndlingspsalme, efter hans Oversættelse: „So lasst euch nu weisen, ihr Könige, und lasst euch züchtigen, ihr Richter auf Erden. Dienet dem Herrn mit Furcht, und freuet euch mit Zittern."

Rettelse.

S. 146, L. 18 f. o. Rentiner læs Reutiner.

Digitized by Google

1544

Psal. 2.

So lasset euch nu weisen yhr Konige.
Vnd lasset euch züchtigen yhr Richter auff erden
Dienet dem HERRN mit furcht.
Vnd frewet euch mit zittern

Martinus Luther. D

3.00

Digitized by Google

Digitized by Google

LISTOV, Andreas L. C.
Martin Luthers levnet.

608.2
L97.9
L773ma
1880

Digitized by Google

Digitized by Google